

Åke Bonnier skildrar huvudfigurerna i en märklig släktkrönika. Den börjar i Dresden i slutet av 1700-talet, och han sätter punkt för berättelsen i mitten av vårt eget århundrade med sin far Karl Otto Bonniers bortgång 1941.

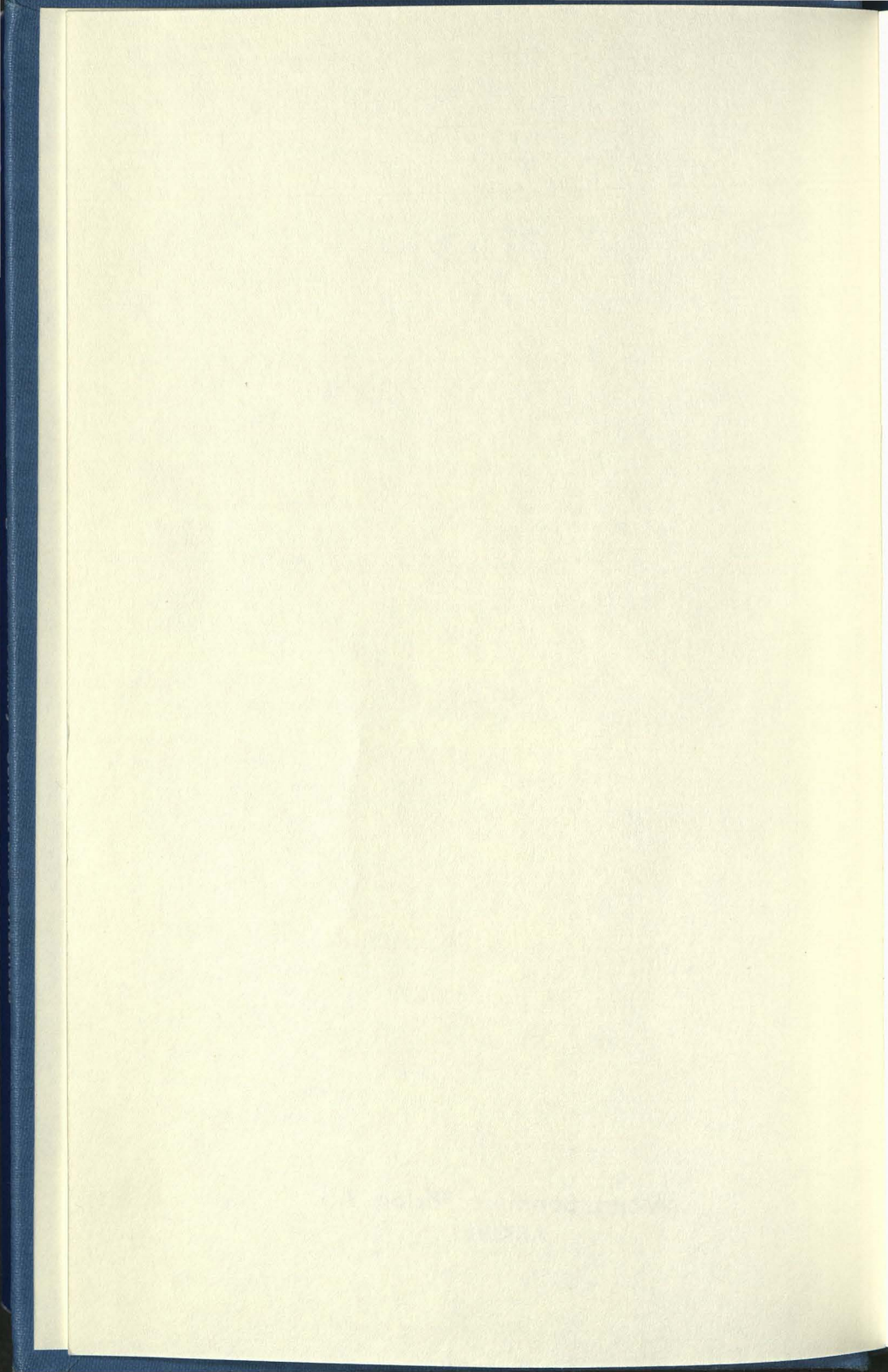
Vi möter anfadern, den initiativrike och fint bildade Gerhard Bonnier som slog sig ner i Köpenhamn som språklärare men sedan blev bokhandlare, bokförläggare och tidningsutgivare. Han gifte sig med en danska och fick en stor familj. Hans söner Adolf, Albert och David Felix blev alla bokhandlare i Sverige med en nedärvd lust att starta tidningar och grunda bokförlag. Alberts första förlagsartikel "Bevis att Napoleon aldrig existerat", som kom år 1837, blev en stor framgång. Drygt tjugo år senare startade David Felix Göteborgs-Posten och 1864 tryckte Albert det första numret av Dagens Nyheter. Vi möter också Adolfs son Isidor och vidare banbrytaren Albert och hans framgångsrike son Karl Otto. Men det finns även kvinnor med i bilden, förläggarhustrur och förläggardöttrar. Framför allt är det Karl Ottos båda intelligent och okonventionella systrar, den lustiga Jenny och den begåvade målarinnan Eva, som fick ett tragiskt slut, och inte minst Karl Ottos hustru, den varmhjärtade Lisen.

Kring förläggarna och deras familjer grupperar sig en rad av Sveriges förnämsta kulturpersonligheter, författare och konstnärer, som tillsammans skapat det Bonnierska förlagets storhet. Det är namn som Topelius, Rydberg, Strindberg, Fröding, Levertin, Heidenstam,

3496

0503

Albert Bonniers Förlag AB
ARKIVET

BONNIERS

EN SLÄKTKRÖNIKA

BOOKS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

BONNIERS

EN SLÄKTKRÖNIKA

1778-1941

AV

ÅKE BONNIER

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM

Illustrationerna i krönikan härrör,
såvida inte annat anges,
från Bonniers förlag och arkiv

ISBN 91-0-039375-4

© Åke Bonnier 1974

Printed in Sweden

Alb. Bonniers boktryckeri 1974

Stockholm

INNEHÅLL

Förord	7
Från Dresden till Köpenhamn	9
Första resan till Sverige	17
Storkyrkobrinken	12 22
Bazarbokhandeln på Norrbro	29
Albert ger ut tidningar – och en litterär kalender	33
David Felix blir göteborgare och gifter sig	38
Adolfs vidare öden	46
Samtidens yppersta romaner	51
Albert gifter sig till slut	53
Två vittra damer och en skald med humor	59
Ett vänskapsband över Bottenhavet	63
Felix startar Göteborgs-Posten och blir huvudredaktör	67
Handelskalendern, "Svarta boken" och Dagens Nyheter	76
Adolf Bonnier går ur tiden	81
"Snillet" flyttar in under Alberts tak	84
Den bonnierska vänkretsen – hemma och borta	90
Karl Otto lär sig yrket	96
Två kärleksbrev	99
Strindberg – de första kontakterna	103
Giftas-åtalet	113
Albert och Karl Otto ändrar i Hemsöborna	126
Den stora slutuppgörelsen	133
Två systrar	137
Bettys och Alberts sista resor	148

"Alltsammans lyser för mig i färg och glädje" 150

Nationalskalden 159

Rabaldret kring En morgondröm 166

Stipendiefonden grundas 173

Mina föräldrars mest avhållne vän 178

Juntan 181

Sagoberätterskan 185

Frun i huset 191

Djävulen på promenad i Köpenhamn 201

Patron Lack och andra Öbacka-bor 204

Han ville skjuta kungen! 208

En förläggarprincip i farozonen? 213

Ett slag under bältet 217

Ett misskänt geni 222

Raskens – "mina föräldrars historia" 228

Karl Otto Bonnier och Dagens Nyheter 234

Arbetsdagens slut 239

Några slutord 244

Personregister 246

Förord

Denna släktkrönika avser endast att ge en helt summarisk och i huvudsak episodisk skildring av den roll som fem medlemmar av bokförläggarsläkten Bonnier har spelat under gångna decennier i tjänst hos vårt lands litteratur. De fem är min farfars far Gerhard Bonnier, 1778–1862, min farfar Albert Bonnier, 1820–1900, hans bröder Adolf Bonnier, 1806–1867, och David Felix Bonnier, 1822–1881, samt min far Karl Otto Bonnier, 1856–1941. Åtskillig tonvikt har emellertid också lagts på deras liv vid sidan av verksamheten som förläggare.

Någon regelrätt historik över de Bonnierska förlagens tillkomst och utveckling har inte avsetts. Jag har mera utförligt uppehållit mig vid några av de författare som ofta i den dubbla egenskapen av diktare och personliga vänner spelat en roll i de olika förläggarnas liv. Det har också syntts mig lämpligt att utförligt skildra de närmare omständigheterna i de kriser som skakade förlaget i samband med åtal mot Strindbergs Giftas och Frödings En morgondröm – detta därför att de belyser förläggarens ömtåliga ställning som förmedlare av det diktade ordet till den läsande allmänheten och den kritiska opinionen.

Krönikan bygger dels på min fars stora biografiska och självbiografiska arbete Bonniers – En bokhandlarfamilj (och detta i en sådan omfattning att krönikan på vissa ställen kan läsas som en förkortad och till tredje person transponerad version av Karl Otto

Förord

Bonniers egna memoarer) men dels också på en hel del nytt material utvunnet ur brev och dokument som förvaras i Albert Bonniers Förlags författarkiv, i det privata familjearkivet och på Kungliga Biblioteket samt ur vissa andra källor. Den spänner över ett tidskede av etthundrasextiotre år från Gerhard Bonniers födelse 1778 till Karl Otto Bonniers död 1941.

Stockholm och Lidingö i augusti 1974

ÅKE BONNIER

Från Dresden till Köpenhamn

Anfader till och grundläggare av den bonnierska bokförläggarsläkten i Danmark och Sverige var Gerhard Bonnier, född i Dresden den 21 oktober 1778.

Gerhard Bonniers far, Loebel Samuel Hirschel, var ett utom-äktenskapligt barn – son till en välbärgad judisk mynthandlare och en hos honom tillfälligt anställd tjänsteflicka av icke-judisk börd. Gossen växte upp hos modern i den lilla böhmiska staden Soborthen. Då fadern sannolikt icke fått någon son i sitt äktenskap, tog han sitt utomäktenskapliga barn till sig i Dresden, gav honom sitt efternamn och anställde honom så småningom i sin affär. Efter faderns död fick han arva dennes efterlämnade mynthandel och hans bankir-rörelse och blev med tiden en förmögen man. Med sin hustru Feile, född Strasser, fick han tio barn av vilka det fjärde i ordningen fick namnet Gutkind.

Vad som föranledde Gutkind Hirschel att redan som yngling ändra sitt namn till Gerhard Bonnier vet man inte. För att försöka förstå det måste man först erinra sig tidsläget och samhällsförhållandena. Den franska revolutionens frihetsidéer besjälade vid sekelskiftet folken i hela Europa, men ingenstans hade de tändande orden Frihet, Jämlikhet och Broderskap funnit ett sådant gehör som hos de ofta högt bildade men i en lägre samhällsställning kvarhållna judarna i Tyskland.

Tillsammans med sina syskon fick Gutkind en synnerligen god uppfostran och en grundlig bildning med särskild tonvikt på språk och litteratur. Man förvånar sig över att han redan i tidiga ungdomsår lärde sig franska till perfektion. Det är också tydligt att

hans beläsenhet var särskilt grundlig när det gällde den franska litteraturen. Man kan därför gissa att hans genomgripande orientering mot det franska språket och kulturen gjorde att han hellre ville beteckna sig som fransman än som tysk och därav kom hans beslut att ändra sitt namn. Detta är givetvis endast en – rimlig? – gissning. Men om den är riktig, återstår frågan: varför valde han just namnet Bonnier? Var det bara för att det var ett vackert franskklingande namn eller fanns det någon påtagligare anledning? Och varifrån hämtade han sitt förnamn Gerhard? Man undrar . . .

Trots att Dresden vid 1700-talet slut hade hunnit bli både handels- och kulturcentrum, ville unge Gerhard Bonnier lösgöra sig från sin tyska miljö för att i ett främmande land söka nya kontakter och en möjlighet att finna sin utkomst – ett land, där ingen skulle känna honom under namnet Gutkind Hirschel, endast som Gerhard Bonnier. Varför han, sedan han kastat loss från föräldrahemmet och från Dresden ställde sina steg just mot Danmark, vet vi icke utan kan endast konstatera att man år 1801 finner honom i Köpenhamn, där han försörjde sig som lärare – i franska!

Sannolikt insåg han dock rätt snart att det skulle bli omöjligt för honom att bryta sig en bana som språklärare, och tanken på att utbyta detta tämligen osäkra kall mot bokhandlarens – förhoppningsvis – mera solida sysselsatte honom troligen ända från ankomsten till Danmark. Vad som tycks ha påverkat hans slutliga beslut att våga sig på ett liv i böckernas värld var nog också hans önskan att bilda familj och sätta bo i Danmark. I december 1803 erlade han sålunda på rådhuset i Köpenhamn fyra rigsdaler för att få gifta sig. Den unga flicka han utvalt till hustru hette Ester Elkan, född i Helsingör och vid tiden för giftermålet tjugotvå år gammal. Hon var dotter till en skollärare, men båda föräldrarna var döda vid tiden för hennes giftermål.

I mars 1804 fick Gerhard Bonnier tillstånd att bosätta sig permanent i Köpenhamn. Han hade nu en fast bostad, var gift och hade börjat sin bokhandelsverksamhet. 1804 är sålunda ett högst betydelsefullt årtal i släkten Bonniers historia; det betecknar begyn-

nelsen av en tradition som nu har bestått i närmare tvenne sekel.

Gerhard Bonniers beslut att etablera sig som bokhandlare i Köpenhamn – där det år 1800 redan fanns omkring femtio bokhandlare – måste betraktas som djärvt av en ung utlänning. Under dessa år undergick emellertid Köpenhamn och hela Danmark en stark utveckling, som särskilt tog sig uttryck i en dittills okänd livaktighet på litteraturens och bokhandelns områden, och säkerligen hade den unge Bonnier mycket snart efter ankomsten till sitt nya hemland lagt märke till detta. Säkert trodde han också att han själv med sina betydande litteratur- och språkkunskaper var bättre skickad att förmedla utländsk litteratur åt de danska vetenskapsmännen än Köpenhamns övriga då etablerade bokhandlare.

Han började sannolikt sin verksamhet med att köpa ett lånbibliotek. Men det skulle inte dröja länge förrän han hade byggt ut sin verksamhet efter tre olika linjer – lånbibliotek, sortimentsbokhandel (speciellt för utländsk litteratur) och ett eget bokförlag. Under alla de följande åren då han engagerade sig allt mer i sin bokhandel, sitt bokförlag och ett boktryckeri som han efter mycket besvär lyckats förvärva, förblev dock lånbiblioteket en väsentlig del av verksamheten.

Vid sidan av lånbiblioteket utvidgades affären rätt snart till en fullständig och väl försedd bokhandel. Inom kort hade han upprättat förbindelser med många av tidens ledande författare. Tydligt sökte han också själv upp sina kunder och erbjöd sig att anskaffa nya och värdefulla upplagor av utländska författares skrifter, och av utländska tidskrifter. Den unge bokhandlaren med det franska namnet (som begagnade sig av franskan i sin korrespondens innan han fullt behärskade det danska språket) vann tydligen kundernas sympati. Hans stora intresse för böcker, hans stora bokkännedom och inte minst de förbindelser inom bokvärlden som han så småningom skaffade sig genom många resor till Tyskland, Frankrike och England, höll fast kunderna vid hans boklåda.

En förlagskatalog utgiven 1813 upptar cirka 1 500 titlar, varav en stor del teaterstycken, men också många vetenskapliga och popu-

lärvetenskapliga arbeten, historiska och politiska verk. Det intressanta är att flera vetenskapliga verk är författade av svenska vetenskapsmän med vilka Gerhard Bonnier under många år stod i rätt livlig förbindelse. Sålunda finner man i katalogen namn som Elias Fries och Carl Peter Thunberg, bägge betydande vetenskapsmän och internationellt kända botanister.

Säkert är också att hans sortimentsbokhandel vid denna tidpunkt var en av Köpenhamns mest frekventerade. Ett bevis på detta är att han samma år, 1813, fann sina gamla lokaler vid Kronprinsens Gade för trånga och flyttade till en förnämligare gata; han köpte gården Köbmagergade 18, hörnhuset vid Silkegade, dit han förlade hela sin verksamhet och där han – en trappa upp – slog sig ned med fru och barn. På Kronprinsens Gade hade han bott ända sedan sitt giftermål och där föddes de fem första barnen: sonen Adolf 1806, döttrarna Frederikke 1804, Henriette (Jette) 1808, Julie 1809 och Bolette 1811.

Det intressantaste företag Gerhard Bonnier vågade sig på under dessa framgångsrika år var emellertid en daglig tidning. På nyåret 1816 startade han nämligen Dagsposten. Tidningen utgjordes visserligen endast av ett litet fyrasidigt blad i kvartoformat, men den dagliga pressen var då i allmänhet inte större i omfång, vare sig i Danmark eller överhuvudtaget i Europa. Tidningen som mest sysslade med politik, utrikes och inrikes, utkom dagligen under två års tid – utom några dagar då redaktören låg sjuk!

De glänsande tiderna under de tjugo första åren av 1800-talet försämrades högst väsentligt mot slutet av denna period, och det danska penningvärdet råkade i så dåligt tillstånd att danska staten blev tvungen att göra bankrutt. "Le temps est terrible et malheureusement point favorable pour la littérature sérieuse", skrev Gerhard Bonnier i ett brev till en av de svenska vetenskapsmännen. Det är tydligt att bekymren hopade sig och det förefaller som om han började få stora ekonomiska svårigheter. Under tiden hade familjen vuxit betydligt och han fick svårt att mätta så många munnar. Till de fem äldre barnen hade nu nämligen kommit ytterligare

D a g s p o s t e n.

1 8 1 6.

No. 3. Onsdagen den 3 Januar.

Udgivet af Jens Frøgh Høst.

Napoleons Chifferskrift med Nøglen
til den.

De Chiffre, hvori Bonaparte korresponderede,
ere følgende:

A	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
B	n	o	p	q	r	s	t	u	v	x	y	z
C	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
D	z	n	o	p	q	r	s	t	u	v	x	y
E	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
F	y	z	n	o	p	q	r	s	t	u	v	x
G	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
H	x	y	z	n	o	p	q	r	s	t	u	v
I	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
K	w	x	y	z	n	o	p	q	r	s	t	u
L	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
M	u	v	w	x	y	z	n	o	p	q	r	s
N	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
O	t	u	v	w	x	y	z	n	o	p	q	r
P	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
Q	s	t	u	v	w	x	y	z	n	o	p	q
R	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
S	r	s	t	u	v	w	x	y	z	n	o	p
T	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
U	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	n	o
W	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
X	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z	n
Y	a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
Z	c	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z

En Proclamation i Chiffer af Bonaparte
til den franske Hær, hvorefter der fandtes en
Udskrift hos En eller flere ved hvert tjenstgjø-
rende Regiment, saae saaledes ud:

Neyiptuhklmepcuclziuwicetttklmeprtgzkp.
Achwhrdpkdabkfkntzimepunggwymagtq
Ffiesrcuwxgfkzxbchqnfmyanqangopolfa
PmmfampabJarwccqzuanruyzskqdknh
Hihydgthailxdfqkngtxyrogwgrlnlwtoy
Pberzepbgairfygkpwzawrlqipdgacrkh
mwzfergpcch.

Dechifferet lyder denne Proclamation ifølge
ovenstående Tavle og dens Nøgle Français
Votre pays était trahi, votre Empereur seul
peut vous remettre dans la position splendide qui
convient à la France. Donnez toute votre con-
fiance à celui, qui vous a toujours conduit à la
gloire. Ses aigles planeront encore en l'air et éton-
neront les nations^{*)}.

*) Franskmænd! Deres Land var forrædt. Deres
Keiser alene kan igjen sætte Der i den glimrende
Stilling, der tilkommer Frankrige. Giver ham
deres hele Tillid, der altid levede Der til Gæde.
Dens Herre Kal igjen fævre i Luften og forbaude
Rædselens.

fem: Hanne 1814, tvillingarna Sally och Philippine 1816, Albert 1820 och David Felix 1822.

Alltsedan den första lyckliga tiden då Gerhard Bonnier inledde sina förbindelser med de svenska vetenskapsmännen hade hans tankar kretsat kring Sverige, och när den ekonomiska depressionen i Köpenhamn reste svårigheter för honom såg han säkert Sverige hägra som ett lyckoland. Hans äldste son Adolf företog i mitten av 1820-talet resor till Göteborg och Stockholm, om vilka jag senare skall berätta. Längtan till landet i norr blev honom till slut övermäktig och han beslöt i oktober 1831 att resa till Stockholm i akt och mening att söka uppehållstillstånd för sig och sin familj och tillstånd att öppna en bokhandel – men han fick avslag på bägge hemställandena. Trots det hyrde han nu för Adolfs räkning en butik i kvarteret Latona på Västerlånggatan. Där öppnade han en bokhandel i sonens namn, satte igång försäljningen och skötte sedan affären ensam från hösten 1831 till fram på vårsidan 1832 – innan han för gott återvände till Köpenhamn.

Hans ansökan att få etablera sig som bokhandlare i Stockholm åtföljdes av två bilagor: den ena undertecknad av bibliotekarien P. A. Wallmark, den andra av överdirektör G. M. Schwartz, som båda starkt rekommenderade till bifall – men svaret blev som sagt nej. Man frågar sig vad anledningen kan ha varit. Karl Otto Bonnier har en teori i sina memoarer. Eftersom Gerhard i sin skrivelse till kungen framstod som fransk undersåte resonerade den gamle franske marskalken Jean Baptiste Bernadotte troligen som så: "Vem är väl denne fransman, som vill bosätta sig i landet? Naturligtvis en ättling till gamle revolutionskämpen Bonnier d'Arco, och sannolikt jakobin. Nej tack, vi vill inte ha några sansculotter! Det blir avslag!"

Med den sålunda misslyckade resan till Sverige är i själva verket historien om Gerhard Bonnier avslutad. Visserligen levde han efter återkomsten till Köpenhamn i hela trettio år, men det var ett liv utan stora händelser, ett enformigt småborgerligt liv med ständiga penningbekymmer. Helt glömd var han dock inte: många av de

bokhandlare utomlands med vilka han hade haft intima förbindelser under de goda åren fortsatte att skriva till honom när det gällde svensk och dansk litteratur, och denna korrespondens sysselsatte honom tydligen så gott som dagligen under många år framåt.

I hela sitt liv var Gerhard Bonnier också en reslysten herre och han företog även på äldre dagar många resor. På våren 1856 – då var han sjuttioåtta år – gjorde han en resa till sin födelsestad Dres-

G. BONNIER,
Boghandler,
Sværtegade № 471.

Gerhard Bonniers adresskort 1848–1852.

den. I ett brev till äldste sonen Adolf, skriver han att han upplever "uforglömmelige glade Dage. Jag måtte blive der hele 8 Dage og blev daglig fettiert rundt omkring." Han träffade släktingar och gamla vänner, vidare en ännu levande bror och han for ut till kyrkogården, där han har "den Lykke att besøge Gravstenene af min uforglömmelige Fader og Moder".

Gerhard Bonniers betydelse för dansk bokhandel var helt säkert avsevärd; tack vare sina utomordentliga förbindelser med förlag och bokhandlare runt om i Europa kunde han som sortimentsbokhandlare i mycket högre grad än någon av konkurrenterna skaffa fram svåråtkomlig litteatur, framförallt vetenskaplig, och på så sätt bidrog han – visserligen indirekt – till tidens kulturfrämjande strävanden. Som förläggare var han både föregångare och förebildlig,

Från Dresden till Köpenhamn

speciellt som förläggare av vetenskapliga verk. Han var dessutom en god lärare: åtskilliga sedermera framstående bokhandlare-förläggare hade som unga fått lära sig yrket av Gerhard Bonnier.

I april 1862 gick han ur tiden.

Första resan till Sverige

Att bokhandeln i den svenska landsorten vid mitten av 1820-talet lämnade mycket övrigt att önska, det var säkerligen icke obekant för Gerhard Bonnier. Han hade i många år fått order på böcker från Sverige. Säkert föll det honom särskilt i ögonen att Göteborg – landets andra stad med en befolkning på cirka 22 000 invånare – helt saknade en etablerad bokhandel. Göteborgarnas behov av böcker tillgodosågs högst ofullständigt av ombud från bokhandlare i Stockholm, Uppsala och Örebro.

Sommaren 1827 fattades i det bonnierska hemmet i Köpenhamn ett beslut som skulle få betydelsefulla konsekvenser. Avsikten var närmast att skaffa nya kunder till Gerhards bokhandel i Köpenhamn men också att på ort och ställe rekognoscera förutsättningarna för en mer permanent bokförsäljning i Göteborg. Man beslöt nämligen att utrusta den äldste sonen, den nu 21-årige Adolf, med några större lådor väl valda böcker, och så med Göteborg som anhalt nummer ett låta en ung Bonnier pröva sin lycka som bokförsäljare i ett nytt land.

Man kan anta att det var med en stark känsla av befrielse och glädje över att få stå på egna ben som Adolf lämnade det trånga hemmet i Köpenhamn, där brödet nu blivit så knappt. Sannolikt var det emellertid aldrig Adolfs mening att för alltid bosätta sig i Sverige. Men planen att göra besöket i Göteborg till endast en kort visit gick alldeles om intet, och anledningen var denna:

Året före Adolfs göteborgsresa hade den unge danske bokhandlaren Christian Glerup etablerat sig i Lund, och från första stund kröntes hans företag med framgång. Glerup var också medveten om att Göteborg saknade en ordnad bokhandel och utsträckte sin verk-

samhet även dit. Sannolikt fick han genast reda på unge Bonniers resa från Köpenhamn till Göteborg och skyndade sig att mota sin medtävlare med en stor annons i Götheborgs Tidningar, vari han meddelade, att han hade ett stort boklager i Göteborg och att han stod till bokköparnas tjänst.

Adolf tappade emellertid inte kuraget, utan visade sig ivrig att ta upp konkurrensen. Under rubriken Lånbibliothek annonserade han den 30 augusti i samma tidning, att han ämnade öppna "... ett godt och fullständigt Lånbibliothek här i Götheborg, hwari ock närgränsande Orter kunna deltaga. Det skall förnämligast bestå af de nyaste och de bästa av de äldre Böckerna, Tyska, Franska, Engelska, Danska och Swenska Litteraturen ..."

Resultatet av Adolfs ansträngningar överhuvudtaget tycks ha varit goda. Utan tvivel var det framgången med lånbiblioteket som i hög grad bidrog till Adolfs beslut att inte så snart återvända till Köpenhamn. Redan i början av hösten 1827 skrev han sålunda till de svenska bokförläggare som var av någon betydelse, med begäran om förbindelse och kommissionslager. Inkomsterna växte: från nyåret 1828 till början av maj kunde han i tre omgångar sända fadern sammanlagt 357 riksdaler riksgälds, detta trots att han tydligen inte snålade för mycket på egna levnadsomkostnader. Han bestod sig enligt sin kassabok med "extra frukt, extra bröd och soc-ker" (maten hos den Madame Liebmann där han inackorderat sig var nog inte särdeles riklig). Han roade sig då och då på "Mamsell Åbergs baler", gick på konserter och köpte sig "en sort Kjole" (frack!), "nye Stövler" och galoscher, allt enligt kassaboken. Då han i maj reste hem till Köpenhamn, köpte han en växel på 100 danska rigsdaler för att överlämna till sin far. Samma dag som han reste, köpte han också en stor lax på fisktorget – säkert en mycket välkommen present till modern.

Orsaken till resan var emellertid sorglig: i april avled Gerhards och Esters första barn Frederikke, endast tjugofyra år. Frederikke hade varit allas älskling och ett gott stöd för sina föräldrar. Hon hade tagit hand om småsyskonen, bland andra bröderna Albert och

David. Många gånger på sin ålders höst berättade min farfar Albert Bonnier om sin stora syster, som hade varit som en kärleksfull mamma för honom, nästan i högre grad än den av bekymmer tyngda modern. Man förstår väl att bud sändes efter Adolf, den enda vuxna sonen, för att han skulle komma tillbaka till Köpenhamn och hjälpa föräldrarna i deras sorg och nöd.

Adolf återvände emellertid till Göteborg, där affärerna nu liksom tidigare fortgick lugnt och framgångsrikt. Till att sköta affären under sin bortavaro hade han anställt en ung man vid namn L. Kamp, som hade fullgjort sina åligganden på ett tillfredsställande sätt. På nyåret 1829 annonserade Adolf på nytt i Götheborgs Tidningar, där han anbefallde sitt lånbibliotek, "som nu innehåller cirka 5 000 nummer och ökas beständigt". Ja, affärerna gick fint, men hans liv var inte bara knog. Han roade sig alltjämt tappert: han gick och lärde sig de moderna danserna hos en Madame Akerström och lät måla sitt porträtt. Konstnären hette Sally Liebmann, en son till den Madame Liebmann där han var inackorderad i maten.

Hans nöjen hindrade honom emellertid inte från att sysselsätta sig med allvarliga tankar. Han fick mer och mer klart för sig att det inte kunde bli tal om att återvända till Danmark; hans senaste besök i Köpenhamn hade stärkt honom i beslutet att stanna i Sverige. Men han måste ha frågat sig om Göteborg verkligen var rätta platsen? Hade inte en kunnig bokhandlare större möjligheter i Stockholm?

Så småningom fattade han två viktiga beslut: dels att snart söka svenskt medborgarskap, dels att göra en provresa till Stockholm. På våren 1829 tog han ut pass till Stockholm, for med skjuts från Göteborg över Örebro till Arboga och därifrån med Mälarbåten till Stockholm. Han hade tagit med sig en stor låda böcker, och sedan han annonserat i Stockholms Dagblad kom affärerna igång – han fick en hel del beställningar, men på sin ansökan om medborgarskap fick han avslag. ". . . Dock vill Kongl. Maj:t härmed i Nåder tillåta sökanden att tills vidare här i Riket få vistas . . .", undertecknat på Stockholms slott 10 juli 1829 av Carl XIV Johan.

Avslaget var troligen inte riktat mot Adolf Bonniers person, utan kan betraktas som ett uttryck för regeringens allmänna tveksamhet när det gällde att bevilja svensk medborgarrätt åt i utlandet födda, främmande trosbekännare. Avslaget kränkte Adolf, det framgår i alla fall tydligt av att han i hela tjugo år föredrog att "i Nåder vistas" i landet, framför att på nytt söka medborgarskap. Det gjorde han först 1849, då det genast beviljades.

Efter detta hade Adolf just då inte lust att stanna i Stockholm. Han reste, över Norrköping, till Göteborg, där han (enligt kassaboken) riggade upp sin yttre person. Han köpte bland annat "nya knappar i min blå frack", vidare "på Lannes auktion en blå surtout" och "tyg till en vest". Han stannade endast helt kort i Göteborg, för att ånyo besöka föräldrarna i Köpenhamn. Till fadern hade han då med sig 200 riksdaler banco och till modern en fjärding makrill.

Men det var inte något lyckligt hem Adolf kom till den gången. I kapp med den sjunkande konjunkturen hade det gått allt sämre med faderns affärer, både med bokhandeln och med förlaget, och Adolf insåg att ett krafttag av något slag måste till för att om möjligt undvika en katastrof. Fastän Adolf stannade – och bodde – hos föräldrarna i Köpenhamn i några månader för att hjälpa Gerhard att reda upp de tilltrasslade affärerna, beslöt man till sist att bjuda ut båda företagen till försäljning. Men ack, ingen köpare nappade. Gerhard såg sig tvungen att flytta bokhandeln (och familjen) till en mindre lokal med betydligt sämre läge, och det förefaller som om hela verksamheten långsamt tynade av. Endast tack vare den hjälp som fadern under många år fick från sina tre i Sverige boende söner kunde han klara sig.

Hösten 1830 fick Adolf Bonnier höra att hans konkurrent, unge Gleeurup, ämnade flytta sitt boklager från den plats där han haft det till en bättre lokal i gatunivå i ett hus vid Södra Hamngatan. Adolf förstod genast att det gällde för honom att också hitta en lokal i gatunivå vid en livligt trafikerad gata. Han fann en utmärkt sådan i hörnet av Kungsgatan och Östra Hamngatan, där han i början av oktober 1830 öppnade en riktig boklåda. Det blev mycket

Första resan till Sverige

att göra, men mödan lönade sig: han gjorde goda affärer genast från början.

Så gick ett par år. Men hans tankar kretsade ständigt kring Stockholm. Visserligen hade fadern fått avslag på sin ansökan om att få öppna bokhandel i Stockholm, men Adolf lät sig inte nedslå. Han uppvaktade i sin tur och "i största ödmjukhet" den behöriga myndigheten med en liknande ansökan – och fick den beviljad. Trots att han inte var svensk medborgare! Så överlämnade han återigen skötseln av göteborgsaffären till unge Kamp och gjorde sig redo att resa till Stockholm.

Storkyrkobrinken 12

Ljust, glatt och strålande hägrade säkert Stockholm för Adolf Bonnier den försommardag år 1832 då han landsteg på Riddarholmen, i avsikt att bosätta sig i huvudstaden för resten av sitt liv. Så mycket mer besviken blev han då han trädde in i den lilla svarta butiken vid Västerlånggatan som Gerhard hade hyrt för hans räkning föregående höst. Den låg vid den allra mörkaste och smalaste delen av gatan, och Adolf måste ha känt olust från början; här ville han inte vara. Visserligen låg på den tiden elva av Stockholms tolv boklädor i Staden mellan broarna, och det var därför naturligt och riktigt, tyckte Adolf att Gerhard hade förlagt affären till Gamla stan, men varför just här? Redan inom några få dagar hittade han en lämplig lokal vid Storkyrkobrinken 12, han träffade hyresvärden och lyckades göra upp om hyran: 300 riksdaler banco om året. Som biträde i boklädan engagerade han redan från första början en ung man vid namn Gustaf Wång. Valet av butiksläge var utmärkt och framgången lät inte vänta på sig.

Vad Adolf under den första tiden ägnade sig åt var emellertid att – liksom Gerhard trettio år tidigare i Köpenhamn och han själv helt nyss i Göteborg – sätta igång med en lånbiblioteksrörelse som åtminstone i början fick utgöra stommen i bokhandelsverksamheten. Man bör ha klart för sig att dessa lånbibliotek, till skillnad från de flesta nu existerande så kallade läsecirklar, endast i ringa grad innehöll förströelselitteratur. Till största delen utgjordes bokbeståndet av naturvetenskapliga verk, böcker om växter och djur, om länder och folk, historiska verk och utländsk klassisk litteratur på originalspråken, och kundkretsen bestod också till stor del av en litteraturintresserad elit.

Det var också anmärkningsvärt hur snabbt han skaffade sig utomordentligt goda förbindelser för de reguljära bokhandelsaffärerna. Inom kort hade han nämligen fått beställning på stora bokleveranser till Teknologiska Institutet, Vetenskapsakademien, Kungliga Biblioteket i Stockholm, Carolina Rediviva i Uppsala och till Veterinär-inrättningen. Bland de privata kunderna i Bonniers bokläda fanns många kända namn, han blev till och med leverantör åt de kungliga damerna. Drottning Desideria köpte Madame Dubarrys memoarer i sex band, två volymer Balzac och andra franskspråkiga böcker, och kronprinsessan Josephina köpte böcker på tyska, till exempel *Die Schweden in Prag* i två delar och mycket annat.

Av Adolfs kassaböcker från den första tiden i Stockholm framgår att hans förbindelser med utlandet, framför allt med Leipzig, bokens huvudstad, blev allt livligare, och man förstår att han ville bli personligt bekant med sina utländska, framför allt tyska, förläggareförbindelser. Det är alltså inte ägnat att förvåna att han i mars 1833 överlämnade butiken och kassan till biträdet Wång, och reste utomlands. Han blev borta överraskande länge, i fem hela månader. När han till sist kom hem, stannade han endast helt kort i Stockholm, reste sedan strax till Göteborg för att inspektera affären där, och begav sig slutligen till Karlskrona – en resa som måste betecknas som den kanske betydelsefullaste han företog.

Under de sex år Adolf vistats i Sverige hade han genom träget arbete skaffat sig en god ställning, gott anseende, goda inkomster och till och med ett litet kapital. Han längtade efter det som ännu fattades honom: en hustru och ett hem. I Karlskrona fann han den kvinna han sökte, hon hette Esther liksom hans mor, var tjugofyra år och dotter till en köpman, Josef Philip. De förlovade sig efter blott några veckor, men något bröllop blev inte av förrän efter ett år i augusti 1834.

Att Adolf hade gjort förberedelser för evenemanget ser vi i hans kassabok: två alnar svart kläde och 1 1/4 aln sammet till bröllopsfracken. Ringen köpte han i Karlskrona, den kostade 7 riksdaler och 17 skilling banco. Vid bröllopet tycks endast ett av Adolfs

syskon ha varit närvarande, nämligen systemen Julie, och Adolf hade naturligtvis betalat hennes resa. Vid brudparets avresa från Karlskrona lämnade svärfadern brudgummen 2 000 riksdaler banco – säkerligen den gången en betydande hemgift. Att den unga frun dessutom medförde ett rätt värdefullt bo till det nya hemmet framgår av att försäkringspremien för det gods som de nygifta tog med sig på fartyget till Stockholm var inte mindre än 16 riksdaler, då för tiden ett stort belopp för en sådan premie.

Det finns inga uppgifter om var Adolf bodde i Stockholm innan han gifte sig, sannolikt nöjde han sig med att ligga i kammaren innanför boklådan. I hans kassabok finner man en anteckning från oktober 1832, om att han köpt en soffa och en lampa. Förvånande är att han hela det första året av sitt äktenskap tycks ha stannat kvar i denna för den unga frun, som ju kom från ett välmående hem i Karlskrona, synnerligen anspråkslösa bostad. En anteckning i kassaboken kort före bröllopet visar en post som heter "betsning af soffa och stolar", vilket tyder på att han nöjt sig med att snygga upp något i sitt ungarlarsrum för att stanna kvar där som gift.

Lusten att ge ut tidningar och tidskrifter, som Gerhard hade visat redan 1816 genom att ge ut "den bitte dagligdags Blad Dagsposten", hade gått i arv till Adolf (och också till hans yngre bröder). Adolf dristade sig till och med att vid årsskiftet 1834-35 i Stockholm börja ge ut en veckotidning, tryckt på främmande språk. Tidskriften fick namnet Panorama och utkom varje vecka under ett halvt års tid. Förutom bidrag på franska, till exempel "Portraits et souvenirs contemporains" av Benjamin Constant, på tyska som "Skizzen aus einer Reisemappe" och på engelska som "The last days and hours of Lord Byron in Greece", innehöll tidningen små uppsatser på främmande språk om Sverige, svensk historia eller svensk litteratur.

Adolf Bonniers förnämsta förlagsartikel under 1830-talet var emellertid "Klassiska författare i Svenska Vitterheten". I serien ingick arbeten av bland andra Stiernhielm, Lasse Lucidor, Lidner, Anna Maria Lenngren, Thorild, Creutz och Gyllenborg. Han hade

N° 1.

1835.

Lördagen

STOCKHOLM

den 17 Januari.

Prebenumeration emottages, med 3 Rdr. 16 sk. Bco för helt år och 2 Rdr. Bco för halfv år, i A. Bonniers boklad uti huset N° 12 i Storkyrkobrinken, der äfven utdelningen sker hvarje Lördags e. m. kl. 6.

Till Allmänheten.

Ehuru rik tillgång på tidningar Svenska Pöbliken äger, finnes likväl deribland ingen af den yfning som den, hvilken man här tar sig friheten införa i dess bekantkap. De moderna Europeiska språk, hvilkas kändedom är en nödvändig ingrediens i den allmänna bildningen, och som kunna sägas nästan lika oungångliga för det offentliga samhällslifet, som för det enskildas umgängel, erbjuda sig likväl i undervisnings-tider för ungdomen eller för den mindre utbildade, under skolans torra former, i böcker, ämnade för dess bruk och under hela apparaten af ett slags nödvändigt ondt, som man måste genomgå, för att efter långa mödor, hinna till det slutliga målet förmågan att-vära den förutan, och att kunna hjälpa sig på egen hand. Undervisningen blir likväl sålunda alltid en särskild sak, hvartill man måste använda en särskild tid, hvilket kan gå an för barn-och ungdomen, som äro lärandets ålder, men icke så för den redan fullväxte, den i lifvets mångahanda bestyr initerade, hvars dag är upptagen af andra samsättning, och för hvilken lärandet, om det skall blifva möjligt, måste framtälla sig i form af tidsfördrif, eller åtminstone i form af en för dagen icke ovanlig sysselsättning. Till dessa sysselsättningar, hvilka tillika icke sällna släktkap med nöjet, börer tidningsläsningen. Man har därför trott att en tidning, utgifven på främmande språk, skulle kunna uppfylla detta ändamål, och af sådant skäl framträder nu denna

Panorama i dageluset. Den gör icke anspråk på någon slags tillfäll med förut existerande tidningar, och antager hvarken politisk eller litterär färg. Den äfsyftar endast, hvad förut är sagt att tjena till nöje och undervisning för dem, som dels behöfva utbildta sig i de moderna språken, dels kunde vilja läsa något af de saker, våra tidningar stundom innehålla, på de originalspråk hvarifrån de äro hämtade. Tidningen kommer att utgöras af stycken af blandadt innehåll, på Franska, Tyska och Engelska, hämtade ur de nyaste tidskrifter, samt en kort öfversigt af dagens händelser både inom Fäderneslandet och andra Länder. Man skall deri söka meddela artiklar af alla de olika slag, som kunna tjena på en gång till öfning i språken, till undervisning och till angenämt tidsfördrif. Anekdoter, små historiska uppsatser, charader, dramatiserade framställningar, tjenliga att af flera personer uppläsa i Sällskap, korta kritiker öfver vår Theaters representationer, utmärktare arbeten på värt eller främmande språk, konstnyheter, med ett ord iengeling, som kan bidraga till det här uppgifna ändamålet, skall anses främmande för denna tidning, hvilken redaktion ej ämnar spara någon möda, för att göra bladet så intressant och underhållande som möjligt. Flera, både Herrar och Damer, af hög litterär bildning, hafva godhetsfullt lofvat föra denna tidning med bidrag på svenska språk, och om någon desutom skulle tackas hedra bladet med uppsatser af den art, att de öfverensstämma med dess plan, skola de med tacksamhet emottagas. Tidningens yttre blir sådant närvarande profblad utvisar.

Första numret av Panorama, veckotidning på främmande språk. Introduktionen här ovan som synes dock på svenska.

stor framgång med denna serie och gladde sig över att han, som han sade, "gjorde en kulturinsats i sitt nya fosterland". Parallellt med utgivandet av "Klassikerna" drev Adolf under den senare hälften av 1830-talet en livlig förlagsverksamhet också på andra områden, bland annat gav han ut barnböcker och till och med skolböcker.

När Adolf 1835 beslöt kalla till sig sina båda småbröder Albert och David, berodde det främst på att han ville hjälpa familjen i Danmark med ekonomin, men helt säkert bidrog också att han nu var övertygad om att hans eget äktenskap skulle bli barnlöst. Han meddelade föräldrarna i Köpenhamn att han till en början ville ta Albert till sig. Två år därefter – uppmuntrad av det goda resultatet med Albert – lät han även David komma till Stockholm.

Albert var fjorton år och David två år yngre. De hade fått undervisning i en gosskola i Köpenhamn, men sin fortsatta utbildning fick de genom privatlektioner för en språkman vid namn Isaak Levin, som bibragte dem goda kunskaper i skilda ämnen, främst främmande språk.

Albert Bonnier berättade många gånger för barn och barnbarn hur han en vacker höstdag landsteg vid Riddarholmen med hela sin förmögenhet, 8 skilling banco på fickan, men med glatt mod och fast besluten att skapa sig en framtid i det nya fäderneslandet. Han välkomnades hjärtligt av fru Esther, som blev som en ny mor för honom; alltid behandlade hon honom så ömt som hade han varit hennes egen son. Alldeles motsatt blev förhållandet mellan henne och David. Denne var kanske den mest begåvade i syskon-skaran, han var redan i sin tidiga ungdom något av spetsig kritiker, icke alltid godmodigt kvickhuvud och skönhetsdyrkare. Det tycks rätt ofta ha kommit till uppträden mellan frun i huset och David, och att han så småningom (1842) skickades till Göteborg för att leda affären där, medan Albert fick stanna i Stockholm, det berodde säkert på osämjan mellan Esther och David. Esther var en varmhjärtad kvinna och en öm maka. Det framgår med stor tydlighet i de brev som hon skrev till Albert när han vistades utomlands – somliga rena kärleksbrev – och det framgår också av den uppräk-

tiga sorg som Adolf kände vid hennes bortgång. Men det vore meningslöst att försöka dölja att hon hade ett föga tilltalande yttre, och att just detta från början stötte bort den sextonårige esteten David. Vad han tyckte om henne framgår av några rader ur ett brev till syskonen i Köpenhamn den 10 december 1838:

Forestil eder, et lidet magert Fruntimmer, inte högere end Hanne, sammenskrumplet *daalig* Figur, et lidet rundt, tykt rødt Ansigt, som sidder dypt nede i Skuldrene, rund, lidet rødaktig Nose, sammenvæxte tykke Øjenbryn, ret anstændige graae Øine, stygt bruntagtigt Haar...

Om inackorderingen hos Esther och Adolf skrev David till Albert i Budapest två och ett halvt år senare, den 18 juli 1841:

Lefvernet här hemma är alldeles detsamma som förut, blott om möjligt ännu sämre, middagarna äro i synnerhet på den sista tid blefvna högst skrala och qvällsvarderna bestå endast af ett thema utan variationer: Smultron i sur mjölk!?! och det chaque jour que Dieu donne, ibland likväl få vi någonting till Smörbrödet, som Esther påstår skall vara "Graflax", farçeur, va!

Hans känslor för Esther var oförändrat lika svala:

Esther är sig alltid lik, tyvärr som du vet icke till sin fördel. Hon tycks Gudskelof på sista tiden ändtligen ha begripit hur mycket jag hatar henne och har derföre iakttagit ett fullständigt stillatigande motsvarande mitt från min sida, hvadan vi nu likna 2:ne Lothska bildstoder vid Söndagsmiddagsbordet...

Esther klagade i ett brev till Albert den 24 juni 1842:

Stackars David, jag beklagar honom, ty han gör hvad i hans förmåga står att göra sig hatad hos oss, men vi göra det verkligen ej – ty den man hatar måste man först hafva älskat – och honom ha vi verkligen aldrig älskat – jag tänker ofta – Gud låte det ej bli försent för David, när han vill tillvinna sig vår kärlek – men tro mig, jag beklagar af min själs innersta att han använder allt för att trampa vår *sanna* vänskap under fötterna...

Förhållandet mellan David och Esther höll på att bli outhärdligt.

För att lätta på situationen lät Adolf David ta ledigt från boklådan en tid och resa via Göteborg till föräldrarna i Köpenhamn, kanske kunde han även hjälpa de gamla något. Esther ville inte att han alls skulle komma tillbaka till Stockholm, och Adolf beslöt därför att säga upp unge Kamp som hade förestått bokhandeln i Göteborg alltsedan 1832, så att David skulle få hans plats . . .

I Adolfs och Esthers hem och i boklådan vid Storkyrkobrinken växte alltså de båda ungdomarna Albert och David upp till de framstående bokhandlare och bokförläggare som de båda skulle bli med tiden. Trots att Adolf hade så mycket att styra och ställa med hann han ge sina bröder en grundlig undervisning i allt vad till bokhandelns göromål kan höra. Lusten och fallenheten för yrket hade de givetvis också i blodet bägge två. Särskilt Albert visade mycket tidigt intresse för förlagsaffärer. Vid knappt fyllda sjutton år, följde han Adolfs exempel och gav med hjälp av sina hopskrapade slantar ut sin första förlagsartikel: "Bevis att Napoleon aldrig har existerat". Boken blev så efterfrågad att Albert fick trycka en andra upplaga; ett lyckligt omen för hela hans blivande förlagsverksamhet.

Bazarbokhandeln på Norrbro

Alltsedan Nicodemus Tessin och hans efterföljare hade fått Stockholms slott färdigbyggt, omkring år 1750, hade det stått strid om hur förbindelsen över Helgeandsholmen mellan Gamla stan och Norrmalm skulle ordnas. Mer än femtio år senare, 1809, blev nuvarande Norrbro färdigbyggd, och först 1838 uppfördes – för att skyla det fula hovstallet, som på Tessins tid byggdes på Helgeandsholmen – en så kallad basarbyggnad utmed brons västra sida. Både åt slottssidan och åt Gustav Adolfs torg avslutades basarbyggnaden av en något större butiksbyggnad, en så kallad paviljong.

Så snart Adolf Bonnier hörde talas om planerna på basarbygget förstod han att där var platsen för en första klassens bokhandel. Norrbro var en brännpunkt för stadens trafik och samtidigt mötesplatsen för stadens flanörer. För Adolfs skarpblick stod det klart att Norrmalm skulle överta rollen som Stockholms centrum, och att den affärsman som slog sig ned vid Norrbro, förbindelseleden mellan de båda stadsdelarna, borde ha utsikt att behärska handeln både i det äldre och i det nyare Stockholm. Han slog till och fick ett hyreskontrakt för den södra "paviljongbutiken", den som låg närmast slottet.

I oktober 1839 öppnade han sin nya bokhandel i basarbyggnaden. Han behövde aldrig ångra sig – bokhandeln blev från första ögonblicket Stockholms förnämsta: under nära fyrtio år var Bonniers bokhandel på Norrbro ett av de mest välkända inslagen i stadens fysionomi, en samlingsplats för allt vad Stockholm hade av litterärt intresserade.

Ludvig Josephson, som senare blev en nydanande förste regissör

vid Kungliga teatern, var i sin ungdom bokhandelsbiträde i Adolfs boklåda. Han skrev i sina Minnen om åren på Norrbro bland annat:

Främst mins jag gamle Excellensen greve Trolle-Bonde, herre till Säfstaholm, där han ägde ett av de största privatbibliotek i riket. – Den gamle blinde greven kunde ju ej urskilja utstyrseln av de praktverk han köpte, men han njöt när han kände volymens format och när man beskrev utstyrseln finess. – Han åtföljdes alltid av sin sekreterare och bibliotekarie, herr Falkman. Jag hade alltid nåden att rekommendera och förevisa vad som nyss anlät från utlandet.

Den tiden såg man en och annan gång presidenten Hartmansdorff och andra av de politiska storheterna, de högsta militära personligheterna, hovmännen och riksdagscelebriteterna, m.fl. – Kronprins Carl själv steg en och annan gång över bodtröskeln.

Bland vetenskapsmän och lärde kommo ofta professorerna And. Retzius, Israel Hwasser, Santesson, Rossander och Enberg. Professor Schwartz var alltid språksam och laddad med historier och anekdoter, som han vänligt berättade för den honom uppvaktande handelsexpediten...

Bland framstående och populära författare och litteratörer såg man mycket ofta C. J. L. Almqvist, Aug. Blanche, fru Carlén med man (han kom oftast ensam), Fredrika Bremer, C. A. Adlersparre, Nils Arfvidsson. L. J. Hierta...

Det hände ej sällan att många av dessa olika fackmän och förfäktare av olika samhällsfrågor råkades i butiken och då uppstod samtal som åhördes med stort intresse av andra besökande. Och det var många av dessa samtal, som utsådde bildande frön hos commis'er och lärlingar i denna Stockholms förnämsta bokhandelsaffär.

Om sin chef Adolf Bonnier – som Josephson kallade "gubben" eller "gamle Bonnier", fast Adolf vid den här tiden inte var mer än fyrtiofem år – berättar han:

Adolf Bonnier var en godmodig och vänsäll man, som i mångt och mycket lär ha påmint om fadern, den gamle danske antikvitetsbokhandlaren, som ägt bokhandel i Köpenhamn och grundat firman i Stockholm. Mycket hade Adolf Bonnier att styra och ställa med: sitt stora förläggarskap, sin bokhandel å Norrbro samt filialen i Uppsala...

Filialen i Uppsala öppnade Adolf 1849, och samma år blev han utnämnd till akademisk bokhandlare. Ludvig Josephson fortsätter:

Man kan nog tänka sig, att en sådan man skulle bära mycket viktiga papper på sig och ha sådana förvarade på sitt kontor i bokhandeln. Men maken till broken hade jag ej förr sett och ej heller sedan jag skildes från Bonnier...

Sedan redogör han målande för hur "gubben" ständigt letade efter viktiga papper som han glömt var han lagt.

Adolf Bonnier var 1843 en av grundarna till Förlagsföreningen (som senare skulle bli Svenska bokförläggareföreningen). Det var också han som kom upp med förslaget om en tidning för svensk bokhandel, vilket resulterade i "Intelligensbladet", vars namn tio år senare ändrades till Svensk bokhandelstidning. Han var till och med den av Förlagsföreningens styrelseledamöter som mest nitiskt verkade för att den nya lagen om författarskydd växte fram på 1850-talet.

Vad Adolf Bonniers förlags- och sortimentsaffär vann på flyttningen till Norrbro kan inte värderas nog högt. Långt efter Adolfs död och sedan det bonnierska firmanamnet hade försvunnit från ingångsdörren och ersatts med efterföljares, adresserades brev och bokbeställningar både från landsorten och utlandet alltjämt till "Bonniers bokhandel, Bazaren, Norrbro". Så sent som 1884 för-
evigade Strindberg sin gamla boklåda i ett par kända strofer ur dikten Vid avenue de Neuilly i Sömngångarnätter:

...

Då gingo hastiga tankar
till gamla Norrbro-Bazarn,
där lysande fönsterraden
beskådas av kvinnor och barn.

Där hänger på boklådsfönstret
en tunnklädd liten bok.
Det är ett urtaget hjärta
som dinglar där på sin krok.

Med början 1840 och under en lång följd av år utgav Adolf Bonnier karikatyrhäften med teckningar av den unga kvicka militären och artisten Fritz von Dardel. Omslagen till dessa häften, som han kallade Teckningar ur dagens händelser, visade ofta lustiga scener ur livet på Norrbro utanför Bonniers bokhandel. Ungefär vid samma tid som Adolf inledde denna serie gjorde han bekantskap med en man som blev en av bröderna Bonniers intimaste vänner och trognaste medarbetare, Oscar Patrick Sturzen-Becker, redan välkänd under signaturen Orvar Odd och allmänt uppskattad som en av Sveriges kvickaste karlar. Honom föreslog Adolf nu att de tillsammans skulle ge ut något som ännu inte existerade i landet: en söndagstidning. Tanken var riktig – men för tidigt väckt.

Orvar Odd åtog sig emellertid med glädje redaktörskapet och det var antagligen han som hittade på det fyndiga namnet Bazaren, som syftade både på tidningens brokiga innehåll och utgivningsplatsen. Bazaren utkom regelbundet varje söndag under hela år 1841 och brukade, som det står i anmälan, ”utdelas mellan klockan 12–2 i Bonnierska bokhandeln vid bazaren”, men den måste läggas ned vid årets slut. Bazaren innehöll i varje nummer dels ett av Sturzen-Becker själv skrivet kåseri under rubriken Divan om veckans händelser, dels ett Modemagasin. Vidare innehöll tidningen skämtsamma småartiklar under rubriken Kramlåda samt noveller, poesi, teater- och litteraturkritik etcetera – och tjugo bilagor i litografi.

Albert ger ut tidningar — och en litterär kalender

På våren 1841 — då Albert Bonnier var tjugo år — började han längta ut. Han hade varit i Sverige och hos sin bror Adolf i nära sex år, grundligt fått lära sig allt vad en ung man kunde inhämta i en svensk sortimentsbokhandel och han hade fått hjälpa till med att ordna den nya lokalen i basarbyggnaden på Norrbro. Han hade dessutom tagit sina första stapplande steg som bokförläggare. Nu ville han se sig om i världen och öka sina kunskaper och sin bildning. I första rummet skulle han till Tyskland och Adolf gav sitt bifall till resplanerna.

I två månader arbetade Albert i Leipzig hos Adolfs kommissionär, K. F. Koehler. Där fick han flera vänner, av vilka några senare blev kända namn inom den tyska bokhandels- och bokförläggarevärlden. Nästa uppehåll var Wien, men han trivdes inte och gamle Koehler skaffade honom plats i den bokhandel dit han helst ville komma, nämligen Geibels i dåvarande Pest (som först trettio år senare skulle förenas med Buda på andra sidan Donau). Där fick han en plats helt efter sitt sinne, han tillbringade åtta månader i Pest med denne framstående bokhandlare som principal och vän. Det var en period i hans liv som, efter vad han själv på äldre dar ofta och gärna bekräftade, blev ytterst befruktande för hans verksamhet både som bokhandlare och som bokförläggare.

David hade vikarierat för Albert som biträde i Adolfs boklåda medan Albert var utomlands, och då David nu skulle flytta över till Göteborg för att förestå bokhandeln där, blev arbetet alltför tungt för Adolf. Esther var bekymrad och den 12 april 1842 skrev hon till Albert som ännu var kvar hos Geibel:

Min egen Albert! älskade Barn, Ditt bref af den 23:e har innerligen gladt oss, vi voro oppriktigt ängsliga för det vi på så lång tid ej hade hört ett ord af dig. Tackad vare Gud att du är nöjd, vi äro det å dina vägnar – synnerligen af det skäl att du är så mycket sysselsatt. Lycklig du som inser, att det blott är arbetsamhet som gör lifvet behagligt – – – Den stackars Engla Goda Adolph arbetar visst mera, ja vida mera än han behöver. – – – Nu tillstår jag uppriktigt, att på Din hemkomst, mitt älskade Barn, sätter jag stor förtröstan.

Albert skulle gärna ha velat stanna hos Geibel, men villfor Esthers önskan att han måtte återvända för att hjälpa Adolf. Redan på hemresan från Ungern tycks han ha haft ett stort förlagsföretag i tankarna. I Leipzig, Wien och Pest hade han konstaterat vilken betydande framgång en välgjord modetidning kunde räkna med, och han visste att Stockholm saknade en sådan på svenska. På vägen hem stannade han en vecka i Leipzig och där träffade han tydligen en överenskommelse med utgivaren av en tysk modetidning om att få köpa dennes färgtryckta modeplanscher för en kommande svensk upplaga. Det första han gjorde sedan han väl kommit hem igen var just att ordna med redigering och tryck av ett åttasidigt nummer i stort format av Stockholms Mode-Journal, Tidsskrift för den eleganta världen. Ett stycke ur introduktionen kan vara värt att citera:

Ni kommer en vacker dag svassande med en coiffure, en dräkt, som man försäkrat er, vara alldeles modern, ni ådrager er allas uppmärksamhet, tusende lorgnetter rigtas åt er, och på en gång stolt och blyg vill Ni på en gång ses och dölja er; – då – förfärligt! – en nyss från Paris hemkommen möter er, tar er afsides och hviskar: "Men min Gud! det der var på sista upphållningen, när jag lemnade Paris." och er triumph – hvart tar den vägen?

Enkom för att bespara alla i gemen samt hvar och en i synnerhet detta bittra hån, denna svåra kränkning, framträder idag första häftet af en ny Mode-Journal, bestämd att alltid uppvakta med de allranyaste . . .

Tidningen blev en succé och levde i nio år.

År 1844 blev ett märkesår i den då 24-årige förläggarens historia.

Då utgav han ungefär samtidigt första årgången av Folkkalendern Svea och veckotidningen Stockholms Figaro.

På sina resor i Tyskland hade han säkert lagt märke till vilken popularitet tyskarnas så kallade Volks-Kalender hade fått, och sannolikt beslöt han redan då att när han väl kom hem försöka ge ut något liknande på svenska. Men han hade säkert klart för sig att om en sådan kalender skulle slå igenom i Sverige, måste den också innehållsmässigt vara svensk, eller åtminstone skandinavisk. Han skulle kalla den Svea.

Någon lämplig redaktör kunde han emellertid inte hitta utan skötte tills vidare själv redigeringen. Detta visade sig vara lyckligt, ty Albert stod själv utanför alla litterära åsiktsgrupper och kunde fördomsfritt anlita vilka författare som helst. För det bonnierska förlaget blev kalendern ett medel att inleda förbindelser med tidens unga litterära krafter, vilka sedan ofta stannade inom förlaget. Kalendern utkom årligen till och med 1908.

Då Sveas femtionde årgång kom ut 1894 skrev Karl Warburg, då professor i litteraturhistoria vid Göteborgs Högskola, bland annat:

Det är icke någon obetydlig insats Svea gjort i det senaste halvseklets svenska litteratur och konst. Och detta icke blott i avseende på vad hon direkt bringat. Men det är icke oviktigt – allra minst i ett land, varest de litterära förhållandena äro så ogynnsamma som hos oss och där den stora allmänheten i så ytterst ringa mån gynnar skönlitterär alstring – att det finnes en vida spridd årsbok, som fördomsfritt och utan hänsyn till ”skola” ställer författare och allmänhet i närmare beröring med varandra...

Om vad den populära kalendern betydde skrev också Frans Hedberg i en minnesruna vid Albert Bonniers bortgång år 1900:

Svea var från början Albert Bonniers älsklingsbarn åt vilket han outtröttligt ägnat sina bästa krafter som redaktör och förläggare. Ögnar man igenom kalenderns många årgångar, skall man i dem finna Sveriges flesta och bästa författare och konstnärer representerade. – – – Kalendern

N° 1.

2^a ÅRG.

JAN. 4.

1846.

Innehåll: Ett Myråsbref. – Helgebusins Korrespondens. – Centraliskt (Myråsmaskeraden. Gåka Årets makt). – Postpost från Utländet. – Myrås-Målbref. – Splitternytt från Utländet. – Guds nytt?

Stockholm den 1 Januari 1846.

Min älskade Nièce!

Gott nytt år, hälsa och trefnad, samt uppfyllelse af alla de förhoppningar, som kunna förena sig med

att skrärfattningar utgöra första villkoret för handelns och slöjdernas bestånd och trefnad! Mätte vår allmog, nu som förr, i goda år ordentligt betala sina utskylder och i de onda hungra med tålmod! Mätte våra publicister fortfarande lugga hvar-

Stockholms Figaro.

bildar på detta sätt en antologi så god som någon, ett fosterländskt galleri i ord och bild där ingenting epokgörande för land och folk blivit förbigånget och där de olika uppfattningarna av det sköna trivas väl bredvid varandra . . .

Albert Bonnier var klarsynt nog att inse att det krävdes något mer än en kalender en gång om året för att upprätthålla kontakten med Sveriges litterära ungdom. Därför fattade han beslutet att starta ett litterärt veckoblad, som han kallade Stockholms Figaro och vars första nummer kom på julafton 1844.

Den typografiska utstyrseln – vad man nu kallar layouten – i Figaro erinrar i hög grad om Bazaren, där Orvar Odd inte bara var redaktör utan också så gott som ensam artikelförfattare. Albert hade en helt motsatt redaktionell idé: han ville få så många olika pennor

som möjligt att medarbeta för att ge tidningen omväxling och liv – och han nådde sitt mål. Figaro slog igenom, den var kvick, ibland elak i sin polemik och den fick bidrag av nästan alla de bästa unga författarna. Som redaktörer fungerade först magister Martin Schück och senare en nu bortglömd författare, Mauritz Cramær, men ledande var utan tvivel Albert själv. Stockholms Figaro utkom under tre år 1845–47, varefter Albert beslöt att lägga ned den för att koncentrera sina krafter på andra förlagsföretag. I tidningens sista nummer tog man ett glatt avsked av läsarna:

...

I Herrar på Parnassen!
var ej mitt hjerta vekt?
Var sammet svept om tassen
hvar gång jag Eder smekt?
Nu går jag hän. I Skalder,
fast jag Er ment så väl;
Välsigne Eder Balder
i evig tid! . . . Farväl!

David Felix blir göteborgare och gifter sig

Vi har sett hur Adolf på grund av osämjan mellan David och Esther beslöt att "förvisa" David till Göteborg, där han skulle förestå och sköta den bonnierska bokhandeln. Det blev en förvisningsort, där David snart nog lärde sig stortrivas. I ett brev till Albert, daterat en av de första dagarna i januari 1844 – sedan han bott i Göteborg i något mer än ett år – lyder slutraderna så här:

Povero fratello, comme je te plains. Det tråkiga Stockholmslifvet med sina sexor, sin Barnhuskällare, Stallmästaregård, sin Theater und wiederum Theater und noch einmal Theater, hvad är det ändå mot det här trefliga familjelifvet, mot det lif jag nu för i Götheborg.

Den livliga brevväxlingen mellan bröderna – särskilt mellan David och Albert – fortsatte så länge David levde. Adolfs och Alberts brev till David handlar mest om affärsangelägenheter, medan Davids brev i synnerhet till Albert är mycket frispråkiga och i stor utsträckning handlar om hans privatliv. De belyser inte bara hur han framlevde sina dagar utan ger även ett gott besked om hans person och karaktär.

Han kom förvånansvärt snabbt in i det Göteborg som roar sig. Redan den 5 januari 1843 skrev han till Albert:

Nu hören I som kunnen höra och sen I som ögon hafva: fredag morgon kommer en ung bekant masculinum generis till mig och manderar mig till att infinna mig i sträng bal-gala kl. 1/2 8 samma afton på ett uppgifvet ställe hos en familj. På min invändan att jag icke umgås der i huset svaras: thut nichts! Man bara går dit. Hvad gör då herr Bonnier under sådana omständigheter? Herr Bonnier går hem kl. 1/2 8, kläder sig i sträng bal-gala-kostym (svart frack och pantalonger, hvit

silfverglänsande vest, kråsnattkappa, svart halsduk med Vaternörder, hvit sidennäsduk, en chapåbas, balbok, lorgnett och ett par pastiller), hvarefter Hr Bonnier, icke med stora steg utan med korta, för att icke smutsa ned sina pantalonger, beger sig upp till ledit Herrskap, som bor några hus ifrån Högstdensamme. Anländ der var rummet fullt af elegant klädda damer och herrar, bara bekanta, för öfrigt, och nu fick jag veta hvad meningen var. En vän till mig, unga Delbanco, hade nemligen några aftnar förut yttrat till en del unga damer han var i sällskap med, att han vore villig att tillstålla en bal då de finge komma till honom så många som helst, om blott han blefve underrättad derom två timmar förut. Han vardt tagen på ordet och dagen efter arrangerade dessa Demoiseller tillställningen, skrifva ut lista på de Herrar som skulle bjudas (hvarje bland dem egde att välja den herre hon sjelf ville, och min valde mig) och kl. 8 på aftonen är sällskapet i ordning. Hvarje dam decorerade sin riddare med en rosett som hon fästade på hans bröst och till hvilken hon bar maken och egde bemälda riddare att dansa första anglaisen med merbemälda dam, convoyera henne till och ifrån balen samt courtoisera henne hela qvällen. Sällskapet bestod af 18 par och hade sin stormästare och ordningsmästare och -inna alla decorerade med breda culörta band och diverse stjernor. Karlarna hade alla målade mustacher och ett par af dem hade skaffat sig costymer – och der var trefligt må du tro. Det var blott att dansa, leka, göra tablåer, upptåg och åter dansa. Kl. 12 fick man Soupé-splendid; Vin i öfverflöd, tårtor etc. etc. och kl. 2 kaffe. Kl. 3 på morgonqvisten begaf man sig hem, O lycksalighet med sin dam under armen *att gå med henne* i den tysta månklara natten vertrauliche Worte der Liebe flüsternd peut on être plus heureux? . . .

I ett annat brev från mitten av mars 1843 hånar han Albert för att denne bor kvar hos Adolf och Esther och fortfarande lever på vänskaplig fot med henne:

Carissimo!

Ditt bref från Upsala mottog jag i qväll. Oh! Albert, Albert, est tu petit enfant! Du gläder dig öfver det inflytande Du har öfver Esther och att hon så mycket rättar sig efter dina omdömen, ty hon har icke vågat göra något egenmäktigt utslag i den viktiga frågan: "Gröt oder nicht Gröt till qvällsvard" innan hon hade inhemtat din mening derom. Min gratulation och lyckönskan emedlertid till din consultativa Stats-

rådspost, härnäst får jag väl veta hurusom hon underdånigt hemställt till dig att i nåder bestämma om hon skulle ha morötter eller persilja i soppan . . .

I en hel rad brev berättar David om hur han inrättat sitt privatliv, hur han hyr en ny elegant dubblett, hur han rider om mornarna, om sina nöjen, sina toaletter och så vidare. Det förefaller som om bröderna förebrått honom att han lever alltför dyrbart, och han erkänner att "mitt finanssystem är kommet något i oordning och att budgetten är för högt tilltagen och att statsutgifterna överstiga inkomsterna" – men han lovar att bättra sig. Icke desto mindre avslutar han samma brev med en längre skildring av de snart instundande "balernas, soireernas och whistpartiernas tid". Han låter dessutom förstå att han för femte eller sjätte gången av ryktet blivit utpekad som förlovad, denna gång "med en flicka som har 10.000 rdr åtminstone".

Julhandeln i butiken gick över förväntan bra och David var mycket nöjd. Mellan jul och nyår tog han det lugnt och skrev ett långt brev till Albert:

Om morgonen kl. 9 steg man upp (man tog sig den friheten att ligga något längre än vanligt); pigan hade vetat att skaffa ett par alldeles scharmanta Julkringlor med thy åtföljande socker och russin, hvilka togo sig högst fördelaktigt ut till det vanliga théet. Man åt, drack, smörjde sig, lät 5 vara lika och sade detsamma som Vår Herre sade på 7 dagen: att "det var godt". – Kl. 10 kom Olsson med Lotta, Herr O. är min dräng (eller *groom*, ad libitum) och Jungfru L. min häst. – Man tänder en cigarr, svingar sig i sadeln och rider i gemächlicht skridt ner i Alléen, där de andra gentlemen vänta. Tåget sätter sig i rörelse, och under afvexlande skridtande, trafvande, passgång och galopp arrivar man kl. 11 vid Kusten, där en frugal frukost, best. af ostron och porter, intages. Ceci fait *tänker* man på hemvägen, som i sjelfva verket också verkställes efter en stunds förlopp. Man ankommer till staden kl. 12–1/2 1, ajusterar sin toilette, stänker Eau de Portugal på hästlukten och tager sig upp till en el. annan liten "donniciuola", där man bortpratar och röker de par timmarna till middagen. Denna intages "toujours!" på Prins Carl, där man aftalt att sammanträffa med ett par vänner, hvilka

David Felix blir göteborgare och gifter sig

alltid traktera en stackars fan med ett par glas vin. Ceci posé – d.v.s. när maten har satt sig, och kaffet item, vandrar man till Simen's och expedjerar där i hast en liten "guerre" . . .

Av alla dessa brev om ridturer och baler och om hans stora intresse för sin garderob etcetera får man inte tro att David var en playboy. Man bör hålla i minnet att han var nyss fyllda 20 år då han 1842 blev föreståndare för Adolfs bokhandel i Göteborg. Och att en tjugoårig yngling har lust att roa sig är lätt att förstå, det unnar vi honom gärna – i all synnerhet som han samtidigt var en ansvarskännande och flitig ung man och mycket skötsam i affären. David var förresten inte den ende av bröderna som intresserade sig för sin yttre person. Bland breven finner vi en korrespondens från början av 1840-talet mellan Albert och en före detta kamrat i Leipzig, Adolf Hoffmann. Albert ville beställa "einen sächsischen Frack" hos en skräddare i Leipzig som gjort kläder åt honom under hans vistelse där, och bad kamraten taga reda på om skräddaren fortfarande hade kvar hans mått. Hoffmann svarade att det betydde ingenting om måtten inte fanns kvar, ty "ein ästhetischer Schneider könne eine so junonische Gestalt unmöglich aus der Phantasie verlieren und müsse nach Ihren edeln Umrissen wie nach einem Ideal zu arbeiten im Stande sein!" Emellertid hittade man måtten och fracken blev sydd.

Unge David Felix arbetade flitigt i sin bokhandel om dagarna och gick på baler och andra festligheter om kvällarna – men till slut blev han trött på ungkarllivet och började gå i förlovningstankar. Den 29 december 1846 berättade han i ett av sina långa brev till Albert:

Det är föröfrigt något jag alldrig har nekat: att familjelivet i Gbg. är vida angenämare än det i Sthlm. och jag byter icke bort en afton, sådan som någon af de 3 sista, mot en soirée i Hotel Garni eller på Stora Nygatan, vore jag äfven alldrig så mycket "god vän" på de stäl-lena –, det är blott småstadsfläkten, den der hvilar öfver Gbg., som generar mig och svårigheten i fortkomsten af allt hvad "bokligt" angår,

*David Felix Bonniers boklåda i Göteborg.
Teckning av Fritz von Dardel.*

äfvensom – jag bekänner det – saknaden af någon, med hvem jag kan konsultera i affärs- och förlagsväg, och som kan råda mig i privata angelägenheter. Jag har således nu en tid spekulerat på att gå åstad och – ut med ordet –! förlofva mig. Du blir flat, och kanske med rätta, ty hvad kan jag ha att förlofva mig på? Jag är icke så lättsinnig att jag ju icke inser det haltande i min ställning, såsom jag nu lefver och har lefvat och att jag borde vara fullkomligt säker om den förra och om mig sjelf, innan jag tager ett sådant steg. Men om jag äfven tror mig kunna förbättra det ena och det andra, så återstår dock en sådan oändlighet med tvifvel och betänkligheter, så jag ibland kan förlora hufvudet, då jag skall tänka mig in i ämnet. Pengar har jag icke att förvänta vid det partiet, alltså der den frågan: om det kan vara väl betänkt att blindlings fästa en annan persons framtid vid min utan att åtminstone hafva

någonting i reserv, för det tillfället att motgångar inträffade. Giftna mig endast för penningars skull, gör jag återigen icke och att vänta tills böjelse och contanter inställa sig samlade, är bra och väl, men knappast troligt för mig, som inga dylika utsigter har här på stället och så sällan är i tillfälle att träffa främmande fruntimmer. – Kärleken kommer först efter bröllopet, säga åtskilliga, men icke förty finner jag det nedrigt att så der vilja utställa en vexel, som kanske icke sedan blir inlöst. Grundtonen i tvenne förenade hjertan bör vara den samma, fastän det ena kan låta i dur och det andra i moll-tonart, och det är oriktigt att trösta sig med att man kan "komma öfverens ändå", fastän hustrun är en gås, en kokett, herrsklysten eller lättsinnig. Kärleken bör utspringa af en ren källa och icke af den tanke: här är det politiskt att försöka min lycka. Om man i det sednare fallet *verkligt* kan råka på den rätta, så – gudbevars! men att endast för pengarnas skull qväfva sin böjelse för en flicka, af hvem man är älskad tillbaka, det är lågt och en hederlig människa ovärdigt – och se der nyckeln till allt hvad jag här ofvan sagt.

Jag har här kommit in på det allvarliga gebitet och lemnar det ogera, fastän tiden tvingar mig dertill. Först dock ett. Det har alltid varit min innerligaste lust att kunna göra en utrikes resa, genom Tyskland till Paris. Något sådant finge jag alltså icke tänka på ifall jag nu skulle börja bli stadig karl och – hvad mera är – *sparsam* karl. Nog läte det sig väl också göra, sedan t.ex. i sällskap med unga frun och – o! hvilken herrlig bild – i sällskap med en annan ung man och fru från Stockholm (eller huru? hvad vet jag); men det sednare skulle kosta ännu mera pengar och det är icke allom gifvit att efter brölloppet hafva börsen så väl "garnerad" . . .

Men någon förlovning blev icke av. Och så gick ett helt år. Slutligen, på själva nyårsdagen 1848, skrev han till Adolf:

. . . jag nu återigen går här i mina giftastankar, hvilka denna gången så fylla mitt hufvud, att jag nästan är rädd att jag i morgon dag går och blir förlofvad karl. – Vore mina ekonomiska omständigheter så, att jag med visshet såge mig god att föda en hustru som *inga* kontanter medförde i boet, så vore jag idag på nyårsdagen förlofvad . . .

David Felix blir göteborgare och gifter sig

I ett följande brev, tio dagar senare, berättar han att han har funnit henne,

hvars hela väsende blott och bart utgöres af den enda dygden: *quinlighet*, oinkräktad af alla små-talanger och all öfverbildning. I mina ögon är en sådan den *fullkomligste* qvinnan. – Det der till ett rättfärdigande af, att den jag håller på att välja icke parlar franska, icke har läst Shakespeare i Tauchnitz edition, är blyg då hon måste tala tyska, visserligen spelar piano utmärkt väl men icke brillerar med Thalbergiska omöjligheter, har en nått röst men icke koketterar med Josephsons obegripligheter, dansar "à ravier" men icke föredrager en löjtnant för en bokhållare (långt mindre *bokhandlare*), – kort och godt: att hon icke är någon af dessa moderna mode- och dansdockor, som föra Goethe och Schiller på läpparne . . .

I ett nytt brev samma dag meddelar han Adolf att,

föremålet denna gången icke är någon gammal flamma, som uppblussat på nytt, utan en helt ny, som helt sakta men så mycket jemnare brunnit en lång tid och nu börjat så gripa om sig att den tarfvar hastiga släckningsanstalter. Hon heter Charlotte Benecke, dotter till John B. – 19 år gammal och – men beskrifningen vill jag bespara dig . . .

Några veckor därefter sände han ut kort som meddelade att bokhandlaren David Felix Bonnier ingått förlovning med demoiselle Charlotte Benecke.

Charlotte Benecke var född 1828. Hon uppnådde den höga åldern av 94 år och överlevde sin man med mer än 40 år.

Nu översvämmar Davids brev till bröderna av uttryck om lycka och sällhet att en så "herrlig flicka" nu tillhör honom. Men samtidigt försäkrar han dem att arbetet icke skall komma att lida av förlovningen:

. . . nu behöfs det också all vigör och vigilans, ty nu är det icke blott fråga om att vinna priset från konkurrenten, men äfven om att *förtjena pengar* och derpå går jag nu rysligt ut. Jag har riktigt blifvit snål med ens, åtminstone håller jag nu noga öga med styfrarna . . .

Om själva bröllopet vet vi endast att det ägde rum den 10 maj 1849. David Felix meddelar helt kort den 12 maj:

Brölloppet var utomordentligt brilliant. Det var middag uti Louis Beneckes praktvåning med en salong enkom målad och dekorerad för tillfället som varade från kl. 4-7 för några och 40 personer. — kl. 1/2 11 for brudparet hem i sin lilla trefliga eleganta våning . . .

Vi får sålunda inte veta om någon eller kanske båda bröderna var med om vigseln, inte heller om något av syskonen i Köpenhamn reste upp till Göteborg.

År 1848 blev också i ett annat avseende ett märkesår för David. Nu när han skulle bli gift karl ville han inte längre vara anställd bokhandelsföreståndare, han ville i verklig bemärkelse vara bokhandlare, det vill säga äga sin bokhandel. Han föreslog Adolf att han skulle få övertaga affären och efter en utdragen — delvis irriterad — korrespondens om detaljer gick den alltid lika hänsynsfulle Adolf med på alla Davids villkor. Men vilka dessa var framgår inte riktigt av de bevarade breven.

Då hade han redan 1846 undertecknat ett brev till Albert om diverse bokkären den för första gången med enbart namnet Felix, och tillägger skämtsamt "omdöpt". Från och med den dagen kallar han sig i alla sammanhang Felix utom då han korresponderar med syskonen i Köpenhamn; då förblir han ständigt David.

Till David Felix öden som bokförläggare och tidningsgrundare skall jag återkomma.

Adolfs vidare öden

På försommaren 1845 då David just fyllt tjugotre år, hade längtan efter det gamla hemmet och syskonen blivit honom så övermäktig, att han måste ta båten från Göteborg till Köpenhamn. Även Albert fick lust att röra på sig. Det länge diskuterade skandinaviska studentmötet, planerat att förläggas till Köpenhamn, blev verklighet midsommaren 1845 och Albert begagnade tillfället att vara med och att skriva resebrev till Figaro. Det blev för honom oförgätliga dagar. Den skandinaviska idén, "Idéen om Nordens Enhet", slog ut i full blom under detta studentmöte. De tre bröderna Bonnier, danskfödda, men "svenske vordne", var om möjligt i ännu högre grad än de övriga svenska ungdomarna hänfödda skandinavister. I sina korrespondenser till Figaro gav Albert uttryck åt vad ungdomen i Norden väntade sig av skandinavismen och av detta möte, då han skrev:

Mötets betydelse har ej allenast gjort ett djupt intryck hos hvarje deltagare, utan dess följder äro oberäknliga, och till dess förhandlingar skall hela Europa lyssna med uppmärksamhet . . .

Men för Adolf blev sommaren 1845 en orons och sorgens tid. Efter ett nära elvaårigt barnlöst äktenskap var Esther gravid. I Adolfs brev till David förekom flera gånger oroliga uttryck om Esthers hälsa. För att ge Esther vila och ro hyrde Adolf för första gången sedan de gift sig ett sommarnöje. Det låg på Djurgården, "2ne rum med Trädgårdsplan, med ett lusthus, wedbod och källare". I denna lilla trädgård tillbragte Esther Bonnier sin sista sommar. Av ett par små biljetter från henne till Albert förstår man att hon trots krämporna var glad och lycklig. I den ena skrev hon: "Du

vet själv att jag lefver i en annan verld än den vanliga." Den andra är en middagsbjudning ut till Djurgården: "Denna dag till lycka är min älskade Adolfs och min elfte bröllopsdag." Hon bad Albert medtaga två andra herrar, som lovat komma, men "Du behöfver ej nämna om för dem att det är en så vicktig dag för min Gubbe och mig".

Den 3 oktober nedkom slutligen Esther efter en svår förlossning med ett dödfött barn, och några timmar därefter lämnade hon själf för evigt sin förtvivlade Adolf.

Efter några veckor blev sorgen Adolf för tung, han härdade inte ut att gå ensam omkring i sitt tomma hem. Han beslöt lämna alla affärer i Alberts vård och själf fara ned till Köpenhamn för att söka tröst i det gamla hemmet. Av de brev han sände hem under första tiden – han blev kvar i Köpenhamn i nära fyra månader – får man en stark känsla av att han kände sig lycklig över att få vistas bland de sina och i det gamla fäderneslandet. Han ville inte så snart resa hem till Sverige och till den tomma våningen, som bara påminde honom om den stora förlusten. "Jag har alls ingen håg för Stockholm", skrev han till Albert.

Under de tretton år som gått sedan Adolf Bonnier på hösten 1832 etablerat sig i Stockholm, hade han inte unnat sig en dags vila. När han driven av sorgen efter Esthers död sökte tröst i det gamla fosterlandet, inträdde en stark reaktion: den välbehöfliga vila som den ännu ej fyrtioårige mannen nu unnade sig blev en ny och verklig livsförnyelse. Sällskapandet med fadern och systrarna och gamla vänner bland Köpenhamns bokhandlare gav honom så småningom åter hans sinnesjämvikt. Icke minst bidrog den "skandinaviska elden" som lågade i den danska huvudstaden, särskilt bland de svenska vänner med vilka han dagligen umgicks. Han återsåg nu sin gamle medarbetare Orvar Odd och den vinddrivne C. J. L. Almqvist. Under sitt fridfulla flanerande på gatorna i den älskade staden och under intryck av de "skandinaviska" idéerna började Adolf välva planer på att omsätta dessa idéer i praktiken, nämligen vad det gällde hans egen och brödernas verksamhet som

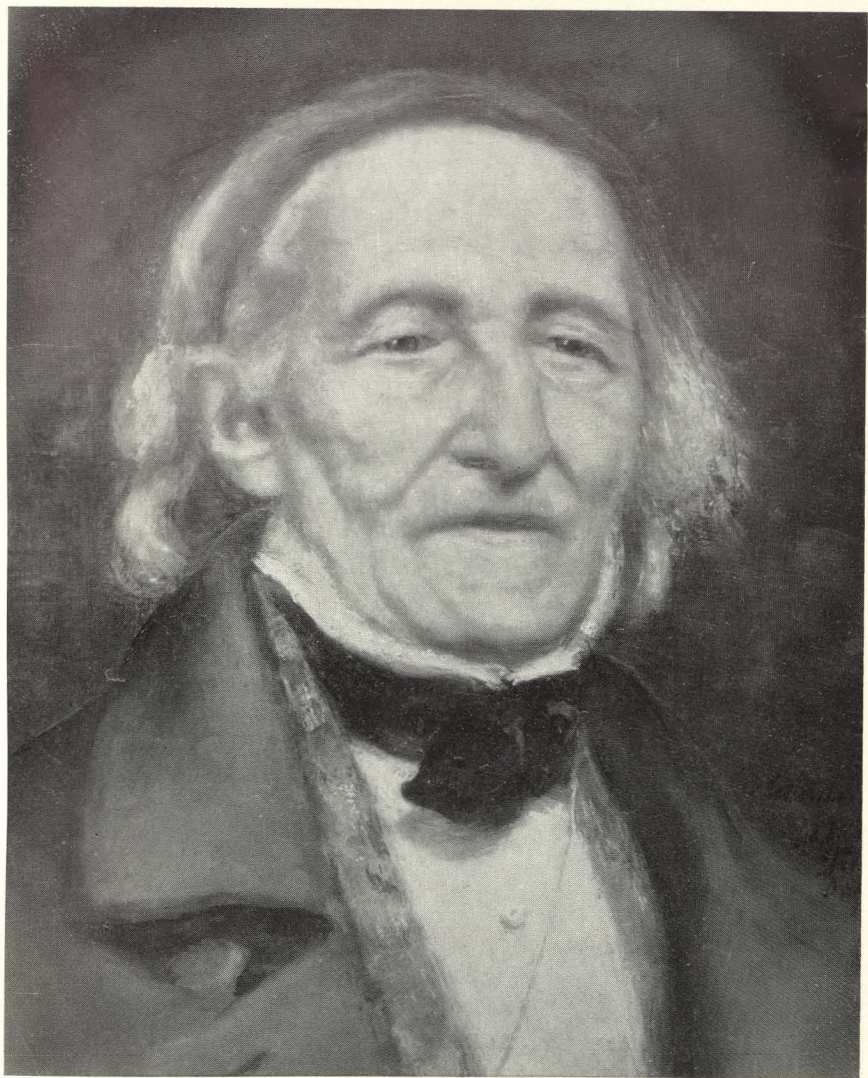
bokhandlare. Han ville att de tre bröderna tillsammans skulle bilda vad som numera kallas en koncern: en gemensam affär med "delföretag" i Stockholm, Göteborg, Köpenhamn och kanske Kristiania, där de kunde realisera skandinavismens idé.

Det var en djärv och framsynt tanke som Adolf lade fram för sina bröder: "Nordens Enhet", sådan skandinavismens män hade tänkt sig den politiskt och kulturellt. Adolf hade förgäves sökt finna en enda svensk bok i någon av alla Köpenhamns boklådor, men nu skulle det bästa av svensk litteratur ständigt finnas tillgänglig i Danmark och Norge, det bästa av dansk och norsk litteratur i Sverige; det var den skandinaviska tanken förverkligad på litteraturens område. Det var inte underligt att Adolf, som kläckt denna idé, var fylld av den.

Tanken var kanske för djärv? Adolf var kanske för mycket fantasimänniska? De två yngre bröderna var mer realistiska, de vågade inte. Adolf avvaktade Alberts svar "med spänd förväntan". Hur det utföll vet vi inte; det framgår av andra brev att han visserligen var mycket tveksam men inte helt negativ. Så mycket mer avvisande ställde sig David. I ett brev till Albert av den 26 januari 1846 skrev han:

Planen låter sig tänkas och förespeglas, men icke utföras. Hvad är meningen? Efter hvad jag förstått: att Adolf vill upprätta i Köpenhamn en in- och utändsk sortimentshandel förenad – gubevars! – med "Skandinavisk" Bokhandel. Han vill sjelf förestå denna, biträdd af någon Kphmnsk yngling, Pappa skulle derjemte sysselsätta sig med att hjälpa till, då det behöfdes. Firman skulle äfven der vara A. Bonnier, således lika der, i Sthlm och i Gbrg. Men nu kommer det, som du kallar "klokt": Sortimentshandeln skulle vara gemensam på alla 3 ställena, men förlagsenterpriserna skiljda. Hvad menas dermed? Sannerligen jag förstår det . . .

När Adolf kom hem till Stockholm, dog hans "Kongetanke" tydligen bort av sig själv och begravdes under alla de hemmasvenska tankar, sysslor och affärsgöromål, som hopat sig under hans långa frånvaro.

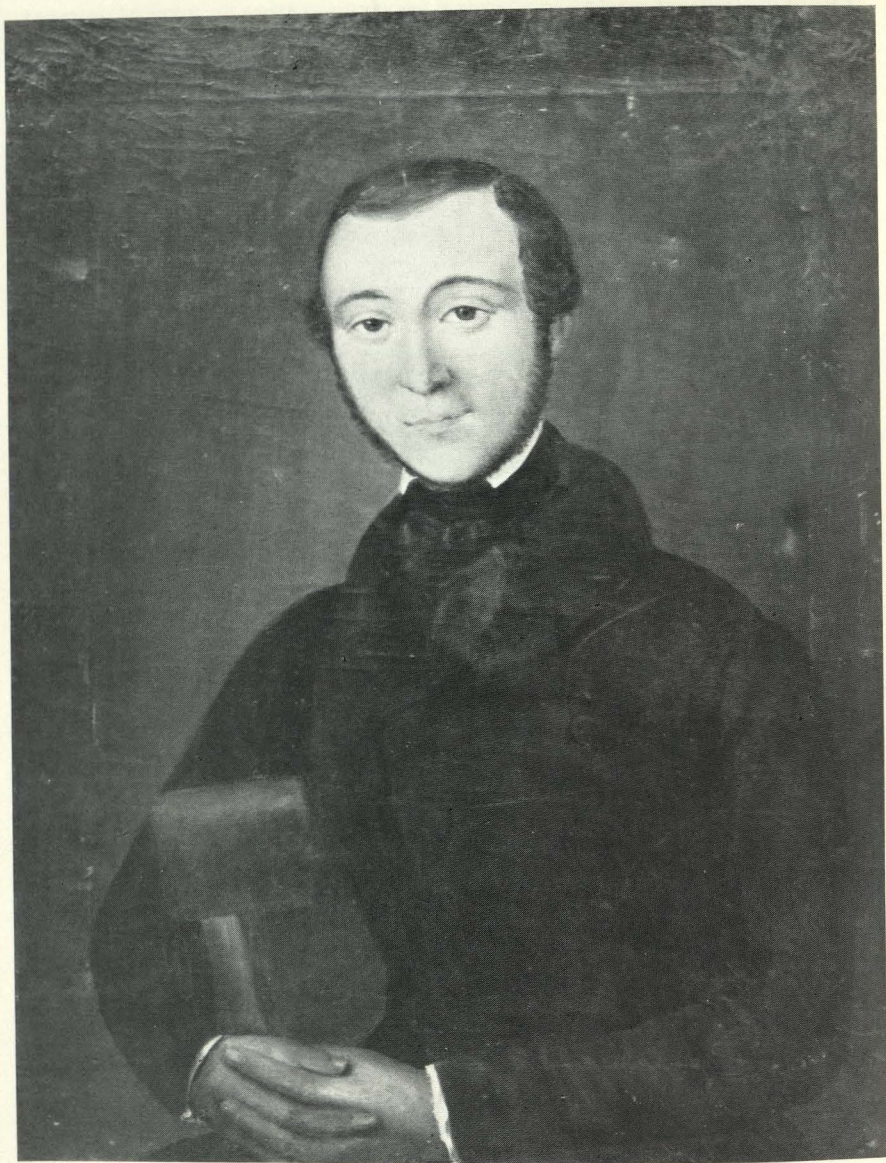
Gerbard Bonnier. Målning av Torsten Schonberg efter en dagerrotypi från 1850-talet, det enda porträtt av Gerbard Bonnier som existerar.

*Adolf Bonnier, målad i Göteborg 1829, troligen av Sally Liebmann, son till den
madame Liebmann där Adolf var inackorderad i maten. (Okänd ägo)*

*Adolf Bonnier med sin första hustru Esther. Foto troligen från 1845,
Esthers sista levnadsår.*

David Felix Bonnier. Målning 1841 av okänd konstnär. (Svenska statens porträttsamling på Gripsholm)

Alexis Wetterbergh ?

hör hemma hos fru Marianne Sinclair - Löthman

David Felix Bonniers hustru Charlotte. Blyertsteckning troligen från tiden strax före hennes giftermål 1849.

*Basarbyggnaden på Norrbro med den Bonnierska bokhandeln i hörnet
längst fram till vänster. Litografi från 1840-talet av J. H. Strömer
efter en teckning av F. W. Scholander. (Stockholms stadsmuseum)*

INLED-
NINGS-

NUM-
MER.

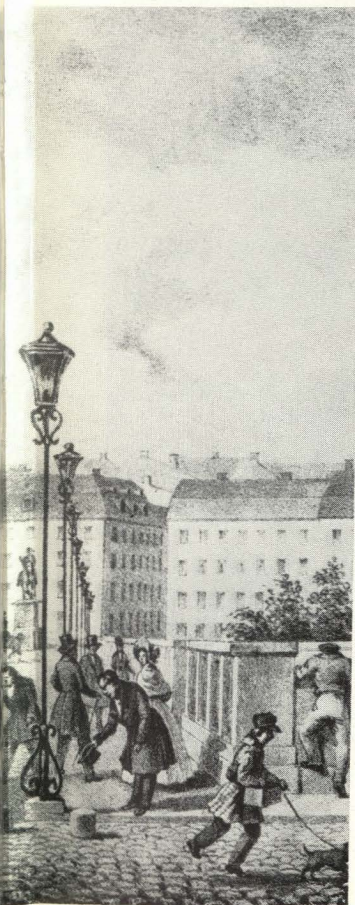

BAZAREN.

V i tala icke här om denna intressanta red af rika, praktfulla, lysande butiker, som i dag utredde sig linge ena sidan af Norrby, i stället för den fula brandmur, hvilken fördomslags bildade ett så fatalt motstycke till de finas trottisiererna på andra sidan, och Stockholms eleganta värld, som därpå i långa kretslar haft sin förnämsta skötsel. Vi tala, såsom tillhörigt är i främsta rummet, om oss själve, vi tala om vår egen bazar för oss. Ty vi äro just i begrepp att anlägga en sådan, liksom Lottiga Byggnads-Kollegium anlagt sin, mot i allmänna sträckvägen för den försämba publiken, och vi hafva härmed något

att deraf på förhand föresnå ett profstycke. Vi hoppas att den skall komma att äga betydelse och vinna något bifall, lifves om den icke, som Norrby-bazaren, kan berömmas sig af att äga till ryggsädd något så högtämnt som det kungliga stället. Vi se den oförmådan Norrby-bazaren, denna sednare omständighet oaktadt, än här, än der falla sänder och stannar för hvarje månad behöfva reparera; är det sant, att det kommer af det fjerdelfiga salafjerdet? Nå väl, vi skola taga oss till vara och aldrig låta något salt ingå i våra sammanblandningar; på samvete, mina Herre och Damer, icke något salafjerdet! Vi göra allt, för att skaffa vårt företag kredit.

Bazaren kom ut varje söndag hela året 1841 med ett rikhaltigt varierat innehåll under redaktion av Adolf Bonniers vän och trogna medarbetare, signaturen Orvar Odd (Oscar Patrick Sturzen-Becker).

David Felix Bonnier på ett foto från 1860-talet då han var huvudredaktör för den av honom själv grundade Göteborgs-Posten. David Felix var kanske den mest begåvade av Gerhards söner, i varje fall den kvickaste och mest skarpögde.

I Danmark hade Adolf helt återvunnit sina krafter både till kropp och själ och det blev full fart på hans förlagsaffärer. Man förvånar sig över hans omfattande verksamhet: hans kataloger överflödade av nya titlar.

Men det var egentligen endast tre som blev av någon större betydelse, två av dem var – kan man säga – repriser av tidigare utgivna verk. Adolfs förnämsta förlagsartikel under 1830-talet var som vi såg *Klassiska Författare i Svenska Witterheten*, och nu mer än tio år senare gav han ut en liknande serie, *Svenska Författare*, som blev en stor framgång och som var och förblev hans stolthet. På 1830-talet hade han gett ut en *Praktbibel*, och alltsedan dess funderade han på att ånyo åstadkomma en vacker bibeledition. I Leipzig publicerades vid denna tidpunkt en med talrika träsnitt prydd *Volksbilderbibel*, som föll Adolf i smaken. Han träffade ett avtal med den tyske förläggaren, men innan han började utgivandet vände han sig till Uppsala domkapitel med en vördsam anhållan att Domkapitlet genom ett förord till upplagan ville befordra dess spridning. Domkapitlet villfor denna anhållan, sedan det tagit del av prov på tryck och bilder, och beslöt också att i ett cirkulär intyga att företaget syntes förtjäna all uppmuntran. Den nya illustrerade bibeln blev en vacker framgång för förlaget. Den tredje betydelsefulla utgåvan var Carl Michael Bellmans *Samlade skrifter*, till vilka Adolf hade förvärvat den fullständiga förlagsrätten.

Vad Adolfs privatliv vid denna tid beträffar, uppfylldes den förhoppning han hyst vid sin återkomst till Sverige: att snart få bilda ett nytt hem. Midsommaren 1847 förlovade han sig med Sophie Hirsch. Hon var syster till bröderna Bonniers intima vän, musikhandlaren och musikförläggaren Abraham Hirsch. Hon tillhörde en familj som varit bosatt i Stockholm ända sedan den gustavianska tiden och som var allmänt känd för sin ovanliga skönhet såväl på mans- som kvinnosidan. Sophie Hirsch var född 1811. Vid tjugotre års ålder hade hon blivit gift med grosshandlaren Salomon Meyer Hirsch (av en annan släkt än hennes). Efter ett nioårigt barnlöst äktenskap avled mannen och Sophie levde som änka

i fyra år innan hon vid trettiosex års ålder ingick sitt andra äktenskap, med den fem år äldre Adolf Bonnier. Sophie var ännu en skönhet av första rangen. Ludvig Josephson skriver om henne i sina minnen: "Hon icke allenast ansågs som mycket bildad, utan hon var också en dam av stor distinktion och fägring ehuru hon hunnit ganska vackert framåt i ålder." I den våning vid Stora Nygatan där de nygifta bodde efter bröllopet föddes i november år 1848 sonen Isidor Adolf. Redan året därpå flyttade familjen till den bostad på Drottninggatan 11 där de sedan bodde så länge Adolf och Sophie levde, och där Isidor bodde kvar ända till dess han själv gifte sig.

Samtidens yppersta romaner

Albert hade haft mycket att syssla med från den dag då Adolf genom Esthers sjukdom och död slets ifrån ledningen av sin affär. På hans axlar låg hela bördan av såväl bokhandeln som skötseln av Adolfs förlag, och den äldre brodern hade i sanning anledning att tacka Albert för hans "redliga och herrliga Omsorgsfullhet och Intresse". Dessutom lade Albert just under åren 1845 och 1846 grundstenarna till ett mer seriöst bokförlag för sin egen räkning.

Dessa två år var inte bara begynnelseåren för Stockholms Figaro och kalendern Svea, det var också nu som Albert lyckades knyta sina första förbindelser med "det unga Sverige" inom litteraturen. Han började även intressera sig för andra sidor av förlagsverksamheten. 1846 startade han sin veckotidskrift Europeiska Följetongen, tidskrift för Utländsk Romanlitteratur, en publikation som från detta år skulle komma att utgivas varje vecka under hela Albert Bonniers livstid (med undantag för åren 1855 och 1857) och efter hans död fram till och med 1910.

Romanen var visserligen ingen ny litteraturform, men man kan gott säga att det var först sedan Walter Scott framträtt med sina historiska romaner i början av 1800-talet som romanen blev den form diktarna över hela Europa helst använde för att presentera vad de hade att berätta. Det var naturligt att denna litterära utveckling också skulle påverka den yngre författargenerationen i Sverige och att de svenska förlagen skulle börja ge ut översättningar av utlandets mest berömda böcker.

Albert var inte ensam bland förläggarna om att lansera översättningslitteraturen, han hade två svåra konkurrenter, dels Lars Johan Hierta, dels N. H. Thomson, vilka båda samtidigt med Albert

förberedde en liknande utgivning.

Vid denna tid och långt fram – ända till år 1904 då Sverige anslöt sig till Bernunionen – härskade laglöshet i fråga om utgivningen på svenska av utländska författareshet. Utan att betala ett öre till författaren, eller ens begära hans tillstånd, publicerade svenska förläggare och tidningar utlandets mest uppmärksammas arbeten i svensk översättning. Rättsmedvetandet på detta område hade ännu inte väckts, tvärtom ansåg man att om ett skydd skapades åt den utländske författaren, skulle detta lända vår egen litteratur till skada. En följd av laglösheten var de återkommande kollisionerna mellan förläggarna: man råkade ibland komma med samma utländska roman samtidigt, med ty åtföljande ofta hätsk polemik i pressen. För att i någon mån råda bot på dessa missförhållanden uppstod en praxis förläggarna emellan att annonsera i dagspressen att "man ämnade utgifva" den eller den boken i översättning och som regel, men inte alltid, respekterades detta som ett *gentlemen's agreement*. Albert lät sig inte rubba ur sina planer och sitt utgivningsprogram. Vad han bjöd sina läsare i Den Europeiska Följetongen var också mycket av det förnämligaste och bästa av samtidens romanlitteratur. För att nämna några av topparna: Thackerays Fåfångans marknad, Dumas Damen med cameliorna, Victor Hugos Det mänskliga eländet – i Hiertas översättning Samhällets olycksbarn – Zolas Fällan, Flauberts Fru Bovary, Dickens David Copperfield, Tolstojs Anna Karenina och Krig och Fred, Dostojevskijs Bröderna Karamasov. Några av de böcker som publicerades i Följetongen efter Alberts död var Thomas Manns Huset Buddenbrook, Oscar Wildes Dorian Grays porträtt och verk av H. G. Wells, Bernard Shaw och många andra av tidens bästa.

Albert gifter sig till slut

Arbete, arbete, arbete var visserligen bröderna Bonniers lösen och Alberts flit var minst lika stor som den äldre broderns, men medan Adolf levde ett stilla familjeliv, mestadels tillsammans med sina nya släktingar, så var Alberts ungkarlsliv naturligtvis ett helt annat. Albert gick ofta på teatrar och konserter och satt gärna på kaféer i glada vänners sällskap. Hans umgängeskrets var mycket stor. Bland vännerna fanns författaren Johan Jolin, skådespelaren Edvard Stjernström med hustru Jeanette Granberg, Carl Henrik Rydberg och Rudolf Wall, den förre medarbetare i, den senare redaktör för den kvicka veckotidningen Friskytten. I vänkretsen förekom även operasångaren Julius Günther, violinisten Teodor Sack, musikern Isidor Dannström och konstnären Josef Wilhelm Wallander samt dåvarande skådespelaren, sedermera författaren, Frans Hedberg, som med tiden blev Alberts närmaste vän.

Själen i tidens litterära cirklar och konstnärskretsar var August Blanche, till vilken den nio år yngre Albert såg upp med beundran och tillgivenhet. Albert lyssnade ivrigt till sin snillrike vän när han berättade historier ur stockhomslivet, drog anekdoter från teatervärlden eller höll entusiastiska och flammande tal i någon politisk fråga. Det var säkert genom att lyssna till Blanche som Albert fann näring för den frisinnade livsåskådning vilken han visade under hela sitt liv.

Men säkert hade Blanche och Albert ofta nog annat att tala om. Det kunde gälla de unga och vackra kvinnor som rörde sig i de kretsar där Blanche förde spiran och som hade sin varelse på operan eller teatern eller i baletten. Särskilt blev unga Mathilda Ebeling föremål för deras samtal. Hon var en förtjusande ung sångerska;

under några år av 1840-talet var hon jämte Jenny Lind den mest lysande stjärnan på sångkonstens himmel. Blanches varma beundran för Mathilda var allmänt bekant. "Kvick, rikt begåvad, välbildad och vacker, ägde hon nästan allt som August Blanche älskade." Det sades att han ett tag på allvar hade tänkt förena sina öden med hennes. — Även Albert Bonnier blev intresserad av den unga sångerskan. Men Mathilda själv hade ingen tanke på att binda sig. Hon ville helt ägna sig åt den stora konsten. År 1848 reste hon till Paris för att utbilda sin röst och flyttade sedan till Berlin, där hon fick engagemang vid operan. Där råkade hon Blanche som skrev till Albert från Berlin den 10 augusti 1850:

Redlige broder! — — — Du vet att jag alltid gjort mig de rikaste föreställningar om Mathilda Ebeling. Alla andra hafva ansett dem öfverdrifna, och likväl bedyrar jag, att hon i mer än dubbelt mått öfverträffat dessa mina föreställningar. Den 15 september skall hon debutera i Norma, och Meyerbeer, som till och med sätter henne *öfver Jenny Lind*, förespår den mest lysande framgång.

Vill du bevisa henne en artighet, så skicka henne med någon resande "Gluntarne", om hvilka hon af landsmän hört mycket talas, och Svenska psalmboken, den hon, utan att derföre vara läserska, längtar efter . . .

Ett annat brev från August Blanche till Albert, mest om förlagsärenden och skrivet i Paris på våren 1851, slutar:

Jag hoppas du mår väl och frodas, samt att jag vid min ankomst får ett nytt trefligt hus att umgås uti och att jag får stå fadder åt ditt första barn, så framt ej synagogan har något deremot . . .

Dessa rader varierar ett tema som ständigt förekommer i alla brev från vännerna: det är på tiden att Albert gifter sig! Albert var en trettiårs man, Felix var redan gift, fast han var två år yngre. Adolf hade gift om sig, och flera av Alberts ungdomsvänner var också gifta. Det såg hotande ut med Albert, särskilt alltifrån hösten 1850, då han inrättade en liten ungkarlsvåning åt sig i Brunkebergs hotell — dittills hade han bott hos Adolf. Hans närmaste umgänge

vid 1840-talets slut var två jämnåriga unga män vilkas bekantskap han gjort i Uppsala, där han vistades periodvis som försäljare åt Adolf: medicinaren Alfred von Betzen och humanisten Victor Enblom. De båda ungherrarna fortsatte sina studier i Stockholm och bildade tillsammans med Albert och den unge grosshandlaren Adolf Schück en kvartett som roade sig rätt tappert.

I ett antal brev från dem förekommer åter och åter livliga uppmaningar till Albert att gifta sig. Här ett par utdrag ur von Betzens brev, det första från Göteborg i september 1850:

Mein allerliebster Freund Albert!

--- Jag vet knapt något, som skulle glädja mig mera, näst det att kunna skaffa mig sjelf en äkta hälft, än om jag kunde här i staden finna på någon, som jag efter samvete och bästa öfvertygelse ville rekommendera åt min äldsta vän . . .

I mars 1851 skrev han:

--- Af den beskrifning på dina aftnar mellan kulisserna du ger, finner jag, att du kanske redan alt för mycket fästat dig der. Akta dig Albert för fortsättningen och slutet på din amourette med den lilla choristen. Det går ej altid så lätt att afkasta ett band, som man tror . . .

I den mångåriga brevväxlingen mellan Albert och Felix finns det även åtskilliga uttalanden om unga damer och om funderingar på giftermål. I flera år framåt är det tal om en och samma flicka, som båda bröderna haft ett visst tycke för. Hon hette Fanny Behrens. Albert tycks verkligen ha haft vissa, något allvarligare tankar åt hennes håll. Felix skämtar i ett nyårsbrev 1848:

Hvarför tusan går du så der och tvekar? Ska' det vara eller ska' det inte vara? "Flickan är vacker och pengar hon har, tralalala etc." och om inte det första är så säkert, så är dock det sednare så mycket mera, därför ta ditt parti och que ça finisse! Eller ha kanske några *ljumma* vindar afkyllt den förut så starka hettan? . . .

Men Albert kunde icke förmå sig till något avgörande. Och den unga damen tog i stället en av Alberts goda vänner, doktor Axel

Albert gifter sig till slut

Lamm. Vid svensexan för Lamm höll Albert ett tal på vers, där det bland annat hette:

Ungkarlsringen rättnu glesnat,
snart nog ingen mer står kvar.
Det ser ut som om man ledsnat
vara ungtkarl all sin dar.

Albert hade nog ledsnat själv, men ändå dröjde det två år innan han ansåg sig ha funnit den rätta. Hon hette Betty Rubenson, var född 1828 och var dotter till grosshandlare Wolff Rubenson. Betty hade naturligtvis då och då råkat Albert Bonnier i bekantskapskretsen. Tycke uppstod så småningom och det växte till vänskap, beundran och kärlek. Betty var aldrig någon strålande skönhet, men det porträtt i akvarell av henne som just vid förlovningstiden målades av Sophie Isaksson visar bilden av en ung täck kvinna med ovanligt regelbundna drag och stora blå ögon som lyser av godhet.

I januari 1854 tillkännagavs förlovningen, som kom som en överraskning även för bröderna. Felix skyndade att vid underrättelsen köpa en butelj champagne, som han bjöd Charlotte och svärföräldrarna på, "tolkande champagnens och dagens betydelse i några få men väl valda ordalag".

Att din fästmö är vacker och älskvärd, det vet jag – och det erfordrades också för att du icke skulle stå efter de andra bröderna. – Min hustru går, hvad yttre fägring beträffar, icke heller af för hackor, och det skulle glädja mig bra mycket att se dessa tre svägerskor tillhopa...

Albert och Betty hyrde en våning i huset Norrlandsgatan 36–38, i hörnet av Jakobsbergsgatan, och bröllopet bestämdes till den 28 juni. Men tyvärr skulle den lyckliga förlovningstiden komma att fördystras av en nervös melankoli som Betty hade fått i arv och led av periodvis. Hennes melankoli utvecklades under några år i framtiden till verklig sinnessjukdom som hon först vid nära femtio års ålder lyckades helt övervinna.

Albert grubblade över Bettys tungsinne och frågade sig om det var rätt att tänka på giftermål förrän hon åter var frisk. Tanken på

att skjuta upp bröllopet var föremål för överläggning mellan honom och svärföräldrarna, och bjudningskortet sändes inte ut förrän i allra sista stund. Alberts tystlåtenhet – så olik Felix egen förtroliga meddelsamhet även i de mest privata och ömtåliga ämnen – upptogs av denne nästan som en personlig förolämpning, och när inbjudningen äntligen kom, skickade han återbud. Han hade redan antagit en inbjudan till ett annat bröllop, i Göteborg!

I och med bröllopsdagen inträffade en lycklig förändring. Den unga bruden blev fullständigt frisk, och det "trista" brev med "molnbetäckt, åskdigert innehåll" som brudgummen kort före bröllopet skickat till Felix följdes av ett annat "fullt af solsken och glädje".

I oktober 1854 dog Bettys mor plötsligt i kolera efter bara några dagars sjukdom. När Albert och Betty den 7 juni 1855 fick sitt första barn, en flicka, kallade de henne för Jenny till minne av mormodern.

Endast några få brev från Betty till Albert är bevarade. Här är ett från augusti 1855:

Du min älskade Gubbe!

Tack, tusen tack för ditt rysligt efterlängtade bref; det är visst bra roligt att få bref, men så är det ju straxt lika tråkigt igen, ty fastän jag visst höll på att läsa det godt 10 minuter – för att njuta deraf desto längre – så tog det ändå någon gång slut, och 4 gånger har jag läst igenom det, så att jag nu kan det utantill och då behöfver jag ju visst inte läsa det mera. – Om Du visste hur innerligt glad jag blef för att du säger att du längtar efter mig, men det är väl för att du vet det, som du säger så, för inte kan det vara ditt alvar. Jag för min del har aldrig någon gång du varit borta så mycket saknat och längtat efter dig, mon tro det kommer utaf att --- ja! gissa själf –

Hvarje afton säger jag åt Jenny nu är det 1, 2, 3, 4 dagar som vår älskade Pappa har varit borta och, inte sannt? det blir visst inte många dagar till att räkna. Jenny mår Gudvarelof väl, jag kan inte säga mer än att det är ett *älskadt Barn*.

Jag skall nu inte mer ta bort den dyra tiden med utgjutelser af min

Albert gifter sig till slut

längtan – men ser du jag kan inte hjälpa att jag är kär i dig – utan därför slutar jag och ber dig komma hem så fort som möjligt –

Den 20 juni 1856 fick Betty sitt andra barn, sonen Karl Otto. Innan man enades om vad han skulle heta hade ett annat dubbelnamn varit på tal: Sven Erik. Betty älskade dubbelnamn. Den gode och fromme Adolf, som vistades i Kissingen på brunnskur, skrev den 29 juni:

Sven Erik! hvarför icke tillägga: Jöns, Nils, Måns, Pärsson – fastän namnet ej gör något till saken och i framtiden ju kan ombytas. Gud skänke Eder med honom all jordisk lycka och välgång här i lifvet – måtte han, som en liten Cherub bland Guds goda Englaskara hafva nedkommit från Himmelen för att än tätare sammanknyta våra såsom bröder hvarannan tillgifna hjertan nu och framdeles . . .

Två vittra damer och en skald med humor

Under 1830-, 1840- och 1850-talen fanns det knappast någon svensk författare vars rykte gick så vida ikring i världen och som samtidigt hade en så god marknad hemma i Sverige som Fredrika Bremer. Ända fram till våren 1848 var det aldrig tal om annat än att Hierta skulle ge ut allt vad Fredrika Bremer skrev. Då hon på hösten det året sände honom manuskriptet till Ett par blad ifrån Rhenstranden inträffade det märkliga att Hierta refuserade det, till Fredrikas förvåning. Vilka orsakerna kan ha varit, så upphörde med "Rhenstranden" förbindelsen mellan Fredrika och Hierta.

Troligen ansåg Adolf Bonnier att han nu hade frihet att erbjuda henne sina tjänster. Av några små biljetter att döma, som växledes mellan dem på våren 1854, förefaller det att ha uppstått en närmare bekantskap mellan Fredrika Bremer och hennes nye förläggare. Troligen hade hon blivit kund i Bazaren. Det förefaller även som om Fredrikas stora intresse för religion och för judendomen ("Judarne jordens märkvärdigaste folk" skriver hon på ett ställe) fört dem närmare tillsammans. Fredrika anhöll hos Adolf att få besöka synagogan en lördag under hans och hans hustrus ledning, och då vid den pågående riksdagen frågan om judarnas fria bosättning – på den tiden var endast Stockholm, Göteborg, Norrköping och Karlskrona tillåtna bosättningsorter – var brännande, publicerade Fredrika i Svenska Tidningen den 3 maj en uppsats, som troligen inspirerats av hennes bekantskap med Adolf:

Det är en liten hop af detta folk, som bosatt sig bland oss och under en tidsföljd af år här redeligen födt sig med sina händers arbete, aldrig betungat staten eller staden med sina behov, aldrig blifvit tilltalade för brott inför våra domstolar, aldrig visat oss någon ovänskap eller vållat

Två vittra damer och en skald med humor

någon orolighet, utan tvärtom alltid bevisat sig såsom goda medborgare, fridsamma, flitiga, kloka, barmhertiga, icke blott mot sina, utan äfven mot våra fattiga, ja, i många gerningar bevisat sig som praktiska kristna...

Man vill medgifva dem rättighet att bosätta sig i några af våra städer men icke uti andra. Man behandlar dem som vilda djur, hvilka måste hållas i afskilda rum af parken, emedan fara eljest kunde uppstå för parkens egare...

Må de komma oss allt närmare, ja så nära, att de bli fullt våra en dag! Låt oss gå dem till mötes – låt oss öppna för dem icke blott alla våra städer, utan äfven våra hjertan, våra hem och vårt vetandes kamrar och bedja dem vara välkomna till allt hvad vi hafva bäst.

De tre större verk som Fredrika hann fullborda innan hon dog, romanerna Hertha (1856) och Fader och dotter (1858) och dagboken Lifvet i Gamla Verlden (1860–62), utkom alla på Adolfs Bonniers förlag.

Utöver det stora antal böcker som såg dagens ljus på Adolf Bonniers förlag under 1840- och 50-talen ökade han sin firmas boklager genom att överta flera andra förlagsfirmor, främst N. H. Thomsons och Johan Linds. Han gjorde två verkliga vinster genom dessa köp: förbindelserna med fru Emilie Carlén från det Thomsonska förlaget och med Wilhelm von Braun från det Lindska.

År 1852 hade fru Carlén drabbats av en svår sorg, hennes högt begåvade son Edvard Flygare avled, endast tjugotvå år gammal. Sorgen hade till följd att fru Carlén lät pennan vila under hela sex år. Hösten 1858 uppmanades hon emellertid livligt av Aftonbladets dåvarande huvudredaktör, hennes ungdomsvän August Sohlman, att skriva en följetong för tidningen och då Sohlman vinkade med ett högt honorar, som Emilie ville använda till en fond för fattiga bohuslänska fiskare, lät hon övertala sig. Så tillkom hennes sista och mognaste roman Ett köpmanshus i skärgården. Och då Adolf nu också blivit ägare till restupplagorna av så gott som alla Emilie Carléns äldre böcker, erbjöd han sig att utge hennes följe-

tong i bokform – en överenskommelse härom träffades i mars 1860.

När det första häftet höll på att tryckas, frågade Adolf Emilie varför hon nu ville kalla sig Flygare-Carlén och inte bara Carlén som tidigare och som hon ju kallades i dagligt tal. Hon sände honom följande intressanta svar den 30 mars 1860:

Min bäste herr Bonnier!

Orsaken att jag förenat namnet Flygare och namnet Carlén till ett är icke den att jag tror på någon förväxling af det senare, utan emedan det är radikalt omöjligt att sätta Emilie *Carlén* på de arbeten, jag skrivit som Emilie *Flygare*, och att, då Köpmanshuset börjar denna serie, det måste gå under en enda firma, som kan förena båda.

Dessutom var det ett ångradt fel af mig att icke från början af det nya behålla det gamla, genom hvilket jag gjorde mig känd af publiken.

I mitt tycke ser det *väl* ut på titeln, som nu är mycket bra.

För papperet ger jag herr Bonnier min compliment.

Med all högaktning Emilie Flygare-Carlén

John Linds förlag bestod så gott som uteslutande av Wilhelm von Brauns skrifter. Det förefaller emellertid som om kontraktsövertältsen skett Braun oåtspord och han var sårad över att han blivit behandlad som en handelsvara. Det framgår av de första brev Braun skrev till Adolf, men redan i följande och i en hel serie brev, blir tonen varm och personlig:

Örebro & Axbergshammar den 18 sept. 56

... Jag känner inte huruvida k. bror är någon särdeles älskare af att lemna *förskott*, men det går ju an att fråga, särdeles som jag har full säkerhet att lemna. Jag har lofvat en sträng björn 200 R.B:ko till den 1:a oktober, och det står nu i k. brors hand, om jag kan honorera detta löfte.

Axbergshammar den 28 sept. 56

Min hederliga broder Bonnier! Hjertligt tack för ditt vänskapsfulla bref med de lika vackra som behöfliga inneliggande gula långshaw-larna ...

Broder Adolphus!

12 juli 1858

Hjertligt tack för din biljett, hvars innehåll tycks utvisa både vänskap och förtroende till den gamle, snart utslitne, skalden! Sådant borde äfven alltid förhållandet vara mellan författare och förläggare: men de förras egenkärlek och de sednares egennytta göra detta önskvärda förhållande oftast omöjligt. Oss emellan kan dock aldrig något vanligt "luntköpsgräl" uppstå, emedan jag till dig är *såld* för bestämdt pris och på behaglig tid. När du säger: "stopp!" så äro vi skiljda, utan att hafva sårat hvarandra, emedan vi endast "afbrutit affärer", för att tala på köpmansspråket. Illa, förbannadt illa! emellertid att poesins skapelser skola värderas i Riksdaler, skilling & runstycke. *Köpslagandet* blir skaldekonstens graf. Hvad som fordom var ett *nöje*, har nu blifvit en *näring*: När man skrifver "pr.ark", blifva också arkena derefter. *David*, verldens störste lyriska skald, skref inte för pengar, han. Numera anser jag en *författare* icke vara stort bättre än en *hökare*. Bådas "lif är en våg". Men i dessa mångskrifveriets tider, blifva snart ett ark vers och ett pund fläsk equivalenta. Ogifta fruntimmer, som ledsnat på att sy slätsöm för 24 sk. om dagen, slå sig nu på litteraturen, för att få 36, och magistrar, som egentligen borde ha stannat vid plogen, gifva ut "Dikter", för att hvarje qväll få sig en toddy på "Opris". Sådant duger icke i längden och en revolution är nödvändig i litteraturens rike, liksom i månet annat.

Och detta säger jag, som sjelf skrifver för pengar! Men hvad fan skall man göra, då staten tyckes ignorera hvarje förtjenst i litterär väg — — — Att svälta ihjel är visserligen högst poetiskt, men måste äfven vara högst ledsamt. I Danmark är förhållandet helt annat, hvarföre också detta lands "skalder" äro skalder . . .

Ett vänskapsband över Bottenhavet

I ett brev av den 28 december 1857 till Felix jämförde Albert Bonnier sin förlagsverksamhet med Adolfs och betecknade den som "en liten julle" bredvid Adolfs "förlagsskepp". Han hade onekligen rätt. Albert Bonniers verksamhet som förläggare präglades då liksom senare under hela hans liv ständigt av hans klar-synta omdöme och goda smak, men främst av hans ekonomiska försiktighet. Genom sitt giftermål hade han fått något mer att röra sig med och kunde driva sin förlagsverksamhet i större skala, men han gick ytterst försiktigt fram. Han föredrog att konsolidera sitt lilla kapital genom att placera det i ett tryckeri och i andra säkerheter framför att, liksom Adolf, kasta sig ut i en hejdlös förlagsverksamhet. Så alldeles "julle"-artad var hans verksamhet inte, det visar en sammanställning av hans utgivning under detta decennium.

Under 1850-talet framträdde endast ett fåtal nya författare av någon betydelse, och de äldre skrev ingenting märkvärdigt nytt. Det fanns inte mycket som kunde egga Alberts spekulationslust, men att han höll ögonen öppna framgår bäst av en förbindelse som han knöt 1851 och som blev av största betydelse för hans förlags framtida utveckling.

På sommaren det året uppfördes på Djurgårdsteatern i Stockholm skådespelet Efter 50 år av en ung finsk journalist och biblioteksman, Zacharias Topelius, den gången helt okänd i Sverige. Stycket blev en storartad framgång och Albert anade en ny betydande författare. Han skyndade sig att begära tillåtelse att få trycka pjäsen och införlivade den i sin serie Svenska Theatern. Därmed begynte en nära femtioårig oavbruten förbindelse mellan Finlands skald och

hans svenska förläggare, en förbindelse som med åren skulle bli allt livligare och vänskapligare.

Topelius främsta prosaverk Fältskärns berättelser publicerades ursprungligen som följetong i Helsingfors Tidningar, som också gav ut de första Fältskärs-cyklarna i bokform 1853. Men författaren torde ha tröttnat på det dåliga resultatet i Finland och vände sig i fortsättningen till sin svenska förläggare. År 1854 ingick första cykeln av Fältskärns berättelser i Europeiska Följetongen och 1856 den andra. Det honorar som Albert då betalade Topelius för den ständiga förlagsrätten till dessa båda cyklar var endast 60 rubel för varje cykel. Den tredje delen offentliggjordes 1858 och honorerades med 135 rubel. Fjärde och femte cyklarna köptes 1865 respektive 1867 för tillsammans 2 275 riksdaler riksmünt.

Dessa belopp verkar onekligen löjligt låga. Men att Topelius den gången inte begärde större ersättning för sina böcker visar tydligt hur försvinnande små inkomster han dittills haft av sina böcker och hur viktigt det var för honom att få sina arbeten sålda i svensk bokhandel. Allt eftersom åren gick växte honoraren i proportion till den ökade efterfrågan. Fältskärn liksom de flesta av Topelius' andra verk tillhörde under många decennier Albert Bonniers viktigaste och mest sålda förlagsartiklar, och korrespondensen mellan honom och Topelius, som ju var bosatt i Helsingfors blev allt livligare.

Hösten 1875 nödgades Topelius på grund av sin hustrus klena hälsa, och även sitt eget behov av vila, resa med henne och två döttrar till södern. Resan gick över Stockholm till Paris, varefter de fortsatte till Cannes, där de tillbringade vintern. I mars 1876 kunde Topelius icke motstå frestelsen att bege sig till Italien. Han frågar i ett brev sin vän Bonnier, om han "utan olägenhet kan remittera mig cirka 3.000 francs att återgäldas med ränta vid detta års utgång, antingen kontant eller med någon förlagsartikel efter närmare öfverenskommelse".

Härpå gav Albert följande svar den 15 mars:

Ditt bref af 8:e gjorde mig ett stort nöje, bland annat derföre att det ger mig tillfälle att få uppfylla en länge hyst önskan att kunna vara Dig till tjänst.

Jag sänder härmed en vaxel på 4.000 francs och beder Dig icke oroa Dig öfver "den literära valutan" som Du derför skall behöfva lemna – ithy att jag förklarar att denna valuta har Du redan lemnat. Jag beder nämligen att Du vill mottaga detta belopp såsom ett tillskottshonorar på de 8 band af dina arbeten, hvaraf Du öfverlåt mig förlagsrätten . . . motiven till mitt erbjudande idag äro det ofantligt älskvärda sätt, hvarmed jag i alla affärer blifvit behandlad af Dig, ditt hyggliga öfverseende (som tyvärr stundom behöfts), ditt ständigt vänliga tillmöteskommande, samt för öfrigt också det goda resultat dessa arbeten gifvit – för hvilket allt jag känner mig manad att på något sätt visa min erkänsla. Gör Dig derför inga skrupler att mottaga detta, utan håll vänligt till godo dermed – det gifs af varmt hjerta och med uppriktig önskan att det må bidraga att bereda Dig och din familj en något förlängd tur i Södern – till stärkande af Eder helsa och att Ni må bli i tillfälle att rätt flitigt njuta af Italiens sköna natur och herrliga konstskatter, minnen dem man för hela lifvet har glädje utaf . . .

Topelius sände genast efter mottagandet följande svar, daterat 21 mars:

I går hade jag nöjet mottaga öfverraskande och vänskapsfulla skrivelser af 15 Mars, jemte åtföljande vaxel på francs 4.000, hvarå dessa rader må tjena som tacksamt qvitto.

Ja, det är sant, att vår 24-åriga affärsförbindelse varit, såsom från början öfverenskommit, bona fide. Det gläder mig, att du funnit den så, och från min sida är jag dig skyldig samma erkännande. Att de första honorarierna voro små, kom sig deraf, att jag icke begärde mer, på en tid, när mina arbeten ännu voro föga kända och spridda. Att åter spridningen, och till följd deraf honorarierna, sedermera ökats, dertill har väsentligen bidragit, att en driftig förläggare med vidsträckta relationer gagnat mitt intresse på samma gång han gagnat sitt eget. Ur affärssynpunkt är således intet att tillägga. Fördelen har varit ömsesidig, som billigt är.

Jag tror likväl, att det är lyckligt och fördelaktigt, om båda kontrahenterne, författaren och förläggaren, uppfatta sin ömsesidiga förbin-

Ett vänskapsband över Bottenhavet

delse ur en mera vänskaplig synpunkt, än blotta kontraktet. Jag tror, att de kunna tjena hvarandra såsom kompositören och orkesteranföraren, såsom författaren till en pjäs och theaterns regissör. Och jag uppfattar fullkomligt din sednaste skrivelse såsom vännen Bonniers, icke affärsmannens . . .

Felix startar Göteborgs-Posten och blir huvudredaktör

Låt oss nu återvända till Göteborg. Liksom Adolf och Albert ville inte heller Felix nöja sig med att vara bokhandlare: hans ambition – liksom brödernas – var att också bli bokförläggare. Men till skillnad från dem var Felix framförallt intresserad av att ge ut vackra böcker, och han lyckades också förverkliga detta mål. I tre häfteserier, den första från 1847, den andra 1850–52 och den tredje 1857, gav Felix ut ett utomordentligt vackert planschverk under titeln Album för skön konst. Verket som kom ut med ett häfte i månaden bestod av stålgravyrer efter huvudsakligen engelska och franska målningar i tidens smak. Planscherna köpte Felix från en förbindelse han hade i Leipzig. Ett annat mycket vackert planschverk som Felix gav ut bar namnet Sverige framställt i taflor. Det var svenska landskapsmålningar, några utförda av dansken F. C. Kierschou, alla de övriga av svenska konstnärer. Den litografiska tryckningen gjordes i Köpenhamn. Verket kom ut under åren 1850–56 i tjugofyra häften med fyra planscher i varje och gjorde stor lycka.

Felix besvärades emellertid av att det i Göteborg saknades ett tryckeri som han kunde lita på, och umgicks ständigt med tanken på att själv anlägga ett sådant. Så tidigt som 1847 skrev han till Albert:

... ett tryckeri i större skala här icke gerna lönar sig, med mindre en tidning eller tidskrift utgifves derifrån som lemnar stadig sysselsättning. – För att nu komma till slut med saken så får jag låta det stora ordet falla: att jag nemligen funderar på att... börja utgifvandet av en tidning som skulle konkurrera med Handelstidningen.

Felix startar Göteborgs-Posten och blir huvudredaktör

Nu har jag sagt det. Da steh' ich, ich kann nicht anders! Och det värsta är att detta icke är någon flyktig idé, utan jag tillbringar nu sömnlösa nätter för det sattuget . . .

Hela projektet med såväl tryckeri som tidning förföll emellertid, och det skulle komma att dröja nära tio år tills Felix fick sitt eget tryckeri, och fjorton år tills den dagliga tidningen blev verklighet. I maj 1856 underrättade dock Felix sin bror Albert kort och gott att han ämnade anlägga ett boktryckeri och att han redan gjort de nödvändiga förarbetena, och i oktober fick Albert veta att han nu verkligen öppnat sitt tryckeri.

Så gott som samtidigt med Felix blev också Albert boktryckare. Ägaren av det Hörbergska boktryckeriet på Riddarholmen, där både Albert och Adolf länge brukat trycka flertalet av sina böcker, hade fått andra intressen. Han hade gjort antydningar till Albert om att han inte hade någonting emot att överlåta tryckeriet, och de träffade en överenskommelse sommaren 1856.

Det var emellertid en stor skillnad mellan Alberts och Felix tryckerier. Alberts företag var väl inarbetat och hade redan en stor kundkrets, medan Felix måste börja från början och söka kunder. Denna skillnad skulle visa sig få en stor och för de båda brödernas framtida verksamhet avgörande betydelse. Så småningom blev Albert Bonniers förlag Albert Bonniers tryckeris enda kund. Felix förlagsverksamhet var däremot alldeles för obetydlig för att kunna sysselsätta ett tryckeri och han måste än en gång konstatera att ett tryckeri i Göteborg kunde bära sig endast om man därmed förenade utgivandet av en tidning.

Bara några dagar sedan han öppnat tryckeriet skrev Felix till Albert den 11 oktober 1856:

Åtskilliga bland våra finare köpmän här önska att få en ny tidning och äro villiga att entreprenera den i lotter sins emellan – och jag skulle få trycka den. Detta blir ett brillant företag för mitt nya tryckeri och en förträfflig grundplåt för dess existens. Redaktörer eller åtminstone hufvudredaktören måste naturligtvis tagas från Stockholm, ty här finnas inga förmågor . . . Tidningen skall bli daglig (utkomma om aftnarna)

Felix startar Göteborgs-Posten och blir huvudredaktör

och tendensen *liberal*, men lagom sansad – hvarmed dock icke förstås att den skall vara maskerad konservativ... Känner du eljest en eller annan yngre talang, som kunde vara lämplig till redaktörskapet?

Albert föreslog Rudolf Wall som en mycket lämplig huvudredaktör för den nya tidningen – men Felix var tveksam, och korrespondensen om redaktörskapet stannade av. Inte förrän den 27 januari 1858 tog Felix upp tråden på nytt i ett långt brev till Albert:

On revient toujours à ses premiers amours! Kanhända denna fras icke så riktigt passar här vid lag, ty meningen är att jag nu återigen vill plåga dig med mitt tidningsprojekt. En af mina "patroner" har nemligen åter varit hos mig och sagt att jag nödvändigt måste laga det blir allvar utaf. – De vilja att jag utan uppehåll skall gripa verket an och försöka få en duglig hufvudredaktör från Stockholm. – Jag har lofvat att återupptaga tråden och detta gör jag nu i det jag frågar dig, vet du verkligen icke *någon* passande person som tillbudet af hufvudredaktörsposten kunde göras? Anser du Wall ega nog förmåga att kunna fylla en sådan plats? – Man säger mig här, att om någon skall kunna känna till hvarest ett dugligt ämne finnes, så är det *just du*, som har reda på hvarje människa i Sthlm och Upsala. Också är det både sannt och troligt att det finnes många ypperliga subjekter i Sthlm och Upsala, som vår filosofi icke drömmer om.

Att vara rutinerad journalist är godt och väl, men saknas de gedigna kunskaperna kommer man ingen väg, minst gent emot en person som Hedlund, som eger både studier, fyndighet och praktisk vana. Om alltså t.ex. Wall blott är en god vilja med tidningsrutin, men icke duger till att skriva sjelfständiga, pålitliga uppsatser i politiska och ekonomiska frågor, så synes mig han alls icke bör kunna komma ifråga, ty en blott "verkställande direktör" kan icke honoreras med 4 à 5.000 Rgs.

Men tror du att Wall är mannen, så gå då till honom bums på färsk gärning och hör hvad han säger; om han är nöjd med 4.000 Rgs om året, eller vill ha 5.000. Engagementet garanteras för 3 år – mina patroner skola nemligen förbinda sig att i 3 års tid bekosta tidningens utgifning, ty eljest vore ju också chanserna alltför ringa för mig. –

Om du vill veta hvilka mina "patroner" äro, så kan jag *emellan oss*

Felix startar Göteborgs-Posten och blir huvudredaktör

säga att de i första rummet äro sockerpatronerna i Gbg, förenade med några spinneripatroner o. andra. Meningen är icke därför att tidningen skall förfäktat prohibitism – denna har i allt fall nu upphört att existera i Sverige och det skulle alltså intet hjälpa att orda för en begravnen sak, men Aftonbladet i förening med Hedlund gå för långt i sina skällsord mot fabrikanterna och uppdikta fakta som icke existera . . .

Albert svarade den 2 februari:

Slumpen fogade sig så att Wall (som häromdagen bjöd mig på det verkligt eleganta Grafölet han på Hotel de Suède tillställde efter Friskytten) kom in i boden igår afton alldeles som efterskickad.

Det är verkligen han som sjelf skrifvit de ypperliga uppsatser om Penningkrisen, som stodo i Friskytten. Karlen saknar visserligen s.k. akademiska studier, men huru litet dessa i allmänhet väga för en Journalist – ser man bäst på Aftonblads-magistrarnas otymplighet. Deremot har han ett godt (nästan brillant) hufvud och framförallt *rutin* . . .

Men Wall, som gick i egna tidningstankar, avböjde definitivt anbudet: för det första ville han under inga förhållanden flytta till Göteborg, för det andra smakade det inte honom att konkurrera med sin vän Hedlund i Handelstidningen, och för det tredje sade han sig lätt kunna förtjäna 5 000 riksdaler riksgälds också i Stockholm.

Tanken på en tidning hade trots alla svårigheter nu rotat sig så fast hos Felix att han inte kunde släppa den. Och då varken nödigt kapital kunde åstadkommas eller någon förstklassig huvudredaktör stod till buds, så beslöt Felix – hellre än att släppa tidningen – att lägga om den från en stor dagstidning, som han hela tiden hoppats på, till ett mindre blad som till en början skulle komma ut bara två gånger i veckan. En av de medarbetare han redan vidtalat var en tjugooåttårig ”medikofilare” Karl Lidberg, en glad överliggare från Uppsala, som av ekonomiska skäl blivit tvungen att avbryta studierna för att återvända till Göteborg och söka sin utkomst där – ett gott hufvud och ett varmt hjärta. Honom gjorde Felix tills vidare till ansvarig utgivare och huvudredaktör. Tidningen kallades Göte-

Felix startar Göteborgs-Posten och blir huvudredaktör

borgs-Posten och Felix erhöill intyg från den förre utgivaren av en sedan sju år nedlagd tidning med detta namn att titeln fick övertagas. Ett provnummer kom ut den 31 december 1858 och nummer 1 den 5 januari 1859. I november slutligen meddelade Felix sina bröder att tidningen skulle läggas om och bli daglig, och före 1859 års slut träffades en ny överenskommelse med tidningens "patroner". Från och med den 2 januari 1860 utkom Göteborgs-Posten som daglig morgontidning.

Åren 1858 och 1859 var svåra för Felix. Den 17 mars 1860 skrev han till Albert:

Alltsedan tidningens början och ännu denna dag, är det *jag* som är hufvudredaktör och "ledare". Att jag med den klena hjälp som stått mig till buds, kunnat utföra det så pass bra som skett, kan jag verkligen blott tillskrifva min trägna påpasslighet och verksamhet i och för saken. Men om jag icke skall alldeles negligera bokhandelsaffären, går det dock icke an att jag i längden fortfar dermed, och därför vill jag så gerna ha fingrar i en människa, som jemte nödiga kunskaper förenade takt och fyndighet, arbetsförmåga och arbetslust. Med dem jag nu har, lider jag mina 7 sorger och 11 bekymmer . . .

I april 1863 inträffade en händelse som hastigt och lustigt avgjorde Göteborgs-Postens redaktörsfråga. Lidberg försvann en vacker dag och ingen visste vart han hade tagit vägen. Felix insåg

Göteborgs-Posten.

Profnummer.

Fredagen den 31 December

1858.

Talungen kommer att utgå till kostad och lördag kl. 5 eftermiddagen. Priset är för både 2 Rde 10 öre, för halft 3 Rde samt för 5 skandier 8 Rde rikspost. Prenumeranter emottaga
D. F. Jonasson Håkhammar, för flera kammer i stället till befärd i talungen, med ett afslag af 1 öre för priset eller för den strömmen; och C. L. Beck, som utvaldes till talungen af
D. F. Jonasson, borgmästare af Kongen och Margaretaströmmen, hos C. D. Eggert, borgmästare och Södra Långströmmen, hos C. A. Beck, borgmästare af Östra Hamn- och
C. d. Callens Långströmmen, borgmästare af Kongen och Långströmmen, hos J. J. Jönsson, N. 37 i Färingshamnen, hos P. Bergström i Rödberget, hos J. Zetterblad vid Hamngatan i Åbo, hos F. N. J. Jönsson i Åbo och C. d. Jönsson i Åbo.

ANMĀLAN.

[illegible]

Till detta »lage» liberale må man icke
räkna oss. Vi vilja väl, så vidt på oss beror,
söka att befämpa lyxens och fröhetens segrar,
men förbehålla oss i hvarje enskilt fall den
personliga granskningens rätt.

hvarom vi legalenda gjort oss stora för-
hoppningar. Men redan väckta sympathier
falla som en viltörande dagg på den spåda
publicistiska plantan. På bevarandet af dem
beror hennes lif.

Anledningen till denna öfihet, öfver hvilken man har så mycket skäl att fröjdas, ligger visserligen till en icke ringa del i de stora sunda slagter i afseende på handel, industri och penningverksamhet, som de riksdagarna, efter långvariga strider gjort sig gällande; hvaraf det följande blifvit till regering och ständer deppigt gång gjort allt hand, givet kunde för att besvika stormen och lätta hand den beträffande penningutskifning, de de stora riksdagen afseende på. På ett förhållande som

De man, såsom vid detta tillfälle, står på
någon smällan tvänne stora och betydelse-

Från provnumret av Göteborgs-Posten.

Felix startar Göteborgs-Posten och blir huvudredaktör

att såsom dittills kunde det inte längre fortgå, och då ingen annan redaktör stod att få, måste han själv överta huvudredaktörskapet och den juridiska ansvarigheten. Till Albert skrev han:

Det är naturligtvis mot min önskan, men jag kan icke längre honnêtement låta Lidberg kvarstå som titulär utgifvare af ett blad som gör anspråk på att anses som aktadt; att öfverflyttningen icke skett långt förut är derföre att jag alltid hoppats slutligen få fatt i den der länge sökte redaktören, hvilken då skulle bli den sannskyldige . . .

Från och med den 27 maj 1863 stod David Felix Bonnier som ansvarig utgivare för Göteborgs-Posten, och från och med den 1 september samma år hade han även gjort sig till huvudredaktör. Att han vågade överta huvudredaktörskapet officiellt berodde sannolikt på att han kände att tidningens svåraste tid nu var överstånden och att hans slit och släp började krönas av framgång. Tonen i hans brev till bröderna blir lugnare och säkrare. Nu vet han att han varit mer klarsynt än de andra och att han gjorde rätt då han i Göteborgs-Posten såg sin framtid, sin livsuppgift.

Han fick mer och mer klart för sig att han måste göra sig av med bokhandeln för att ägna sig helt åt sitt tryckeri och sin tidning. Och när hans förste man i bokhandeln, Nils A. Zetterström, på våren 1864 föreslog honom att han skulle överta affären, kom underhandlingar till stånd och vid årsslutet träffades en slutlig överenskommelse.

Om Felix hade fått behålla hälsa och krafter, sedan han lyckats sälja sin bokhandel fördelaktigt, skulle han ha kunnat njuta ett liv med mindre slit och större ekonomiskt lugn, men just vid denna tid visade sig de första symtomen på det allvarliga onda som lade honom i en för tidig grav. På våren 1865 skrev han i ett brev till Albert om sitt "dåliga öga". Längre fram på sommaren fick Albert veta att Felix hade rest till Berlin för att söka en ögonspecialist som gav honom beskedet att en operation skulle vara riskabel men försäkrade att åkomman var godartad. Endast två månader därefter skrev Felix återigen till Albert att han var orolig för sitt öga och

Felix startar Göteborgs-Posten och blir huvudredaktör

att en operation troligen var oundviklig. Efter ett längre uppehåll i brevväxlingen fick bröderna slutligen veta att orsaken till uppehållet var att han hade opererats för en svulst bakom ögat.

Han blev till synes fullt återställd. De följande åren var han vid god hälsa och strängt sysselsatt på sin tidning. Visserligen var han någon gång på dåligt humör när Göteborgs-Posten förlorat några prenumeranter, men han kunde också vara glad och munter som i sin ungdom, inte minst när han förlovade äldsta dottern Elise med "unge Sinclair".

Ögat blev emellertid sämre – och humöret också. I maj 1869 skrev han till Albert:

Att mitt öga förr eller senare åter måste opereras har gjort mig nedstämd och dyster i sinnet. Jag vill nu endast fullfölja *ett* mål: att ordna mitt hus, så att jag ej vidare får några näringsorger. Allt derutom är mig likgiltigt . . .

Enda sättet att nå målet var att sälja tidningen till ett eventuell aktiebolag, som kunde säkerställa Felix intressen för framtiden. Dessutom ville han försöka finna en bättre redaktör.

I ett brev på hösten samma år meddelade han Albert att han hade engagerat filosofie doktor O. M. Thulin som han fått sig rekommenderad. Så gick ett år. Felix skrev på nytt till Albert och klagade över att Thulin inte motsvarade förhoppningarna. Felix insåg att det var nödvändigt att försöka ersätta honom med en verkligt duggande journalist. Han kastade sina blickar på stockholmspressen och rådgjorde med Albert både om Adolf Hedin och Carl Erik Ekgren. I breven från hösten 1870 finns några uttalanden av Felix som gäller honom själv, Göteborgs-Posten och S. A. Hedlund:

Du vet ju att det var genom en ren tillfällighet som jag blef kastad in på den publicistiska banan. Jag anlade boktryckeri hufvudsakligen för att trycka mina egna förlagsartiklar och det var endast det växande missnöjet med Handelstidningens sätt att begagna det offentliga språkröret här och det oafvisliga behovet att erhålla ett annat organ, der åtminstone de anfallna kunde få försvara sig, som förmådde mig att uppsätta en

tidning. Det är klart att jag, i alla hänseenden en autodidakt, ej kunde bjuda Handelstidningen spetsen, och om jag fört G.P. så pass långt som den nu kommit, så har det väl berott mest på uthållighet, påpasslighet och kanske någon fyndighet från min sida. Att det icke kunde gå så i längden, har jag dock alltid funnit, och det har väl också allenast varit bristen på en talangfull ledare, som hindrat G.P. från att få någon riktig fart. Men *nu* vore rätta tiden inne att göra en revolution. Den ovilja som H.T. ådragit sig genom sitt uppträdande i krigsfrågan är så stark, att det icke skulle bli synnerligt svårt att totalt dräpa den i landsorten, der redan nu G.P. är minst lika om ej mera spridd . . . Det är skada att G.P. icke kunnat som sig vederbort uppträda emot den på senaste tiden, men om kriget fortsätter under vintern är väl ännu ingen tid för-lorad . . .

En kort tid efter det att Felix skrivit detta brev inträffade en allvarlig försämring i hans sjuka öga och det föranledde honom att med ett visst intresse lyssna till ett anbud om köp av tidningen. Det kom från en ung göteborgsjournalist, filosofie doktor Fredrik Åkerblom, som en kort tid varit anställd i Stockholms-Posten, där han vantrivdes och som nu längtade tillbaka till Göteborg. Åkerbloms plan var att associera sig med Thulin och att tillsammans med honom överta tidningen.

Underhandlingar pågick under hela senhösten 1870 och fortsatte av och till under 1871 och 1872. Den 5 december 1872 kom slutligen meddelandet:

Jag har sålt Göteborgs-Posten! Köpare är magister Fr. Åkerblom, Stockholms-Postens förдетting. Försäljningspriset för tidningen är 100,000 Rdr rent . . . Jag skall (naturligtvis, ty eljest hade det ju varit en slät affär för mig) fortfarande trycka tidningen – och vidare sköta dess ekonomi mot ett årligt arvode av 2,000 Rdr. – Detta är konturerna af affären, hvilken du vet så länge varit min önskan att kunna bringa till stånd, för att komma ifrån detta förskräckliga arbete som förstör min hälsa och mitt sinne och gör mig till en *père de corbeau* mot hustru och barn . . .

Den 8 januari 1873 fortsatte han i samma tillfredsställda ton:

Felix startar Göteborgs-Posten och blir huvudredaktör

Att jag är "nöjd" med försäljningen, är temligen tydligt. Den nervösa spänning och det retliga sinnestillstånd, i hvilka jag lefvat under den senare tiden, har nu i det närmaste lagt sig, sedan jag icke längre befinner mig ombord på ett skepp som fordrar oafflätlig uppmärksamhet för att ej sjunka eller törna. Att jag ej helt tvärt afskurit all förbindelse med redaktionen är naturligt, ty Åkerblom är en nybörjare och det fordrar någon tid innan mina göromål kunna helt och hållet öfvergå i andra händer . . .

Hösten 1875 måste Felix genomgå en ny operation, som med lyckligt resultat utfördes i Stockholm av professor Carl Gustaf Santesson. Hans syn blev bättre, livsglädjen ökade och verksamhetslusten tilltog. Han hade blivit en välbärgad man, tryckeriet gav honom fullt upp att syssla med och därtill kom arbetet med ett husbygge: han hade köpt en tomt vid den nya vackra Kungssports-avenyen och där inredde han ett vackert hem åt sig och de sina. Det blev en paus på några jämförelsevis lyckliga år. Men endast en paus.

I mitten av februari 1881 insjuknade Felix på nytt och denna gång utan att repa sig. Den 1 maj slocknade ett liv, som ingalunda varit "förfelat", som han själv skrev till Albert, men som på grund av en svår sjukdom ej heller fullt hade infriat alla de löften som en givmild natur hade utrustat David Felix Bonnier med. Dödsorsaken var sannolikt en hjärntumör.

Handelskalendern, "Svarta boken" och Dagens Nyheter

Rudolf Wall – den man som Albert rekommenderade Felix att anställa som huvudredaktör för den planerade tidningen – började som springpojke på Lars Johan Hiertas kontor. Med sitt goda huvud avancerade han snabbt först till korrekturläsare och sedan till medarbetare i Aftonbladet. Han gjorde några lyckade spekulationer och med de pengar han förtjänade köpte han ett litet tryckeri från vilket han utgav den radikala och frispråkiga veckotidningen Friskyttan. Sedan Friskyttan lagts ned vid årsslutet 1857 och Wall gick utan någon bestämd sysselsättning, tog han med tacksamhet emot Alberts erbjudande att bli redaktör för en merkantil kalender som Albert hade fått idén till från en tysk förebild, och som han döpte till Sveriges Handels-Kalender. Wall redigerade bara några få årgångar och lämnade kalendern sedan han i december 1864 – med Albert Bonnier som fadder – hade startat Dagens Nyheter. Sveriges Handelskalender har nu utkommit i mer än hundra år och har haft en rad redaktörer. För förlaget blev den från första början, och har så förblivit, en stöttepelare och en stor inkomstkälla.

En annan kalender som också var av ekonomisk betydelse för förlaget var Sveriges Ridderskaps och Adels kalender. En första edition efter engelska och tyska mönster utgavs av genealogen Gabriel Anrep på eget förlag 1854. Albert satte sig sannolikt genast efter kalenderns utgivande i förbindelse med Anrep och erbjöd sig att överta utgivningen av en följande årgång, vilket Anrep accepterade på villkor att han fick kvarstå som redaktör. Anrep redigerade kalendern i femtio år, och inledde varje årgång med ett företal där han gav ridderskapet och adeln på pälsen för att de inte frivilligt inkom med uppgifter om förändringar inom släkterna.

Nedanstående utdrag ur ett brev till Karl Otto Bonnier den 6 december 1904 vittnar om Anreps mödor och hans sarkastiska stil:

Jag har aldrig stått väl hos adeln, särdeles fruntimmer, hvilka icke kunna förlåta mig att jag blottade deras ålder. I ett rätt knaggligt poem i Allehanda ett par år efter det kalendern utgafs, föreslogs att jag skulle både hängas och brännas för den förbannade svarta boken – detta opus var inspirerad af grefvinnan Gyllenhaal, född d'Orozco, som, född 1796, svor på att jag gjort henne tio år äldre, dervid hon förglömde, att hon hade en son, född 1820, och derförut varit gift i några år . . .

Men Albert hade allvarligare problem att kämpa med. Även på den tiden revs det i Stockholm. I brev till Felix 2 april 1864 skriver han:

Just nu har jag fått veta en för mig serdeles ledsam sak, att nemligen sammanbindningsbanan öfver Riddarholmen troligtvis får en . . . riktning, hvilken får till påföljd att Geijerska huset kommer att rifvas – och då står jag utan lokal för tryckeriet och skall flytta, hvilket allt naturligtvis kommer att skaffa mig stort bryderi och ökade kostnader . . .

Efter ett årslångt rekognoscerande bestämde sig Albert slutligen för fastigheten 15 och 17 vid Ålandsgatan (senare namnändrad till Mäster Samuelsgatan), där han uppförde ett nytt tryckerihus och där man flyttade in år 1865 för att efter åtskilliga ombyggnader och utvidgningar stanna ända fram till 1920-talet.

Det märkligaste arbete som utfördes i det Hörbergska boktryckeriets pressar, innan det för alltid stängde sina portar för att återuppstå på Ålandsgatan, var icke någonting för Albert Bonniers bokförlag; det var ett uppdrag för Rudolf Walls räkning: tryckningen av Dagens Nyheter. Men låt oss först gå en smula bakåt i tiden.

Den 10 april 1864 berättade Albert i ett brev till Felix att han haft ett besök av en gemensam vän, som gjort honom en förfrågan om han vore villig att ta in en ung släkting i sin affär. Albert hade avböjt förslaget. Han skrev till Felix:

Nu är saken den att jag nog behöfde en dugtig person till biträde och

till och med icke vore obenägen att taga en associé, om jag kunde finna någon riktigt duglig t.ex. en Felix Bonnier, d.v.s. en som egde lika mycken insigt och arbetsförmåga, men hvar tusan står en sådan att finna? . . .

På detta svarade Felix:

Att ha en kompanion i en större rörelse är nära nog nödvändigt, han må nu vara öppen eller hemlig, officiell eller officiös, men han bör kunna göra skäl för sig och icke nödvändiggöra den andre kompanionen vid sin sida. Att finna en associé för dig som t.ex. en Felix Bonnier blir måhända svårt nog – jag medgifver detta gerna utan att derföre vilja vara mannen för öfrigt. Jag vill gå så långt att säga, att det icke skulle varit omöjligt att få just honom, om han icke blifvit så gammal och van på den plats der han nu befinner sig, ty hvad hade i sjelfva verket varit enklare än att han sålt 1:0 sin bokhandel, 2:0 sin tidning och 3:0 sitt tryckeri och derefter dragit till en annan marknad, för att der med sitt kapital af 100 à 150.000 Rdr – grundlägga en annan morgontidning? Sveriges hufvudstad bör gerna kunna bestå sig mera än *ett* annons-morgenblad, då t.ex. Köpenhamn har 5 à 6 morgontidningar, och med den erfarenhet han förvärfvadt sig och den uthållighet – energi om man så vill – han onekligen besitter, tror jag att framgången skulle vara honom temligen säker . . . Men som sagdt, han är gammal vorden, har redan icke så få gråa hår och en dotter som snart skall gå och läsa, och det är derföre nog bäst att han icke befattar sig med sådana der vildbasare-idéer.

Så åter Albert:

Det i Ditt bref framkastade projektet om en Morgontidning här tror jag visst skulle ha många Chancer för sig att kunna lyckas . . . Icke blott för Stockholm – men för Landsorten, som naturligtvis kunde med Morgontågerna få en dylik tidning *samtidigt* med Aftontidningarne för dagen förut – medan den alltid kunde innehålla samteliga deras och flera tillkomna nyheter . . . Obestriddligen ligger i ett sådant projekt en stor framtid och säker utsigt till vinst – men derjemte ett orimligt natt-arbete – och som jag nog har skrivit Dig till förut – så har Wall redan ifjol föreslagit mig att förlägga en sådan, som han ville åtaga sig att redigera –

men just af räddsla för nattarbetet afslog jag saken. Dertill fordras en dubbel besättning af raskt ungt folk – och att sjelf vara ung . . .

Vid denna tidpunkt började man utomlands ge ut en ny typ av tidningar, det prisbilliga morgon-nyhetsbladet. Förebilden var "Le petit Journal" i Paris, och Lars Johan Hierta som ständigt hade blicken riktad mot allt nytt som kunde ge ekonomisk vinst och som samtidigt kunde stärka det liberala tänkesättet, lär ha givit Wall idén att söka omplantera "Le petit Journal" på svensk mark.

Det var alltså på våren 1864 som Wall beslöt sig för att starta en daglig morgontidning i Stockholm och man kunde ofta få se honom snedda över Riddarhustorget, sedan gå över bron till Riddarholmen och styra sina steg mot det Geijerska huset, där det Hörbergska tryckeriet var inhytt. Han fortsatte till det lilla krypin till kontorsrum där hans vän Albert Bonnier satt. Wall ville ha Alberts råd både i politiska och praktiska frågor. Båda var starkt politiskt intresserade. Båda hade i sin ungdom, Wall vid tjugotre års ålder och Albert vid tjugooåttå år, begärligt insupit och anammat de frihetsidéer som 1848 års revolution, den så kallade februarirevolutionen, fört till torgs. Wall hade redan i sin veckotidning Friskyttan propagerat för dessa idéer och önskade ivrigt att få omsätta dem i en daglig tidnings spalter. Tidningen skulle han kalla Dagens Nyheter och den skulle bli de verkligt frisinnades organ.

På hösten 1864 hade planerna på tidningen mognat. Det skulle bildas ett aktiebolag med ett kapital av 40 000 riksdaler, fördelat på 800 aktier. Enligt kalkylen skulle tidningen bära sig vid en försåld upplaga på 5 000 exemplar, plus fyra spalter annonser. Lösnummerpriset sattes till 5 öre, medan aftontidningarna tog 10 öre och Stockholms Dagblad 8 öre. Wall gick omkring bland sina affärsvänner och sökte få dem att teckna aktier, men de flesta fann företaget alltför äventyrligt. Han var emellertid energisk och ville ej släppa taget. Gick ej aktieteckningen så fick han väl klara sig den förutan. Hierta och några få andra lovade honom ekonomiskt stöd. Albert Bonnier var entusiastisk för saken. Han lovade till och med Wall att till självkostnadspris nattetid trycka tidningen i den ena

av sina två pressar – vilket han också gjorde i nästan ett helt år. Den 22 december trycktes ett cirkulär i 5 000 exemplar: en anmälan om tidningen, och den 23 december 1864 utkom Dagens Nyheter nummer 1.

När upplagan, som först var kalkylerad till 1 500 exemplar, steg till 6 000, kunde Albert gottskriva sig en blygsam tryckerivinst. Redan andra året var den bokförda nettovinsten av den nya tidningen 5 863:90. Därefter steg vinsten år från år, så att den vid det tionde årets slut, 1874, utgjorde den respektabla siffran av 61 024 riksdaler och 48 öre. Detta år ombildades Dagens Nyheter till aktiebolag och flyttade till Regeringsgatan 28.

Vid mitten av 1860-talet var Albert Bonnier ingen rik man. Ett helt litet kapital hade han dock kunnat lägga åt sidan, och då Wall erbjöd honom att överta ett antal av Dagens Nyheters aktier, vågade han inte åtaga sig mer än 40 stycken, som han köpte för den goda sakens och för vänskaps skull – i två omgångar och med 20 aktier vardera gången. Han var angelägen om att göra vad han kunde för de frisinnade idéerna: någon lönsam affär trodde han aldrig att Dagens Nyheter skulle bli. På 1890-talet blev han flera gånger anmodad att "stödköpa" DN-aktier, vilket han gjorde, och dessutom blev han nödsakad att överta en rätt stor post från sin brorson Isidor, som hade köpt dem av Wall men som var i ekonomisk knipa och ville sälja dem. Det antal aktier i Dagens Nyheter som Albert Bonnier lämnade efter sig vid sitt fränfälle år 1900 var 129 stycken.

Albert lämnade också efter sig i arv till sin son Karl Otto sina frisinnade idéer och förutom aktierna i DN också sitt stora intresse för detta de frisinnades huvudorgan.

Till Wall och Dagens Nyheter skall jag återkomma längre fram.

Adolf Bonnier går ur tiden

Det långa avståndet mellan Stockholm och Göteborg, de ytterst sällsynta besök som Felix fick tillfälle att göra i Stockholm och de ännu färre som Albert avlade i Göteborg skilde de båda en gång så intimt förbundna bröderna åt. Olika intressen tog dem båda år för år allt mer i anspråk, och genom sina giftermål kom de att tillhöra olika vän- och släktkretsar. Albert var till hela sin läggning en mera sluten natur än den yngre brodern. Felix brukade, i alla fall i yngre dagar, ofta öppna sitt hjärta i de intimaste angelägenheter, medan Albert, även om han mången gång längtat efter att få anförtro sig åt en vän, alltid känt sig förhindrad av en viss inre stolthet att biktat sig för brodern.

Förhållandet mellan Albert och den äldre brodern Adolf var inte heller så förtroligt som förr. Alltsedan Adolf gifte om sig och Albert flyttade från hans hem hade helt naturligt deras samvaro förändrats och det dagliga tankeutbytet minskat. Albert hade ju hyst de varmaste känslor för Adolfs första hustru Esther, liksom hon hade älskat honom som en mor älskar sin förstfödde son. Mellan Albert och Sophie, Adolfs andra hustru, blev förhållandet ett helt annat. Där fanns ingen sympati, och det inverkade även i någon mån på brödernas förhållande. Åren och en tilltagande sjuklighet accentuerade också hos Adolf en obeslutsamhet i skötseln av bokhandeln som Albert – liksom Felix – klart skådade och pinades av, och som i längden blev olycksdiger för sortimentsverksamheten.

Adolfs hälsa var sedan många år vacklande, och brev från honom hem till bröderna från de tyska badorterna, dit han årligen reste,

vittnar om att han kände sig gammal i förtid och viss om en tidig död.

Sommaren 1865 utbytte han resan till Kissingen, Ems eller Wiesbaden mot en vistelse i Norrtälje. "Han behöfver verkligen restaurera sig", skrev Albert till systrarna i Köpenhamn, "han har varit både länge och mycket sjuk, visserligen blott gikt och podager, men vid 60 år är allt betänkligt." Brevet tyder på att Adolfs allmän-tillstånd var dåligt. Under något av de första åren på 1860-talet tillstötte ett besvärligt bräcklidande, och de mörknande affärena bidrog helt visst till att oroa honom och nedsätta hans kroppskrafter. Så drabbades han av ett olycksfall. I trappan till sin bostad snubblade han en dag och föll omkull, varvid bräcket kländes in och svåra smärtor inställde sig. En operation blev nödvändig men den misslyckades; han fick kallbrand och efter några dagars döds-kamp gick Adolf Bonnier bort den 31 mars 1867.

Om det plötsliga dödsfallet skrev Albert till Felix:

Du får ändtligen ursäkt, att jag igår icke kunde skriva – jag försökte det nog, men föll bokstafligen ned af matthet och trötthet. Jag hade icke på 3:ne dygn varit ur kläderna och vakat 2 nätter efter hvarandra, så att ingen må undra på att jag var förstörd. Du kan tänka dig huru förfärligt gripande och skakande hela den sorgliga katastrofen, som så plötsligen ramlade öfver oss, skulle verka på nervsystemet. Ännu i fredags afton var Adolfs tillstånd i ett ständigt framåtskridande och läkarne gåfvo då ännu godt hopp, men tyvärr blef natten till lördagen den afgörande. Han kastade sig oroligt af och an, och på lördagsmorgonen var han absolut sämre. Derefter gick det så raskt utföre att Prof. Rossander redan trodde att han ej skulle lefva öfver den qvällen. Lifslampan uppblossade dock ånyo på lördagseftermiddag, då han med hjertlig ömhet tog farväl af alla de talrikt församlade vännerna, på ett verkligt skakande sätt. Han som i lifvet ofta nog hade svårt att uttrycka sig, gjorde det nu i sådana ordalag, att det verkligen var gripande för alla. Hans sinnen voro så underbart stärkta, att han, i den rådande skymningen, på långt håll igenkände hwarenda inträdande. – Klockan 1/2 9 söndag morgon utandades han sakta sin sista suck.

Frid vare med honom. Någon bättre och mera godhertad människa

kan man svårligen finna, och hans verkligt fromma barnasinne och känsliga hjerta skola kvarleva i minnet hos alla som nära kände honom . . .

I Anteckningar om svenska bokhandlare, del II, skriver den kunnige bokhandelshistorikern August Hånell:

... för sortimentsbokhandelns utveckling har Adolf Bonniers insats haft en nästan epokgörande betydelse. Då Bonnier kom till Stockholm låg den utländska bokhandeln nere: Förbindelse uppehölls endast med en eller annan firma i Tyskland och sändningarna gingo vanligen över Hamburg 3 à 4 ggr under sommarens lopp. Vetenskapsmännen i Stockholm och Uppsala samt biblioteken togo sina böcker och tidskrifter från Greifswald, något som var högst obekvämt och otillräckligt. Adolf Bonnier inledde nu direkta förbindelser med utländska förlagshus med ordnade och regelbundna sändningar, och från denna tid kan räknas att Sverige även hade ordnad utländsk bokhandel. En icke oviktig betydelse för svenska sortimentsbokhandelns utveckling låg däri att hos Bonnier danades en stab av kunniga medhjälpare, vilka sedan under egen självständig verksamhet förde vidare de goda idéer de inhämtat under Adolf Bonniers ledning.

”Snillet” flyttar in under Alberts tak

Då Viktor Rydbergs kanske främsta roman Den siste Athenaren först kom ut, gick den tämligen spårlöst förbi. Först tre år senare, 1862, när Bibelns lära om Kristus publicerades, blev Rydbergs namn på allvar känt över landet, och Albert Bonnier var icke sen att – genom S. A. Hedlund – erbjuda Rydberg sina tjänster. Anbudet upptogs positivt. Det första kontrakt som upprättades mellan Viktor Rydberg och Albert Bonnier är daterat i december 1865 och gäller en ny upplaga av Bibelns lära.

Sedan Albert sålunda hade blivit Viktor Rydbergs förläggare och stiftat närmare bekantskap med honom vid flera tillfällen, hade han anledning att tro att diktaren skulle återvända från teologin till den historiska romanen. Men Rydbergs tankar på skönlitteraturen förflyktigades snabbt. Dels distraherades han av kyrkomötet, som han deltog i, dels, och framför allt, valdes han till representant för Göteborgs stad i andra kammaren. Detta föranledde Albert att den 19 oktober 1869 skriva till Rydberg:

Käre Vän,

Tack för senaste sammanträffandet – fast det redan är flera månader sedan. – Det blef således intet utaf din projekterade färd till Södra Europa och Suez – och i stället kommer du som riksdagsman till Stockholm. Det hade vi ingen aning om i somras och jag hade knappast trott att Du velat antaga det – men, det var rätt. När man blir vald, så har man ju ingen rätt att afsäga sig.

Jag beklagar emellertid att jag och min fru denna vinter icke få glädja oss vid att träffa dig – ty vi ämna före julen bege oss på en liten tour till utlandet – och bli borta antagligen till våren, och det är just med anledning deraf som jag vill erbjuda Dig att under din närvaro be-

"Snillet" flyttar in under Alberts tak

gagna mina rum. Jag har en liten rätt treflig ungarlägenhet af några rum med tambour (ja till och med ett litet kök) alldeles ensam ingång, 2:ne trappor, med utsigt åt Berzelii park. Rummen ligga mot öster, söder och vester och äro icke kalla, så att jag tror visst Du skall trifvas der. – Hyran skall icke bli dyr – ty jag vill alls ingen ha – utan blott önska att Du må finna dig väl der, under ditt första Riksdagsår. En enda person finns i rummen, men han stör dig bestämdt icke – ty han är tyvärr död. Det är en porträttbyst af August Blanche (modellerad af K'ellberg). Jag vill tvärtom hoppas att hans ande må inspirera dig.

Det skulle, som sagdt, göra oss en stor glädje om Du vill antaga mitt tillbud. – För uppässning skall jag äfven draga försorg, ty mina barn och tjänstfolket bo på samma botten, fast med alldeles skild ingång, så att du går och kommer utan att störa någon.

Rydberg svarade omgående:

"När man är vald, har man ingen rätt att afsäga sig", tillochmed om man under valförberedelserna aflägsnat sig från staden, för att ej komma i åtanke. Sålunda har Göteborg fått en riksdagsman, som icke anser sig passa för uppdraget, men som emellertid kommer upp till Stockholm, för att sköta sin sak så godt han förmår, och som under sin vistelse i hufvudstaden kommer att bo hos hr bokhandlaren Albert Bonnier på grund af det generösa anbud denne gjort honom att inflytta under hans tak.

Skada blott, att den gode vännen och hans fru redan lämnat Stockholm, när sagda riksdagsman kommer ditupp, så att han icke får tillfälle att trycka deras händer och personligen säga dem sitt tack.

Jag satt just och öfverlade med ett par fruntimmersbekanta om hvar jag skulle bo i Stockholm, då ditt bref anlände och löste frågan på ett det behagligaste sätt. Treflig lägenhet, utsigt åt Berzelii park! Hvad kan man önska bättre! Umgänge i ensliga stunder med vännen Blanches skugga, påminner mig om en redlig själ och treflig broder i Apollo!

Men hyresvillkoren äro kanske nog stränga, ty en vänskapstjänst, sådan den du här erbjudit mig, är mycket svår att gengälda . . .

När du kommer hem, hoppas jag att hafva någonting i literär väg att erbjuda dig.

Helsa och säg den, åt hvilken du öfverlemnar omsorgen om min

"Snillet" flyttar in under Alberts tak

uppassning, att hon får en fridsam gäst, som ej blir svår att komma öfverens med! . . .

I sina memoarer berättar Karl Otto om hur föräldrarna den gången förmanade barnen och jungfrurna att vara riktigt hövliga mot den främmande herrn som skulle bo i huset under deras utlandsresa:

För jungfrurna, som serverade honom och bäddade hans säng, liksom för oss barn var och förblef han "Snillet", som mamma lärt oss kalla honom och en främmande herre, som gick tidigt ut och kom sent hem, och som vi mycket litet sågo till. Men i min systers hushållsbok, hon skulle nämligen under mammas bortovaro föra bok öfver utgifterna, figurerar bland annat: "tvål åt Snillet — 50 öre".

När Albert och Betty kom hem efter den långa utrikesvistelsen, skrev Rydberg den 1 juli 1870 ett tackbrev, vari det bland annat heter:

På ett eller annat sätt måste jag stå dig till återtjänst, och från min ståndpunkt och din egen såsom förläggare vore väl den lämpligaste återtjensten den, att jag skrefve en bra bok, som kunde med dig som förläggare få motsvarande spridning. Jag vill se, om icke detta skall låta sig göra, innan vi nästa vinter träffas i Stockholm. Intill dess får du åtnöja dig med att i undertecknad hafva en tacksam vän i ordets egentligaste bemärkelse.

Några år senare vid hemkomsten efter sin stora resa till Rom, lämnade Rydberg sina Romerska sägner om apostlarna Paulus och Petrus till Handelstidningen. Det uppmärksammades genast av Albert som anhöll att få utge dem "i ett litet elegant utrustadt häfte till julen". Överenskommelse träffades, som vanligt med S. A. Hedlunds goda minne. Sägnera kom ut till julen och blev en mycket stor framgång.

S. A. Hedlund hade redan från första stund tjänstgjort som Rydbergs *homme d'affaires*. Rydberg, som var opraktisk och ointresserad av ekonomiska angelägenheter, var tacksam för detta, och Albert godtog gärna Hedlund som mellanhand, eftersom han väl kände

Till Albert Bonnier.

Då min "Singoalla" nu för
fjärde gången, och det i en skrud,
hvarmed din omsorg och Carl
Larssons snille smekat henne, fram-
träder, är det min önskan att få
offentligen med nej besvara frågan,
om det mellan förläggare och förf-
attare kan finnas ett bättre för-
hållande än det mångåriga mellan
dig och mig.

Tack!

Viktor Rydberg

Viktor Rydberg var angelägen att offentligt få visa hur högt han skat-
tade Albert Bonnier, och då Singoalla med Carl Larssons vackra illustra-
tioner 1894 blev tryckfärdig begärde han bestämt att få tillägna boken
sin förläggare och vän, "en tillägnan som Du ej får undertrycka". Albert
svarade: "Hjertligt tack för Din utomordentligt stora vänlighet. Jag
nästan skäms att så där offentligt få ett så vackert testimonium, men
sätter naturligtvis så högt pris på detta Ditt vänliga erkännande, att jag
icke kan neka mig tillfredsställelsen att få framföra det på den angifna
platsen." Denna tillägnan åtföljde alla senare upplagor av Singoalla.

dennes rättrådighet och opartiskhet.

Redan hösten 1867 började Hedlund i sina brev tala om Faustöversättningen, och frågade vad Albert skulle vilja betala för en upplaga av Fausts första del: "Viktor Rydbergs öfversättning är sådan, att den saknar ett motstycke på vårt språk och borde utgifvas på ett praktfullt sätt." I mars 1875 låg hela översättningen färdig, och Hedlund hörde sig för hos flera förläggare för att pressa fram högsta möjliga honorar åt Rydberg för så många års mödor. Då Albert Bonnier bjöd 5 000 kronor slog han till.

Rydberg skrev den 5 april och tackade Hedlund:

Då jag såg siffran 5 000 i telegrammet, trodde jag, oss emellan, att det var ett skriffel för 3 000. Ditt kärkomna bref idag öfvertygade mig först om den förvånande frukten af dina underhandlingar. Hvad skall jag säga, för att uttrycka min glädje och tacksamhet? Jag har ej ord därför. Här hemma hafva alla fröjdat sig med mig.

Samma dag skrev Albert till Viktor Rydberg:

För några få dagar sedan meddelade Hedlund mig den glada nyheten, att du verkligen nu fullbordat din öfversättning af Faust (1:sta del) och i går gjorde vi upp affären om förläggandet, hvarom du troligen redan fått höra från honom.

Jag kan icke neka att beloppet af honoraret 5 000 kr. är – om än kanske icke mer än hvad det derpå nedlagda arbetet kan vara värdt – likväl för våra förhållanden och för en bok af icke större omfång – rätt betydligt och det vore rätt roligt om vi icke härvidlag öfverskattat vår allmänhets läs- och köplust af ett godt arbete. Framtiden skall visa om vi bedragit oss eller ej. – Emellertid ser Du deraf min goda vilja och tillika min lifliga önskan att allt framgent få hafva den äran att vara förläggare af dina arbeten, en sak som Du nog har märkt jag lifligt eftersträfvat, men hvilken man allt på några håll sträfvat att frånvrída mig...

Rörande planen för verkets utgifvande har jag ännu blott föga att meddela dig, emedan det ännu är så färskt, att jag ej hunnit grundligt uttänka den. – Jag ämnar tala med Georg v. Rosen, såsom den lämpligaste af våra inhemska konstnärer att teckna dertill – om han har tid

"Snillet" flyttar in under Alberts tak

och lust – och hur som hellst kan Du lita på att jag icke skall uraktlåta att göra hvad man kan för att få till stånd en värdig och vacker upplaga.

Den ständigt ökande brevväxlingen mellan Albert och Rydberg om förberedelserna till och tryckningen av den stora Faust-upplagan förde dem närmare varandra än någonsin, och Rydberg slutar ett av dessa brev – annandag pingst 1875 – så här:

...med afseende på vårt inbördes förhållande som förläggare och författare hyser jag blott en önskan: att jag genom lyckligt och flitigt arbete må kunna visa i gerning, huru dyrbara de band äro, som sammanknyta dig och din tillgifne

Viktor Rydberg

Den bonnierska vänkretsen — hemma och borta

Sedan västra och södra stambanorna blivit färdigbyggda och man beslutat arrangera den stora konst- och industriutställningen i Stockholm sommaren 1866, föll det sig naturligt att samtidigt utlysa ett nordiskt bokhandlarmöte, som också kom till stånd den 19-21 juni. Själén i den svenska kommitté som förberedde mötet var Albert Bonnier. Han var också den flitigaste av de svenska talarna. Mötet blev mycket lyckat, och Albert fick tillfälle att bjuda hem de danska, norska och finska gästerna till det vackra Tollare vid Skurusundet, där familjen bodde denna sommar.

Ända från ungkarlsåren hade Albert rört sig i kretsar av intelligent folk, skriftställare och artister, och då hans ekonomi nu tillät det, älskade han att se dem hos sig i sitt hem, både i staden och på landet. Det var författarvännerna, hans privata släkt- och umgängesvänner och hans förbindelser i bokhandeln och förlagsvärlden hemma och utomlands.

På försommaren 1869 hölls ett stort skandinaviskt publicistmöte i Göteborg och Albert kunde inte motstå frestelsen att resa dit ned för att göra nya bekantskaper och uppliva de gamla. Efter mötet reste en del av de utländska deltagarna upp till Stockholm, och Albert höll en ståtlig fest för dem på sitt hyrda sommarnöje vid Yttringe på Lidingön. Dit kom bland andra Henrik Ibsen, Erik Bögh, Robert Watt och Peder Hansen förutom många framstående svenska gäster.

Nära grannar med Bonniers under de somrar de hyrde på Tollare var Gustaf och Sigrid Hegardt samt August och Hulda Sohlman på Lilla Björknäs. De gjorde gemensamma svampexkursioner, de hade jämnåriga barn, och först och främst uppstod en stark sym-

pati mellan fruarna. Här kunde Betty under sin hälsas dagar glädjas åt en varm och verklig vänskap. Ett fjärde par i deras krets blev Lorentz och Mathilde Dietrichson som bosatt sig i Stockholm, sedan Dietrichson blivit August Sohlmans efterträdare som föreläsare vid Akademien för de fria konsterna.

Centralpunkten i deras vänkrets blev så småningom professorn i historiemålning vid de fria konsternas akademi, August Malmström. "Kulan", som han alltid hette bland vännerna, vann allas hjärtan, både herrarnas och damernas, på grund av sin orubbliga vänfasthet, sin älskvärda humor, sin anspråkslöshet och sin rättfärdighet. Det var Sohlmans som hade förmedlat bekantskapen men så småningom blev "Kulan" Bonniers allra intimaste och trognaste hemvän; han saknades aldrig när Bonniers hade andra gäster, eller ens när familjen var ensam hemma. En gång om året, på Augustdagen den 7 januari, ställde han till med fest för alla de familjer i vilkas hem han umgicks. Till hans ateljé i Molinska huset vid Näckströmsgatan kom både äldre och yngre, och där brukade han med varm hand dela ut sina vackra akvareller eller kvicka karikatyrteckningar till gästerna.

Den 12 december 1869 begav sig Albert och Betty ut på den långresa som jag nämnde i samband med Viktor Rydberg. Målet var Italien och de hade inställt sig på att vara borta ända till sommaren. Albert behövde vila och Betty längtade till söderns sol och värme. Tyvärr uteblev värmen, det blev en ovanligt kall vinter i Italien, men kylan minskade inte deras nöje av resan. Efter några veckors vistelse på olika platser i Tyskland, begav de sig så gott som direkt från München till Neapel, där de av en händelse mötte vännerna Lorentz och Mathilde Dietrichson.

Att få bese Neapels omgivningar, Pompeji, Salerno, Pæstum under Dietrichsons kunniga ledning var redan det en stor njutning för Albert och Betty. Ännu större glädjeämnen väntade dem i Rom, där de tillbringade sex veckor, kanske de lyckligaste i Betty Bonniers hela liv. De hänfödda, älskvärda brev som hon skrev till hemmet om

Romvistelsen vittnar om det. Den första bekantskap de gjorde i Rom, i Skandinaviska föreningen där, var Edvard Grieg och hans hustru Nina. Så småningom träffade de hela artistkolonin, som i fortsättningen skulle bli Alberts och Bettys dagliga umgänge: svenskarna, den unge bildhuggaren John Börjeson och "den ohyggligt hyggliche" professor Gustaf Ljunggren från Lund, som då kan ha inspirerat Albert till att ge ut Almqvists skrifter, norrmannen Chr. Borch och hans fru, han bildhuggare och hon sångerska, den finske bildhuggaren Valter Runeberg, son till skalden, samt en hel rad danskar.

De besökte kyrkor, museer och andra samlingar eller gjorde utfärder om förmiddagarna; på kvällarna träffades de på osterior, vinstugor och kaféer eller i Skandinaviska föreningen, och där sjöng man och skrattade, pratade och höll tal – eller till och med lekte! För Betty som hade växt upp i det borgerliga Stockholm var det en uppenbarelse av ett nytt liv, anspråkslösare än vad hon var van vid – och dock så mycket rikare och mera givande. Betty var överlycklig, det märker man i breven hem. Den 28 mars 1870 skrev hon:

Men så har jag aldrig varit i Rom förr heller, aldrig varit någonstades der tiden så flugit bort, aldrig varit någonstades der jag trivits så väl och der jag haft det så trefligt. Ja, detta för mig så nya, i all sin tarflighet så roliga och egendomliga lif vi här föra har ett särdeles behag för mig; också är jag i en "glimrende" sinnesstämning.

Den 30 mars:

Jag hade *gräsligt, gräsligt, gräsligt* roligt – jag kände mig, och gör det hela tiden här nere i Rom, 20 år yngre. Och kan jag ju få det, denna lilla tid är snart förbi, och jag hinner nog att vara matrona när jag kommer hem.

Imponerade av John Börjesons talang beställde Albert och Betty sina byster av honom, och modellsittningen i hans ateljé var tydligen inte det minsta av Bettys nöjen i Rom. Före avresan från Rom ställde Albert och Betty till med en liten bjudning på tavernan Piccolo Colosseo för att tacka vännerna och säga farväl. Borch ut-

bringade skålen för värdfolket ("den var sådan att den lockade tårar i mina ögon och han var själv rörd", skrev Betty). Sedan sjöng Dietrichson en visa som han själv hade skrivit "Til Afsked", den skildrade herrskapet Bonniers resa till Italien, och slutade så här:

Nu har de seet Rom ret godt,
Disse vore to lystige Venner,
Kejserborgen og Pavens Slot;
Men om jag rigtig dem Beggeto kjender,
Trives de bedst, hvor imellem Foglietterne,
Vennerne sidde til langt ud paa Nætterne,
"Ja – det gör jag visst" sa hun,
"Ja – det gör jag med" sa han.

Derfor skal I og ha Tak!
Tak för de glade, de venlige Dage,
Ved Falerner og Tobak
Og i "Artista" ved Caffé og Kage!
Men för I nu rejser fra os skal Stuen
Runge af Hurra for Bonnier och Fruen!
"Det var trefligt det" sa I,
"Hurra for de To!" sa vi.

Betty skrev ett sista saknadsbrev, den 19 april:

Sedan – om torsdag – adiö Rom, adiö alla vänner der, somliga får man kanske återse, andra troligen inte, somliga säkert inte – då är allt det här en dröm, men en rolig dröm har det varit; det blir väl litet svårt att åter vänja sig in i convenansens former, men det får väl gå . . .

Tre år senare, på nyåret 1873, företog Albert och Betty en ny, nära fem månaders resa till Italien. Denna gång tog de med äldsta dottern Jenny, nu sjutton år. De reste över Paris och Marseille-Genua till Neapel, och även denna gång besökte de Rom på återresan. Många av de skandinaviska konstnärerna var fortfarande där, bekantskaperna återupplivades, det var angenäma veckor – men tydligen inte samma stormande glädje som under den förra resan. Kanske sjukdomen som skulle bryta ut ett halvt år efter hem-

komsten redan kastade sin skugga över Betty Bonniers själsliv?

Mot slutet av 1873 greps hon nämligen återigen av den depression som drabbat henne under förlovningstiden men som hon sedan varit fullständigt fri ifrån. Den levnadsglada, verksamma, för så mycket intresserade Betty led av en mörk melankoli, som övergick till verklig sinnessjukdom med ständig inre oro och förtvivlan. Å ena sidan längtade hon efter att sysselsätta sig med man och barn, å andra var hon fullkomligt oförmögen att besegra sitt sjuka sinne. Detta depressionstillstånd med självförebärrelser dag och natt varade utan avbrott i nära tre år. Det dittills så lyckliga hemmet blev en sorgens boning: periodvis var det så gott som helt upplöst. Endast ett mångdubblat arbete kunde få Albert att glömma det gamla lyckliga hemlivets förvandling. Först hösten 1876 – Betty vistades då ute på Dalarö – återvann hon helt plötsligt hälsa och levnadslust.

Till sin son Karl Otto i Wien skrev Albert om det underbara tillfrisknandet:

En större glädje än dessa rader från mig skall det göra Dig hvad som medföljer i kuvertet idag – nemligen ett bref från vår älskade Mamma, som liksom genom ett underverk plötsligen under den sista veckan före inflyttningen tillfrisknat och nu Gud ske lof och tack tycks vara alldeles som förut – rar och öm, omtänksam om sin gosse och om oss alla.

Vi stå som slagna af glädje och förvåning öfver att detta kunde komma så hastigt. Gud vare lofvad – måtte det fortgå så som det nu några dagar visat sig.

Nu går jag i kyrkan i afton och tackar Gud innerligen för denna stora nåd som han låtit vederfaras oss.

En vecka senare, också till sonen:

Du kan tro vi känna oss glada och lyckliga öfver det tillstånd som nu råder hemma, jemfördt med de nära 3 tunga år som nu Gud vare lof ligga bakom oss. Mamma är sig till den grad lik, sådan hon var i sina gladaste ögonblick – hon njuter af allt – af luft och solsken, regn och dåligt väder, af sitt hem, sina rum, sina flickor, sin mat – ja af allt . . .

Alberts glädje var så stor att han måste dela den med alla famil-

jens vänner. Bland andra skrev han till Viktor Rydberg om den lyckliga händelsen:

Det svårmod, som under nära 3 år plågat henne, de dystra föreställningar och den skygghet för människor hvarunder hon så länge lidit, äro med ens som bortblåsta och försvunna, och hon blickar nu åter med tacksamhet mot Gud med innerlig fröjd ut i lifvet och längtar efter alla sina vänner. Och som jag äfven vågar räkna dig till deras antal har jag måst meddela dig detta.

Rydberg svarade honom omgående:

Broder Albert! Ditt brev, som jag just nu emottog, har gjort mig stor glädje. Så har då familjelyckan åter inflyttat i det hem, der hon förr var fäst! Må hon nu stanna der under hela eder lefnad! Hemmet vid Norrmalmstorg har så länge äfven för mig varit ett hem, på hvars trefnad och älskliga familjelif jag kunde hafva en känsla, äfven då I två, hon och du, voro i fjärran land, att jag tycker mig sjelf i viss mån tillhöra detta hem, i hvars midt jag så mången gång i fantasien försatt mig tillbaka. Låt mig nu hoppas att jag ännu en eller annan gång kan få sitta i eder krets och se din makas vackra sjäfulla ögon lika klara och förtröstansfulla som i förflutna dagar! Gud välsigne eder!

Det skulle emellertid dröja ännu flera år innan Alberts och Bettys hem i Stockholm återfick sin gamla prägel. Det berodde inte på Bettys hälsotillstånd – det förblev hennes livstid ut det allra bästa – utan på att sonen Karl Otto ådragit sig en allvarlig lungsjukdom som det tog tre hela år att häva. Dessa tre år från 1877 tillbringade Betty utomlands – i Tyskland, Italien och Schweiz – som sin sons outtröttliga och ömma vårdarinna. De återvände inte hem förrän sommaren 1880.

Karl Otto lär sig yrket

Karl Otto Bonnier föddes den 20 juni 1856 och hans framtid var – kan man säga – utstakad redan från vaggan. Han var Alberts och Bettys ende son och den givne arvtagaren till bokförlaget, som vid tiden för hans födelse redan var ett av de mer betydande i landet.

Då pojken fyllt sexton år tyckte Albert tiden var inne att sätta honom i praktisk lära. Han lämnade Nya elementarskolan och började i sätteriet på Ålandsgatan, där han fick lära sig om olika stilsorter och hur man satte upp en boksida; från sätteriet flyttades han till tryckeriet för att lära sig hur en tryckpress fungerar. Sedan kom han till lagret och det dröjde inte länge förrän Karl Otto hade lärt sig titlarna på alla förlagets böcker och var de nya böckerna och restupplagorna hade sina platser i magasinerna. Från lagret flyttade han slutligen till förlagsexpeditionen, där han under ett och ett halvt år grundligt satte sig in i det dagliga arbetet och rutinen på kontor och expedition.

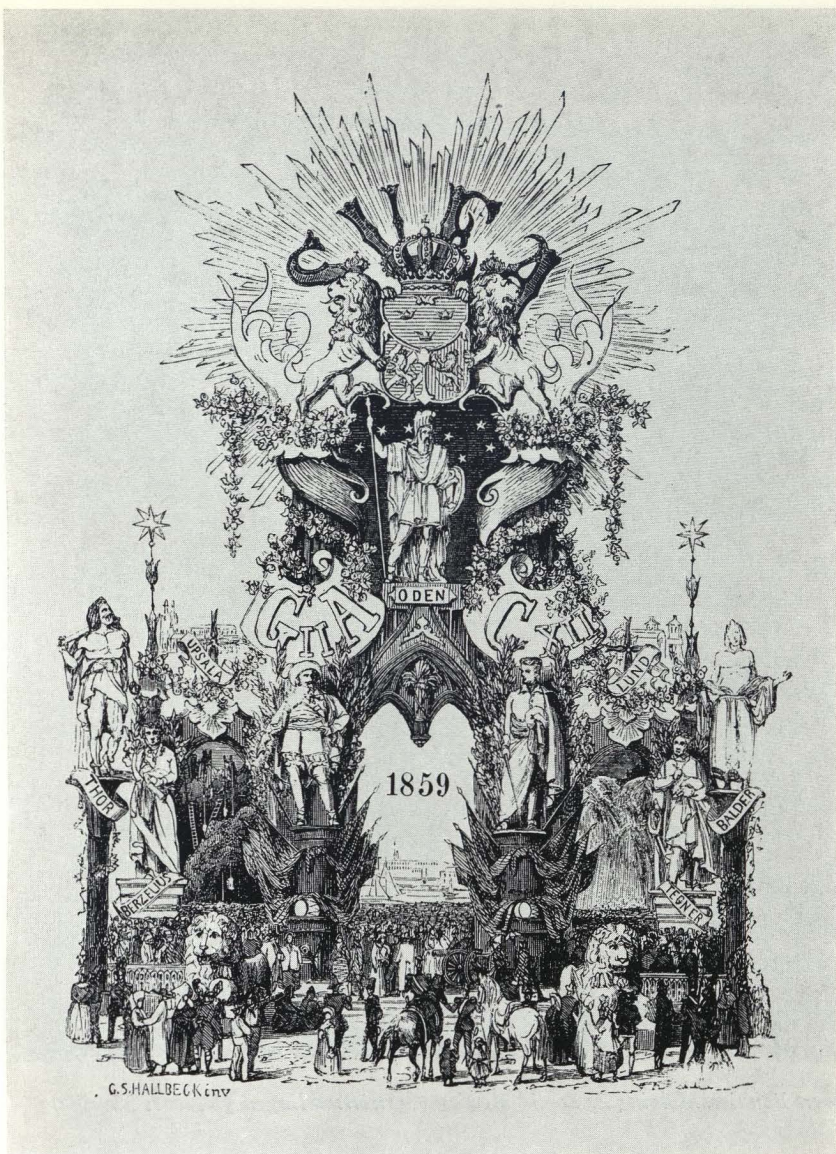
Albert ansåg emellertid att en längre tids tjänstgöring i en sortimentsbokhandel var en nödvändig skola för en blivande bokförläggare. Där, menade Albert, kunde en ung man som har ögon och öron med sig få begrepp om vad som intresserar den bökköpande allmänheten. Det föll sig helt naturligt att Karl Otto gjorde sina lärospån i den Bonnierska boklådan på Norrbro där hans far själv hade arbetat under så många år. Men från 1 januari 1875 stod inte längre namnet A. Bonnier ovanför ingångsdörren till Bazarbokhandeln. Isidor Bonnier, som efter sin mors död 1874 var ensam ägare till boklådan och Adolf Bonniers förlag men som egentligen aldrig rätt trivts bakom bokhandelsdisken, hade nämligen överlåtit affären till två unga bokhandelsmedhjälpare, Claes Looström och

Planscher ur Stockholms Mode-Journal 1843 och 1844. Under sina utlandsresor hade Albert Bonnier lagt märke till den framgång som väl utstyrda och modernt redigerade modetidningar hade hos den kvinnliga publiken. Han gjorde därför upp med en tysk förläggare om köp av modeplanscher och startade på nyåret 1843 Sveriges första damtidning, en månadstidning som han kallade Stockholms Mode-Journal. Varje nummer innehöll utom modeplanschen och en "Mode-Bulletin från Paris" också "causerier", artiklar, berättelser och teater- och musikrecensioner.

Omslaget till andra årgången av *Svea*, 1846. Under sina studier utomlands hade min farfar Albert Bonnier fått idén till det förlagsprojekt som skulle bli hans mest älskade och omhuldade, *Folkkalendern Svea*. I denna skulle man under årens lopp komma att finna så gott som alla kända namn ur tidens litterära "unga Sverige". – Till böger titelsidan till femtonde årgången av *Svea*, en allegorisk teckning av Carl Svante Hallbeck med en rad olika figurer, Oden, Thor och Balder, Gustaf II Adolf och Carl XII, Berzelius och Tegnér, Uppsala och Lund. Min farfar blev så förtjust i teckningen att han använde den som skyddsomslag till

alla följande årgångar av kalendern så länge han levde. Efter hans död utkom Svea ännu i sju år med samma omslag. Men med 1908 års kalender förhöll det sig på annat sätt. På sommaren 1907 hade min bror Tor och jag fått i uppdrag av vår far att rusta upp Svea, vars försäljning börjat sacka efter betänkligt. Vi gav kalendern äntligen ett modernt omslag, en ny och sober layout och, som vi tyckte, ett fint innehåll. Men publiken fattade inte galoppen, försäljningen blev katastrofalt usel och man beslöt att låta den ärevärdiga kalendern stilla få somna av efter sextiofyra illustra årgångar.

Albert Bonnier. Målning av David Monies. (Porträttsamlingen på Nedre Manilla)

Betty Bonnier, Alberts hustru. Målning av David Monies. (Nedre Manilla)

*Sophie Bonnier, Adolfs andra
bustru, var ännu en skönhet när
hon vid trettiosex års ålder
ingick detta äktenskap, som var
även hennes andra.*

*Isidor Bonnier, Adolfs och
Sophies ende son, som nitton-
åring då han, troligen mot sin
vilja, fick överta skötseln av
förlag och bokhandel efter
faderns död.*

Albert och Betty Bonnier med sina tre barn, Karl Otto, Jenny (till vänster) och Eva.

Karl Otto Bonnier och Lisen Josephson på förlovningsbilden från 1881.

Alexis Grönvall. Isidor upphörde också så småningom med sin förlagsverksamhet och sålde långt senare, 1904, Adolf Bonniers förlag till sin kusin Karl Otto för att helt ägna sig åt sina samlarintressen – han var framstående numismatiker och filatelist – samt åt sina forskningar i bokhandelns historia, där han uträttade ett betydande arbete. Han avled år 1925.

Karl Otto började i Bazarbokhandeln på nyåret 1875 och tjänstgjorde där året ut.

Albert ansåg också att Karl Ottos uppfostran borde kompletteras med två studieår i utlandet: det första året för att han skulle lära sig tysk bokhandel och tyska språket, det andra för fransk bokhandel och franska språket.

Han började sin utlandsvistelse i Leipzig, där Albert hade skaffat honom en volontärplats hos K. F. Koehler, den mest betydande kommissionärsfirman. Där arbetade Karl Otto under några vårmånader 1876 och där fick han den första av de lungblödningar som året därpå skulle göra planerna på utlandsutbildningen om intet men i stället förlängde utrikesvistelsen till fyra hela år. Om hur lätt han själv tog på sin allvarliga sjukdom vittnar det brev han skickade hem den 20 april:

Snälla pappa, mamma o. flickor!

Som det nu är öfverståndet och jag igen är alldeles frisk kan jag ju gerna omtala, att jag har varit litet skral. På qvällen mellan långfredagen och lördagen sedan jag lagt mig fick jag plötsligen en blodhostning, jag hade troligen förkyllt mig någonstans. Jag brydde mig likväl ej vidare derom; lördagsaftonen hade jag några känningar men intet blod kom då upp. Söndag afton deremot i Dresden spottade jag upp en half p-a, det var den svåraste afton... affärens läkare... sade att jag skulle gå hem och att han skulle komma och undersöka mig. Jag gjorde så, han kom, såg och ordinerade... det var en bröstkatarr, sade han (min gamla vanliga åkomma, fast denna gång åtföljd af blod.) Redan tisdag afton var jag betydligt bättre. Onsdagmorgon (i går) kom Koehler och förfrågade sig om mitt befinnande, så kom doktorn och sade att jag måste hålla mig inne ännu en dag och nyss i dag var han här och fann mig bra. Jag får gå ut i dag och i morgon på kontoret...

På oron i föräldrarnas svarsbrev är inte att ta fel. Albert skrev omgående:

... Att du sparade med att berätta att du varit sjuk tills du hade blifvit bättre var mycket omtänksamt och därför förtjänar du beröm – men deremot får jag säga att det var rätt oförsiktigt af dig att ge dig åstad på din påsktur, då du ju flera dagar hade känt dig illamående...

Var nu så god och låt ej genera dig af dina kamrater, utan träffa aftal på matstället, att du hvarje middag och qväll får in en sejdel god mjölk – så länge tills du känner dig riktigt bra. Eljest *rödvin* med vatten men framför allt gå och låt dig besigtiga af en duktig läkare. Gör dig icke onödigtvis starkare än hvad du är o. bravera inte – utan säg Koehler att vi äro ganska rädda om din helsa. – Jag har inte råd att förlora dig – då du är min enda son!

Din ömma och tillgifna fader Albert Bonnier

Men Karl Otto ville också arbeta i en riktig sortimentsbokhandel och hade turen att få plats hos Gerold & Co., den förnämsta bokhandelsfirman i Wien. Där stannade han från juni 1876 till juni 1877, ett år som han sedan skulle komma att minnas som ett av sitt livs gladaste och angenämaste.

Han lämnade Wien med ett fint betyg från sina chefer och en briljantring som lön för sitt arbete. Nu skulle han till Paris och på vägen dit träffa sin mor, som för sin hälsa vistades i Kissingen. Där drabbades han av ännu en svår lungblödning.

Alla tankar på Paris måste överges och under tre hela år vandrade han från den ena kurorten till den andra i Tyskland, Schweiz och Italien, vårdad av sin mor. Två vintrar tillbringade han i San Remo på italienska rivieran och den tredje, som gjorde honom helt frisk, i det då nyupptäckta Davos. De tre åren hade det goda med sig att han genom läsning, läsning, läsning i stor omfattning förkovrade sina litteraturkunskaper. I slutet av maj 1880 kom Karl Otto äntligen hem till Sverige, frisk och ytterligt ivrig att på allvar börja sitt arbete på förlaget.

Två kärleksbrev

Det var närmast av en slump som den tjugofyraårige Karl Otto Bonnier på vårvintern 1881 träffade den nittonåriga Lisen Josephson och blev närmare bekant med henne. Ur den "närmare bekantskapen" uppstod tycke, som snabbt utvecklades till kärlek – en stormande kärlek.

Lisen, född den 21 november 1861, var äldsta dotter till grosshandlaren och ägaren av manufakturfirman Bendix, Josephson & Co., Wilhelm Josephson, och hans maka Emelie, född Marcus. Det fanns många högt begåvade i hennes släkt. En farbror var tonsättaren och direktören för O.D. i Uppsala, J. A. Josephson. En annan var Ludvig Josephson, som i sin ungdom hade varit medhjälpare i Adolf Bonniers boklåda och som sedermera under många år var förste regissör vid Kungliga teatern i Stockholm. En av hennes många kusiner var den geniale målaren Ernst Josephson.

Albert Bonniers och Wilhelm Josephsons umgängeskretsar på 1870-talet var i grunden olika, vad den allmänna inställningen till tidens samhällsproblem beträffar. Bonniers vänner var starkt socialt medvetna, reformivriga, frihandelsvänliga, klart liberala; Josephsons som regel – dock med vissa undantag – högborgerliga, protektionister, klart konservativa. Något umgänge dem emellan förekom knappast alls, och därför var det en ren slump att de unga två träffades.

Nu var det emellertid sommar, Lisen skulle följa med sin mamma och systrarna Anna och Ida till Loka för att dricka brunn, och hon skulle bli borta en hel månad. Den 15 juni, dagen för avresan, lämnade Karl Otto kontoret och smög sig ned till Centralen för att vifta adjö åt sin älskling. Så fort tåget försvunnit ur hans åsyn skyn-

dade han tillbaka till kontoret, men i stället för att ta itu med sina göromål satte han sig ned och skrev ett brev till den efterlängtrade:

Min egen, älskade flicka!

Hur få timmar har jag väl än varit skild från dig och jag längtar redan så mycket att åter få se dig, att jag omöjligt vet hur den långa, långa månad, som ligger framför oss, skall kunna få ett slut! Tack, min älskling, för din sista helsning och blick och slängkyss från jernvägen, det är på det som jag i tankarna får lefva tills vi råkas igen. Hvad jag var ond öfver det långa godståget, som genast skulle skymma bort för mig min älskade flicka, der hon stod, ljufvare och älskligare än någonsin! Jag försökte att hvifta när tåget syntes ånyo, men jag kunde ej upptäcka dig. – Himlen gråter nu öfver att min älskling lemnat mig, och sjelf är jag gråtfärdig vid tanken på, att nu en så lång, lång evighet skall gå för hvar och en af oss i ensamhet och tråkighet, nu, då vi skulle börja att lefva tillsammans och för hvarandra ett lif af lycka och glädje . . .

Vet du, Lisen, när jag tänker, att jag hade en hel lång dag igår, att säga dig hur oändligt jag håller af dig och hvarför jag håller dig så kär, och att jag icke begagnade den på långt när som jag bort, så blir jag så ond på mig sjelf och min tölpighet, så att jag icke kan förlåta mig det, och icke heller förstå hur du, min kära älskade flicka, kan hålla af mig som du gör, för det gör du ju, icke sant, riktigt, fullt, helt? Hur satt jag ej vid din sida, stum som en fisk utan att kunna få öfver mina läppar några varma kärleksfulla ord för att riktigt öfvertyga dig om att du har blifvit mitt lif, mitt hela lif, min bästa, käraste tanke, att du skall göra mig till en bra och stark man från den stackare jag är, genom din stora kärlek . . .

Jag lägger igen mina ögon och drömmer mig tillbaka till din sida, – nej ej vid din sida; men dig i min famn, med din mun mot min, med ditt bröst mot mitt, med mina ögon i dina, min älskade, älskade Lisen. Och med hundra och åter hundra aldrig upphörande kyssar, tar jag i tanken farväl af mitt älskade hustrubarn för idag. Jag får icke längre sitta i fred och ro ostörd. Skrif snart, nej genast, och allt. Mätte er resa gått väl och du bli frisk och stark, min älskling.

Redan dagen därpå, innan Lisen ännu fått Karl Ottos brev skrev hon:

Två kärleksbrev

Kära älskade, älskade!

Om du visste hvad jag längtar efter dig o tänk Karl Otto det är bara en ö en half dag sedan jag såg dig, ö ännu är det en *hel* månad utan att se dig utan att kyssa dig en enda gång, det kännes som en hel evighet.

Men tänk då jag kommer hem, hvad det skall bli herrligt, Älskade. Igår på resan tänkte jag att nästa gång jag far från Stockholm, så är det med dig, *vi två* på vår *bröllopsresa*, o hvad jag längtar dit, ö det gör du ju också? Jo, jag vet att du gör det. Ibland tror jag inte att det är sanning, att en sådan lycka verkligen har kommit på min del, men så kommer jag ihåg att jag har kysst dig kära älskade Karl Otto ö det trodde jag aldrig jag skulle våga, men nu vågar jag det ö längtar der-
efter . . .

Jag talade om det för Ida igår ö hon ville inte tro att det var sannt, hon hade nyligen diskuteradt med Edith derom, då Edith hade sagt; att om också de sjelfva tro att det endast är en innerlig vänskap, så måste det ändå vara kärlek mellan de två menniskorna. Jag tycker mera om henne därför, det kanske är löjligt, men Älskade gör inte du det också? Karl Otto nu får du riktigt se att jag är så dumm, jag känner mig så ynklig ö barnslig när jag tänker på dig, du [är] en sådan bra ö sann [människa]. Älskling, jag kan endast en sak, älska dig af hela mitt hjerta i all evighet, ö du har ju sagt att du är nöjd dermed. Hvad det känns lätt nu mot förut sedan jag fått säga dig riktigt att jag älskar dig så gränslöst. Jag har varit så orolig, jag har inte fått något bref, men jag hörde nyss att de behöfva två dagar för att komma fram ö jag var öfvertygad att du skref igår således får jag det i morgon . . .

Jag törs inte skrifva längre. Morbror Fredrik har skickat efter mig. Oh Älskade jag har så mycket, mycket att säga dig, men till en annan gång. Du får nöja dig med detta från din egen älskande

Lisen

Så småningom blev det bröllop. Vigseln förrättades den 11 januari 1882 i brudens föräldrahem på Regeringsgatan 57, 2 trappor upp, och efter ceremonin hölls det kalas för upp emot hundra gäster. Efter ett besök i Karl Ottos föräldrahem skrev brudens mamma Emelie Josephson tre dagar senare till de nygifta:

. . . och bedyrade de i chorus att du, kära Lisen var alldeles förtju-

Två kärleksbrev

sande i bruddräkt, och Karl Otto var i det närmaste lik en Engel, huru nära uppfattade jag ej riktigt då jag har svårt att tänka mig en Engel i rödt skägg, men enligt deras utsago lär likheten vara stor.

Även Betty – brudgummens mor – skrev till brudparet att hon från alla håll hört att "gästerna voro mycket nöjda, och att göra 100 judar i lag är just ej annars en så lätt sak".

Strindberg – de första kontakterna

För att få sina artiklar, noveller, skisser och teaterstycken tryckta och utgivna hade August Strindberg gått från den ene förläggaren till den andre: Sigfrid Flodin, Z. Hæggström, Fritzes, till sin gamle skolkamrat Isidor Bonnier där han fick ett större lån, och till sin gamle vän Claes Loostrom där han fick ett avtal – liksom hos Isidor – mot manusleverans. Till Albert Bonnier kom han inte med något eget – bara med förslag om översättningar – och han fick också ett sådant arbete. Albert blev därför ordentligt förvånad, då Strindberg den 13 oktober 1877 kom på besök till hans kontor och hade med sig ett färdigskrivet originalmanuskript. Till Karl Otto och Betty, som då vistades i San Remo på Rivieran, skrev Albert följande dag om detta besök:

Jag fick igår några Upsalaskizzer af Strindberg med titeln "Från Fjerdingen och Svartbäcken, Gradstudier vid Upsala Universitet af Sg." – Inte är det just några fulländade mästestycken – men der äro goda bitar ibland dem. – Flickorna tycka de äro rätt roliga – så jag kanske tar dem...

"Flickorna" var Alberts döttrar: Jenny, ett år äldre än Karl Otto, och Eva, den blivande konstnärinnan, ett och ett halvt år yngre än brodern. De fick ibland tjänstgöra som sin fars litterära rådgivare.

Boken kom ut på Alberts Bonniers förlag men väckte knappast någon uppmärksamhet. En liten volym "kulturhistoriska studier" av Strindberg utkom hos Albert Bonnier på våren 1881. För övrigt var Alberts förbindelser med Strindberg ända fram till 1883 ytterst obetydliga. På nyåret 1882 hade han fått en förfrågan om han var hågad utge en – tidskrift. Strindberg skrev den 12 februari:

Knut Wicksell och jag hafva känt oss uppfordrade att utgifva en tidskrift i de nyaste färgerna, absolut radikal och skiljande sig från andra tidskrifter deri att den skulle vara afsedd att läsas. Som vi icke äro några expeditonskarlar hafva vi vidtalat Dr B Meijer att bli redaktör. Tidskriften skulle sålunda "utgifvas af K. W. och A. S. redigerad af B. M.". För att kunna utgifva en tidskrift fordras först ett parti och sedan en förläggare; det förra har verkligen, sent omsider krupit fram och slutit hemligt förbund med Unga Danmark och Norge. (Jag skall gifva alla deras namn så snart jag får höra om Herr Bonnier reflekterar.) Partiet har också kapitalister och en som ville förlägga arbetet; men vi tro icke han kunde, hvarken sprida arbetet eller någonsin få redovisadt. Derföre har man uppdragit åt mig att skaffa en förläggare av facket. Jag vänder mig till Herr Bonnier emedan jag hade ett minne af att Herr Bonnier en gång var med i en dylik rörelse som vår, ehuru den afstannade i följd af besynnerliga konjunkturer.

Nu skrifver jag icke vidlyftigare denna gång, emedan jag först vill afvakta Herr Bonniers svar om underhandlingarne kunna anses inledda eller afslutade.

P.S. Med en tidskrift mena vi en serie-publikation i ett visst antal häften och bestämda utkomsttider. På arvoden fästes mindre afseende blott redaktionen fick sin möda ersatt.

Karl Otto var vid den tiden återigen utomlands, men denna gång på bröllopsresa. Samma dag som Albert fick Strindbergs förslag skrev han till Karl Otto, refererade innehållet och tillade: "Det der låter ju alls icke så illa. Jag skall begära ett samtal med Strindberg om saken – ty nog kunde man väl göra ett försök." Karl Otto blev i högsta grad intresserad och skrev till sin far:

Goda krafter bland de yngre skola nog snart stå till buds. Att den äfven skulle innehålla skönlitteratur var väl Str.:s mening. Ett villkor borde om möjligt göras och det vore att Str. sjelf lemnade, att börja tidskriften med, ett novellistiskt bidrag.

Den 18 februari skrev Albert igen:

Strindberg gjorde mig ett så långt besök att första vinsten af den nya tidskriften var att jag kom hem kl. half fem i st. för half fyra och

fick förtjent ovet. – Sällskapet som bildat sig består af Wicksell och Strindberg, Thyselius, bröderna Staaff, unga Branting, Ingeniör Fredholm, Jäderin, fröken Whitlock och möjligen ännu ett par likadana celebriteter. S-g säger att Branting vill släppa till pengar till företaget – men, tillade han naivt nog – ”det tyckte jag var synd om gossen” – och därför kommer han till mig, som han icke tyckte det var synd om. – Jag har icke gett något bestämdt löfte – ty de vilja ha ut 1 à 2 häften redan före sommaren – och det är ju nästan omöjligt – utan att försumma annat i stället. För resten ville icke Strindberg ens lemna något bidrag – åtminstone novell – han tyckte skönlitterärt passade icke dit – och för resten har Isidor fått löfte på hvad han i den vägen kan prestera . . .

Karl Otto blev ledsen när han fick detta brev och ansträngde sig i ett mycket utförligt svar att få sin far att ändra mening. Hans långa brev av den 26 februari börjar med följande:

Det var mycket roligt att få se Strindbergs bref, mindre roligt att af pappas bref se, att dels företaget icke ser så briljant ut vid närmare påseende, dels att pappa ej tycks vara lifvad för det, så mycket tråkigare, som jag icke kan neka till, att jag alltid tyckt och allt fortfarande tycker, att det skulle vara utmärkt roligt, om ett sådant företag kunde komma till stånd . . .

Vid ett tillfälligt samtal som Albert hade med Bernhard Meijer – den tilltänkte tidskriftsredaktören – frågade Albert hur det gått med tidskriften, och Meijer svarade att ”det hela var en embryounge, kanske blott en lös tanke och de unga herrarna ha icke fått tillräcklig klarhet i sina syften och meningar”. Och därmed var tanken på tidskriften gravlagd.

Så gick tiden. På våren 1883 reste Albert och Betty utomlands och Karl Otto blev satt att ensam sköta förlagsaffärerna. En dag i början av juni fick han i sin hand ett häfte av en tidskrift med titeln *Ur dagens krönika*, vari ett antal dikter av Strindberg var införda under rubriken *Nytt vin på gamla flaskor*. Karl Otto blev het då han läste dikterna. Det var Lokes smädelser, Esplanadsystemet och några andra. Han skrev genast till sin far:

Det blir säkert en ny stor succès då den kommer ut, som jag hvarken unnar Looströms . . . eller Fritzes och som det vore ett nöje att vara förläggare till. Jag undrar, ifall han icke redan gjort upp med någon, om man bjöde honom ett riktigt vackert honorar (t.ex. efter beräkningen 50 kr pr. ark och 1,000) om man ej kunde få den?

Albert svarade omgående:

Ja, gubevars – om Strindberg icke sitter så fast på Bazaren [hos Looström], att han icke kan komma från dem, så hade jag visst intet emot att förlägga ett litet häfte polemiska dikter av honom. Och jag tror visst icke man behöfde gå öfver 150 à 200 kr pr. ark och ändock trycka 5 à 6,000 expl. Men derutöfver tror jag icke man får påräkna att sälja – ty vers ha dock icke så många läsare som prosa och så borde man väl ock veta, om man icke sjelf får alltför hårda slängar i boken – ty han piskar väl både till höger och venster. – Hvar är han nu för tiden? Hur gick det med hans Pariserresa? . . .

I ett senare brev, daterat Konstanz den 3 juli, skrev Albert – sedan han läst Ur dagens krönika som sonen skickat till honom:

Beträffande en diktsamling af Strindberg tviflar jag icke på att det blir ett "événement". Det första i Krönikan införda stycket [Lokes smädelser] är onekligen litet "tusan djefligt". – Men jag tänker du får den icke – ty Looström släpper den väl icke. Uppseende kommer den nog att göra – just för sin skärpa och hänsynslöshet – men om den har något bestående värde – det undrar jag. I alla fall kan en verssamling omöjligen ha lika många köpare som "Nya Riket" ty ovet på prosa är mera lättbegripligt af hvem som helst. – Men roliga äro dessa profbitar. Det skall bli roligt höra hvad han svarar.

Efter Alberts första brev tvekade Karl Otto naturligtvis inte ett ögonblick. Han sprang upp till Strindbergs bostad på Storgatan, men där fick han veta att Strindberg redan för länge sedan hade flyttat ut till Kymmendö. Den 18 juni skrev Karl Otto till Strindberg:

Bäste herr Strindberg! Har Ni redan gjort upp med någon förläggare om utgifvandet af Edert "Nya vin på gamla flaskor"? I annat fall skulle

det vara mig särdeles kärt att få öfvertaga förlaget af denna samling, såväl för nöjet att åter få träda i förbindelse med Er, som för det, för mig ej mindre, att få föra i bokhandeln ett arbete, som tycks bli så "styft" som dessa dikter, att döma af profven.

Har Ni alltså ingenting ännu uppgjordt, och har Ni heller ingenting emot att få mig till förläggare, så ber jag Er hafva godheten underrätta mig, dels hur stor Ni har tänkt Eder samlingen, dels om Ni ämnar låta den utkomma i år.

Beträffande honorar ber jag, att antingen Ni ville hafva godheten föreslå Edra villkor eller ock, att Ni ville tillåta mig göra ett förslag, sedan jag fått veta hur stor samlingen blir, med hvilket förslag jag hoppas Ni skall bli nöjd.

Med största högaktning Albert Bonnier genom Karl Otto Bonnier

P.S. Min far befinner sig på en längre resa utomlands och det är därför denna förfrågan sker genom mig. D.S.

Någon tanke på att byta förlag hade inte Strindberg, men han svarade ändå den 22 juni:

Ehuru jag icke med detta bref vill sägas hafva inledt underhandlingar om förlagsrättens öfverlåtande till Herr Bonnier af min tillämnade diktsamling, skall jag ändock bedja om ett formuleradt anbud med tydliga siffror efter hvad jag nu uppgifver . . . – Var nu god för ro skull gör ett anbud med fixerad minimiupplaga (4,000 ex.?) så skall jag sedan svara! Och låt detta vara privat, som affär egnar och anstår.

Utan att konferera med sin far gav Karl Otto Strindberg ett fint anbud: för 5 000 exemplar av en diktsamling på 20 ark föreslog han ett honorar på 4 000 kronor och för 6 000 exemplar höjde han anbudet till 4 500 kronor att utbetalas kontant. Men han fick vänta på svar och till slut tappade han tålamodet. Den 21 juli tog han ångbåten till Dalarö, och därifrån en "colibribåt" till Kymmendö för att försöka få besked av Strindberg.

Strindberg tog emot honom mycket vänskapligt och bjöd på vermouth och vatten. Han och Karl Otto satt en dryg timme och pratade om litet av varje, men något avgörande om dikterna kunde han inte träffa. Han måste först erbjuda Looström boken, men om

denne inte var beredd att betala lika mycket som Karl Otto så skulle han lämna manuskriptet till Bonniers.

Den 8 augusti fick Karl Otto äntligen svar:

Högädle Herr Karl Otto Bonnier!

Att ha flera förläggare på en gång är icke roligt. Det viktigaste en författare söker hos en förläggare är kapital och frihet från censur. Looström är en mycket hygglig och trefflig karl att ha att göra med, men saknar kapital. Vill ni lösa mig från Looström der jag står i skuld på omkring 7.000 Kronor så skall ni få bli min förläggare på listiden. Summan skulle amorteras på 6 år med 1,000 Kronor om året, men ingen amortering tagas på dikterna, ty jag vill resa ut på arvodet och skriva mitt gesällstycke, d.v.s. mitt bästa, en prosabok på 20 ark kallad Qvinno-bilder. Som säkerhet för dödsfall ställer jag lifförsäkringar på 4.000 kronor, samt förmånsrätt till de af mina skrifter, som äro min egendom, ny upplaga på dikterna o.s.v. Skulle ni som är kapitalman, vilja börja lösa in och samla mina utgifningsbara skrifter, vore ju detta en god tidpunkt nu, och om en fem år kunde ju möjligen Samlade Skrifter kunna sändas ut, eljes senare eller vid min död.

Jag är icke den krångelmakare man tror. Jag lemnade Seligmann därför att han klädde mig på Gamla Stockholm (efter Röda Rummet); Isidor, därför att jag gått och förskrifvit mig på för låga arvoden, Fritze, därför att han blef oförskämd och ville öfva censur på Svenska Folket, men mest af det naturliga skäl att han icke ville ha Det Nya Riket. Nu är jag trött på att löpa omkring.

Att nu lemna Er dikterna under det jag står i skuld hos Looström vore icke roligt, helst han får vänta på Sv. Öden en längre tid; dock skulle vara mig obetaget att skriva dem när det föll mig in äfven under vårt mellanhafvande.

Hvad uppgörelse om Dikterna beträffar ville jag först att ni läste dem; sedan en modifikation af vårt förberedande aftal, ty jag gör dem ej längre än 15 Snoilskyark, (hvilka ni nog kunde förvandla till 20 Rydberg eller Wirsénark) för att få resa ut i början af September.

Jag skulle sålunda för verket, minst 15 Snoilskyark, i 6,000 ex. begära 5,000 Kronor (Er obetaget sträcka ut det i 20 ark), hvilket gör 83 Kr. per ark, per 1 500 ex., hvilket ju är facilt i jemförelse med Geijerstams 50 Kr. per prosa i 1 500 ex.

Strindberg – de första kontakterna

Om ni reflekterar på detta allvarsamt, så svara godhetsfullt med omgående, och om ni reflekterar jakande så slå Er lös och kom ut och läs dikterna om Måndag i nästa vecka, ty ni har blott läst de svagaste än, och jag kan ej skicka dem emedan jag blott har ett exemplar.

Karl Otto berättar själv i sina memoarer om besöket:

Jag efterkom med glädje hans uppmaning, och aldrig skall jag glömma den strålande augustidag, då jag företog resan dit ut, hämtad vid Dalarö hotellbrygga. Till en början visade Strindberg mig omkring bland sina trädgårdsanläggningar, främst sina kronärtskockor, som jag några timmar därefter fick njuta av, samt – det allra finaste – en melonbänk som han bäddat utmed husväggen, där solen brassade på – alldeles som han senare skildrat det i "Skräddarn skulle ha dans". Han var mera orolig för sina meloner än för sin diktsamling. Slutligen fördes jag upp i sovrummet en trappa upp, placerades i en stol, fick det i det närmaste avslutade manuskriptet till "Dikter på vers och prosa" i hand och order att läsa igenom det före middagen. Under tiden gick han, fru Siri och småflickorna och badade. – Där satt jag nu och läste – både de "arga" och de "sköna" dikterna, både "Sårfeber", "Högsommar" och "Vrakgods" – de tre avdelningarna i samlingen – jag behövde ju för övrigt knappt läsa dem – jag var på förhand klar på, att jag – kosta vad det ville – skulle hava dem. Så kom familjen tillbaka – en enkel sommar-middag uppdukades. Strindberg var på sitt allra älskvärdaste humör, fru Siri förnäm som hon kunde vara, småflickorna söta och lustiga, och så avtackades jag igen till Dalarö . . .

Karl Otto resonerade naturligtvis på Kymmendö med Strindberg om att överta skulden till Looström och gav honom så gott som ett löfte att ordna detta. Nu gällde det att få Albert, som hade kommit hem från utlandsresan, att också gå med på saken. Visserligen ryckte Albert tvivlande på axlarna inför talet om att Strindberg skulle amortera lånet på sex år: han älskade inte Strindberg som människa, snarare motsatsen. Men han hyste stor aktning för honom som författare – och framför allt: han kunde inte neka Karl Otto någonting! Efter en kort diskussion var saken ordnad. Till Looström skrev Albert den 21 augusti:

den skuld hvori han häftar till Hrna.

Jag får därför be om en uppgift å de poster hvaraf den består såväl för lån, m.m. som för böcker och skall derefter komma in, så få vi muntligen vidare tala om och ordna saken.

Några dagar senare skickade Albert till Strindberg Karl Ottos kontraktsförslag tillsammans med ett brev, som börjar:

Det skall vara mig särdeles kärt om Ni, efter fulländad kretsgång mellan Stockholmska förläggarne återvänder till mig, och jag vågar försäkra Er, att jag, respekterande Er talang, icke skall ge Er någon anledning till att ångra detta.

I sista stund höll Strindberg emellertid på att omintetgöra hela överenskommelsen. Han skrev nämligen till Albert från Kymmendö den 31 augusti:

H Herr Albert Bonnier!

Utsigterna att åter med Eder få träda i affärsförbindelse synas stranda vid första försöket, ty min enda och uttryckliga anmärkning mot Edert kontrakt var bestämmelsen format som Röda Rummet och den vidhåller jag för min och alla kommande unga författares skull! Ett sådant obarmhertigt format, ända till 48 bokstäfver i raden och mer skall dra lungsot på en eller också nödga en att slarfva. Så kan man trycka lånbiblioteksböcker med billiga och dåliga öfversättningar. Och den tiden är också förbi då allmänheten begärde mycket manuskript, hurudant som helst, för sina pengar. Det unga Norge kan skrifva bra för 29 rader med 34 bokstäfver på sidan och behöfver icke uttömma sig i tidningar eller eljes öfverproducera och äfven det unga Sverige hade utsigt att, försåvidt en högre betalning betingar ordentligare arbete, se bättre dagar, då Ni kommer med ett så reaktionärt förslag.

Allmänheten gaf 2,50 för 12 ark af Nya Riket och ger nog 4 kronor för 20 ark Qvinnohistorier.

Och hvad är detta för tal om höga arvoden! Hör då på!

Geijerstam har af Bille omkring 33 Kronor arket per 1,000 ex. format mindre än Nya Riket = 27 rader och 34 bokstäver (då Nya Riket = 29 × 40). Nåväl Geijerstam, ett års gammal nybörjare, har 33 Kronor,

(d.v.s. något mer än 33 jemf. det mindre formatet) skall icke Undert. kunna begära 50?

Antag att Qvinnohistorier tryckas i 20 ark och 3,000 ex. Då har förf. sina fattiga 3,000 Kronor för ett halft års arbete!

Nu har jag talat nog om detta och återsänder kontraktet, hvilket jag eljes i alla delar gillar, beklagande att vi ej skulle råka öfverens i den viktigaste punkten som är en framtidsfråga för oss författare. Ty vi kunna icke stegra vårt bokpris som Danskarne, men vi måste minska formatet.

Med största högaktning August Strindberg.
P.S. Jag afvaktar Edert snara beslut. Hvad dikterna beträffar och deras fullbordande ute, så tror jag ej resan skall distrahera mig; jag afskyr nemligen museer och samlingar, och undviker stora städer med teatrar. Jag ändrar bara bostad.

Omgående, samma dag, svarade Albert:

Herr August Strindberg. Det är ju möjligt att mina åsikter börja bli gammalmodiga och att den nya tiden äfven på detta område skall ändra mångt och mycket, men jag tror likväl att det vill sitta hårdt åt att få den svenska publiken i allmänhet att betala så höga bokpriser som man gör i Danmark. Säkert är i så fall att mången, som eljest köpt en *ny* bok, då kommer att inskränka sig till att låna den, och följden deraf i sin ordning måste blifva, att blott ett mindre antal exemplar kunde uppläggas. Jag önskar ingenting hellre, än att jag måtte misstaga mig i denna förmodan och att vår publik verkligen måtte börja bli liberalare än hittills ifråga om bokinköp och bokpris. Men tänk om jag icke misstagit mig? I så fall torde författaren, hvars arvode ju efter det nya aftalet växer för hvarje ökad tusental – komma att stå sig sämre vid dessa gle-sare tryckta – ergo dyrare – böcker.

Nåväl, det gäller ett försök och om sådana är jag gerna med. Föröfrigt är jag hvarken envis eller orimlig, och då min son Karl Otto – som efter naturens ordning snart nog kanske blir ensam innehafvare af firman – då han önskar det och Ni båda gemensamt planerat detta aftal, så skall en mindre divergens som den ifrågavarande icke vålla någon brytning utan vill jag äfven i denna punkt gå Er till mötes. – – –

Och så blev då, som Karl Otto Bonnier skriver i sina memoarer,

denna förbindelse ingången, som skulle – om också med många slitningar – äga bestånd under många år, som skulle skaffa Albert Bonnier så många bekymmer och så mycken otack och Karl Otto Bonnier så många oroliga dagar och sömnlösa nätter men som ändå både direkt och indirekt skulle bli av så avgörande betydelse för Albert Bonniers förlag och, trots allt, till så stor glädje.

Giftas-åtalet

I november 1883 kom Strindbergs Dikter på vers och prosa i bokhandeln. Det blev en svår misräkning för Karl Otto. Tidningarna kastade sig över dikterna och gjorde med få undantag ner dem. Man förklarade att boken var ovärdig Strindberg – en del att den också var ovärdig förläggaren.

Albert skulle nog helst ha velat annullera hela Strindbergs-överenskommelsen, men Karl Otto gjorde vad han kunde för att få honom att ändra mening om Strindberg. Det skulle emellertid dröja, innan Albert fick en annan syn på honom, och den fick han av ingen mindre än Björnstjerne Björnson.

På nyåret 1884 reste Albert och Betty återigen söderut. De vistades i flera månader på spanska sydkusten tillsammans med äldsta dottern Jenny och återvände hem över Paris, där yngsta dottern Eva hade gått i konstskola hela vintern.

Från Paris skrev Albert den 7 maj till Karl Otto:

Idag har jag varit hos Björnson och det var rätt roligt att prata med honom. Han är intagen af Strindberg, hade både fått och redan läst "Missnöjet". "Det är icke otroligt, sade han, att den kommer att göra ett sådant uppseende att De får sälja 20,000 och mera deraf!" Deremot tycker han föga om Sömngångarnätter [utgiven av Albert samma vår]: "Det är också ett hastverksarbete och hos oss skulle man icke stå ut med dylika föreläsningar på vers." På min fråga om han trodde Strindberg i stånd att kunna skriva romaner och noveller, sade han "Jag sätter honom högt, han är icke blott N:o 1 i Sverige – han är Ert Nummer enda – ty de andra äro ju ingenting (han glömde visst Rydberg) – men han är egentligen bäst anlagd för dramatiskt skriftställereri och för Teatern kommer han att göra ypperliga saker." "Men De skal være snild mot

Strindberg, hör De Bonnier.” – Härpå svarade jag honom att S. hade precis samma villkor hos oss som B. hos Hegel – men att det nu berodde på att vinna lika stor publik, etc. Han sade, att det glädde honom att höra – men S-g skrifver för mycket. Han får lof att vårda sina arbeten – synnerligen sin poesi. – De italienska breffen tycker han icke vidare om – och fru Strindberg tycks han icke sätta vidare högt. ”Hon är ju teatergalen och lär ju alls icke ha något talent därför – det bör vara henne nog att vara Aug. Strindbergs hustru och ’dette Kald’ bör hon egna sig åt – det har jag som uppriktig vän sagt honom sjelf – med risk att förlora hans vänskap.” – Detta var ju klokt gjordt af B-n. Mycket, mycket mera yttrade han om honom under mitt besök, som räckte nära en timme, bland annat att han önskade att S. ständigt kunde vara utrikes för att slippa personligt gräl och förargelse hemma; att vi alltid borde genomgå hans manuskript och i lämpa söka få honom att hejda sin ilska . . .

Strindberg vistades i Schweiz och försökte skriva om sociala och politiska frågor för några häften *Likt* och *Olikt*, men det gick trögt. Som alltid med våren återkom lusten att, som han skrev ”återvända till skönlitteraturen” och ”hölja sig i dikten”. Han satte sig ned och skrev de äktenskapshistorier som han hade planlagt redan tidigare och som han omväxlande kallar *Qvinnobilder*, *Man* och *hustru* eller *Gift folk*, men som han till slut bestämde sig för att kalla *Giftas*. Den 4 juni skrev han till Albert:

Tänk Er! Förtrollningen är bruten! Den magnetiska sömnen ute, jag har vaknat och boken är slut!

Han sände var sin kopia av *Giftashistorierna* till far och son, och Albert som var i Marienbad skrev den 21 juni till Karl Otto:

Der är ju kraftiga och präktiga saker uti dessa stycken – men jag bara beklagar att han splittrar sig i komposition af sådana smärre berättelser i stället för att göra en större sammanhängande roman. Jag börjar befara att hans förmåga icke räcker till en genomförd, detaljerad målning – det vore sorgligt – men måhända jag misstar mig, Kielland började ju ock med *Novelletter* och de äro kanske bland hans allra bästa.

Förfärligt naturalistiska och man kommer att upphäfvä riktiga Rama-

skrik öfver hans oanständighet m.m. . . .

I ett brev dagen därpå fortsatte han:

Sedan jag skref igår har jag läst Strindberg en gång till – men icke just med stigande behag. Den största af dem, "Dygdens lön", är den enda som egentligen kan anses motsvara hvad man kan begära af Strindberg – den är visserligen ohygglig – men den är dock en genomförd och utförd teckning, som blott något för mycket erinrar om hjälten i Kiellands Gift. När här och der ett par "fula ord" fått försvinna kan den nog försvara sin plats, fast icke är det "lektyr i hemmet och för familjen" . . .

Och i ännu ett brev av den 30 juni:

Plumpheterna måste ovilkorligen utstrykas – ty de äro absolut icke nödvändiga och skada blott både förf:s och förläggarens anseende.

Den 27 september 1884 utkom Giftas i bokhandeln. Både far och son oroad sig över hur mottagandet skulle bli, mest med tanke på en del "fula ord" som möjligen kunde anses sårande. Men att boken skulle kunna föranleda ett religionsåtal, den tanken föresvävade varken Albert eller Karl Otto. Båda misstog sig. I synnerhet högerpressen var upprörd över att "hvarje menniska med sant religiöst sinne aktar dyrast och heligast" skulle finnas "hånadt och släpadt i smutsen af smädarens råa och kärlekslösa händer" som det hette i den officiella Posttidningen.

Den passus som låg till grund för åtalet mot Strindberg ingick i Dygdens lön:

. . . det oförskämda bedrägeriet, som spelades med Högstedts Piccadon à 65 öre kannan och Lettströms majsoblater à 1 krona skålpundet, hvilka af presten utgåfvos för att vara den för öfver 1800 år sedan afrättade folkuppvigglaren Jesus af Nasareths kött och blod . . .

Att författaren själv inte var helt oförberedd framgår av ett brev av den 13 september, i vilket han undrar "När skall skottet gå?" och frågar "Tror Ni det blir åtal på Piccadongen?"

Endast en timme efter det att boken blivit belagd med kvarstad den 3 oktober 1884, skrev Albert till Strindberg nere i Genève:

Vid tretiden ifann sig första stadsfogden Wäsell med handräckning hos mig och uppläste en skrifvelse af Justitieministern Nils v. Steijern till Öfverståthållarembetet, hvari Ministern förklarar sig anse sig böra anställa åtal mot boken och därför begär Öfverståthållarembetets handräckning för läggande af qvarstad. – I mitt magasin fanns endast qvar 320 expl. – dessa togos. – Stämning är nu att motse i de närmaste dagarne, naturligtvis mot mig. – Det värsta är att jag sjelf är totalt ur stånd att kunna föra någon talan inför en domstol, och lika olyckligt är det att jag – åtminstone ännu – icke vet hvem jag skall anlita som juridiskt biträde.

Det var verkligen en tråkig historia.

Det är förmodligen ”gäckeri med sakramenten”, som man vill åtala. Straffet är ju i så fall ”högst 6 månaders fängelse eller böter”. – Huruvida det skall drabba boktryckaren (förläggaren) få vi väl se . . .

Dagen därpå skrev han igen:

Att Ni sjelf vill hemkomma och svara i målet tar jag för alldeles gifvet. Det är bland allt upplyst och frisinnadt folk inte mer än en mening, att Vederbörande här återigen begått en ofantlig bêtise som kommer Er väl till pass.

Om försvaret föres med klang och glans och då hela den frisinnade pressen kommer att ta Ert parti, så är det ock mycket troligt att Juryn antingen frikänner boken eller att påföljden högst inskränkes till ett bötesbelopp . . .

Emellertid torde en ögonblicklig hitresa väl icke vara af nöden. Jag kan icke betvifla att en namnsedels presterande bör vara nog för mig för att blifva skiljd från målet och kan nog inse att det kommer att medföra åtskilliga obehag för Er att nu resa hem . . .

En namnsedel var helt enkelt en förseglad skrivelse med uppgift om författarens namn och hemvist och styrkt av två vittnen. Genom att förete en sådan kunde boktryckaren skydda sig mot ansvar för skriftens innehåll. I praktiken lämnades namnsedel mycket sällan och ålligandet är numera avskaffat.

Svallvågorna gick allt högre, tidningarna – också de vänsterbetonade – kom med upprörda angrepp på boken och kritiken var lika mycket riktad mot förläggaren som mot författaren. Både Albert

och Karl Otto fick erfara hur sköra de mångårigaste vänskapsband kunde bli under trycket av ett upphetsat religionsnit. En av Alberts ungdomsvänner som stått honom så nära att han till och med hade tjänstgjort som marskalk vid hans bröllop, återsände en vacker silverskål som Albert en gång givit honom och uppsade samtidigt bekantskapen för all framtid. En annan "vän" förklarade i brev till Albert att han med glädje skulle se honom sitta och hacka sten på Långholmen. På ett anonymt kort adresserat till Karl Otto Bonnier stod det: "Stryk på mörka gator är kanske det språk som Ni förstår!"

Det var emellertid viktigt för Albert att övertyga Strindberg om att han måste resa hem för att själv överta ansvaret. Han rådgjorde med några av Strindbergs unga vänner, bland andra Branting och Staaff, som omedelbart skrev till Strindberg att det vore fegt av honom att inte genast komma hem och inställa sig inför rätten.

Albert skrev till flera av sina vänner, som han trodde skulle kunna inverka på Strindberg, bland annat ett långt brev till Björnson, den 9 oktober:

På grund af vårt samtal i våras om Aug. Strindberg och med kännedom af det inflytande Ni eger öfver honom, anser jag mig böra tillskrifva Er några ord om den ledsamma saken som händt honom att blifva åtalad för svårt tryckfrihetsbrott – svårt för den orimliga straffbestämelsen – på grund af påstådt "gäckeri med sakramenten" etc. på sid. 74 i Giftas.

Begagna nu Ert inflytande att uppmuntra honom till ett manligt och värdigt uppträdande.

Det gäller först att icke låta boktryckaren (mig) komma i sticket – och ett dokument hvori han erkänner sig författaransvaret för boken hoppas jag redan är af honom afsändt och på väg till mig. Något så *oerhördo* som att vilja undandraga sig *detta* vore ju både *otänkbart* och löjligt, då behofvet af ett dylikt dokument blott är en rättslig *formalitet* – då hans namn ju i alla fall står på boken.

Men den nästa frågan är om han icke bör kasta bort all rädsla – och utan afseende på materiella svårigheter – komma hem och svara (skriftligt eller muntligt) inför domstolen. Risker tror jag är ingen. Ty om

han ock har fiender, så är hela opinionen ännu öfvervägande på hans sida och emot en antikerad barbarisk lag – och det kan icke betviflas att han antingen skall bli frikänd af Juryn – eller ock Domstolen skall nedsätta straffbestämmelsen till lägsta möjliga efter Strafflagen, kort fängelsetid eller böter. – Och dessa ska nog bli anskaffade.

Fördelen vore att han då visar sig som *en man* och eröfrar sympatier äfven hos de ljummare.

Men om han alldeles uteblifver? Är icke hela hans framtid derigenom förspild? Så tro vi alla hans vänner! Hvem vill sedan lyssna på hans ord eller tro på honom?

Ni, bättre än någon annan bör kunna objektivt bedöma dessa frågor. Haf godheten tag dem i öfvervägande och gif honom sedan råd, dikteradt af Er vänskap för honom; af Ert mogna omdöme – ja till och med af Er egen erfarenhet i tryckmålsprocesser! . . .

Omgående, den 12 oktober, svarade Björnson:

Kære Bonnier, ord for ord har De ræt, bare ikke deri, at han skal gøre saken mindre än den er. Han har ment at håne, hvad han holder for forargeligt, og det skal han stå ved. – Jeg tænkte, det skulde gå i langdrag, og da vilde jeg, han skulde være ute til dommen faldt. Men når det straks skal gå løs, og straks falle ännelig dom, da må han også straks hjem, og selv ta sin sak. Naturligtvis. Det har jeg også skrevet ham til. Jeg har intet öjeblik spildt. Jeg skriver til ham hvar dag. – Dette må bli til stor fordel for Strindberg. Efter dette blir han Sverigs store man. Lykke til! Deres Björnson.

Men Strindberg ville inte komma hem. Den 7 oktober, när han fått Alberts första brev, skrev han:

Bäste Herr Bonnier! Mottagit Ert bref. Kommer hem om Ni skall i fängelse, naturligtvis. Eljes ej. En höstresa med familj och den nyfödde sjuk för tänder går ej. Ensam omöjligt. Men anklagelsen! Kan den ej sändas hit! . . .

Det grämer mig att Ni skall komma i mellanhand. Det hade jag ej tänkt på. – Men inte vågar man sätta Er i fängelse!

Strindberg sände namnsedel, men innan den hunnit fram inträffade något som förändrade läget och Alberts uppfattning om vad

Giftas-åtalet

som måste göras. Den 9 oktober skrev han på nytt till Strindberg:

Jag öfverraskades igår af kallelse till Rådhusrätten, som skaffade mig en sömnlös natt. Jag kommer just nu derifrån och denna gång gällde det då blott en bagatell, neml. beslaget och de beslagtagna expl. Jag ville ha att de skulle nöja sig med blott bladet 73.74 (se § 4 mom. 8) som allenast omfattar de åtalade raderna — men domaren dömde expl. i sin helhet förbrutna.

Nå, det var som sagdt en bagatell. Jag kommer nu till det vigtigare! En af domrarna på 6:e afdelningen dit målet lottats och der det skall förekomma den 21 Oktober kl. 11 f.m. sade mig privatim att 1:mo det var rysligt oförsigtigt att icke ha namnsedel, när det gällde Strindberg, som jag borde ha förstått förr eller senare skulle skrifva sig till ett åtal,

Till Stockholms Rådhus - Rätt Ljette Afdelning

Undertecknad tillkännagifva sig härmed som författare till den åtalade skriften "Giftas. Till äktenskaps-historier. Med intervjuer och förord af August Strindberg." och undertecknar jag mig för författarens värd för samma skrift.

Gensie den 15te Oktober 1884

August Strindberg

Le 3e Le Procureur Général de la Cour de Cassation
à Paris
Le 15 Octobre 1884
Le Procureur
à Paris

Le 15 Octobre 1884
Le Procureur
à Paris

Strindbergs namnsedel.

och 2:do med mycken bestämdhet, att derest Strindberg icke hemkommer och inställer sig så blir hr Bonnier fast!!!

Detta yttrade han på fullkomligt allvar och enligt hans öfvertygelse! På min invändning, att Tryckfr.för. § 1 mom. 8 talar om, att derest förf:n sjelfmant tillkännagifver sig så är boktryckaren skild från målet, svarade han med hänvisning till tryckfr.ord. § 5 mom. 6 "att de åtalade böra personligen till svars stånda"!

Så står Gudnås saken. Jag börjar nu inse att der rakt absolut icke finns annan utväg för mig att komma ifrån ansvaret än att Ni infinner Er. Domstolen fordrar nog antingen Strindberg eller Bonnier – och Ni har således som hederlig karl ingen annan utväg än att resa hem – och det ofördröjligen så godt först som sist.

Det gläder mig att Ni ock förklarat det i telegram till Staaff! Och dessutom – hela Er framtid hänger ju derpå – ty jag vill naturligtvis eljest icke ha det ringaste med Er att göra – och säkerligen ingen annan heller – om Ni fegt och hänsynslöst lemnar mig i sticket!

Ni förstår att det nu blott är *personlig inställelse* som kan duga. Ty en Namnsedel kan ju numera ej åstadkommas – ty dertill fordras 2:e inom Sverige boende svenska medborgares påskrift (se § 1 mom. 6) och hvem tror Ni vill nu efteråt skrifva på och ikläda sig författareansvar.

Nej, här duger ingen dagtingan längre – utan ett modigt beslut – det gör Er ock största hedern. Och lång besinningstid finns nu ej heller mera. Ni erhåller detta brev på måndagsmorgon den 13:e. Dagen efter får Ni från mig en vaxel på 1,000 francs (så att inga penninghinder skall afhålla Er). Deraf kan Ni ju lemna kvar hälften hos Er fru och resten räcker godt till hemfärden – som bör tillträdas på Onsdagsmorgon den 15:e för att Ni med full trygghet skall kunna hinna hit till den 21:a på morgonen – aldra sist (hellre en dag tidigare om möjligt).

Telegrafera mig genast att Ni reser – och sedan ett par gånger undervägs – så att jag har något att trygga mig till och så att man kan tala om det.

Låt hederns bud inverka på Er. Tag Gud i hågen och res – och jag är öfvertygad att både Ni, Er hustru och barn, Er familj här och Edra vänner – alla skola hafva orsak att glädja sig deröfver – ty det är det enda rätta!

Var fullt öfvertygad att detta är högst nödvändigt för Er framtid som författare – ja som hederlig karl och tveka icke längre!

Ni kommer bestämdt icke att ångra att Ni kommer – men väl och djupt – om Ni ännu längre skulle tveka.

Min son instämmer helt och hållet i hvad jag här sagt.

Samma kväll hade Albert och Karl Otto en lång överläggning med en av sina närmaste umgängesvännar, Bettys kusin, dåvarande polismästaren i Stockholm Semmy Rubenson. Han var övertygad om att Strindberg aldrig ensam skulle resa hem för att inställa sig i rätten. Någon måste hämta honom, menade han, och föreslog att Karl Otto skulle resa. Albert var tveksam, men Karl Otto var beredd och for till Genève nästa dag.

Strindberg tog emot honom älskvärt men var fast besluten att inte resa hem. Han avsåg i stället att dagen därpå söka upp svenska konsuln i sällskap med Karl Otto och få ett intyg bevittnat att det var han, Strindberg, som skrivit Giftas. Det var hans absoluta övertygelse att ett sådant intyg vore tillräckligt för att skilja förläggaren från målet. Hela nästa dag gick åt för att äntligen få fram papperen, så åt de middag tillsammans och skildes åt. Karl Otto gick dystert och modstulen till sitt hotell i känslan av att papperet långt ifrån var tillräckligt och att hans resa var misslyckad.

Men på morgonen när han drog upp sin gardin fick han se Strindberg – som alltid morgontidig – utanför hotellet. Han kom upp till Karl Ottos rum och till dennes förvåning var det första han sa: "Nu reser jag!" Han hade ändrat mening under natten, sedan han hade fått en del nya telegram, där man skrev att det vore fegt om han inte kom hem, och därför hade han nu bestämt sig för att resa.

Efter en besvärlig resa kom de till Stockholm på morgonen den 20 oktober 1884. Strindberg höll ett perrongtal för de många vänner som mötte honom vid stationen. Albert hade reserverat ett rum på hotell W 6 i Klara och där ordnades med kaffefrukost.

Dagen därpå ropades målet upp i Stockholms rådhusrätt klockan 11 på förmiddagen. Albert som infunnit sig personligen meddelade att författaren till den åtalade skriften "vore vid rätten tillstädes",

och yrkade på "att varda från målet skild". Strindberg anmälde sig som författare och förklarade att han var beredd att genast svara i målet. Åklagaren återkallade då sin talan mot Albert Bonnier men fullföljde den i stället mot August Strindberg.

Inte förrän den 17 november sammanträdde juryn, och utslaget skulle avkunnas klockan halv 3. Efter en halvtimmes oro och vältan kom så ropet "frikänd", vilket mottogs med ett jubel som de närvarande aldrig skulle glömma. Sedan följde en improviserad middag på Grand hôtel med många tal om de ljusa löften som segern innebar!

Men hur blev det? Det blev nederlag på nederlag, skriver Karl Otto Bonnier i sina memoarer. Det kom en reaktion på den friande domen som satte in mot den "segrande" författaren och den förlagsfirma som hade varit nog "samvetslös att göra sig solidarisk med hånaren, hädaren och osedlighetsaposteln".

Förlaget översvämmades av rekvisitioner efter Giftas och frågan om en ny upplaga blev aktuell. Men Albert tvekade. Nya Dagligt Allehanda – den tidning som ivrigast fördömt Strindberg – hade i två långa artiklar beklagat målets utgång samt varnade:

Vi hoppas i det längsta, att bokens förläggare mer skall taga hänsyn till den skada denna bok gör än till sin egen på denna spekulation visserligen icke afvundsvärda ekonomiska vinst, och om mot förmodan "geschäft" ytterligare göres i denna produkt, är det att hoppas, att våra bokhandlare skola känna sig manade att vägra sin medverkan att sprida en bok af detta innehåll och att de sätta anständighet och moral för högt för att vilja på sina diskar för publiken offentligen framlägga denna osedliga produkt.

Flera av Alberts personliga vänner besvor honom att inte trycka om boken, och särskilt tveksam gjorde honom Topelius, hans gamle vän och "bundsförvant", en av förlagets grundpelare. Redan på våren innan Giftas kom ut hade han i brev till Albert av den 4 april talat om vad han ansåg om Strindberg:

Jag har läst åtskilligt av A. Strindberg med nöje, men hans nyaste poesi är – stallgödsel per lass . . .

Den 21 oktober, samma dag som rättegången började, skrev Topelius:

Jag förstår ditt brefs korthet i dessa tider, när julmarknaden nalkas och Strindberg gör dig bekymmer. Vore jag Sveriges störste förläggare skulle jag använda mitt mäktiga inflytande för en god litteratur . . .

Den 25 november, alltså efter frikännandet, skrev Albert till Topelius och förklarade sin ståndpunkt:

Jag kan försäkra Dig att jag gör hvad jag kan för åstadkommande af god litteratur – men det är icke så godt för oss äldre att ständigt streta emot de yngre och nyare smakriktningarne, som ju måhända äfven kunna ha sitt berättigande. Jag tycker att en förläggare icke får vara alltför exklusiv och icke har rätt att utöfva en alltför sträng censur. Jag följer i det fallet föredömet hos mina, långt större medbröder i Tyskland och Danmark (Brockhaus, Hegel) af hvilka t.ex. den sistnämnde haft lyckan att på samma gång vara vän och förläggare för sådana motsatta ytterlighetsmän som den rigorösa Biskop Martensen och – Georg Brandes, Björnstjerne Björnson m.fl. – Deremot är jag fullständigt af din mening att ifråga om skrifter för Barn och Ungdom den allra största stränghet i urvalet bör råda, ty för dem kan intet vara nog godt, nog rent, nog omsorgsfullt sofradt, och vid utgifvandet af sådana skrifter har detta också alltid varit mitt rättesnöre.

Hjärtligt tack för öfrigt för ditt grannliga och vänliga senaste bref. Det gjorde mig godt att se, att din gamla vänskap icke sviker i brydsamma tider . . .

Topelius svarade i ett långt, vänskapsfullt brev bland annat:

Jag beklagar, att den olyckliga förbindelsen med Strindberg skadat firman både i Sverige och Finland. Biskop Martensen torde ganska godt kunna förlikas på samma hylla med två gentlemän af motsatta åsikter, som Georg Brandes och B. Björnson, men jag betvivlar, att han velat sällskapa med en litteraturens hamnbuse. Författare och förläggare borde dock enas om vissa grundprinciper . . .

Vem kan förundra sig över att Albert under ett sådant tryck övervägde att – om det skulle behöva gå så långt – bryta med Strindberg

för att få behålla vänskapen med Topelius?

Under hela år 1885 pågick en livlig brevväxling mellan Strindberg och Bonniers. Redan i sitt första brev till Strindberg om eventuellt omtryck av Giftas begärde Albert att Dygdens lön skulle utgå helt och hållet, men menade att det för övrigt kunde vara nog att "aflägsna vissa rader och här och der göra utbyte af ord!" Strindberg brusade upp och vägrade naturligtvis:

Jag har offentligen förklarat att min bok var allvarligt öfverlagd, och det står jag vid. Att räcka vapnen öfver åt fienden när han behagar begära dem vore åsneaktigt. Att ändra skriftsätt och åsigter därför att jag fått ovetit gör jag ej –

Vill Ni ej vara min förläggare, så få vi väl göra som Abraham och Loth plus att jag rengör mitt konto. Särskildt kan jag ej se att Ni skulle ha rätt bringa mig till tystnad genom kapitalets magt, en magt som ej Sverges Justitieminister och Svea Hofrätt egt; och som jag ej sålt mer än 1:a upplagan af Giftas kan jag, efter att kontraktsenligt hembjudit Er den, och Ni refuserat, hembjuda den åt annan, som på samma gång löser mig från mina förbindelser till Er såsom Ni löste mig från Looström.

Albert svarade att kontraktet inte skulle lägga hinder i vägen för att ett annat förlag övertog en andra upplaga av Giftas, men fortsatte:

Mera ondt gör det mig att af vissa uttryck i brefvet jag hör Er sätta i fråga att jag skulle vilja "med kapitalets magt" bringa Er "till tystnad". Jag trodde mig – särskildt under de sista brydsamma händelserna ha gjort mig förtjent af ett rättvisare bedömande från Er sida . . .

Ingen föreställning kan Ni göra Er om den hejdlösa massa med gemena skymford hvarmed jag och Karl Otto blifvit öfverösta såväl i tidningar som i anonyma bref allt på grund af utspridda rykten att en stor upplaga af Giftas vore färdigtryckt att utlemnas i bokhandeln. Ja, menskorna ha varit som galna och man kan med skäl undra när denna agitation skall lägga sig igen . . .

Strindberg antog förslaget att få vända sig till annat håll med Giftas, men ville att Albert Bonniers förlag skulle trycka och ge ut

Qvarstadsresan, som han snart fått färdig. Albert svarade att Karl Otto och han ansåg det olämpligt att reta upp stämningen ytterligare genom att utge en ny stridsskrift "som vore August Strindberg ovärdig". Strindberg blev förbittrad och skrev ett våldsamt svar:

Ikke værdigt mitt författarskap? Hvad är det för odemokratisk romantik? Att piska opp några fähundar, det är väl värdigt... Det är gammalmodigt i Svenska hjernor! Ja! Men det kunde vara annorlunda om Unga Sverge skref om annat än aktrisens förmodade spel i ogifna pjäser! Fy fan! En sådan ungdom! I stället för att ryta som lejon mot reaktionen stå de på näsan och tacka för nådigt smörj! Är det underligt att reaktionen vågar införa ett sådant skräckvælde!...

Några dagar därefter hade han lugnat sig och ursäktade sig med orden:

När ungarna skrika på mat och medikamenter blir "hanen" en tiger, därför, och med Er kännedom om mina kongestioner, hoppas jag Ni ej tagit mina indianrop allt för tragiskt.

Albert och Karl Otto ändrar i Hemsöborna

Strindbergs ekonomiska ställning hade aldrig varit svårare än vid årsskiftet 1885-86. Hans sympatiske bror Axel gjorde visserligen vad som stod i hans makt för att skaffa pengar. Men det blev bara småbelopp, som inte räckte mer än någon vecka i stöten. Hans vänner i Stockholm försökte sätta i gång med en insamling. Man tänkte sig också möjligheten att åstadkomma ett stipendium, "ett diktargage", som Strindbergs vänner skulle förbinda sig att betala. Varken dessa planer eller ett upprop till nationalbelöning åt Strindberg, som Emil Hillberg tryckte i sin veckotidning Stockholm, framskaffade några större summor. Diktarens rubbade ekonomi gjorde honom till ytterlighet nervös och hans förargelse över de svenska förlagen, som inte ville ta allt han bjöd på, växte. Sin förargelse gav han under vintern luft åt i en artikel, Kapitalet och litteraturen, som han sände till Hillbergs tidning. Där redogjorde han dels för varför han inte ville ta emot något stipendium eller några subsidier, dels och framför allt sade han sitt hjärtas mening om "förläggaren", "en onödig mellanhand", "en högst obehaglig uppenbarelse" och en herre som ej behöver mer än "äga en pulpet, en kopiebok och en springpojke samt skaffa sig två namn till ett bankkreditiv så är han färdig" och slutligen att de "alla öfvergifvit mig när obehaget blef större än vinsten".

Sannolikt var det Strindbergs attack mot "förläggaren" i Hillbergs tidning som blev droppen som kom Alberts tålamod att rinna över. Han ville säga upp kontraktet, men samtidigt ville han gärna hjälpa Strindberg ur en del av hans svårigheter. Karl Otto bad emellertid sin far att inte skriva någonting om kontraktet, och

Albert fann sig i detta. Den 6 februari 1886 skickades ett brev av följande lydelse:

Bäste hr Strindberg,

Ehuru jag under någon tid varit hindrad att skriva Er till, har jag dock ofta tänkt på Er och jag vågar försäkra, att det alltid varit med vänskap och deltagande.

Då jag nu erfar, att Ni beklagat Er öfver att trots allt arbete hafva råkat i skuld, vill jag – fastän Ni sjelf torde medge att jag ingalunda varit någon sträng eller pockande fordringsegare – likväl, för att i min mån bidraga att lätta Edra bekymmer, härmed förklara, att jag, om Ni tillåter det, stryker ut hela Er skuld till mig, vid dato utgörande något öfver 8,000 Kronor.

Jag ber Er nu att vänligen mottaga denna förklaring, som är dikterad endast och allenast af önskan att kunna främja Ert bästa.

Med Högaktning och Vänskap Albert Bonnier

Till att börja med mötte Strindberg detta brevs innehåll med förvåning och misstro. Var det möjligt att Albert Bonnier ville skänka efter sin fordran utan att begära ersättning? Visserligen skrev han genast, den 19 februari, några tacksamma rader till Albert:

Jag är icke så dålig att jag tillskrifver vackra handlingar oädla motiv. Ni har hjälpt mig från kanske två års restansarbete och mina efterlevande från miser; därför tackar jag Er varmt.

Min hustru ber att äfven få säga Er ett hjertligt tack på sina och barnens vägnar. Om jag förtjenat denna välvilja personligen vet jag ej, ty jag har icke mycket reda på mig numera. Något har väl jag felat, men samhällsmajoriteten har nog felat bra mycket mot mig. Men det må nu anstå.

Men till brodern Axel skriver han:

Stora Shylock! Kan du tänka dig att han skänkte mig de 8,000 Kronor jag är skyldig honom. Der ligger något under det!

Något djefvulstyg.

I brev efter brev upprepade Zacharias Topelius sina maningar till

Albert att bryta förbindelsen med Strindberg, men hur skarpa i tonen dessa maningar än var, så var de dock alltid dikterade av uppriktig vänskap. Topelius ville rädda Bonniers anseende från en i hans tycke förnedrande sammankoppling med "den usla litteraturen". På ett helt annat och våldsammare sätt gick Strindbergs fiender till storms mot honom och mot hans förläggare. Riktigt otäckt blev det då dåvarande lektorn, senare biskopen John Personne i februari 1887 skickade ut en broschyr i bokhandeln med titeln Strindbergslitteraturen och osedligheten bland skolungdomen. Om förläggaren lät det så här:

Förläggaren; ja, han är också en betydande orsak till att vår litteratur riktats med dessa smutshistorier och dessa usla åsigter, som förstöra den uppväxande ungdomen, och hans skuld är dessutom större än författarens. Strindberg bekänner ju om sig sjelf, att han är genomsjuk, med förstörda nerver, och således i egen hög person just ingen levande rekommendation för det lefnadssätt han rekommenderar. Men just därför är det också förläggaren, som får bära drygaste skulden för detta författarskap. Utan honom hade det icke blifvit af. Hr Albert Bonnier, *ordförande i Svenska Bokförläggarföreningen*, tillkommer äran af att denna litteratur sett dagen. Om också hr Bonnier för egen del är, hvad man brukar säga, "utan alla principer" – det vet jag nu icke, ty jag känner icke hr Bonnier personligen – är det i alla fall hardt när oförklarligt, hur hr Bonnier kan våga sätta sitt anseende såsom förläggare på spel till den grad, som han gjort, när han förlagt Giftas, Tjenstqvinnans son och Jäsningstiden. En förklaring har jag visserligen hört, hvilken man och man emellan går och galler för hvad den kan. I sitt "Nya Riket" har hr Strindberg egnat ett kapitel, kalladt "Moses" åt en blodig satir öfver judarne. I hans senare på hr Bonniers förlag utgifna smutsskrifter låter det deremot på ett annat sätt. Der talar han icke blott mycket beskedligt om judarne, utan betecknar dem t.o.m. såsom medintressenter och medarbetare i den nu pågående stora kulturrörelse, som går ut på "att lyfta ner stenen, som ligger deruppe och trycker" (se "Jäsningstiden" sid. 84). Om det är denna hastiga omkastning i hr Strindbergs tänkesätt eller om man har något annat skäl – nog af, man talar om ett slags öfverenskommelse mellan hrr Bonnier och Strind-

berg, i kraft hvaraf den förre skulle hafva åtagit sig att blifva den senares förläggare med temligen obegränsad frihet för denne att skriva hvad han vill, blott han låter "Moses" få vara i fred . . . Skulle jag i korthet och helt allmänt uttala mina tankar om sådana, som förlägga moraliskt usel litteratur, skulle det uttalandet lyda så: *för min del kan jag icke inse den moraliska skillnaden mellan en sådan förläggare och en tjuvköpare eller bordellförestånderska.*

Albert fann det under sin värdighet att svara på dessa gemenheter. Han blev glad och förvånad över de många sympatibevis som han plötsligt fick från kända och okända – särskilt upprörd var man inom författarkretsar, även bland sådana författare som hade helt andra åsikter än Strindberg. Gustaf af Geijerstam publicerade ett genmäle under titeln *Hvad vill Lektor Personne?*:

Man må vara aldrig så benägen att opponera mot ett och annat af hvad Strindberg yttrat, så torde dock det, att herr Bonnier förlagt Strindberg och andra nyare författare vara en sak, som länder herr Bonnier till heder just under den nu upprörda sinnesstämmningen. Ty en författare skall bemötas med skäl, men ej brutalt förhindras att yttra sig.

En kort tid innan Personnes broschyr kom ut hade Strindberg sänt Tjänstekvinnans son del IV (Författaren) till förlaget, och medan man brevväxlade om utgivandet kom så broschyren. Man kan förstå att Albert blev mindre hågad att trycka och ge ut boken. Han skrev till Strindberg att "nu skall III:e delen av Tj.Son ut. Så får jag se hur publiken är sinnad mot Strindberg." Strindberg blev rasande och talade om bojkott.

I ett brev den 6 juni 1887 från Lindau i Bayern öste han ut sin ilska över Karl Otto:

Karl Otto Bonnier,

I din dubbla egenskap af handelsbokhållare och liberal durchschnittsel är du naturligtvis kompetent att bedöma mitt författeri som du gör; och martyr för tryckfriheten är du berättigad begå attentat mot tankefriheten.

Att jag icke roar mig med att göra konstverk tyckes icke vara hinder

för att bli tryckt hos Albert Bonnier, då en sådan smörja som Tolstoi's "Hvad är att göra?" hos honom nyligen blifvit tryckt.

Du förnekar boycottningen och själamordet i samma penndrag du lemnar ifrån dig bevis på att Ni haft full afsigt aldrig trycka den oförlägliga delen Författaren af Tjenstevinnans Son; och hvilken del, jag som eger kopia, skulle kunna trycka som rättegångshandlingar om jag ville eller på annat sätt publicera, men det vill jag inte . . .

Utgivandet av sista delen av Tjänstevinnans son var ännu svävande, och Strindberg erbjöd sin nya bok, den stora skärgårdsromanen, till en förläggare, Hans Österling, i Hälsingborg. Han skrev till denne den 17 september:

Nu har jag en Svensk Skärgårdsroman i arbete, spelande bland bönder, fiskare, prester, kustbevakare i Stockholms Skärgård, och icke innehållande det minsta ur något modernt program, hvarken socialistiskt, protektionistiskt eller kvinnoemancipatoriskt, således ett rent litterärt verk, och ett arbete med godt lynne, mycket natur, och glada menskor, grofkorniga äfventyr visserligen, men ofarliga . . .

Men varken denna förläggare eller andra, som han erbjöd boken, vågade ta den av rädsla för "naturalismen i scenerna". Och så hamnade romanen På landet, av författaren sedan omdöpt till Hemsöborna, slutligen hos Karl Otto.

Bonniers erbjöd honom ett frikostigt honorar men satte som villkor att få "rättighet att i manuskriptet göra eller låta göra alla, i förläggarens mening, nödiga och lämpliga strykningar och ändringar". Strindberg telegraferade att han gick med på villkoret, som till yttermera visso intogs i förlagskontraktet – men när han fick se vilka ändringar förlaget ville göra blev han rasande på nytt och beordrade sin bror Axel att ta tillbaka manuskriptet. Då emellertid också de andra förläggarna, som Axel vände sig till, begärde att få göra strykningar, föll Strindberg till föga och boken kom ut på Albert Bonniers förlag till julen 1887. Den blev en stor framgång.

Karl Otto Bonnier skrev i sina memoarer år 1931:

Jag vågar med den livligaste övertygelse ännu i denna dag påstå,

att vi gjorde Strindbergs anseende som författare och "Hemsöbornas" uppskattning såsom en klassisk folkbok en verklig tjänst den gången genom dessa strykningar.

I dag har litteraturforskarna givetvis en annan syn på de av förlaget vidtagna ändringarna i Strindbergs mästerverk än man hade den gången de gjordes, för nära nittio år sedan.

Efter framgången med Hemsöborna såg det ut som om förhållandet mellan Bonniers och Strindberg åter hade blivit gott. I flera brev till förlaget skrev Strindberg att "ämnet är icke uttömt" och att han längtade efter att skriva mer "från skär och fyrar". Men till sin bror Axel skrev han:

Jag kan icke skriva annat än sådant som intresserar mig! Det är intresset som inspirerar mig. "Hemsöborna I" är ett sjukligt fenomen af en trött utpinad hjerna, som ej kan upprepas . . .

Det dröjde emellertid inte länge förrän han blev färdig med den nya boken som han kallade II:dra delen av Hemsöborna men sedan döpte om till Skärkarlslif. Boken kom ut till julen 1888 och blev också den en vacker framgång.

Strindberg själv hade inte känt någon riktig entusiasm under arbetet med sina nya skärgårdsskildringar. Den 22 augusti 1888 skriver han till Heidenstam:

Har slutat en hop skidna berättelser åt Albertus Magnus och på pengarna har jag skrivit 2 naturalistiska sorgespel som äro blomman av mitt författeri och svensk dramatik. Naturligtvis refuserade av samme Albertus.

Den ena av dessa refuserade pjäser var Fröken Julie, och det var "det största förläggaremisstag jag och min far någonsin gjorde oss skyldiga till", konstaterar Karl Otto i sina memoarer. Han förklarar misstaget med att manuskriptet anlände till förlaget på hans mors, Betty Bonniers, begravningsdag.

Emellertid var korrespondensen mellan förlaget och Strindberg lugn och fredlig i fortsättningen. Efter år 1893 upphörde den

med några få undantag nästan helt under en tioårsperiod.

I januari 1897 blev Karl Otto uppringd av Karl Staaff, som den gången var Författarföreningens ombudsman. Strindberg hade frågat Staaff om han kunde skaffa honom en förläggare för ett antal hopsamlade uppsatser, dramatik, poesi, "lärdasaker" och diverse, som tillsammans skulle kunna bilda en volym Tryckt och Otryckt. Karl Otto berättade detta för Albert, som svarade ja, på villkor att han slapp kontakten med Strindberg – "jag vill ha ro". Under den brevväxling som mycket riktigt följde skrev Karl Otto den 2 februari till Strindberg:

Jag betraktar emellertid denna volym endast som ett litet "tillsvidare" i avvaktan på den stora bok, som vi nu alla hoppas på av dig, då du nu på allvar slår dig till ro i Sverige.

Den nya boken, Tryckt och Otryckt IV, skickades ut i bokhandeln på våren 1897. Därefter avbröts de återupptagna förbindelserna för flera år framåt – denna gång inte på grund av tvistigheter utan därför att Strindberg genom sin dåvarande vän Gustaf af Geijerstam lockades att vända sig till en ny förlagsfirma, C. & E. Germandts Förlagsaktiebolag, där Geijerstam var litterär rådgivare.

Den stora slutuppgörelsen

Från hösten 1897 när Strindberg hade bundit sig vid det gernandtska förlaget och fram till sommaren 1902 – alltså under knappa fem år – utgav man där inte mindre än tjugoen av hans skrifter, några äldre, men mest nya. Och det blev viktigt för Geijerstam att söka ordna en angelägenhet som låg Strindberg varmt om hjärtat: nämligen att lösgöra alla förlags- och författarrätter till de av hans äldre arbeten som var kontrakterade hos andra förlag. Man ville 1899 utge en ny samlad upplaga av August Strindbergs romaner och berättelser, och möjligen också av de dramatiska arbetena. Det gällde alltså inte minst de böcker som hade kommit ut på Albert Bonniers förlag, och Karl Otto gick Geijerstam – och Strindberg – till mötes. Med anledning härav skrev Strindberg ett litet brev till Karl Otto, det första på två år:

Gode Karl Otto. Först vill jag tacka dig för ditt visade tillmötesgående vid samlandet av mina förströdda skrifter, ty utan Er goda vilja hade ju företaget strandat . . .

Han slutade med orden: ”Jag tecknar som förr vänligen August Strindberg.”

Det gernandtska skedet blev emellertid kortvarigt, redan på nyåret 1903 gick förlaget i konkurs och Strindberg sökte kontakt med andra förlag: Hugo Gebers, Ljus och sist Björck & Börjessons. Men från 1904 och till Strindbergs död blev Bonniers på nytt hans huvudförläggare och förbindelserna mellan Strindberg och Karl Otto alltid de mest vänskapliga.

Personligen träffades de då och då under dessa år. Men han

Den stora slutöppgörelsen

tackade oftast nej till alla bjudningar hos Lisen och Karl Otto i deras hem på Karlavägen. På ett odaterat visitkort står det:

Omöjligt! Jag har upphört att vara. Ich bin nicht, nur was ich schreibe ist!

Under 1890-talet hade han gjort sin kusin Gotthard Strindberg till sin kanske närmast förtrogne. Till honom gav han diverse uppdrag som skulle verkställas efter hans död, uppdrag som mest liknade testamentariska förordningar. Där hette det bland annat: "Lär mina barn att deras far aldrig öfvergaf dem. Låt säga dem allt godt om fadern, utan att säga ondt om modern."

I augusti 1891 skrev han till kusinen:

Lär mina barn att alltid nämna
Albert Bonniers namn med akt-
ning och tacksamhet, att alltid
- hvad än de höra andra säga -
tala godt om medlemmar af
hans familj. Ty Bonnier räddade
de en gång dessa barns far
från undergång och bidrog till
ledes att göra deras barndom
så ljus som den alltid var.

(Lär mina barn att alltid nämna Albert Bonniers namn med aktning och tacksamhet, att alltid - hvad än de höra andra säga - tala godt om medlemmar af hans familj, ty Bonnier räddade en gång dessa barns far från undergång och bidrog således att göra deras barndom så ljus som den alltid var -)

Så gick åren utan kontroverser mellan författaren och hans förlag. Särskilt nöjd blev Strindberg med de illustrerade böcker av honom som Bonniers gav ut, till exempel *Ordalek* och *Småkonst* 1905, vackert utstyrd av Arthur Sjögren, *Den Romantiske Klockaren* på Rånö med Rikard Lindströms fina illustrationer 1909, och många andra.

Då och då, särskilt från och med 1908, förekom i Strindbergs brev klagolåtar över ohälsa och trötthet. Det föranledde till slut Karl Otto att vid årsskiftet 1910-1911 sätta sig ned och skriva:

... då det synes mig vara i ditt välförstådda egna intresse att en gång ordna den ekonomiska sidan af dina litterära angelägenheter så, att du icke endast så länge du lefver kan föra ett sorgfritt liv, utan äfven så, att du efter din död kan lämna åt dina efterlevande barn ett i penningar fixerat värde av dina skrifter, så att i framtiden ej stridigheter skola behöfva uppkomma dels mellan de olika grenarna af dina arvtagare, dels mellan dem och resp. blifvande spekulanter bland förlagsfirmorna, så hade jag tänkt fråga dig, om du ej själv någon gång tänkt på att, en gång för alla, öfverlåta till ett förlag rätten till dina samtliga skrifter; eller, om du ej gjort det, huruvida du ej nu, efter denna min påstötning, skulle vara hågad att fundera på att till mig, på villkor varom vi skulle öfverlägga, öfverlåta en sådan rätt - om du så ville redan från och med det nya årets ingång...

Strindberg svarade: "Ditt förslag är ju godt - men..." Och så kom han med diverse invändningar och tveksamheter. Men han var ändå intresserad, för att inte säga ivrig, att få till stånd en stor slutuppgörelse. Efter en del skriftväxling accepterade han till sist med tillfredsställelse Karl Ottos slutliga förslag. Överenskommelsen gällde alla Strindbergs dittills tryckta skrifter inklusive den ännu otryckta brevsamlingen *Han och Hon*. Uppföranderätten till de dramatiska arbetena och översättningsrätten till främmande språk förbehölls författaren och hans arvingar. Som ersättning för överlåtelsen skulle förlaget betala 200 000 kronor, uppdelat i fyra poster, var och en på 50 000 kronor. Kontraktet skrevs under mitt i sommaren 1911.

Den 22 september fick Karl Otto ett brev om litet av varje, "bara litet talträngdhet i ensamheten", skrev Strindberg. Där står bland annat följande:

Både jag och mina barn äro lyckliga öfver arrangementet, som gör att jag på ålderdomen kan njuta den oskyldiga glädjen att se dem glädjas åt lifvet.

Sedan dröjde det knappt ett halvår innan slutet kom – den 14 maj 1912 blev August Strindbergs dödsdag.

Två systrar

Som jag redan berättat hade Albert och Betty Bonnier förutom sonen Karl Otto också två döttrar, Jenny och Eva.

Man kan knappast föreställa sig två systrar så olika varandra, kanske inte så påfallande vad utseendet beträffar men så mycket mera med avseende på karaktär och personlighet. Båda var rikt begåvade; de hade ärvt mycket av den klara intelligens och det öppna frisinne som präglade föräldrarna. Men medan Jenny till sin natur var meditativ och på det hela taget lidelsefri var Eva – den tre år yngre system – lidelsefull, passionerad, ja man kan säga eruptiv i sina känslor.

Redan i tonåren fick Jenny följa med föräldrarna på många av deras resor utomlands, och dessutom tog Betty med sig sina båda flickor på ett par korta resor till Köpenhamn, inte bara för att de skulle bekanta sig med "gummorna", Alberts äldre systrar Hanne, Jette, Julie och Philippine som alla nådde hög ålder, utan också för att sällskapa med Bettys egen yngre syster Rosalie, som älskade Danmark och ofta bosatte sig i Köpenhamn veckor och månader i taget.

Jenny tyckte om att resa, hon trivdes på de stora hotellen och var en trogen, för att inte säga trägen museibesökare. Både konstsamlingar och etnografiska samlingar intresserade henne livligt. Till skillnad från sin syster kände hon sig hemma i den mondäna världen och hon intresserade sig för vad som försiggick där. Märkligt nog var hon synnerligen road av två den gången nymoderna idrottsgrenar: cykelåkning och, som det hette på den tiden, lawn-tennis. Hon var om inte den första så i alla fall en av de allra

första kvinnliga velocipedåkarna i Stockholm, ja sannolikt i hela Sverige. Ännu större intresse ägnade hon dock tennisen. Hon var en ivrig åskådare vid internationella tävlingar, inte bara i Stockholm utan också i Wimbledon och Paris, och hon var själv en god tennisspelerska.

I sin ungdom var Jenny ivrigt uppvaktad av bland andra författaren och allmogeskildraren August Bondeson, men enligt vad som berättas i familjen ville hon inte ha honom utan förklarade: "Nej tack, han vill bara ha mig för pengarnas skull." Och Jenny förblev ogift.

Hon tog livlig del inte bara i familjens angelägenheter utan också i förlagets, och i sin omfattande korrespondens bland annat med systemn Eva, som i årtal vistades i Paris för konststudier, redogjorde hon ingående för dagens händelser.

Som exempel kan tas hennes brev till Eva från år 1884 i samband med Giftas-åtalet. Den 10 oktober, då det beslutats att Karl Otto skulle resa till Genève och hämta hem Strindberg, skrev hon bland annat:

Pappas förtviflan de här dagarna har varit komiskt öfverdrifven, men sedan i går afton och samtalet med morb. Semmy är han betydligt lugnare. Bland annat har han talat om att rymma landet ifall han skulle bli fälld till ansvar – och Mamma blef genast skinande – och jag med, ty jag gapskrattade. Jag skall vara på kontoret nu den här veckan, medan Kalle är borta. Ingen får följa honom till jernvägen, ty det skall hållas tyst att han reser, i synnerhet målet för resan, hvarför begriper jag inte, ty det är väl naturligt och ingen skam att man vill rådgöra med sin olycks-kamrat . . .

Den 26 oktober, när Strindberg och Karl Otto hade kommit till Stockholm, fortsatte hon:

Mamma törs ej helsa först på någon menniska af fruktan att de skola vara generade att helsa tillbaka!! Det går ett infamt rykte i staden att Pappa betalat Strbg 20, 50, ja, 100 tusen kr. för att han skulle komma hem, och lär öfverallt finna troende; äro de inte fruktansvärda, de der

sjelfbelåtna lögnarne, som svepa in sig i sin oantastliga dygd gentemot skandalskrifvaren, fähunden, de för ögonblicket mest gängse titlarne Strbg hedras med . . .

I tisd. åto Strindb., Staaff, Lisen och Kalle här till middagen; det var rätt roligt, Stberg talade hela tiden, om sig sjelf och sina verk, men vill ej heller tala om *något* annat. Det är ohyggligt att se hans nervositet och afgnagda magerhet, han säger, att om de sätta in honom, blir han vansinnig, men det blir han visst ändå efter många tecken att dömma. Lisen blef genast galen i honom, tänker och drömmer icke om något annat och längtar nu att få visa honom en hustru, som inte vill bli "frigjord", som inte finner moderskapet vara en börda och hushållet ett slafveri. Det förstås och bör erkännas att det är mindre konst att vara moder och husfru under Lisens ekonomiska förhållanden, och då man ej har någon oemotståndlig lust att bli skådespelerska ell.dyl., men nog är det ändå en brist i hans system, att han gör upp sina teorier om qvinnorna efter en enda individs natur . . .

Den 5 november, medan man ännu väntade på domen, skrev Jenny:

Det är synd om honom (S.) ty han får aldrig vara ifred, läsarkäringar och andra komma och plåga honom, så han får ingenting arbeta och blir ändå uttröttad. Igår kände han inte igen mig och sade att det är för att han ser sådana massor af nya menniskor. Deremot lär populasen nu börja känna honom . . . ty nu hurra de, hvar han går, och igår, när han åkte från rådstun, fick han sitta i vagnen och helsa med hatt och hand och tacka för hurraropen, och Staaff, som var med i vagnen sade att han fick sitta som kungens kammarherre och låtsas om ingenting. Tänk, en sådan komedi, om man tänker sig gumman Sofia sittande uppe i Fyrkanten, hör bullret på Mynttorget och frågar hvad det är. Jo, det är anklagade Stberg, som åker förbi under folkets jubel, och han härmar H.Mjt:s helsningar och vinkningar! – När det här lilla bråket är så lifvadt, hvad det skulle vara skojigt att vara med om en revolution – men i rätta riktningen, N.B., inte à la 1772. Kalles "unga Sverges mid-dag" löpte ändtligen af stapeln igår och var mycket lyckad; vi voro 4 damer och 6 herrar; Kalle förde Ellen Key, Lisen Strindberg, jag hade Dick [Richard Bergh] och Ida Geijerstam, Staaff satt emellan Ellen K.

och G. af G. och Ivar B:son [Bendixson] mellan mig och Kalle. Alla voro vid godt humör och Ellen K. höll egentligen målron vid makt... Efter middagen fick Ivar tala mycket med Stberg, om magnetism, tanke-läsning, strychnin, som han (Ivar) tar in tre ggr om dagen, m.m. och de tycktes ganska nöjda med hvarann...

Och den 23 november slutligen, när utslaget fallit, skriver Jenny:

Allt pratet, som man måste ha i sig, både skriftligt och muntligt, om Strindbergs frikännande, har också tagit så mycket tid, att man just inte haft ro till annat... Alla judar, bland andra Henrik D:son [Davidson] i ett långt bref (som förargar Lisen till den grad, att hon t.o.m. begagnar fula ord om sin familjs idol och profeten i Israel) bestorma Pappa om att ej trycka om boken, huru saken än må gå. Varningar och öfvertalningar från annat håll hörs också af och hän i småtidningarne att nu förbereds en ny upplaga på 10,000 exp. Lustigt nog ter sig bland så mycken ilska, ett bref från en folkskollärare, som på rent allvar uppmanar till utgifvande af en billig folkupplaga, så en opartisk kan då inte neka att öfverdrifterna äro lika stora på alla håll. Jag för min del tycker att det är onödigt och olämpligt att ge ut en ny upplaga af en bok, som ju mottagits med så mycket ogillande af alla partier, också de varmaste vännerna till tryckfriheten; "men ändrad och rensad" säga några, deribland Pappa. Ja, men 1) blir det då en affär, och 2) går Strindberg in på det? En bok som i sitt ursprungliga tillstånd är läst af hela landet, kommer säkert inte att köpas i stympad form, hvarken nu eller i framtiden, tror jag. Och Stbrg, hvarföre skulle han gå in på att stympa den; vill eller törs Pappa inte, så får han säkert någon annan, som har pengar att sätta in på den säkra affären, ty nog kunde 4,000 till säljas, som den nu är. Morb. Semmy och några till ha gått så långt att de bett Pappa, om qvarstaden blir häfd, *likväl* icke sälja de återstående 4 à 500 expl. som finnas; det vore nobelt, säga de. Fånigt vore det, helt enkelt! När 9/10 af upplagan är spridd, hvarför skulle man tjurhålla den rode; smeta med hartassen på de besegrades ömma ställe, tackar så mycket! Och förresten, hvem skulle tro man vore så dum och "gentil"? Ingen. De lära ju icke engång tro det man förklarar under edlig förpligtelse, hvad sägs om det?...

På tisdag roade vi oss endast med att gå till stationen säga farväl åt Sberg och hurra med folkmassan. Hvisselpipor hördes, men öfverrösta-

des. Strindberg sade detsamma åt alla: "Så snällt att komma ned och jag som inte varit uppe och sagt adjö."

Jenny Bonnier överlevde sin yngre syster i många år. Hon avled 1927.

Hennes syster Eva visade redan i skolan goda prov på konstnärlig talang och fick beröm för sina vackra teckningar av sin lärarinna, men det är knappast troligt att hon då hade några tankar på att ägna sig åt konsten. Alberts och Bettys mycket goda vän "Kulan", professorn vid Konstakademien August Malmström, fick emellertid se några av hennes teckningar och föreslog föräldrarna att deras dotter skulle få sitta i hans ateljé och rita croquis, precis som hans riktiga elever. Eva blev förtjust. Men när professorn på allvar menade att "Skaparen hade gjort fel" när han gjorde fälten och skogen gröna och himlen och havet blåa för att, som han sade, "grönt och blått skär varandra", då tyckte hon att han var bra dum och lämnade resolut ateljén.

Vintern 1878, då Eva nyss fyllt tjugo år, gjorde hon sin första längre utlandsresa på egen hand. Hon for till Florens och Venedig och slutligen till Rom, där hon stannade i flera månader. De många skönhetsupplevelsorna fascinerade henne – arkitekturen, skulpturerna, fontänerna och naturligtvis konstsamlingarna. Dagar i ända vandrade hon i museerna. Det starkaste intrycket gjorde de gamla mästarna – och nu beslöt hon sig plötsligt för att på allvar bli konstnär. På hösten samma år sökte hon in vid Akademien för de fria konsterna – där hon på nytt fick Malmström som lärare!

Eva Bonnier hade växt upp i en familj där litteratur och konst gärna och ofta diskuterades och hon hade tidigt fått stort intresse för kulturella spörsmål. Redan innan hon blev elev vid akademien, tillhörde hon en krets av kulturellt och politiskt intresserade ungdomar, alla influerade av Strindberg och hans idéer. Nu vidgades hennes umgänge med akademieleverna. De flesta av dessa stod i opposition mot all auktoritet och mot många accepterade fördomar i det etablerade samhället. Hon blev i verklig mening – naturligtvis

utan att tillhöra något parti – socialist. I konsten sökte hon mer vad hon kallade "sanningen" och "idéinnehållet" än den sköna formen.

Från hösten 1883 till 1889 vistades Eva i Paris för studier, en vistelse som endast avbröts av sommarmånaderna, då hon for hem till Sverige. Somrarna tillbringade hon mestadels på Dalarö, där hon slutligen några år in på det nya århundradet lät Ragnar Östberg uppföra en timmerstuga åt sig på det så kallade Jungfruberget. Härifrån hade hon en av de vackraste utsikterna i Stockholms skärgård, och här trivdes hon förträffligt.

I Paris ordnade hon sitt liv i enlighet med sin demokratiska smak. Hon var till ytterlighet anspråkslös för egen del och hade inget större behov av bekvämlighet. Nu kände hon det som en plikt – och kanske en njutning? – att ställa sig solidarisk med sina fattiga kamrater och leva efter deras mönster. I brev till föräldrarna den 23 april 1887 rapporterade hon:

Carl Larsson . . . var samma dag på f.m. på visit hos mig, o. vad tro ni han sa' bland annat, jo: "Nog kunde rika Alb. Bonniers dotter ha en bättre atelier" . . .

Eva var emellertid lycklig i Paris. Hon var nöjd med det sätt på vilket arbetet bedrevs i Colarossis elevateljé, där hon gick innan hon skaffade sig en egen ateljé, och nöjd med sina lärare, och hon smälte gott in i kamratumgänget, även om iakttagelserna som hon rapporterade i veckobreven hem till föräldrar och syskon inte alltid var de traditionellt vänligaste. Hennes blick för medmänniskors löjligheter och svagheter var skarp och hon kunde inte låta bli att irritera sig över dem. Om sin första jul i Paris berättade hon den 23 december:

Vår julafton var bestämd att firas med middagsätning på en annan krog än den vanliga . . . men så kom Carl Larsson hit upp och inbjöd samt och synnerligen *alla* söderborna att komma till dem, der äfven de från andra sidan äro. I fall han upplåtit lokalen och låtit oss repartisera, så hade det ju varit bra nog, men tycker någon det; han är ej Kunglig svensk för intet han bjuder på allt, och det är det som är genant . . .

Karin blef innerligt glad öfver utsigten att få en kokbok, äfven C.L. sjelf, som, tycktes det, plågar henne litet med stora fordringar der vid lag. Hon har *ingen* hjälp utan bäddar och diskar sjelf, och det roar henne visst icke mycket, *märkvärdigt nog*. Tänk dock, hvilken afvundsvärd lycka att få bädda och diska efter C.L. Kan en kvinna begära bättre . . .

Eva Bonniers oppositionella inställning speglas i hennes reaktion inför Giftas-processen 1884. Den 2 november skrev hon som svar på ett av systemens brev bland annat:

Jag skulle vilja vara i S[tockholm] bara för att vara morsk och fräck. Annars är det bra skönt att slippa höra menskorna prata sina dumheter. – Jag håller ej vidare på S[trindberg] och tror ej på hans samhällsreformer mer än till en del, men lika fånigt är det att inte en menska kan få säga och skrifva vad *dumheter* till och med, som helst, utan att det skall göras "vrövl" . . .

Strindberg var ständigt aktuell. Den 11 januari 1886 rapporterade hon:

A propos S. så hörde jag häromdagen hos Vallgrens [Ville V., skulptören] riktiga röfvarhistorier om fru S. . . Vi pratade mest om fru S. hela tiden. De och ingen annan tycks kunna tåla henne som hon nu är; hon lär bara supa o. röka o. svära. Ligger halfva dagen o. gör icke ett grand, ser aldrig till barnen o. tar aldrig i en synål för att laga något. I Grez bor i vinter 2 unga danskor, den ena, målarinna, skall vara mycket hygglig, den andra författarinna, frk. David, några o. 20 år, skall vara ett motstycke till fru S. De 2 ha blifvit såta vänner o. hänga ihop beständigt, o. röker o. super. Så lär fru S. vara en sådan "schlampa" så att hon på juldagsmiddagen då alla andra voro fina, kommit till bordet i en gammal smutsig kattunskofta, som hängde om hennes taniga lemmar. Huruvida allt är sant, kan jag ej gå i borgen för, men det har nog sin grund ändå. Och under dylika förhållanden kan man både ursäkta och fatta Strindbergs gårdvarslynne. Han lär ännu vara kär i henne, o. kan därför ej besluta sig att skiljas, oaktadt hans vänner tyckas råda honom dertill, troende att han alldeles går till grunden om han måste lefva med henne. Det hela är ohyggligt sorgligt o. nog kan man förstå att deras ekonomi är ohjelpig med en sådan hustru . . .

Ett varmt vänskapsband knöt Eva med Richard Bergh, som hon kände redan före Paris-åren, en vänskap som varade så länge hon levde. Det var under tiden i Paris som han målade det vackra porträtt av henne som numera tillhör Nationalmuseum och om vilket hon själv säger i brev hem i februari 1889 att hon "är alldeles öfvertygad om att det blir en bra sak till slut, för han kan ju, bara han vill . . ."

Att hennes emellanåt kärva ton och osentimentala omdömen dolde ett varmt hjärta och en uppriktig önskan att hjälpa framgår av brev till Albert den 23 mars 1889, då hon fått en redogörelse för sin ekonomiska ställning efter Bettys död året innan:

Nyss fått pappas bref, hvarför tackas, i många hänseenden. Det är ju onekligen en stor tillfredsställelse att veta att man är egare af en ganska försvarlig summa, men på samma gång gör det mig en del hufvudbry; ty i detsamma man har pengar har man ju skyldigheter – näml., att dela med sig åt andra som inga ha. Och när man är omgifven af folk (som till på köpet är ens vänner), hvilka ständigt o. jemt gnälla öfver bristen på slantar, så känner man sig som ett odjur, om man bara slår döförat till. Jag är öfvertygad att pappa ger mig rätt deri, o. inte begär någon alltför öfverdrifven sparsamhet i detta hänseende. För mig vore detta det enda sätt att ha någon glädje af mina (?) pengar . . .

Från hösten 1889 var Eva Bonnier i huvudsak bosatt hemma i Sverige. Sitt umgänge valde hon fortfarande bland likasinnade: konstnärer, författare och intellektuella. I brev av den 21 november 1889 till Jenny, då på resa utomlands, beskriver hon en sammankomst i den så kallade Klubben, en grupp "unga Svergar", som brukade träffas regelbundet:

I går var Klubb-dag igen (det är hvarannan fredag) men mindre roligt, tyckte jag, antagligen emedan en del för mig nästan främmande voro med, ss. fru Geijerstam, Tor Hedberg, o. Thekla Nordström. Den sistnämnda är i alla fall udmärkt hygglig, men rysligt tyst, nästan lika svår i den vägen som Tor H., som sitter uppsträckt o. högtidlig hela tiden, utan att låta upp sin näbb. Hanna [Pauli] var dålig o. var ej med, hvilket väl också bidrog till stillheten, hon hade förkylt sig, då

hon en kväll glömde sig kvar i ett fotbad med "flickan i Stadsgården" . . . Vi träffades denna gång på Sturehof o. tågade sedan till Frimurarkällaren för en sexa. Det var egentligen Strindberg som yrkade mest på mat; hade ätit middag kl. 1. Det roligaste var i alla fall att höra på honom, han var både skojig o. allvarsam o. är allt vådligt intressant o. tjugande på samma gång . . . Han tycktes mycket lifvad för dessa sammankomster, o. genomdref att vi hädanefter skulle vara i "Gropen", ty han vill inte dricka öl, måste ha punsch . . . De andra "unga Svergar-na" tycks inte vara angelägna att ha honom med. Klas F[ähræus] klagade på hemvägen öfver att St-g alltid gör stämningen tryckt . . .

Konstnärsförbundet med dess opposition mot akademien passade Eva Bonniers inställning till konst och konstpolitik precis, och efter sin hemkomst från Paris blev hon medlem av förbundet och snart invald i styrelsen. I förbundet fanns en mera utpräglad vänsterflygel, representerad av bland andra skulptören Per Hasselberg och målaren Karl Nordström. Hon ställde sig tveklöst vid deras sida och förblev där under hela den tid hon tillhörde förbundet. Denna radikalare uppfattning påverkade starkt hennes eget måleri. Hennes realistiska men inte desto mindre fint kultiverade konst – porträtt och genrebilder – fick en starkare kolorit än tidigare, ett okonventionellt drag som förenade djup mänsklig värme med skarp observation – det som hon själv kallade "konstens sanning".

Eva Bonniers liv behärskades under många år av hennes passionerade men inte i motsvarande grad besvarade kärlek till Per Hasselberg. Han nämndes i hennes brev från Paris redan i januari 1884, och den 25 juni samma år skrev hon hem:

Hasselberg . . . är en vådligt stilig och särdeles originell människa; jag tycker mycket om honom; i synnerhet ibland, ty han är förfärligt olika. En dag spak som ett lam, en annan fullkomligt galen. – Han är en riktig bonde i sitt sätt och i synnerhet i tal, hvilket är genuin blekingska . . .

Så småningom blev hon djupt förälskad i Hasselberg. Hon ansåg sig trolovad med honom och det var också kamratkretsens uppfattning, fast man väl kände till de verkliga förhållandena. År 1891 besökte hon tillsammans med honom hans släktingar i Ronneby.

Förmodligen var det känslomässiga konflikter som hämmade hennes konstnärliga skapande från och med denna tidpunkt. Hon lämnade praktiskt taget stafflimåleriet och kom att alltmera ägna sig åt konsthantverk. Tragiken i hennes liv, som medförde mycken bitterhet och svåra missräkningar var, att hennes stolthet inte tålde tvetydigheter och att hon inte kunde eller ville ge mer än hon tog emot. Per Hasselberg och hon hade planerat att gifta sig 1892, men Hasselberg drog sig undan på grund av – som han sade – att han hade fått veta att själssjukdom hade förekommit i Evas familj (Bettys sjukdom). I själva verket var anledningen till att han bröt överenskommelsen en helt annan. Han var fästad vid två kvinnor, men med helt olikartade band: vid Eva Bonnier med verklig kamratlig tillgivenhet, medan Signe, modellen till den vackra skulpturen Näckrosen, var föremål för hans sensuella lidelse.

Per Hasselberg har – helt felaktigt – ibland beskrivits som en försupen bohem, vilket han alls inte var. Han led i många år av en svår hjärtsjukdom och dog för tidigt, 1894, endast 45 år. Vid hans bortgång skrev Carl Larsson till Hasselbergs mecenat Pontus Fürstenberg: "... en bättre människa fanns ej. Entusiastisk för både idéer och människor, hjertegod och hjälpsam! Genomhederlig och uppriktig, arbetsam och glad. Gud välsigne hans minne."

Efter Hasselbergs död kände sig Eva nästan som hans efterlämnade änka och ansåg det vara sin plikt att ordna upp hans tilltrasslade affärer och hans oordnade förhållanden. Med djup och innerlig tillfredsställelse tog hon hand om det flickebarn som Hasselbergs modell och väninna Signe hade fött endast ett halvår före faderns bortgång, och ordnade med att hon fick faderns namn. På Julia, född julafton 1893, slösade Eva hela sin uppdämda ömhet.

Eva Bonnier hade ärvt sin mors latent nervösa läggning, och den tvingade henne vid flera tillfällen att söka vård på olika kurorter. Då hon i januari 1909 i Köpenhamn tog sitt liv, vet man inte om det var en gärning i sinnesförvirring eller en noga övervägd handling.

Per Hasselberg hade ofta talat med Eva Bonnier om sin önskan

att kunna försköna Stockholm med dekorativa konstverk, inte bara för skönhetens skull, utan för att han häri såg en möjlighet att sprida konstintresse bland folket. Efter Hasselbergs död satte Eva en ära i att med det kapital hon ärvt efter sin far förverkliga hans tankar. Så uppstod Eva Bonniers donationsfond för Stockholms prydnande med konstverk. Ur denna fond har bland många andra följande konstverk tillkommit: Carl Milles Lekande Björnar vid ingången från Nybroplan till Berzeliipark, Hilding Linnqvists Bildvävnad i Stockholms Stadsbibliotek, Bror Marklunds Bronsportar till Statens historiska museum och Carl Wilhelmsons stora freskomålning Stockholms hamn i huvudpostkontoret på Vasagatan – för att nämna några av de mera kända.

I vår konsthistoria värderas Eva Bonniers konstnärskap högt. Vid sidan av Hanna Pauli anses hon som sin tids främsta målarinna.

Bettys och Alberts sista resor

Alltsedan det första strålande besöket i Rom hade Betty Bonnier haft en allt större glädje och lust vid att resa. I allmänhet ställdes färderna söderut, till Italien, Spanien, Frankrike och inte minst till de omtyckta brunnsorterna på kontinenten för hälsans kurerande, men i många år hade hon längtat efter att tillsammans med Albert och sina båda döttrar göra en lång resa till de norska fjordarna. På sommaren 1888 blev hennes önskning verklighet.

Resan gick över Jämtland till Trondhjem, därifrån med båt till Molde och enligt den uppgjorda resplanen skulle de sedan färdas med häst och vagn vidare ned till Sogn och Hardanger. Men det blev annorlunda. Vid ankomsten till den lilla fiskarbyn Faleide i Nordfjord drabbades Betty, som hade varit tämligen frisk alltsedan sommaren 1876, utan föregående varsel av ett slaganfall, som ändade hennes liv den 29 juli. Nöjesresan förvandlades till ett sorgedåg. Under en tiodagars båtfärd från Nordfjord till Bergen, runt Sydnorge till Kristiania och därifrån runt hela södra Sverige upp till Stockholm förde Albert kistan med sin döda hustru. Han kom hem den 8 augusti och begravningen ägde rum tre dagar senare.

Saknaden efter hustrun blev svår att bära för Albert, men hans arbetsförmåga försvagades inte: tvärtom gjorde ensamheten att hans arbetsiver nära nog fördubblades. Men den optimism och livsglädje som varit så utmärkande för Albert Bonnier under hela hans liv hade fått en svår knäck.

I oktober 1895 – alltså sju år efter Bettys död – begav sig Albert i sin dotter Jennys sällskap på en resa till Italien och Österrike för att undgå all uppvaktning på sin 75-årsdag, och de blev borta i två

månader. Det blev hans sista utlandsresa. Åren tog så småningom ut sin rätt, även om hans arbetslust var oförminskad; han förblev alltjämt förlagets främste affärskorrespondent, det visar kopieböckerna under åren fram till 1900. Hans sista brev, skrivet med samma fina piktur som alltid, är daterat så sent som den 14 juli 1900 och handlar om hans käraste förlagsartikel, kalendern Svea. Den 26 i samma månad slocknade hans livslåga, lugnt och stilla.

Det var en sällsynt dugande man som gick bort med Albert Bonnier. Han var utrustad med en lysande intelligens och en arbetsförmåga som aldrig förtröttades. Vid hans död skrev den gamle vännen Frans Hedberg:

Vi, Sveriges författare, böra i tacksam hågkomst bevara minnet av vår gamle förläggare, den man, som var en trofast vän till de äldre, till de bästa bland de hädangångna, en oftast välvillig hjälpare för de unga och oförsökta, och ett aldrig svikande stöd för de ålderstigna och trötta... Att han *kunde* detta, var hans arbetes förtjänst, att han *ville* det, var hans hjärtas.

Bland de många kondoleansbreven fanns också detta med adress till Karl Otto:

Underrättelsen om din faders död har hos mig återväckt minnet av allt det goda han gjort mig och mina barn under våra irrfärder i eget och främmande land. Jag har behövt säga dig det nu, kanske det gör dig gott att få höra det!

Vännen August Strindberg

”Alltsammans lyser för mig i färg och glädje”

När Albert Bonnier år 1877 gav den då ännu inte tjugofemåriga artisten Carl Larsson i uppdrag att göra teckningarna till ett av sina älsklingsprojekt, en illustrerad upplaga av förlagets stora framgång Fäلتskärns berättelser, vände han sig inte till en som illustratör helt oprövad konstnär. Redan som tonåring hade Carl Larsson medarbetat i skämttidningen Kasper och därefter gjort sig känd som tecknande reporter i Ny Illustrerad Tidning. Han hade bland annat också gjort flera hundra av teckningarna i H. C. Andersens Sagor och äventyr och Albert förstod snart att han var som skapad för Topelius.

Full av iver accepterade Carl Larsson förslaget och for till Paris, där han tog illustrationsarbetet till Fäلتskärn som mellanstick mellan sina målningar och åtskilliga andra illustrationsuppdrag, däribland Strindbergs Svenska folket i helg och söcken och Anna Maria Lennngrens Skaldeförsök.

Han slog sig först ner i Paris men flyttade senare ut till konstnärskolonin i Grèz, där han fick lugn och inspiration, vila, frisk luft, mat och förtroligt kamratumgänge mellan arbetstimmarna. Det var också där han träffade Karin Bergöö, som blev hans hustru. Åtskilliga brev växlades under denna tid mellan honom och förlaget, både om Fäلتskärn och om andra uppdrag, och korrespondensen som fortsatte ända till Carl Larssons död, först med Albert och sedan med Karl Otto, vittnar om många års ogrumlad vänskap.

Arbetet med Fäلتskärn kom att ta längre tid och blev mer trötande än Carl Larsson från början hade trott, och av ett brev till Albert den 7 augusti 1884 kan man förstå hur lättad han kände sig när det äntligen var färdigt:

"Alltsammans lyser för mig i färg och glädje"

Ärade farbror.

Nu!

Nu är det gjort! Sista stocken ritades i natt! Det bästa är att de sista stockarna blifva de bästa af dem alla.

Några dagar senare, den 12 augusti, meddelade han:

Igår fick Karin en flickunge – stor och tjock – "on n'a jamais vu pareille" – som i mairiet i två vittnens – en fransman och en amerikan (Chadwick) – närvaro är uppskrifven under namnet Suzanne. Det var ju ett gammaltestamentligt honnett dygdemönster; och det värderar jag – liksom i grunden alla karlar göra. – Nu är jag världens lyckligaste människa!

Ännu lyckligare blev han då han fick en check på 1 286 kronor från Albert Bonnier som ett extra tilläggshonorar för bilderna till Fältskärn. Enligt avtalet skulle de honoreras per styck, vilket för samtliga bilder blev 3 714 kronor. Den nya checken ökade alltså konstnärens honorar till runt 5 000 kronor. Carl Larsson blev överförtjust och svarade med nedanstående teckning och ett varmt tack.

Albert Bonnier i minnet
lång tid ekonomiskt betryggadt!

På nyåret 1888 diskuterade Albert och Karl Otto som vanligt förlagsprogrammet för det nya året. Albert föreslog att man skulle ge ut en illustrerad upplaga av August Blanches Samlade skrifter. Fältskärns berättelser med Carl Larssons illustrationer hade blivit en exempllös framgång; enbart första upplagan hade tryckts i 30 000 exemplar, vilket var oerhört mycket på den tiden. Albert ville nu försöka med ett nytt stort illustrerat arbete i billiga häften, och han hade tänkt sig att använda samma illustratör. Men Carl Larsson avböjde – han hade redan åtagit sig mycket annat arbete.

(En illustrerad upplaga av Blanches Samlade skrifter kom emellertid till stånd ändå. Det blev sexton volymer rikt illustrerade av sex andra konstnärer – Carl Larsson åtog sig omslaget och pärmen – Vicke Andrén, Jenny Nyström, Georg Pauli, Bruno Liljefors, Nils Kreuger och Georg Stoopendaal. Serien blev en mycket stor succé som man helt och hållet kan tillskriva Albert Bonniers märkvärdigt säkra känsla för vad publiken tyckte om och vad som kunde säljas.)

Men förlagets förbindelser med Carl Larsson fortsatte på annat sätt. Skalden Carl Snoilsky, vars böcker kom ut på ett annat förlag, var trots en åldersskillnad på tjugo år god vän till Albert Bonnier. Vid ett besök på Alberts kontor meddelade Snoilsky att han ämnade tillbringa sommaren på Sandhamn, varifrån han hade de angenämaste ungdomsminnen. Under samtalets gång kom Snoilsky att nämna Elias Sehlstedt, den gamle Sandhamns-poeten, som han sade sig värdera mycket högt. Det föranledde Albert att fråga om Snoilsky skulle ha lust att göra ett urval av det bästa ur Sehlstedts rika förråd av sånger och visor, och helst också skriva en inledning. Snoilsky accepterade med nöje och snart låg urvalet färdigt. Nu frestade Albert Carl Larsson med en propå "som kanske kan falla dig bättre i smaken än Blanche", nämligen att illustrera Sehlstedts Visor. Larsson var tveksam för "det myckna andra arbetet som tar så'na anspråk på mig" och först på sommaren 1889 svarade han ja. Men det dröjde ända till 1892 innan han på allvar tog itu med Sehlstedts Sånger och visor. Det blev hans

"Alltsammans lyser för mig i färg och glädje"

kvällsarbete när det blev för mörkt för honom att måla.

Alla de fina akvarellerna skickade Carl Larsson till förlaget på våren 1892, och de sändes genast vidare till Wien. De nya reproduktionsmetoderna, som skulle efterträda de gamla träsnitten, hade gjort sin entré, men ännu kunde man inte utföra detta slags arbete i Sverige och alla klichéerna i Sehlstedt-utgåvan, både de i färg och svart-vitt, gjordes i Wien. I maj kom de första provtrycken, som vidarebefordrades till Sundborn. Carl Larsson skrev den 4 juni:

Oh, Herregu, så vackra di va'! Jag menar ej de nog så förtjusande tre hundrakronorssedlarna, för hvilka jag tackar, utan de tjugusex färgtrycken! Ja, nu hänger det på Er tryckare! Nu gäller det för Er faktor att slå ett stort slag! Godt papper och fint färgsinne! Får man så sina konstverk ut i verlden ger jag fan i att måla taflor. Detta är sann demokrati! Oh, Jess, hva jag är glad!

Men i ett senare brev – sedan tryckningen var påbörjad – skrev han till Karl Otto:

Vet du, jag är rent af litet skral för hur Sehlstedt med mina gubbar kommer att ta sej ut och hur de komma att slå an. Nog har jag menat väldigt hederligt och gjort så godt jag kan, men . . . jag är rädd det ej är nog fotografiaktigt för folkens usla smak. Söndagsnisse, Jenny Nyström och tyska blankgentila tidskrifter ha krossat all naturlig konstans hos folket här i landet.

Och han blev sannspådd. Då det första häftet av detta mästerverk kom ut, stod en stor del av den ledande kritiken oförstående. C.D. af Wirsén, som var Carl Larssons ovän och som senare skulle komma att motarbeta hans freskomålningar i Nationalmusei nämnd, där han av någon anledning var medlem, gick i spetsen med en nedgörande kritik av teckningarna. Larsson fattade humör och miste lusten att avsluta arbetet. Den 27 september 1892 skrev han till "mina kära förläggare Albert och Karl Otto Bonnier":

Jag vet ej rätt hvad som tagit vid mig. Förmodligen känner jag mig litet snopen, ehuru jag vet att arbetet en gång färdigt skall bli både Er

"Alltsammans lyser för mig i färg och glädje"

och mig till heder. Det är för mycken verklig god vilja deri – och för många, ohoj! – för att det ej skall vinna terräng, fastän folk stackare i början blefvo flata då det ej var den måg de tänkt sig, och det var ju äfven det jag förespådde.

När sedan Albert och Karl Otto lugnade honom med att det föreföll som om framgången skulle bli rätt vacker trots den sura kritiken, utbrast han:

Gudskelof att det ej är förtvifladt som affär för Er, ty då skulle jag kännit mig gränslöst usel.

Han tog åter upp arbetet. Sehlstedts Sånger och visor förelåg helt färdiga till julen 1893, och därmed hade Carl Larsson berikat den svenska bokkonsten med ett sällsynt helgjutet konstverk.

Viktor Rydbergs Singoalla hade kommit ut 1876 på ett annat förlag, och mot slutet av 80-talet fanns boken inte längre i bokhandeln. På Alberts upprepade fråga om Rydberg ville tillåta honom att ge ut en ny upplaga hade han fått nej. Rydberg tog emellertid själv kontakt med Carl Larsson och frågade om han ville illustrera en nyutgåva av boken. Carl Larsson beslöt sig för detta – kanske mest för att göra Rydberg en glädje. I ett brev till Karl Otto i november 1891 skrev han:

Helsa farbror A.B. och säg honom att jag språkat med V. Rydberg om "Singoalla", hvilken jag är vådligt lifvad att illustrera. Den lämpar sig också utmärkt derför.

På detta svarade Karl Otto:

Att du har lust för Singoalla var en rolig nyhet. Vi äro beredda för en illustrerad upplaga *när du vill!*

Viktor Rydberg var själv oerhört intresserad av Carl Larssons arbete med hans älsklingsbarn Singoalla. Rydberg, som bodde i Djursholm, hade bland skolbarnen därute sett en liten flicka med ett ansikte fullkomligt såsom han tänkt sig Singoalla. Han trodde

"Alltsammans lyser för mig i färg och glädje"

att det var ett zigenarbarn som adopterats av någon familj därute. "Det kunde kanske vara något att taga vara på", skrev Albert till Carl Larsson. "Kan du vara tjent med en fotografi?" Vid ett besök i Stockholm for Carl Larsson till Djursholm och skrev sedan till Albert:

Jag var derute på Djursholm; men inte var det några zigenerskor, inte! Turkinnor eller dylikt. Emellertid ritade jag af dem.

När teckningarna var färdiga på hösten 1894 kom Carl Larsson från Sundborn med "hela konkarongen", som ställdes upp på bokhyllorna i förlagets lagerlokaler, dit Viktor Rydberg kom för att ta dem i skärskådande. Han blev förtjust och rörd över att se sin Singoalla så tjusande återuppstånden. Han visade också Carl Larsson sin tacksamhet genom att förmå Göteborgs museum att förvärva teckningarna som alltsedan dess räknas bland museets klenoder.

Singoalla blev som Carl Larsson själv skrev det sista han "någon-sin gjort i illustrationsväg". Men det blev inte det sista arbete han gjorde för bokförlaget. Tvärtom, först efter Singoalla och inte längre med andras texter utan med sina egna skapade Carl Larsson sina oförgätliga bilderböcker: Ett hem, Larssons, Spadarfvet, Åt solsidan och andra.

Det kan ha sitt intresse att redogöra för hur ett av dessa album, Spadarfvet, kom till. I augusti 1904 påminde Karl Otto konstnären om en gammal tanke som denne hade haft att skildra den svenske lantmannen och hans arbete. "Jag tycker det är en så förtjusande tanke i detta och det skulle bli ett så vackert album att du måste göra det till verklighet", skrev Karl Otto. Carl Larsson slog först bort tanken, men att påminnelsen hade gjort verkan framgick av ett långt brev från Sundborn den 22 september:

I dag sken solen så varmt och ljufligt; och jag, som nu hade tolv akvareller större och mindre uppställda i min ateljé, sköna och färdiga, tänkte: jag skall min själ gå ut och sola mig, gå ut till folket på marken som taga upp potatisen. Och då, under det jag satt på dikeskanten,

"Alltsammans lyser för mig i färg och glädje"

flög det i mig igen detta gamla förslag, som nyligen åter flög i dig, att jag skulle göra en serie av ett landtbruk. Men ser du, hvad som nu kom att ge det en annan färg var att jag icke skulle göra "ett landtbruk" utan "mitt landtbruk". – Detta gaf mig en hel hop uppslag, det skulle blifva en *roligare* bok på det viset. Helst angående texten och textgubbarna.

Johan och Johanna skulle under ett helt år nästan endast stå modell och jag fick tala vid "Litens Anders" eller "Risbergs Hans" att under tiden sköta jordbruket. Ty jag säger dig, att skulle detta göras fick det lof att göras med kläm och allvar för att det skulle blifva något verkligt styft af det.

Så att nu skrifver jag dig till, att jag är mogen för det. – Nu är det frågan om du fortfarande är lifvad för det och om du går in på mina villkor...

Det hela står för mig just nu i en härlig dager. Bara Johanna är en typ, som borde blifva odödlig. Johan är butter och styf, men äfven det är typiskt åtminstone för dalkarlen. Och så far min, den gamle bondsonen, som står på backen och skäller på alltihop. Och Esbjörn som hjälper till... Ja, hvad säger du?

Karl Otto svarade omgående:

Ja, det kan du vara säker på, att jag vill vara med om! Tack och tusen tack! – Jag är glad åt att få medverka till att dessa bilder komma till stånd, ty dem skola många få glädje af – mera passande bilder att pryda skolornas väggar med utöfver hela Sveriges rike tänker jag man skall få leta efter. – – Jag är så glad, att du beslutit dig för detta! Måtte du få riktig arbetslust för dem.

En överenskommelse träffades, och villkoren gällde denna gång både reproduktionsrätten och originalakvarellerna. Sedan mer än sextio år tillbaka hänger de i entrén på Nedre Manilla.

Carl Larsson var glad som ett barn åt överenskommelsen och skrev till Karl Otto:

Hvad vi nu skola få roligt tillsammans! Lefve du och ditt hus!... Alltsammans lyser för mig i färg och glädje. Bara jag inte vore så förbaskade rädd för texten. – Men jag har redan börjat göra anteckningar af all den bondvishet som dräller ur Johans mun.

"Alltsammans lyser för mig i färg och glädje"

En tragisk händelse hotade dock att göra det alltför svårt för Carl Larsson i hans arbete med Spadarfvet. Han drabbades av en stor sorg; hans äldste son Ulf gick plötsligt bort. Trots allt knogade han vidare med akvareller och text och bilderboken kom ut till hösten 1906. Den blev till stor glädje för både konstnären, förläggaren och den stora publiken och upplever än i dag nya upplagor.

Men bilden av Carl Larsson som glädjespridare och okomplicerad solskensmänniska hade ändrats. Mot den protesterade han själv i sin memoarbok *Jag*, som kom ut först tolv år efter hans död, år 1931. Men redan i medelåldern – strax efter sin femtioårsdag 1903 – hade han skrivit till sekreteraren i Konstakademien, Ludvig Looström:

Det kommer öfver mig bland människor en ängslan, som gör mig utom mig, hjärtat stannar i mig och jag kan hvarken höra eller tala. Jag ser nog lugn ut och de andra ana ingenting, men *jag* har ett helvete.

Det är naturligtvis en rad orsaker. Ingen har arbetat som jag, dagar och nätter, älskat kvinnor hela mitt lif (dagar och nätter) festat och "gett" för mycket af mig själf. (Hvar fest har jag behandlat som ett själsarbete, hållit tal, varit – o neste! – spirituell.) Och så har jag tidvis slitit mycket ont, svultit och stått själfmordet så när som någon stått och endast tanken på morstackaren har hållit mig tillbaka. Nu är jag ju en lycklig människa, men ärren efter de gamla såren gå upp. Men min arbetskraft är större än någonsin och endast jag får gå här och pyssla för mig själf (dvs bland de kära mina) så går det ypperligt – relativt . . .

Men han hade ljusa stunder. I ett brev till Gustaf av Geijerstam skriver han 1904:

Ack, Gud är god, världen är härlig och människorna inte så djäfliga som man tror . . .

I nära nog samma andetag skriver han dock: "Lidandets väg, gosse, är nog det enda riktiga som för till det riktiga målet."

Några gånger hade Carl Larsson anförtrott Karl Otto att han sysslade med att skriva om sitt liv, sådant det *verkligen* hade varit. Den 27 december 1917 skrev Karl Otto i sitt nyårsbrev till honom:

"Alltsammans lyser för mig i färg och glädje"

Jag tar ditt skämt med pennan (??) som ett löfte att du verkligen börjat tänka på memoarerna . . .

Och konstnären svarade på nyårsdagen 1918:

Det där med "memoarerna" skall du inte göra dig för höga tankar om. Dessutom få de icke komma ut förrän efter min död – och den kan dröja odrägligt länge än . . .

Det gjorde den nu inte. Ett år senare var han död. I september hade han avslutat Jag och lagt manuskriptet i ett bankvalv tillsammans med några rader där han föreskrev att minnena skulle erbjudas till Karl Otto Bonnier och att han skulle läsa dem före någon annan. Det var det sista meddelandet från Carl Larsson till hans förläggare.

Nationalskalden

Karl Otto Bonnier berättar i sina memoarer om Verner von Heidenstams entré hos Bonniers:

En dag i begynnelsen av år 88 blev jag på vårt kontor utkallad till det yttre expeditörsrummet. Två damer hade kommit in från gatan och frågat efter en bok, som expeditören aldrig hört talas om – varken dess titel eller dess författare – men som de båda damerna försäkrade skulle vara utgiven hos Albert Bonnier. Damerna hade anhållit att få tala ”med herr Bonnier själv”. Jag gick ut och fann en äldre och en yngre dam, som nödvändigt ville köpa ett exemplar av ”herr von Heidenstams nyutkomna dikter”. – ”Herr von Heidenstam, vem är det?” frågade jag. ”Jag känner ingen författare med det namnet, och jag kan försäkra, att ingen bok av honom har utkommit varken på vårt eller någon annans förlag.” – ”Det var då högst besynnerligt”, svarade damerna. ”Vi ha råkat herr von Heidenstam i Schweiz, och han har försäkrat oss, att han skulle ge ut till julen en diktsamling hos herr Bonnier.” Jag vidhöll att det hela måste bero på något missförstånd.

Några dagar efter denna händelse meddelade mig min far, att han, kvällen förut, i sin bostad haft ett fem minuters besök av en ung man med ståtligt utseende, som hade presenterat sig som författare till en diktsamling, och som, tydligen rätt nervös att stå inför den fruktade förläggaren, endast ville anbefalla sig med att han kände Strindberg och att han till påseende hade sänt Topelius några av sina dikter, vilka den gamle poeten hade berömt. Han bad att få lämna upp sin samling och försvann!

Dagen därpå, det var den 27 januari, lämnade han upp ett paket innehållande ett manuskript: Vallfart och Vandringsår, Dikter af Verner von Heidenstam . . .

Min far lämnade mig manuskriptet till genomläsning och jag tog hem det.

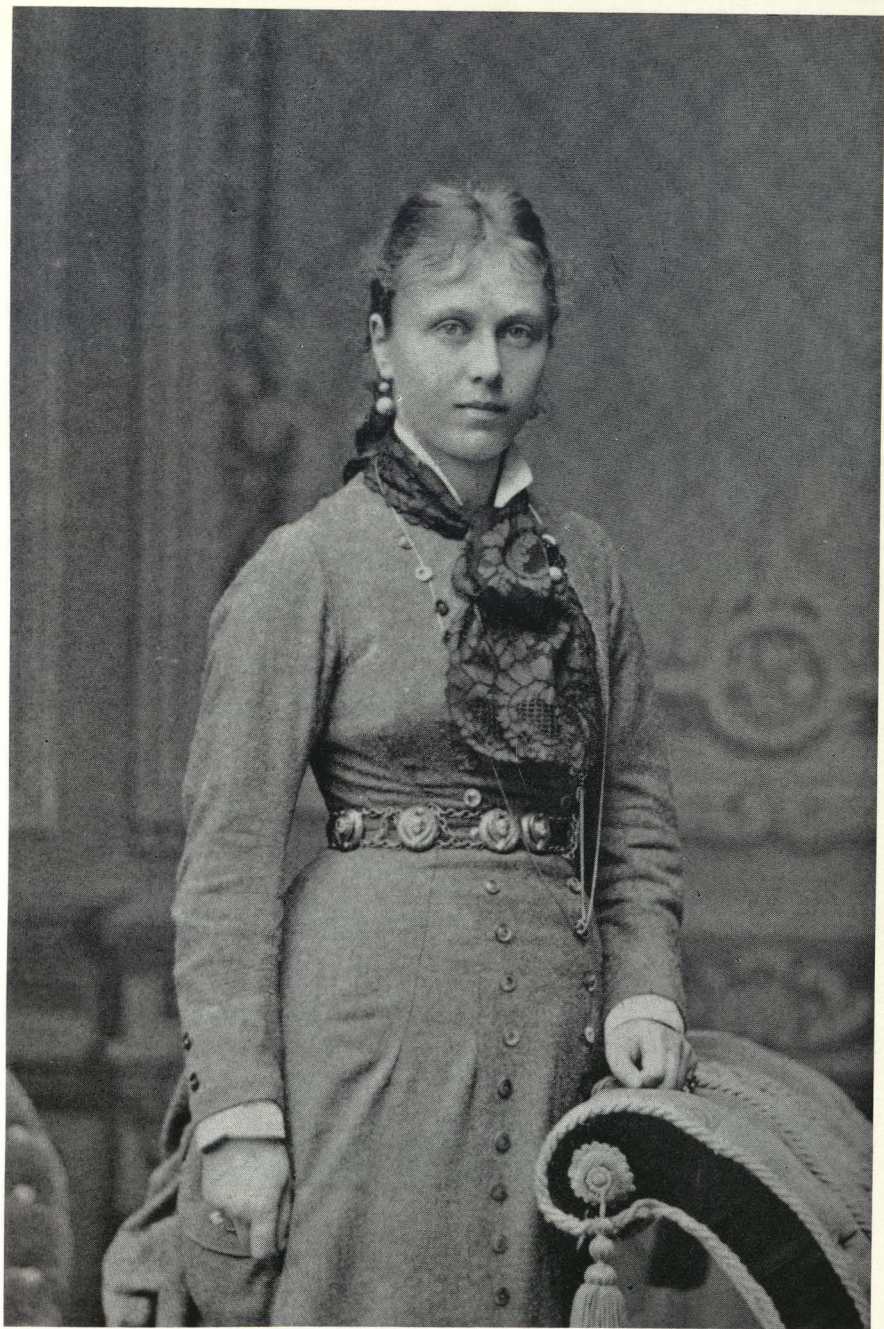
"Det torde vara ganska svårläst", hade Heidenstam skrivit [i sitt följebrev]. – För mig och för min hustru – jag läste dikterna högt för henne – funnos inga svårigheter den kvällen. Genast från första anslaget och till det sista hade vi klart för oss, att här hade en ny och stor diktare uppenbarat sig. Den aftonen blev en av dessa högtidsstunder, som en förläggare aldrig förgäter.

Dikterna kom ut till julen och blev en stor kritikerframgång men en mycket blygsam försäljningsframgång.

På hösten 1895 – då flera verk av Heidenstam, däribland Hans Alienus och Dikter, redan hade kommit ut hos Bonniers – skickade han en liten berättelse till förlaget med titeln Den mörka Julottan. Den var avsedd för Svea, där den också intogs. Heidenstam kallade den i ett brev "Litet Karl XII" och det antydde åt vilket håll hans tankar just då var på väg. Men det var först senare – på tre gamla slott, Hässelby utanför Stockholm, Mauritzberg i Östergötland och Noor i Uppland – som berättelserna om Karolinerna tog form. Hans tankar var vid den tiden så förankrade i hjältekonungens person att vad han talade om för Lisen och Karl Otto en vinterkväll ute på Hässelby om en nattlig upplevelse tycktes dem som levande verklighet. Han berättade om hur han satt och arbetade vid skrivbordet en natt, då han plötsligt fick höra ett buller i rummet. Han tittade upp från sina papper och fick se kungen själv, Karl XII, klädd i sin berömda blå rock och sina stora kragstövlar. Han satt i länstolen vid bordet och mumlade ord som han ville att Heidenstam skulle skriva. Så levande kände Heidenstam sitt samband med Karolinernas kung.

Karolinernas båda delar låg i bokhandeln sommaren 1897 och vann en stor seger. Både kritik och allmänhet förstod att Heidenstam var en lika betydande berättare som skald.

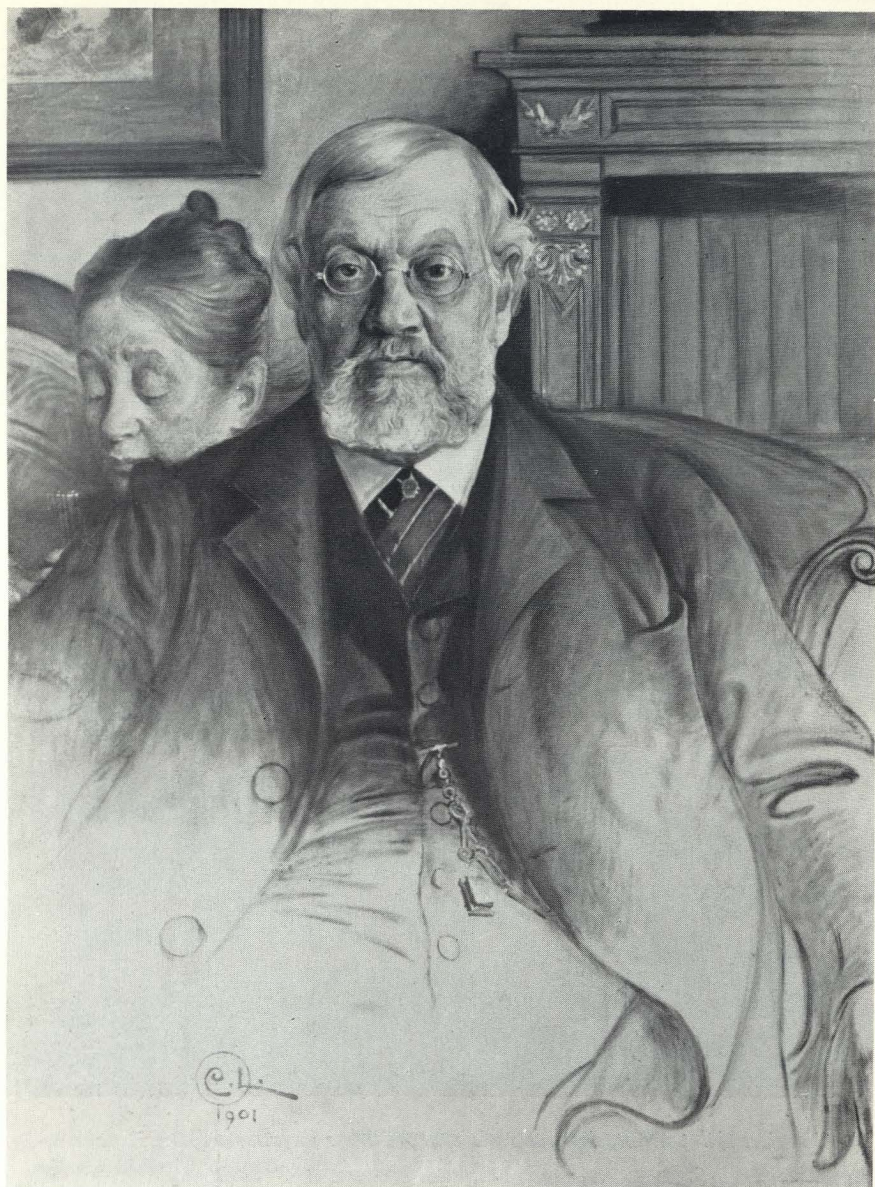
I Svenska Dagbladet, som Heidenstam varit med om att ombilda till en högklassig kulturtidning och där han och Oscar Levertin båda var flitiga medarbetare, gav han utlopp åt den lysande kvickhet som han också lät sprudla fritt i umgänget med vännerna. Först på Karlavägen och sedan när Lisen och Karl Otto Bonnier byggt

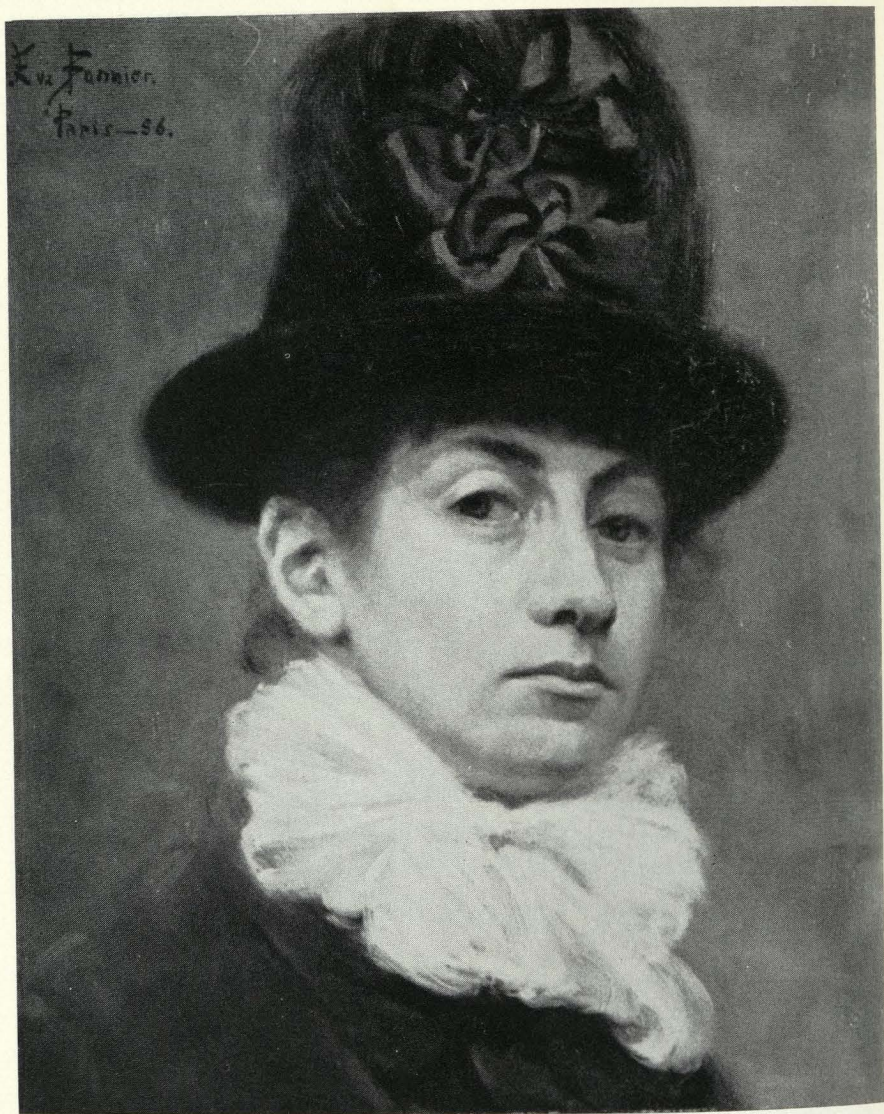
Jenny Bonnier. Foto från slutet av 1870-talet, taget i Montreux under en av hennes många utlandsresor.

*Emilie Josephson, Lisens mor. Målning av Lisens kusin Ernst Josephson 1876.
(Nedre Manilla)*

Wilhelm Josephson, Lisens far. I bakgrunden bustrun Emilie. Pastell 1901 av Carl Larsson. (Mullberget, Djurgården)

Eva Bonniers självporträtt, signerat Paris 1886. (Tillhör författaren)

Eva Bonnier på Bergshamra utanför Stockholm med adoptivdottern Julia, dotter till skulptören Per Hasselberg.

Två prov på Carl Larssons illustrationskonst. Till vänster Kung Karls jakt ur Fältskärns berättelser. Illustreringen av Topelius' historiska roman var det första stora uppdrag som konstnären utförde för Albert Bonnier. Ovan en teckning ur Sehlstedts Sånger och visor i urval av Carl Snoilsky, en av de vackraste böcker som givits ut i Sverige.

*Lisen och Karl Otto i Davos 1887 på en av sina nästan årligen återkommande rekrea-
tionsresor utomlands.*

sitt nya vackra hem på Nedre Manilla, var han en ofta sedd gäst hos dem. När han kom till Stockholm – somliga år ofta, andra sällan eller inte alls – blev det nästan alltid middagsbjudningar på Djurgården med den stockholmska kultureliten som medgäster. Vem som än satt med vid bordet var Verner von Heidenstam alltid själfvallet centralfiguren – hövdingen. På Nedre Manilla stod också alltid ett gästrum till hans och hans hustrus förfogande. Vänskapen mellan skalden och hans förläggare blev allt fastare med åren och höll livet ut.

Här är ett par små brev från Lisen till Heidenstam, som bekräftar hennes beundran för honom och deras ömsesidiga vänskap. Det första är daterat Dalarö den 3 juli 1909:

Kära Verner, Om det finnes en *fotofonografisk* kamera som kunde fixera och åt eftervärlden bevara och lefvandegöra en tjusande människas väsen så borde den försöka fånga din bild, ty i det samtida Sverige (det är jag alldeles säker på) finnes ingen som gjort sällskapligheten till sådan genialisk konst som Verner von Heidenstam.

När jag tänker tillbaka på förflutna år visar sig alltid straxt som några alldeles särskilt lysande glanspunkter de gånger jag haft det obeskrifliga nöjet att få vara tillsammans och lyssna till dina spirituella samtal. Jag minns många gånger här på Dalarö – hvarav en särskilt, då vi seglade till den lilla Skansen här utanför och du, med alla barnen hängande vid dina armar, genast blef den oförlikneliga historieberättaren och ciceroenen – de gånger du varit ute hos oss och framför allt de oförgätliga dagarna på Naddö för några år sen.

Det behöfdes en diktare för att kunna odödliggöra intrycket af sådana stunder, och jag lider af att veta, att dessa minnen skola dö med oss.

Tack för alla de festliga minnena.

Din Lisen Bonnier

Det andra brevet är daterat Kruthuset, Manilla, Djurgården, den 10 juni 1912:

Kära Verner! Så glad jag blef öfver ditt lilla brev, som jag hört om i telefon men som jag nu först, vid hemkomsten från en resa med vår skola, fått i mina händer.

Kära Verner, du kan tro det är frestande att få komma till Naddö och åter få vara tillsammans med dig som vi inte fått träffa på hela vintern, men tyvärr går det inte nu; kanske senare i sommar. Ack, Verner, så rädd man blir om sina vänner, då man blir gammal, inte en har man råd att mista, tycker jag. Jag ville känna som en kedja af händer i hvarandras händer som höll ihop med så fasta tag att intet utom den svarta natt, som vi alla en gång måste stiga in i, kunde förmå oss att lämna vår plats.

Jag förstår att på Naddö måste vara underbart vackert nu. Äfven här är denna lysande försommartid ljuvelig. Vi sitta på terrassen eller gå i trädgården under fruktträdens vita regn och tycka att det är nästan orätt att ha det så bra. Och till Dalarö kunna vi inte besluta oss att flytta.

Kommer du och lilla Greta hit upp till Sthlm så måste Ni komma ut hit. Plats att hysa Er ha vi också. Tack än en gång för bref och invitation.

Med många hälsningar vännen Lisen Bonnier

Hela året 1908 arbetade Heidenstam ytterst intensivt med första delen av Svenskarna och deras hövdingar – den bok som tillsammans med Selma Lagerlöfs Nils Holgersson och Sven Hedins Från pol till pol skulle ersätta den gamla Folkskolans Läsebok – och han var så uttrötad att han väl behövde en grundlig vila. Han reste till Rom utan att invänta den framgång som hans läsebok fick. I Italien kom han över en svensk tidning, där recensenten kommit med en lätt kritik och ”önskat att författaren givit mindre av bekanta händelser”. Detta retade Heidenstam och han skrev till Karl Otto:

Detta är kanske i allmänhet den litterära önsknigen. Man vill nu för momangen ha sagor, bara sagor, sagor i himmelens sky och glömmet, att de yttre händelserna alls inte äro bekanta för de barn, som just här skola få kunskap om dem . . .

Det finns ingenting otacksammare i dessa borgerliga tider än historisk diktning. Utlandet saknar gehör för den, och på litterärt håll skattar man den i sitt tysta sinne teoretiskt lågt. Ja, äfven när den är *ren dikt* som exempelvis Folkungaträdet, tror man ändå gärna, att det är någonting gemacht. Nå, det är enfald och efterblifven teologi från adertonhundratalet, fantasitorka och dött teoriprat.

På sommaren 1909 skulle Heidenstam fylla femtio år. För att

hylla honom föreslog Karl Otto att förlaget skulle ge ut en jubileumsupplaga av allt vad han dittills skrivit, och till billigare pris än de äldre upplagorna. Heidenstam skickade upp det underskrivna kontraktet den 25 maj med följande rader:

Jag har mycket att tänka på. En skolbok, en talbok, en jubileumsupplaga och så en gammal takstock i ena flygeln, som jag håller på att måla. Jag tror, att den tänker jag mest på. Lifvet är kort, dagarna äro alltför korta, äfven så här års. Själfva evigheten är för kort. Nu ha vi slutat att ha efterrätt om middagarna, inte af förläggarnas grymhet, utan helt enkelt därför att vi ändå alltid få gå ifrån den utan att hinna äta den. – Efter midsommar tänker jag spara in förrätten också. – Välkomna!

Han hade nämligen bett Karl Otto och Lisen komma ned på 50-årsdagen till Naddö, dit också andra av hans intima vänner blivit bjudna. Födelsedagen inföll den 6 juli 1909 och det blev en härlig högsommardag. Man satt i Naddös park invid Vättern och läste upp de många hundra inströmmande telegrammen. Bland alla dessa fanns ett från Karl Ottos äldste son Tor, med ett citat ur en av Heidenstams dikter, "Låt oss, som hålla stormen kär, stå upp och klappa händer", och det var nog något sådant som Sveriges ungdom kände vid den tiden.

Heidenstam var lycklig över den storslagna hyllningen men grämde sig över några röster som saknades i kören, framför allt Hjalmar Brantings. Och han blev ledsen över att den socialdemokratiska tidningen Stormklockan kritiserade honom för några nationalistiska uttalanden, särskilt ett på 50-årsdagen. Han skrev kort efteråt till Karl Otto:

Jag behöfver väl inte upprepa, att jag inte bryr mig om detta. Men det som slår mig, nu som så ofta förr, det är det reaktionära mörker, det kulturhat, som stiger fram ur så många af vår yttersta vänsters härrop. Det är en varsel, en verklig varning. Är det barbariet som kommer! Här gå tusentals präktiga karlar af arbetsklassen och törsta efter andlig näring, och så få de den uslaste fattigkost, en så tarflig läskedryck att till och med borgarklassens allra gråaste själar skulle spotta ut den. Här behöfs verkligen uppror, det är sant, men uppror mitt i Folkets hus. Om

det inte redan är där. Här behöfs ett nytt ungdomsparti. Det är inte pack som för människosläktet framåt.

Och där kunna dessa arma satar gå och tro, att man tappar huvudet för ett födelsedagskalas, därför att de själfva skulle göra det. Vål knappast någonsin i hela mitt lif har jag som i år befunnit mig i en så svår strid mellan min önskan att isolera mig för att fylla de konstnärliga krafven och en känsla af att vilja kasta allt för att gripa in på ett helt annat håll. Och ibland vet jag inte, hur det går . . .

Förlaget gav ut en ny vacker och mycket prisbillig upplaga av Karolinerna krigsåret 1914. På Heidenstams förfrågan om boken såldes, skrev Karl Otto att försäljningen var hygglig men åtskilligt mindre än vad man trott att den skulle bli. Heidenstam svarade den 10 november:

Detta förvånar mig egentligen inte, ty verkligheten talar i dessa tider högre än några böcker. – Vidare tillkommer ju den omständigheten, att jag inte har hvarken pigtycke eller murfveltycke. Det kan ju kallas en synnerlig Guds nåd, för att tala prästerligt; men det är gifvet, att det menligt inverkar på försäljningen af böcker. – Låge jag i Stockholm och söpe jag med murflarna, skulle det bli en annan lät.

I samma brev kritiserade Heidenstam skarpt Svenska akademien, som han själv tillhörde sedan 1912, för deras beslut att inte dela ut något nobelpris i litteratur det året – med motivering att akademien önskade ställa sig neutral gentemot de krigförande makterna.

Stora ord i fred och rädda inför faran, sådant är ynkligt och ovärdigt. Så krukaktiga få vi ändå inte vara, att vi för krigets skull pålägga oss ett andligt moratorium och inte uppfylla våra vetenskapliga och litterära plikter. En sådan skuggrädsla förhvarar oss inte aktning. Lugnt, stilla och objektivt skulle vi ha fullgjort vårt hvarv oberoende af de nationella lidelsernas strider. – För min del har jag röstat mot . . .

Karl Otto svarade:

Ett tillfälle bjöds oss här i landet att visa världen att kulturen alltjämt enar folken, nu liksom förr, och att vetenskap och litteratur stå öfver krigsbullret – och så afstår man från ett sådant tillfälle af den tarfligaste

feghet och fruktan att ej visa sig neutral! Som om detta hade något med neutralitet att skaffa! . . .

I februari samma år hade Heidenstam gjort ett minnesvärt besök på Nedre Manilla. Dåvarande statsministern Karl Staaff hade lagt fram sitt nya försvarsprogram som de ivrigaste försvarsvännerna emellertid inte ansåg tillräckligt. Stämningen bland svenska folket uppgiterades och bland annat manade man Sveriges bönder att tåga till Stockholm för att uppvakta kungen och kräva ett mycket effektivare försvar. Så kom Bondetåget till stand i februari 1914, och Gustaf V höll sitt "borggårdstal". Det hade skrivits av Sven Hedin i samarbete med dåvarande löjtnanten Carl Bennedich, men ett envist rykte utpekade Heidenstam som den verkliga författaren.

Man hade vädjat till alla som så kunde att ställa sovplatser till förfogande för de uppresta bönderna. På Nedre Manilla fanns det gott om rum och fastän Karl Otto och Lisen var övertygade Staaff-anhängare, erbjöd de sig att härbärgera fem smålänningar – och samtidigt Heidenstam och hans hustru. Heidenstam, ivrig försvarsvän och Staaffs motståndare, ville inte sitta överksam på landet under sådana tider, och Karl Otto kunde inte tänka sig att låta skillnaden i politiska åsikter inverka störande på deras vänskap. Det blev en oförglömlig vecka. Gästfriheten, rikligheten i mat och dryck och den allmänna trivsamheten i det bonnierska hemmet blev kanske det bästa minnet för samtliga gäster den gången.

Hemkommen till Naddö skickade Heidenstam i högstämnda ordalag sitt tack till Karl Otto och Lisen för "den tålmodiga gästfrihet i Ert fridfulla hem under Djurgårdens ekar" som de visat honom och de fem bönderna. "Vi tala därom så ofta vi inte sitta vid telefonen. – Och jag som drömde om arbetsro! Det finns drömmare!"

Rabaldret kring En morgondröm

På hösten 1889 kom ett brev till förlaget från en nervkuranstalt i Tyskland, undertecknat med ett för både Albert och Karl Otto okänt namn: Gustaf Fröding. Det var ställt till redaktionen av kalendern Svea och åtföljdes av sex dikter. Författaren frågade om redaktionen kunde använda en eller flera av dessa dikter: "På något honorar gör jag icke anspråk."

Det märkliga var att Albert genast blev intresserad av dikterna medan Karl Otto stod mer likgiltig inför dem. I sitt svarsbrev till författaren, där han meddelade att det fanns utrymme för en av de insända dikterna i Svea, försäkrade Albert: "Det skall bli mig angenämt att, då Ni framdeles har något litterärt arbete att erbjuda, få höra ifrån Er."

År 1891 kom Frödings första diktsamling Guitarr och dragharmonika och möttes av stort bifall åtminstone från kritiken. Tre år senare kom den andra samlingen Nya dikter, som också fick ett gott mottagande, och på hösten 1896 kom Frödings mest omdebatterade diktsamling, Stänk och flikar.

Den 29 augusti 1896, samtidigt med korrekturet på En morgondröm – en svit på fem avdelningar som skulle ingå i Stänk och flikar – sände Albert följande brev till Fröding:

Bäste Herr Fröding. Långtifrån att vilja på det ringaste vis öfva någon censur på Er, vågar jag dock hemställa till Edert bepröfvande, om Ni ej skulle finna det kunna vara skäl att i Eder – för öfrigt så högst förträffliga Diktsamling – låta några rader i Dikten "En Morgondröm" undergå en ompröfnig och eventuel retouchering.

Ställena jag åsyftar har jag anmärkt med blåkrita i korrekturen som idag sändas. De förekomma på sidorna 109, 110 och 112. På sid. 112

Rabaldret kring En morgondröm

vore det kanske det enklaste att låta *bela* sista versen utgå – hvilket jag tycker kan ske utan att skada poemets betydelse.

Haf godheten misstyck icke mitt förslag – utan tag det i öfvervägande.

Med högaktning och Tillgifvenhet Albert Bonnier

Fröding bodde just då på Sandhamn, där han var medlem av den konstnär- och författarkoloni som sommaren 1896 hade slagit sig ner där, bland andra Albert Engström och Heidenstam. Han visade sina dikter för flera av vännerna och skrev sedan till Albert den 3 september:

H.H. Albert Bonnier!

Äfter samråd med hr v. Heidenstam tycker jag att det knappast är rådligt att utesluta de anmärkta ställena. Boken kan i alla fall knappt bli någon läsning för familjen och får väl ställas undan i vrån – den kan i alla fall bli rätt mycket läst.

Vördsamt Gustaf Fröding

Och så trycktes Stänk och flikar utan strykningar. Det blev ett ramaskri i nästan hela pressen – med något enda undantag. En del av diktsamlingen fick beröm, men nästan alla recensenter tog bestämt avstånd från vissa dikter. I Post- och inrikes tidningar skrev Carl David af Wirsén den 3 oktober bland annat:

Stycket "En morgondröm" begynner vackert med skildringen av det friborna livet i Ariens land; denna skildring har en nästan grandios karaktär. Men i följande avdelningarna sjunker dikten ned till verklig vidrighet, och slutet av fjärde sången i denna cykel samt hela femte sången äro så beskaffade, att kritiken knappt med dem kan befatta sig. Det finnes ett enda namn för ett dylikt skriveri, och det är skamlöshet.

Helt och hållet sympatisk ställde sig däremot Karl-Erik Forsslund i Upsala Nya Tidning den 7 oktober:

Mörkt, bittert, sönderslitet är det första öfverväldigande intrycket... sorg och endast sorg. Det är pessimism, men en ärlig sådan, varje ord är känt; en sådan sorg, inför vilken allt annat blir litet och lumpet... Och om då någon sjunger en sång om det naturligaste i naturen – om den

stund, som är all kärleks fulländning, som är upphovet till allt liv och uppfyllelsen av ett bud från den, som är livets herre – en sång om den fest, som fritt får hånas och skändas genom att ge stoff till skamlösa kvickheter och smutsiga anekdoter, men som ej får återgivas i en dräkt, skön och kysk och naturlig som den själv är till sitt väsen – då skall ingen fantasi vara nog grumlad eller nog steril att kalla den sången en förvillelse eller en skändlighet.

I Smålandsposten hov signaturen Sigurd upp sin grova röst den 7 oktober och skrek så att det hördes över hela landet: "Sover justitieministern?" Han inledde denna sin första artikel med att konstatera att boken förlagts av

... herr Albert Bonnier, denne gamle fördomsfrie literäre geschäftsman, som med orubblig opartiskhet offentliggör Runebergs samlade dikter och – Strindbergs "Giftas", Viktor Rydbergs verk och – hr Frödings nya bok...

Det förläggaregeschäft, som utbjuder de smutsiga alstren av en slik arm varelses förvirrade fantasi till salu väcker äckel och förakt. Herr Bonnier, den ärevörldige sjuttiosjuårige bordellpoetförläggaren, har burit fram hela gödselhögen på boklådsdisken.

Med svårigheterna att få namnsedel av författaren vid Giftas-åtalet i gott minne, begärde Albert så snart pressen börjat ropa på åtal, en sådan av Fröding, som omedelbart gick med på hans begäran.

Skallet gick vidare. Aftonbladet utslungade den 9 oktober ett "fy" först mot "den sjuke skalden, sitt folks älskling, som nu ej längre är sig sjelf mäktig", därefter mot förläggaren:

Värre är det, då en förläggare visar sig så glömsk af sin plikt mot, och sitt ansvar inför Sveriges läsande allmänhet, att han brister i fyllandet af den granskningsplikt, som endast i ytterligt nödfall *får* utöfvas, men som äfven gentemot den störste diktare inträder, då denne förlorat ända till sista spåret af sjelfkritik.

Albert svarade med en insändare i Aftonbladet den 10 oktober:

På grund af det klander ni i edert gårdagsnummer uttalat mot för-

V

Sjæl i flamma, blod i dans,
han var hermed, han var hans,
~~han~~ blev han, han blev han,
et øie alt øie trinne,
når hans unge malet af man
tængde in i herine.

Och med kyskheden bekant i kyssande hjält
och med sköket mot jannarens hjält.
drack hon livets och kärlekens äppelns drick
i hvar stötvåg hon gick.
af hans lifelskraft,
i hvar quist som gick
af hans kraft.

Och som samma andetag,
samma puls och hjärterlag
själ vid själ i samma kropp
sammankhöll,
steg och följ
rättmens ned och upp,
mot och in och från
tills med oss en stälsk skot
ur hane ^{sprung} ^{gott}
faderkraft i moderkraft²
och som två förenade floder
ström af fader, ström af moder
blefs ett i son.

*Ur originalmanuskriptet till Gustaf Frödings En morgondröm
med de tre senare utelämnade stroferna.*

läggaren af Gustaf Frödings nyaste diktsamling, anhåller jag att få meddela:

att jag ingalunda uraktlåtit att uppmana författaren att utelemna eller ändra några vissa i boken förekommande ställen;

men att han – efter samråd med andra skriftställare – ansett sig vilja bibehålla dem.

Under sådana omständigheter måste väl dock förläggaren – som ju slutligen blott är ett underordnat biträde i litteraturens tjänst – böja sig för författarens vilja. Eller vill man att han skall utöfva censur eller rent af tryckförbud mot framstående snillen, som den här ifrågavarande dik-taren eller andra af hans rang och betydelse? Till hvilka konsekvenser af för litteraturen farligaste slag skulle icke detta kunnat leda. Och hvilken förläggare vågar väl anse sig vuxen ett sådant censorskall.

Fröding skrev själv en insändare i Aftonbladet, daterad Uppsala den 13 oktober:

I Aftonbladet och andra tidningar har man alldeles omotiveradt velat öfverflytta en del af ansvaret för mina dikter ”Stänk och flingar” på andra personer än deras författare. Verkliga förhållandet är, att några personer, däribland hr Bonnier själf, hemställt till mig om uteslutningar här och hvar – en och annan af mina bekanta har å andra sidan uttalat som sin mening, att inga sådana vore behöfliga. Men hvad detta har att göra med min ansvarighet, är mig icke lätt att fatta. Att man utan vidare förklarar mig mer eller mindre otillräckelig, är ett ingrepp på mina rättigheter som människa, mot hvilket jag härmed tillåter mig protestera.

Det blev åtal.

Fröding lämnade den 7 november in en försvarsskrift till rätten där han på lysande prosa gjorde upp räkningen med dubbelmoralen:

Till Stockholms Rådstuvurätt.

Till bemötande af allmänna åklagarens mot mig framställda ansvars-påståenden, anhåller jag få anföra följande.

Det åberopade lagrummet, Tryckfrihetsförordningen § 3 mom. 13, angifver såsom de olika sätt, hvarpå det däri omhandlade brottet kan begås, dels ”offentliga läror till någon last, särdeles den, som sårar ärbarheten”, dels ”sådana ohöljda och skändliga framställningar af denna lasts ut-

öfvning, hvarigenom främjandet af ett fördärvligt lefnadssätt åsyftas" . . .

De åtalade sidorna innehålla, som hvar och en kan finna, en skildring af könskärlekens innerligaste famntag mellan en ung man och en ung kvinna, tillhörande ett diktat naturfolk, som tänkas lefva i ett ursprungligt oskuldstillstånd, där nakenheten är sedvänja och där förbindelsen mellan man och kvinna är mindre bunden vid vissa former, än i nutida samhällen.

I dikten förekommer för öfrigt ingenting, som motsäger den uppfattningen, att det är en art af äktenskap, som fullbordas genom famntaget i skogen. Att denna skildring är ohöjld, vill jag ej förneka, ej heller att den icke motsvarar det, som anses för ärbarhet inom vissa kretsar af nu lefvande människor och därför av dem kan betraktas som skändlig och vanhelgande för sederna . . .

Emellertid har jag i ett av mina brev till en anhörig, daterat den 24 maj 1895, vid hvilken tid jag väl icke, så vitt jag minnes, ännu diktat de åtalade styckena, men hade dem i tankarna, funnit uttalanden, som rätt klart angifva hvad jag åsyftat. Jag vill ur detta brev till upplysning för juryn citera följande utdrag: "De ariska drömmarna skola nog komma i sinom tid och utgöra slutpartiet i den blifvande samlingen. Somliga blifva mycket fria, men som jag hoppas – icke frivola, det vill säga punsch-tvetydiga, hvilket är en obehaglig art af frihet – jag vill en gång ärligt ha fram naturens skönhet och helighet, jag är led vid skammen och hemlighetsmakeriet – lifvet är gudomligt i alla sina funktioner ända ned till de lägsta, men till dem – de lägsta – höra sannerligen icke saminnerligheten och samnjutningen mellan man och kvinna, ej heller moderskapet – det är ett nedrigt brott begånget mot mänskligheten, när dessa rika och djupa lifsyttningar visats undan till gödselstacken och betraktats som orenlighet. Hvem som funnit på det är omöjligt att reda, men när jag nu tänker på saken, förefaller det mig rent ofattligt, hur det kunnat gå därhän. – Det är ju själfva alltifvets innersta väsen som yttrar sig i denna sammansmältning och skaparakt – hur kan man då betrakta den som något man stjälar sig till och skäms för? Moral är ju en helt annan ting, det är afgörandet om man skadar eller icke sig själf och andra.

Men ett könsfamntag i sig själf är lika moraliskt som att äta sig mätt eller dricka sig otörstig och det är af mångfaldigt rikare och ädlare art och grad – hvarför då tala om det ena som något, vilket faller af sig

själft, om det andra som det vore ett brott och ett sluskeri. Det är icke heller fult och därför tycker jag gärna att det hela kan framställas konstnärligt – icke bara blickar och tillnärmelser, men själfva äktenskapet – någon osedlighet finns icke, bara hälsa och ohälsa i könsförhållandet liksom i alla andra; smak och osmak, högre eller lägre skönhet.”

Underställande juryns bedömande, huruvida min i brevet uttalade uppfattning kan tolkas därhän, att jag åsyftat främjandet af ett fördärvligt levnadssätt, och erinrande slutligen om det kända innehållet i ingressen till 3 § Tryckfrihetsförordningen, öfverlämnar jag målet under yrkande att allmänna åklagarens mot mig framställda påståenden måtte helt och hållet ogillas.

Juryn som skulle döma i målet fick en synnerligen förnämlig sammansättning. Av åklagaren valda medlemmar: skalden Carl Snoilsky, rektor Carl von Friesen och doktor Mårten Sondén (tidigare Frödings läkare). Av rätten valda: målaren och skalden A. T. Gellerstedt, skalden och häradshövdingen Hugo Tigerschiöld och skalden och häradshövdingen Viktor Almqvist. Av Fröding själv valda: professor Curt Wallis, professor Wilhelm Leche och doktor David Bergström. Denna jury frikände diktaren.

Första upplagan av Stänk och flikar trycktes – sannolikt – i 1 500 exemplar, som ganska snart tog slut. Då uppstod frågan om ett nytryck och Albert önskade – trots den frikännande domen – utesluta avdelning V ur sviten *En morgondröm*. Han skrev ett brev till Fröding, som genast gick med på detta.

De uteslutna stroferna i *En morgondröm* togs sedan inte med i några nya upplagor av Stänk och flikar eller i Frödings valda eller samlade skrifter, förrän i de samlade skrifterna volym IV, 1918, men inte i själva texten utan bland de tillfogade ”anmärkningarna”. I 1973 års Fröding-volym i serien *Den svenska lyriken* är dessa strofer fortfarande uteslutna. Efter sjuttiosju år! Däremot finns de med i ett urval av Frödings dikter som kom i Bonniers folkbibliotek 1955, samt i Delfin-upplagan av Stänk och Flikar.

Stipendiefonden grundas

Efter deras fars död såg Karl Otto och hans systrar som sin uppgift att på något sätt befästa hans minne: de ville resa honom ett *monumentum aere perennius*, och ansåg att en stipendiefond som skulle bära faderns namn var det riktigaste. Och så kom Albert Bonniers Stipendiefond för svenska författare till stånd.

Men det fanns också ett annat motiv för upprättandet av denna stipendiefond. Karl Otto ansåg nämligen att Svenska akademien – som en gång hade grundats av Gustaf III för att tillvarata den svenska litteraturens intressen – inte fullgjorde sitt uppdrag på rätt sätt. Tvärtom, menade han att akademiens syfte direkt motarbetades av den man som blivit utsedd till dess dåvarande ständige sekreterare Carl David af Wirsén, vars åsikter och beslut utan vidare godtogs av de övriga akademiledamöterna. De 6 000 kronor som staten årligen anslog som stipendier åt svenska författare och som Svenska akademien var satt att fördela tillföll, enligt Karl Ottos mening, aldrig de unga begåvade författarna, som så väl behövde uppmuntran och materiell hjälp, utan gick bara till sådana vilkas enda förtjänst var att de höll sig på upptrampade poetiska vägar. Därför ville Karl Otto och hans systrar skapa en fond för författarstipendier åt hjälpbehövande unga talanger.

Meddelandet om Albert Bonniers stipendiefond mottogs med största intresse av den litterära samtiden. I stiftelsens stadgar, som Karl Otto själv skisserade, och som sedan utarbetades av Karl Staaff, författarföreningens ombudsman, fanns några särskilt viktiga paragrafer. För att stiftelsen inte skulle kunna bli en ny "för-gubbad" akademi beslöt man att ingen ledamot skulle få stanna i stipendienämnden efter det att han eller hon fyllt femtiofem år.

1902

Jeh.	3	Arvsafgift från kassapack. 1902	20 -
Apr.	5	Sekretariats för 1 ^a kvartalet	250 -
Juni	28	Arbetslön till H. O. Bonnier från ämt. förskott	561 22
Juli	27	Sekretariats för 2 ^a kvartalet	250 -
Okt.	10	" " 3 ^e "	250 -
Dec.	24	Stipendium t. August Strindberg	3000.-
	27	" t. Karl Erik Jönasson	1000 -
		" t. Erik Berggren	750 -
		" t. Wich. Ekstrand	750
	28	" t. Axel E. Karlfeldt	1000.-
		Sekretariats för 4 ^e kvartalet	250 -
			Kr. 9081 22

Ur Albert Bonniers stipendiefonds kassabok, som från fondens grundande 1901 och under många år framåt fördes av Karl Otto Bonnier personligen.

En annan viktig paragraf stipulerade att "nämnden äge i främste rummet taga det konstnärliga värdet av en författares produktion, evad den är större eller mindre, i öfvervägande, utan att därvid hänsyn tages till dagens auktoriserade meningar vare sig ifråga om framställningssätt eller idéinnehåll". Man beslöt vidare att nämnden skulle bestå av sju personer, av vilka sex skulle vara skönlitterära författare och den sjunde representant för donatorerna. För Karl Otto var Heidenstam, Oscar Levertin och Ellen Key självklara medlemmar i den första nämnden, och alla tre mottog uppdraget med glädje. De tillsatte tillsammans med Karl Otto de övriga tre, nämligen Per Hallström, Tor Hedberg och Georg Nordensvan. De första stipendierna utdelades år 1901 och när detta skrivs (1974) har omkring trehundra författare erhållit stipendier ur fonden.

Stipendiefonden grundas

Redan 1904 föll den första ledamoten i nämnden för åldersstrecket. Det var Ellen Key och i hennes ställe invaldes Selma Lagerlöf. 1906 förlorade nämnden en avhållen medlem genom Oscar Levertins förtidiga död. Till hans efterträdare valdes Erik Axel Karlfeldt. Heidenstam fungerade som ordförande från 1901 till 1914.

Nämnden sammanträdde som regel två gånger om året: ett höstsammanträde vanligtvis i början av november och ett julsammanträde i mitten av december. Höstsammanträdet hölls alltid på Karl Ottos kontor, varvid höstens nyutkomna litteratur diskuterades och man gjorde en lista på tänkbara stipendiater. Julsammanträdet med efterföljande middag hölls alltid hemma hos Karl Otto. Då fastställdes listan på stipendiaterna och Lisen satte en ära i att tillsammans med husföreståndarinnan fröken Carlsson komponera årets mest delikata middag.

Efter unionskrisen i juni 1905 uppstod ett politiskt gräl mellan Heidenstam å ena sidan och Levertin och Karl Otto å den andra – de båda senare deciderade anhängare av unionens fredliga upplösning. Heidenstam och hans förläggare växlade irriterade brev, och sedan Karl Otto skickat ut kallelse till stipendiefondens höstsammanträde, svarade Heidenstam: "Jag känner mig fortfarande fientlig och kan inte komma." Han uteblev. Senare blev det en livlig brevväxling angående julsammanträdet; Heidenstam vägrade alltså att komma till Stockholm men inbjöd nämnden att sammanträda på Naddö. Det strandade emellertid på att Selma Lagerlöf "icke vågade sig ut på en vagnsresa på landsbygden", hon var alltför reumatisk för detta. Efter en långdragen brevväxling med förslag om sammanträden i Örebro, Arboga, Västerås eller Linköping gav Heidenstam till slut med sig. Han skrev:

Så många svårigheter kan jag inte med gott samvete vålla er. Utan må det då vara hänt för denna gång! Till nästa år får ädelmodet bli på er sida. Betänk, nämndmännen riskera bara sina gubbkroppars ändå förut fördärfvade hälsa, men jag min själ. Var Stockholmsresa är för mig en själföfvervinne, som strider mot läran om "själfhävdelse" – en

Protokoll
Gäst vid sammanträde med H.
Gert Bonnius stipendiefond för
norska författare den 12/11 1940.

Närvarande: Tor Bonnius, Hjalmar
Gullberg, Eymund Johnson, Vilhelm Moberg
och Sten Selander.

58.
Förblående ordföranden
mötet avslutet

Stockholm den 12/11 194

Vilhelm Moberg,
sekreterare.

Justeras,
Sten Selander.

Utdrag ur protokollet från stipendiefondens decembersammanträde 1940,
då Vilhelm Moberg var sekreterare. Numera skrivs protokollen ut på
maskin.

penitens, för hvilken femton synder bli mig förlätna. Men bli mina syn-
der förlätna, hur går det då! Själfvaste min gamle vän Wirsén skulle bara
få ledsamt af en sådan händelse.

Alltså: uppreser fredag natt, tittar in till dig på kontoret vid tillfälle
under lördagen och hoppas att sagda dags eftermiddag få bli nödortfigt
bespisad i skuggan af Hanna Paulis Hans Alienus. Jag är då hungrig

som en Folke Filbyter, törstig som en kamel och lättretad som en gammal lurfvig gorillahane, men till det yttre ganska lugn och hygglig. Och jag har på mig en av dessa tre gånger för stora, säcklika rockar, som brukar bäras af de schangtila judarna hos den firma vid Kungsträdgården, där Oscar Levertin har sin betyngande skraddarräkning. Men min likbjudarrock är gjord utomlands, alltså ännu större och ännu schangtilare. Hvilket bör påpekas. För Oscar. Som kan ha glädje däraf.

Men då får du sannerligen också klämma till med en tre gånger för stor omtryckning av Folkungaträdet, någonting jättelikt, jämförligt med en bibelupplaga för små negerbarn i det svartaste Afrika. Äfven i år spekulerar jag nämligen på en större gödselaffär. Det är dårarnas gödsel på hospitalet i Vadstena. Den anses allmänt för den finaste. Pengar lagda i gödsel äro för öfrigt inte bortkastade. Gödsel går igen. Kom hit ett annat år och se själf, hvad som är på faten – låt vara förädlad.

Alltså lördagen!

Sammanträdet hölls hemma hos Karl Otto lördagen den 16 december och blev ett av de allra trevligaste nämnden haft. För första gången på länge var nämnden fulltalig – men tyvärr blev det sista gången som Oscar Levertin var med.

Mina föräldrars mest avhållne vän

Första gången Karl Otto Bonnier personligen gjorde den sex år yngre Oscar Levertins bekantskap var på den minnesvärda middagen den 17 november 1884 efter Strindbergs frikännande i Giftas-målet, eller rättare sagt på "nachspielet" efter middagen. Unge Levertin var bland de många som skyndade dit för att lyckönska Strindberg. På kvällen talade han med Karl Otto om sin novellsamling "Konflikter", som nästan var färdigskriven och som kom ut hos Bonniers året därpå.

Karl Otto säger själv att han kanske beundrade Strindberg, Fröding och Heidenstam mer än Oscar Levertin som författare, men ingen blev honom kärare, ingen stod honom och hans hustru närmare än just Levertin. Om honom skriver han i sina minnen:

Hur väl jag minns en kväll – han och andra vänner hade varit hos oss till middagen – då han bad att få stanna kvar för att för oss uppläsa partier ur den ännu ej fullt avslutade "Lifvets fiender", i så mycket hans egen historia. – Hur väl jag minns den sommardag, då han stack mig i handen det ännu ej slutgiltigt ordnade manuskriptet till "Legender och visor", hans "hjärtas bok" med vilken han skulle komma att slå igenom som diktare. – Hur väl jag minns de så ofta under vinteraftnarna företagna promenaderna på gatorna av och an under samtal om böcker, om åsikter, om människor. Och hur väl jag minns för varje gång under årens lopp då vi fingo en ny volym av hans hand färdig, hans ständigt förhoppningsfulla utrop "Vogue la Galère!".

Efter Viktor Rydbergs död 1895 fanns planer på att ge Levertin professuren i litteraturhistoria vid Stockholms högskola, men eftersom fonden för professuren inte räckte till, kunde platsen inte besättas. Levertin kunde bli professor i konsthistoria i Stockholm, eller

i litteraturhistoria i Lund. Hans vänner i Stockholm satte emellertid högre värde på honom som litteraturhistoriker än som konsthistoriker, och nu gällde det att rädda Levertin både åt Stockholm och åt litteraturhistorien. För att åstadkomma detta beslöt Karl Otto och Lisen Bonnier att skänka 100 000 kronor till en professur i litteraturhistoria vid Stockholms högskola, på villkor att Oscar Levertin kallades till förste innehavare. Högskolans rektor, professor Ivar Bendixson, mottog erbjudandet med tacksamhet, och formaliteterna ordnades av Karl Staaff. Tyvärr förunnades det inte Oscar Levertin att bekläda posten mer än några få år.

Vad som framför allt förenade Karl Otto Bonnier och hans vän Oscar Levertin var deras klara liberala syn. Levertin gav uttryck åt den inte bara i sina föreläsningar på Stockholms högskola, han demonstrerade den också i den allmänna debatten. Belysande för hans avståndstagande från bigotteriet och dubbelmoralen är till exempel ett brev som han skrev den 23 juli 1887 till Edvard Brandes, med anledning av vad Karl Otto berättat för honom om kontroversen mellan förlaget och Strindberg rörande fjärde delen av Tjensteqvinnsans son. Levertin skrev:

Här i landet, där numera snart sagdt hvarje litterär produkt visar rädsla för bojkottande sedlighetsvederdöpare, blifva sådana arbeten som Edra dubbelt kära för den ensamme, som har närsläktad uppfattning. Hur långt sedlighetsraseriet för närvarande går här hemma är nästan svårt att göra begripligt. Det är en kastratmoralisk digerdöd öfver landet...

Att Oscar Levertin i likhet med så gott som hela "den unga skolan" stod i opposition till Svenska akademien var helt naturligt. Då akademien 1901 skulle dela ut det första litterära nobelpriset, fick han ett nytt tillfälle att visa sitt motstånd. Inte mindre än tre av De aderton hade gått bort ungefär samtidigt, och akademien hade i deras ställe invalt: Carl Bildt, Claes Annerstedt och Gustaf Retzius. Levertin skrev i Svenska Dagbladet att "akademien icke på lång tid gifvit litteraturen ett så direkt slag i ansiktet som genom detta val".

Inför valet av nobelpristagare i litteratur anade Levertin oråd och skrev:

Endast en djup känsla af ansvar inför samtid och eftervärld kan rädda dem, som sitta med makten från förbrytelsen att draga ned Alfred Nobels universellt anlagda skapelse till en partisinnets och partintressenas vehikel och göra den till något helt annat än en välsignelse för mänskligheten.

Efter valet, när Svenska akademien blamerade sig genom att kora "miniaturmålaren på vers" Sully-Prudhomme, skrev Levertin: "Det otroliga ryktet blef alltså sanning. — Det blev en artighetsväxling mellan två akademier."

På våren 1906 kom Karl Otto överens med Oscar Levertin om att denne skulle åta sig redigeringen av en stor ny serie, Sveriges nationallitteratur 1500—1900. Verket skulle ges ut i tjugofem band, à 2 kronor volymen. De båda vännerna var eld och lågor och gjorde genast upp ett detaljerat program. Tyvärr skulle Levertin aldrig komma att fullfölja denna uppgift. Han avled i september samma år, endast fyrtiofyra år gammal, till följd av en meningslös olyckshändelse. Han hade insjuknat i halsfluss och feber och råkade av misstag dricka ur ett glas med klorsyrat kali som han hade stående på nattygsbordet för att skölja halsen med. När läkaren tillkallades var det redan för sent.

Karl Otto Bonnier kallades samma morgon till fru Ebba Levertin, som låg gråtande på sin säng. Han skriver i memoarerna:

Följande vecka togo vi, alla hans vänner, avsked från honom för evigt, upprepar Verner von Heidenstams oförglömliga ord vid gravén: "Din stjärna skall tindra över oss bland de oförgängliga. Mottag ett tack ur tusen hjärtan, farväl, drömmare och broder!"

Juntan

Lisen och Karl Otto Bonnier hade både en stor umgängeskrets och en liten. Den stora bestod naturligtvis av alla de många människor som min far kom i kontakt med genom förlaget. Utom författarna och konstnärerna-bokillustratörerna var det bokförläggare, bokhandlare och andra affärsförbindelser av alla de sorter – släktingarna icke att förglömma.

Den lilla umgängeskretsen var Juntan. Nu för tiden har vi lärt oss identifiera ordet junta med militärdiktatur, men uppslagsboken har rätt som säger att junta helt enkelt betyder en "trängre krets". Och Juntan var just en sådan trängre krets; egentligen bestod den av fem par. Hanna Pauli har målat dem tillsammans alla tio (och en till) på den kända målning hon kallade Vännerna och som finns i två versioner: en på Nationalmuseum, den andra på Nedre Manilla. På tavlan sitter Ellen Key vid bordslampan och läser högt ur något manuskript som Karl Otto tagit hem eller kanske ett kapitel ur någon ny bok av henne själv, medan alla de andra tycks lyssna andäktigt. Ellen Key, som visserligen hade tagit initiativ till den sammanslutning som senare fick namnet Juntan och som onekligen var den kring vilken de andra från början hade fylkat sig, var på grund av sina ständiga resor inom och utom landet själv med vid sammankomsterna – läs middagarna – bara då och då.

Juntan bestod som sagt utom av Ellen Key av fem par.

Det var Richard Bergh, av alla kallad Dick, och hans hustru Gerda. Dick var en av Konstakademiens argaste fiender. Han anslöt sig tidigt till opponenterna och blev sekreterare i deras sammanslutning Konstnärsförbundet och deras främste talesman. Vad han bekämpade var framför allt den akademiska slentrian som fått breda

ut sig. I Karl Otto Bonniers samling på Manilla finns några av Berghs finaste författarporträtt: det berömda Strindberg-porträttet, Fröding-porträttet, där skalden sitter i sin säng med böljande hår och skägg som en gammaltestamentlig profet, och dubbelporträttet av Per Hallström och hans hustru. Dessutom ett förtjusande porträtt av husets värdinna Lisen Bonnier. Vidare i Juntan konstnärsparet Georg och Hanna Pauli. Han gjorde en rad stora dekorativa målningar i olika konststilar, bland annat kubistiska. Han gav också ut den radikala konstitidskriften *Flamman*, som var konstnärsförbundets organ. Pauli hade en spelande intelligens och en stor förmåga att entusiasmera sina åhörare. Hanna Pauli var en fin målarinna, som gjorde många koloristiskt och psykologiskt intressanta porträtt, till exempel det av Heidenstam som Hans Alienus som hänger på Nedre Manilla. Förvärvet av denna tavla blev enligt Karl Otto första uppslaget till hans samling författarporträtt. Det tredje Juntaparet var Klas och Olga Fåhræus: han var konstsamlare och konstkritiker; hon var före sitt giftermål en uppbyren skådespelerska och hette då Olga Björkegren. Par nummer fyra var Artur Bendixson, pedagogisk reformator, och hans fru Nanna, August Sohlmans dotter. Det femte paret var Lisen och Karl Otto.

Ellen Key som bara delvis hörde till Juntan, stod kanske närmare Lisen och Karl Otto än någon av de andra. Hon hade en gång varit Lisens lärarinna och kallade henne sitt "äldsta barn". Det fanns ingen gräns för hur mycket Lisen beundrade Ellen Key. Hon rådfrågade henne om allt som rörde sig i tiden men mest om hur hon skulle uppfostra sina barn! Vilken stor roll Ellen Key spelade i hennes och Karl Otto Bonniers liv framgår med all tydlighet av de två brev som här följer. Lisens brev låter oss dessutom förstå i vilket lyckligt äktenskap hon levde.

Då Lisen den 21 november 1901 fyllde 40 år fick hon en present – troligen en teckning – och ett brev av Ellen Key. Redan dagen därpå tackade hon:

Kära Ellen!

Hur skall jag kunna tacka för den vackra bilden och ditt kära brev!

Jag är bara inte värd att ta emot så berömmande ord. Tro inte att min förtjänst om vår samlefnads harmoni är så stor, ser du, den är Karl Ottos mycket, mycket mera än min. Du vet inte hvilken utmärkt, anspråkslös och god människa han är, och inte är det någon konst att vara snäll, när man bara hela lifvet tar emot det bästa som kan gifvas.

Kära Ellen, näst Karl Otto och barnen är det dig jag älskar och därför blev jag nästan litet ledsen att du ber mig ha en vrå för dig i mitt hjärta! Ellen, du måste verkligen förstå hur gränslöst jag håller af dig och hur starkt jag känner att utan dig hade mitt lif inte fått det innehåll det nu har och att jag tycker att det är en så stor lycka att få höra till dina närmaste att jag har inte ord därför.

Hvad har jag inte dig att tacka för! Det är du som lärt mig tänka allvarligt om allvarliga ting, som stärkt min känsla af ansvar inför kommande släkten och det är af dig som jag lärt mig den starka tro på framtiden, detta hopp om lyckligare och vackrare människor som blifvit mitt lifs enda religion.

Kära, kära Ellen, jag är glad att det gör dig lycklig att se mig stå i solskenet, men då måste du också veta hvilken del du har med i det.

Tack!

Även Karl Otto beundrade Ellen Key, vilket framgår särskilt väl av ett brev daterat den 11 december 1909 som han skrev till hennes 60-årsdag:

Kära Ellen! Hela världen i bokstaflig mening hyllar dig idag på alla tungomål och i alla toner. – Låt mig med några ord få tacka dig för att jag fått vara din vän och din förläggare!

Den i äldre tider inom författarkretsar liksom bland bokförläggare drifna satsen om författaren och förläggaren som naturliga fiender håller ej streck mer. Åtminstone har det varit *min* högsta glädje och tillfredsställelse under min yrkesutöfning att tro mig veta, att mina författare äfven varit mina vänner. – Men vid sidan blott af en enda – den store bortgångne, hvars namn, hvar gång det nämnes, kommer vårt hjärta att blöda öfver den aldrig ersättbara förlusten [Levertin] – vågar jag sedan många år tillbaka räkna dig som den dyrbaraste personliga intima vän jag äger bland alla vännerna inom den ståtliga armé af svenska författare, hvilka valt mig till förläggare.

Att det blifvit så, liksom för så mycket annat af det bästa i mitt lif har jag från början att tacka Lisen, ditt äldsta barn. — Idag förena vi oss båda i en öfverensstämmande varm tacksägelse till dig, vår lärare, vår vän, vårt samvete! Tack för allt du varit, och hvad du alltjämt är och förblir för oss! . . .

Andra tillfälliga Junta-medlemmar var målaren och den storartade historieberättaren J. A. G. Acke och hans förtjusande fru Eva, dotter till Zacharias Topelius. Till Juntans middagar kom då och då en annan färgrik person: Carl Larsson, ibland med sin Karin ibland utan, och när han var med blev det extra festligt. Några vackra författarporträtt av Carl Larsson hör för övrigt till klenoderna i porträttsamlingen som nu hänger på Nedre Manilla, kanske främst det av Levertin, målat några månader före skaldens död. Och målarprinsen Eugen var ofta med, fast han ju inte heller tillhörde Juntan.

Vännerna i Juntan samlades hos än det ena paret, än det andra, ungefär var fjortonde dag. På Juntans middagar försökte värdinnorna överträffa varandra med delikata maträtter och värdarna med vad som bjöds att dricka. Från middagsbordet hördes ofta skallande skrattsalvor som ekade i huset; då kunde det vara Georg Pauli som berättade en skabrös historia, eller Acke, när han var med.

Vänkretsen Juntan höll i mer än fyrtio år. Den var en förening utan stadgar, med blott ett enda syfte: att utgöra en oas dit medlemmarna kunde flykta från dagligt arbete och vedermödor för att stärkas genom samvaron med vänner. Utan Juntan, sade Karl Otto, skulle livet både för honom själv och Lisen ha saknat sin finaste doft och blomma.

Sagoberätterskan

Selma Lagerlöfs tre första böcker Gösta Berlings saga, Osynliga länkar och Antikrists mirakler såldes alla i tämligen obetydliga upplagor. Först med En herrgårdssägen fick svenska folket klart för sig att här var en ny betydande författare, men hennes verkliga genombrott kom med utgivandet av första delen av Jerusalem år 1901. Där hade hennes konstnärskap utvecklats till den enkelhet och storhet som kännetecknar allt hon senare skrev. Vilken möda detta arbete beredde henne anar man när man läser ett av de första brev hon skrev till Karl Otto efter den långa resan till Egypten och Palestina, som hon företog år 1899–1900 för att lära känna den miljö där romanen utspelas. Hon skrev bland annat:

Efter en sådan här lång vila förefaller det alldeles, som skulle jag få börja på nytt med att lära författarkonsten. – Jag har arbetat med en envis novell, som jag ej kunnat få form på . . .

Denna "envisa novell" var Ingmarssönerna, som blev inledningskapitlet till Jerusalem. I den nådde Selma Lagerlöf kanske höjdpunkten av sitt mästarskap.

Med Jerusalem hade Selma Lagerlöf bestått ett mästarprov. Den 21 oktober 1902 sände hon in de sista manuskriptbladen till andra delen, vilka Karl Otto kvitterade med orden: "Jag tackar Er af hjärtat för Er nya bok. Med den går Ni till odödligheten. Jag tycker den är storartad!"

Men hon umgicks redan med nya planer. När arbetet med Jerusalem var avslutat reste hon först till Neapel och sedan till Rom, där hon stannade i flera månader. Under hela Italien-vistelsen växades åtskilliga brev mellan Selma Lagerlöf och förlaget, bland

annat diskuterades en illustrerad praktupplaga av Gösta Berlings saga, som Karl Otto ville ge ut till julen 1903. Han hade frågat sin vän Georg Pauli om han ville göra teckningarna till boken, och Pauli satte genast igång med arbetet. Selma Lagerlöf var emellertid tveksam om Pauli skulle lyckas, och Karl Otto måste lova henne att inte börja reproducera teckningarna förrän hon kom hem, så att hon skulle få tillfälle att godta eller förkasta dem. Från Rom skrev hon:

Jag är mycket nöjd med att jag får se Paulis teckningar före reproduktionen. Inte därför att jag har något misstroende till utförandet, utan bara för att se att de äro så pass korrekta som de kunna bli. – Jag är mycket glad att Pauli har fullföljt sin plan och jag ber Er att alls inte afbryta honom i hans arbete. Jag vågar inte kritisera det konstnärliga, utan bara det rent faktiska . . .

Gösta Berling är en så egendomlig blandning af lögn och sanning att ingen mer än jag vet hvar det ena börjar och det andra slutar.

Boken kom ut som planerat till julen 1903 och blev en verklig succé för konstnären, författarinnan och förlaget.

Redan i januari 1902 föddes tanken på Nils Holgersson. Karl Otto skrev till Selma Lagerlöf:

I går hade jag besök af två folkskollärare, herrar Fridtjuv Berg och Alfred Dalin, hvilka meddelade mig den utomordentligt glädjande nyheten, att Ni beslutit Er för att skrifva den "boken om vårt land", som vår ungdom i så många år förgäfves måst vänta på och som – jag tviflar ej ett ögonblick därpå – Ni är i denna stund *den enda* i Sverige, som kan göra!

Karl Otto kände Fridtjuv Berg redan tidigare och hade den största respekt för hans kloka omdöme. Alfred Dalin blev han först nu bekant med, och vid det första sammanträffandet fick han genast stor respekt för honom. Dalin var ordförande i Sveriges allmänna folkskollärareförenings läsebokskommitté. Han ansåg att Folkskolans Läsebok inte var den lämpligaste boken för svenska barn och han hade fått den lysande idén att skapa en eller flera läse-

böcker – skrivna av Sveriges förnämsta författare, som kunde tala till barnen så att de fick ett verkligt intresse för vad de läste.

Under åren 1904 och 1905 företog Selma Lagerlöf som en förberedelse till läseboken långa resor i de delar av Sverige som hon inte tidigare kände till, även till nordligaste Norrland. Den 15 maj 1905 skrev hon till Karl Otto:

Vad mitt arbete beträffar så har det gått sämre och äfven bättre, än jag väntade mig i julas. Sämre i så afseende, att jag inte hunnit så långt som jag hoppades, och bättre i så hänseende, att jag tror att boken verkligen skall bli ett originellt och roligt arbete, ett konstverk på samma gång som en skolbok. Det är ju mycket sagt, men jag har fått en så bra plan och jag är så road af arbetet, att jag tror, att det skall lyckas. Från första början var det min mening att samla folksägnen från olika landskap och på detta sätt belysa deras skilda karaktärer, men så blev jag trött på att taga ämnen, som alla känna till och som andra författare också började behandla. Sedan har jag tänkt på att göra historiska berättelser ifrån forntiden ända upp till nutiden, men nu har jag då lyckligtvis fått en idé, som inte är likt något annat. Jag har emellertid varit på villovägar som Ni kan se och förspillt mycken tid på sådant som inte gick. Sanningen att säga vet jag inte när jag blir färdig. Det blir nog först nästa vinter, inte till julen, det ser jag tydligt. Arbetet har fått en helt annan betydelse för mig själf nu, sedan jag tror att det skall lyckas, så att jag kommer inte att öfverge det förrän det blir något riktigt förtjusande . . . Detta är en bok, som inte får misslyckas, så att det är bäst att ha god tid på sig.

Så hemlighetsfull som hon alltid var om vad hon skrev, fick Karl Otto inte något riktigt begrepp om hur hon tänkt lägga upp sin bok om Sverige. Inte förrän året därpå, 1906, lättade hon en smula på förlåten i ett brev av 29 juni:

Det hela är en lång djursaga eller hvad jag skall kalla det, en resebeskrifning, där de resande äro flyttfåglar. – Jag har tänkt så mycket hit och dit, som Ni vet, för att kunna vinna mitt mål, hvilket var att ge en framställning af Vårt Lands natur. Men det är inte den allra lättaste sak att göra naturen tillgänglig för barn på nio år, och därför har jag tagit djuren till hjälp. Jag har nog haft Kipling som mönster, men Ni får

inte tänka på Kipling, då Ni läser boken, ty jag kan inte göra så utmärkta djur som han . . .

Under hela eftersommaren och hösten följde en livlig brevväxling mellan Selma Lagerlöf, Dalin och Karl Otto om bokens utstyrsel, illustrering, utgivningssätt och utgivningstid och framförallt om titeln. Om detta skrev Selma Lagerlöf i ett brev i september 1906 till Karl Otto:

För mig har alltifrån början stått som en gifven sak, att boken borde heta "En resa genom Sverige" eller "En resa öfver Sverige" och jag skulle bli bra glad om Ni tyckte som jag. Jag tycker, att det uppstår en god kontrastverkan genom att ge en så enkel och alldaglig titel åt en så fantastiskt anlagd bok. Jag tycker också, att det är klokt gentemot skolrådsstyrelsen och andra människor, som nog äro en smula rädda för att lägga för mycket an på att roa barnen, att dessa genast få veta, att boken innehåller en skildring af hela landet . . . Något sådant som "Fosterjorden" har jag också tänkt på, men det är ett skrämmande tungt ord, mycket för högtidligt för boken och dess publik. — Rent fantastiska namn såsom "Tummetotts äfventyr", "Flyttfågelslif", "Med flyttfåglarna" kan man ju också tänka sig, men jag har en sådan känsla för att en enkel och litet tråkig titel skulle göra bästa effekt . . .

Karl Otto ville inte gärna acceptera en så "tam" titel som "En resa genom Sverige". Selma Lagerlöf svarade:

Jag har skickat Dalin några nya förslag till titlar. *Ni* vill inte ha mitt "En resa genom Sverige" eller "En färd öfver Sverige". *Jag* vill inte ha "Boken om Sverige". Vi skola väl till sist finna något som är så slående bra, att vi alla bli nöjda. I Tyskland kalla de boken "Nils Holgerssons underbara resa" och jag tycker att detta låter mycket tilltalande, men jag har också andra förslag.

Karl Otto och Alfred Dalin tyckte mycket om den nya titeln, men Fridtjuv Berg var inte med på noterna. Han skrev bland annat:

Det blir säkert ganska svårt att få våra skolråd med på att införa en fantasibok, en diktbok i folkskolans dagliga arbete bredvid räkneboken och katekesen. Med en lämplig titel böra de kunna drifvas därhän. Men

med en uti ifrågavarande hänseende utmanande titel måste man vara beredd på, att de sätta sig på bakbenen.

Han fortsatte att yrka på en övertitel, "Boken om Sverige". Selma Lagerlöf svarade att hon fann hans förslag lika fantastiskt som den titel hon själv gett boken. Ville Berg inte acceptera den

... så återstår endast att återgå till mitt ursprungliga förslag "En resa genom Sverige" eller "En färd genom Sverige" eller ock en annan titel, som också kan passa till en resebeskrivning "Från Smygehuk till Kebnekajse" ...

Två dagar senare, den 12 november, skrev hon:

Jag har haft en svår oro öfver mig dessa dagar. Jag har litet av intuition eller omedvetet sjäslif som Ni nog kan förstå, och jag tror, att denna oro kommer sig af att vi genom herr Bergs ingripande stå på väg att göra något misstag.

Hon yrkade på att titeln skulle bli orubbad: Nils Holgerssons underbara resa.

Jag vill inte ha underbara äfventyr, utan just detta, som jag nu bestämmmer. Jag får våga kuppen med skolråd etc. Det finns ingen titel, som kan öfverskylda det förhållandet att boken är en fantasibok. Att den också kan meddela åtskillig lärdom blir det anmälarnas sak att klargöra.

Den 24 november 1907 låg boken ute i bokhandeln. Succén var ögonblicklig och stor. De först tryckta 10 000 exemplaren gick åt på en vecka och de nästa 20 000 tog slut före årets utgång. Under första hälften av 1907 såldes inte mindre än 100 000 exemplar!

Två år senare fick Selma Lagerlöf nobelpriset, 61 år gammal. Vilket stort steg hon hade tagit, den värmländska lilla lärarinnan som nu hade blivit litteraturens okrönte drottning, tilljublad av ett helt folk, ja av en hel värld! En liten historia som visar hur självklart hon accepterade sin roll berättade Lisen Bonnier en gång:

I likhet med Verner von Heidenstam kunde Selma Lagerlöf då hon var äldre – vid något av sina sällsynta besök i Stockholm – bli gäst för några dagar hos Lisen och Karl Otto på Nedre Manilla.

En gång skulle det hållas ett stort kvinnosaksmöte med diskussioner och föredrag på Grand Hôtel Royal i Stockholm och Selma Lagerlöf anmodades att delta. Hon svarade att hon gärna skulle närvara vid högtidssammankomsten efter mötet men bara som åhörare, inte som talare.

Så kom hon och bodde dessa dagar hos Bonniers på Djurgården. I Lisens sällskap for hon till Royal, där hon blev anvisad en fåtölj längst fram. Det gick ett sus genom den fullpackade salen när man upptäckte vem som satt där.

När samkvämet var över tog Selma Lisens arm och de banade sig väg mot utgången. Men där lösgjorde hon sig från Lisen och sa: "Jag skall ställa mig här en stund så att de riktigt kan få se på mig." Och så ställde hon sig så att alla som kom ut kunde se henne. Det blev genast packat med folk – unga och gamla applåderade och man hurrade spontant för henne. Hon stod där och log och nickade och log.

Det dröjde en god stund innan hon lämnade sin plats och gick ned till bilen, där Lisen väntade. Så körde de tillbaka till Manilla för att vila några timmar. Det skulle bli litterärt främmande till middagen med bland andra Heidenstam, Karlfeldt och Per Hallström . . .

Frun i huset

För Lisen och Karl Otto Bonnier var Nedre Manilla – deras hem på Djurgården – ingenting mindre än paradiset på jorden. De älskade allt där: de välproportionerade vackra rummen, trädgården med dess stora ekar, lönnar och lindar, de många fruktträden och blomsterrabatterna. De älskade läget vid inloppet till Stockholm med det ständigt rörliga livet på vattnet. De älskade utsikten från terrassen och friheten från grannar.

Var gång de kom hem från en resa – de reste utomlands så gott som varje år – slog Karl Otto upp dörrarna från biblioteket till terrassen och upprepade alltid samma ord. ”Barn”, sade han, ”vi har sett så mycket vackert på vår resa – men ingenting som kan jämföras med det här!... Inte sant mamma?” fortsatte han och pussade Lisen, som sade: ”Jo, barn, det är sant.”

Men det var inte förrän i medelåldern de fann sitt paradiset.

För länge sedan, 1882 när de var nygifta, flyttade de in i en anspråkslös fyrarumsvåning i ett nybyggt hus i den förnäma nya stadsdelen Östermalm på Floragatan 2, som var ett hörnhus till Karlavägen. Där föddes de två äldsta barnen, Tor i januari 1883 och Elin i september 1884. Det tredje barnet – jag själv – föddes på ”sommarnöjet” på Gustafsvik på Värmdön, i augusti 1886.

Våningen blev för trång och 1887 flyttade familjen runt hörnet till Karlavägen 15 A (ett gatunummer som senare ändrades till 43 – den tomt där nu det nya Park Hotell ligger). Det var ett stort nybyggt bostadshus, modernt inrett men utan hiss. Karl Otto hyrde där en sjurumsvåning i översta etaget. Rummen var stora och det var högt i taket, som man byggde på den tiden. Mot söder låg tre rum i fil med utsikt över Humlegården och Floras kulle och hela

stan med Söders höjder i ett dis längst bort vid horisonten. Där var först det stora lekrummet, som när barnen växt upp gjordes om till bibliotek, sedan salongen med tre fönster mot söder, och så föräldrarnas sängkammare. Åt gården låg den i dagsljus litet dysta matsalen, som dock blev riktigt festlig med många elektriska lampor och levande ljus. Vidare åt gården "herrummet", två barnkammare, badrum, jungfrukammare, serveringsrum och ett stort kök.

I den våningen föddes de tre yngre barnen, Greta i november 1887, Gert i november 1890 och först elva år senare Kaj, den yngste, i mars 1901. När de två äldsta bröderna hade kommit upp i målbrotsåldern, fick systrarna var sin av de forna barnkamrarna. Åt pojkar hyrdes en liten gårdsvåning en trappa ner.

I tjugotre år bodde familjen kvar i denna stora soliga våning – men trivdes de? Ja, Lisen trivdes och barnen, men inte Karl Otto. Han var inte riktigt nöjd. Han ville inte bo på fjärde våningen, han ville känna marken under sina fötter. På söndagarna tog han med sig Lisen eller några av barnen och strövade omkring i Stocksund eller Djursholm eller Saltsjöbaden, i hopp om att hitta en tomt eller en redan uppförd villa. Många gånger hade han nästan bestämt sig, men bara nästan.

Karl Ottos före detta sväger Ernest Thiel, som i många år var gift med Lisens syster Anna men skilts från henne, hade fått tillstånd av Djurgårdsförvaltningen att arrendera en stor tomt på Blockhusudden, där Ferdinand Boberg uppförde en ståtlig villa åt honom som stod färdig 1905, det sedermera så kallade Thielska galleriet. Karl Otto vände sig också till Djurgårdsförvaltningen, som till hans häpnad och tillfredsställelse erbjöd honom en stor tomt nedanför Manillas dövtumsinstitut, invid den så kallade Tolvöresholmen, inklusive en 1700-talsbyggnad kallad Kruthuset, med rätt att uppföra en lämplig tillbyggnad. Karl Otto bad Ragnar Östberg rita huset och så kom Nedre Manilla till, färdigt för inflyttning 1910.

Här fick Karl Otto många väggar att hänga sina tavlor på. Redan på Karlavägen hade han lagt grunden till den unika samling för-

fattar- och konstnärsporträtt som allttjämt finns på Nedre Manilla och som knappast har sin motsvarighet inom något annat bokförlag i världen. Samlingen har fortsatt att växa under min bror Tors överinseende och den har i enlighet med Karl Otto Bonniers intentioner alltmer fått karaktären av förlagshistoria. En del av tavlorna är stor konst.

Karl Otto och Lisen fick njuta av Nedre Manillas alla inre och yttre ljuvligheter under hela återstoden av sitt liv. Otaliga är de tillställningar som har hållits där: stora och små middagar för familj och släkt, författarträffar och mottagningar för celebra gäster, middagar med Juntan och Stipendienämnden och alla slags möten med vänner och bekanta. För de barnbarn som i tur och ordning tog studenten blev det fest med dans på Nedre Manilla tills dagen grydde och solen göt sina första strålar över trädgårdens vårgröna ekar och lindar.

Nå, men frun i huset på Nedre Manilla, Lisen Bonnier – hur var hon egentligen?

Det fanns mycken begåvning i den släkt hon kom ifrån, den Josephsonska – och Lisen hade fått sin beskärda del av den. Fram till de övre tonåren var hon nog mest ett oskrivet blad. Då hon och hennes syster Anna skulle börja sin skolgång sattes de i en privat flickskola, den Schückska skolan, där de emellertid blev kvar endast i två år. Det påstods att flickorna var klena och att det vore bättre för dem med undervisning i hemmet. Man engagerade därför en ofta anlita privatlärarinna, fröken Emy Meyer, som i åtskilliga år undervisade flickorna i de allmänna skolämnena, men som själv erkände att hon inte var tillräckligt kunnig i historia, geografi och svensk litteratur för att fortsätta undervisningen när flickorna blivit äldre. Hon rekommenderade i stället en väninna, en den gången så gott som okänd lärarinna som hette Ellen Key. Hon skulle undervisa inte bara Lisen och Anna utan tre flickor till i ungefär samma ålder – Hanna Hirsch, sedan gift med Georg Pauli, hennes syster Betty och Emma Lamm, sedan gift med Anders Zorn.

Om Lisens beundran för Ellen Key har jag tidigare talat. En vänskap för livet grundlades mellan elev och lärarinna. För dessa flickor, som alla kom från högborgerliga hem, måste Ellen Keys radikala åsikter ha varit omskakande men också mycket fängslande. I deras hem hade allt tal om erotik varit tabu. De gjorde stora ögon när Ellen Key förklarade att en helt fri och öppen debatt i alla ämnen var förutsättningen för varje kulturellt framsteg. Och de visste inte vad de skulle tänka när hon menade att människans personlighetsutveckling i hög grad berodde på hennes erotiska liv. Måttstocken för en kärleksförbindelse borde inte vara om den var legitim eller inte, *nej*, underströk Ellen Key för dessa tonårsflickor från formstränga hem: sedlig är endast den förbindelse som grundar sig på ömsesidig och förbehållslös kärlek! Detta var i sanning nya tankar. Det förut oskrivna bladet i Lisens själ blev snart fullt av skrift.

När hon träffade Karl Otto som i sitt föräldrahem fått en klart liberal samhällssyn och en radikal kultursyn, var det tack vare Ellen Key inte svårt för henne att tycka och tänka som han.

Lisen var tjugo och Karl Otto tjugofem år då de gifte sig och under de första åtta åren av deras äktenskap ökade familjen med inte mindre än fem barn – det sjätte dröjde sedan i mer än tio år. Fast hon hade både kokerska och husa, barnjungfru och senare guvernant fanns det för Lisen massor att göra för familjen och hemmet: med barnens kläder som brukade sys i hemmet, med skötsel av barnen när de var sjuka, med läxhjälp och läxförhör. Förutom allt detta skulle hon vara sin mans förtrogna och värdinna för familjens stora umgänge.

Ellen Keys social-radikala läror till trots var Lisen – i synnerhet under de första åren av sitt äktenskap – en mamma som alla andra med alla de vanliga mamma-bekymren. I maj 1886 till exempel, då hon, 26-årig var på semester med Karl Otto i Paris och ännu så länge bara hade två barn, en son på tre och ett halvt och en dotter på ett och ett halvt, skrev hon till sin mor Emelie som, så länge Lisen och Karl Otto var utomlands, hade hand om barnen:

Att Tors rock var för trång, det kunde jag då aldrig tänka; jag köpte rocken för en 5-åring och kappan för en 3-åring och jag tyckte de sågo så stora och vida ut . . . och så är Tors rock ändå för liten. Det var förargligt! Men den är väl inte för trång öfver bröst och rygg, eller för kort i ärmarna? Det var nog en god idé af Mamma att gå med den till Matte Hirsch, för han förstår hvad som kan göras, och han har nog också passande tyg, ifall det behöfs sättas i ett stycke . . .

Nio år senare, i maj 1895 då hon hunnit bli fembarnsmamma och Ellen Keys uppfostringslärar hunnit slå igenom beträffande barnens undervisning, skrev hon ett brev till barnen på Dalarö från Holmenkollen, där hon och Karl Otto semestrade:

Kära barn! Nu när ni äro ute på landet, så kommer ni väl ihåg alla löften ni gifvit oss att ej gå ut på bryggor, ej ro eller segla utan att någon stor är med, och att lyda hvisslan och komma hem på utlofvad tid. Tor skall vara hemma hvar qväll klockan half 9, för att äta och lägga sig, Elin och Åke skola äta kl. 8 och Greta kl. half 8. Gerten får lägga sig kl. 7 som vanligt.

Ingen får stiga upp senare på morgonen än kl. 8, om ni ej händelsevis *sofva*, äta gröten senast half 9 och andra maten kl. 9. Sen vill jag att ni äta frukost precis kl. half ett och middag kl. 5.

Kl. 10 får ni väl börja lektionerna eller kanske redan 1/2 10 om Mlle tycker det. Då är det bäst att Elin börjar läsa franska medan Tor skrifver sina 8 rader svenska, sedan får ni göra tvärtom, men det är ej värddt att ni sitta i samma rum. Kom ihåg Tor att det skall vara *välskrift* allt hvad du skrifver. Så fort Elin slutat skrifva svenska får Åke börja med det som jag prickat för i läseboken . . .

Adjö kära barn, var snälla och glada och roa Er bra på Dalarö.

Mamma

Ni kan be' Emma att snart få filbunkar.

Ellen Keys pedagogiska idéer var, som sagt, djupt rotade hos Lisen. Icke helt nöjd med de svenska skolorna, organiserade hon, handlingskraftig och praktisk som hon var, en privat skola för ett eget och ett tiotal andra barn. Att denna skola existerade i flera år framgår av annonsen på nästa sida inför sjätte läsåret:

Till en privat samskolekurs,

som hösten 1912 börjar sitt 6:te läsår (III klass), önskas ytterligare några elever i ålder af 11 eller 12 år.

OBS! Endast fullt friska barn, väl skickade att följa undervisningen kunna mottagas.

Vidare upplysningar lämnar fru L. BONNIER. Riks 53 95, Allm. 42 82, kl. 5—5,30 e. m.

På nuvarande målsmäns vägnar:

Nils Alexanderson,
Professor.

Lisen Bonnier,
f. Josephson.

Odal Ottelin,
Fil. Dr, Lektor.

Det sociala samvete som Ellen Key väckt hos henne när hon var tonåring släppte inte taget. När barnen blivit större och Lisen fått mer tid för sig själv gnagde detta samvete mer och mer: Hon ville göra någonting som var värt någonting. Hon ville göra nytta, social nytta.

På den tiden existerade knappast något som kunde kallas skobutik: man gick till skomakaren och beställde sina skor eller också kom han hem och tog mått. Till Bonniers på Karlavägen kom skomakare Blid, en liten tunn gubbe med långt, stripigt svart skägg. Han hade med sig en bunt vita papper, och i tur och ordning fick vi barn ställa oss i strumplästen på ett sådant papper och han drog ett streck runt vardera foten.

Mamma Lisen tyckte om skomakare Blid. Hon frågade honom om hans arbete och hans barn och han berättade gärna. "När herr Blid kommer hit nästa gång så kan herr Blid ta med sig barnen", sa Lisen. Och de kom. Hildegard, den äldsta, var redan stora damen — kanske 14 eller 15 år — och hon hade en hel rad småsyskon. De bjöds på choklad och vetebulle i köket. Men när de gått fick Lisen samvetsqual: varför skulle barnen Blid sitta i köket och inte tillsammans med hennes egna i matsalen? Det var klass-skrankornas fel, de måste rivas ner — åtminstone till att börja med för barnen.

Hon låg vaken om nätterna och funderade. Till slut beslöt hon sig för att skriva ett upprop till rektorerna i läroverken och folkskolorna i Stockholm. Där skulle hon föreslå att man bildade klub-

bar där rikemansbarn och fattigmansbarn skulle träffas och bli vänner och ha trevligt tillsammans. Och hon gjorde allvar av sitt beslut: det blev ett långt upprop. Jag citerar några få stycken ur det:

Härmed vågar jag vända mig till Eder med en förfrågan, huruvida Ni ville intressera Eder för upprättandet af klubbar för förädlade nöjen, där lärjungar från Stockholms högre allmänna läroverk skulle roa sig *tillsammans* med jämnåriga från folkskolan . . .

Min tanke är därför den, att det skulle blifva en betydelsefull uppgift att söka åstadkomma nöjesaftnar för gossarna från och med klass II i hvar och ett av alla Stockholms allmänna högre läroverk *tillsammans* med inbudna jämnåriga gossar och flickor från folkskolan. Även borde jämnåriga elever från de privata flickskolorna vara med . . .

Nöjesaftnarna skulle äga rum hvar åttonde eller hvar fjortonde dag och tiden ej utsträckas öfver två timmar. Den första timmen skulle utfyllas av något mindre föredrag eller någon uppläsning. Den andra skulle ägnas åt gymnastiska-, dans- och sånglekar . . .

Och kanske skulle man genom att sammanföra öfverklassens barn med folkets nå fram ett litet stycke på den väg, som för den ena skall leda till ett mera vaket förstående, för den andra till minskad misstro och för båda till starkare känsla af ömsesidigt ansvar.

Stockholm i december 1904. Lisen Bonnier

Resultatet blev blott en enda klubb och det var Lisen själv som organiserade och drev den – med skomakardottern Hildegard Blid som ett slags sekreterare. Nära hundra barn i tio- till tolvårsåldern träffades varannan lördag i Folkets Hus B-Sal som Lisen hade hyrt. Klubben kallade hon Frihetsvännerna och den blev en succé. Några stickprov ur en redogörelse för programmet under våren 1903 ger en föreställning om föreningens ambitioner:

18de januari: Fröken Thaning om Ivar Lejonriddaren och folkvisan, illustrerades med sång: diverse folkvisor.

8de februari: Fröken Ellen Key om Herakles bragder och om hur ett konstverk blifver till med anledning af taflorna i D-salen.

1sta mars: Fröken Amalia Fahlstedt uppläste af henne författade sagor och visade originalillustrationer till dem af Elsa Beskow och pastor Nat. Beskow.

29de mars (påskafton): "David och Goliath" af Topelius spelad af barnen Thiel och Bonnier. Utdelning af chocoladpåskägg.

19de april: Fru Emilia Bromée föreläste om Frithiof Nansen. Skiop-tikonbilder från hans olika färder.

3dje maj: Kandidat Yngve Larsson gaf en öfverblick af rösträttens historia i Sverige. Fröken Signe Thiel uppläste dikter ur Heidenstams "Ett folk".

Ett koncept till ett tal, som Lisen Bonnier höll i Frihetsvännerna, troligen på hösten 1904, finns bevarat. Hon sade där bland annat – och det vittnar inte minst om hennes frihetspatos och känsla för individens rätt att leva sitt eget liv:

Så skall jag väl för de nya medlemmarna tala om hvarför vi kallat vår förening Frihetsvännerna. Ja det är ju lätt att begripa: vänner till friheten förstås. Ja, men hvad mena vi med frihet?

Vi mena att friheten, så väl vår personliga som vår nationella frihet är det dyrbaraste vi äga, och vi måste få klart för oss att vi ha rättighet till frihet *endast i den mån vi förstå att frikostigt* unna våra medmänniskor ägandet af denna dyrbara klenod. Jag får till ex. inte säga, att jag har rättighet att tysta mun på den där, som har alldeles motsatta åsikter till mina egna utan jag måste försöka taga reda på hans uppfattning af frågan det gäller och därefter framlägga min ståndpunkt. Kunna vi sedan ändå inte enas, så måste vi i alla fall lemna hvarann med den största aktning för den andras ärliga öfvertygelse.

Vi kunna också i småsaker lägga i dagen vår frihetskärlek. Det största offer för andras frihet som har gjorts i er tid är väl Eugen Schaumans hjältegärning nu i somras.

Hans kärlek till friheten var så stor och hans tro på framtiden så stark att han för den skull ofrade allt, sitt lif . . .

Hur många år klubben varade minns jag inte – men vad jag minns är att ett av barnen, en tolvårig springpojke, så småningom blev ett känt namn: Gösta Ekman.

På sommaren bodde familjen på Dalarö. Dit hade min farfar Albert Bonnier flyttat redan i slutet av 1870-talet och mina föräldrar bodde där med oss barn från 1887 varje sommar till och med

första världskrigssommaren 1914. Först hyrde man villan Höga-berg av grannen, åkare Westberg, men efter ett antal år köpte min far villan och byggde på den. Åkare Westberg hade stall med två hästar, en liten hönsgård och en gris. Barnen Bonnier och barnen Westberg, som var jämnåriga, trivdes med djuren och med varandra. Det tyckte Lisen var bra – men hu så barnen Westberg såg ut i sina munnar, med bara trasiga tänder eller inga alls. Hon fick en ny idé: hon skulle lära svenska folket att borsta tänderna. Hon satte sig i förbindelse med förgrundsmannen inom barntandvården, tandläkare Albin Lenhardtson och genom hans försorg och också genom Husmodersföreningarnas Riksförbund distribuerades – med bruksanvisning! – till folkskolebarnen runt om i landet tandborstar, som Lisen köpte upp grossvis. Man kan gott säga att hon var en av pionjärerna i arbetet för förbättrad munhygien hos landets barn och ungdom.

Hon var också intresserad av folkbildningsrörelserna. Genom lärarinnan Eva von Bahr informerades hon om Brunnsvik folkhögskolas arbetsprogram, där till skillnad från andra folkhögskolor den socialpolitiska undervisningen var ett huvudämne. Det tyckte hon var ett steg i rätt riktning, och då hon fått höra att skolan hade ekonomiska bekymmer var hon genast redo att bistå. Från Torsten Fogelqvist som då var skolans rektor fick hon ett varmt tackbrev som gjorde henne djupt rörd.

För Lisen Bonnier var det ett trängande behov att göra nytta. Det räckte inte med försöket att riva ned klassbarriärerna genom föreningen Frihetsvännerna eller att förse folkskolebarn med tandborstar. Hennes privata hjälpsamhet blev stor livet igenom. Under de bägge världskrigen gav hon mycket av sin tid och sina resurser till flyktinghjälpen. Men hon ägnade sig också åt andra slag av aktivitet. I hemmet på Djurgården ordnade hon – för flyktingar bland andra – musikaftnar, föredrag, debattkvällar och annat. Först när orosåren var över kom värdinneplikterna på Nedre Manilla att ta hennes mesta tid och intresse i anspråk. Med sitt silvergrå hår, sina livliga bruna ögon, sitt rörliga intellekt och den naturliga värme

hon utstrålade var hon en idealisk värdinna i sitt trivsamma hem med dess atmosfär av gammaldags förfinad kultur.

Min mor var en ovanligt viljekraftig människa: i allt som rörde familjen och hemmet bestämde hon ensam. Hon hade starka sympatier och antipatier, vilket gjorde att hennes omdöme om människor någon gång kunde slå slint. Hon hade små pretentioner för sin egen person vad klädsel, smycken och komfort beträffar, och hon avskydde vräkighet av alla de slag. Hennes gästfrihet var stor och äkta: aldrig njugg eller småaktig. I vår stora, livfulla och ständigt växande familjekrets förblev hon den självklara, älskade medelpunkten så länge hon levde. Hon gick bort vid över 90 års ålder år 1952.

Djävulen på promenad i Köpenhamn

Av Hjalmar Söderberg, fritänkaren, gudsförnekaren och den kvicke men elake satirikern hade Bonniers redan gett ut en rad böcker då Söderberg från Köpenhamn sommaren 1909 skickade till förlaget en samling aforismer och reflexioner i skilda ämnen, som han kallade Hjärtats oro. Första avsnittet i boken börjar så här:

En af de första vackra somardagarna i Köpenhamn mötte jag djävulen i hörnet af Frederiksberggade och Kattesundet. Glad och rörd af att se en landsman och gammal bekant skyndade jag fram till honom och tryckte hans hand. Djävulen tycktes å sin sida angenämt berörd af att träffa mig.

- Hur mår du, min gosse? frågade han.
- Tack bra. Hur mår farbror själf?
- Utmärkt, utmärkt! Har aldrig mått så bra som nu! Men det var väl en liten öfverraskning för dig att träffa mig här i Köpenhamn?
- Bästa farbror, svarade jag, lifvet bjuder på många öfverraskningar, det vet jag på förhand, och därför blir jag sällan öfverraskad . . .

Och djävulen fortsätter:

- Jag skall säga dig en sak: det finns en liten olikhet mellan mig och Gud. Ja, enligt teologien finns det ju många olikheter, och hvad jag nu tänker på är snarast en liten skillnad i lynne och humor. Gud blir alldeles utom sig, när någon liten fähund klifver opp och förnekar hans existens; han hoppar jämfota af ilska och ropar på polis! Jag är litet annorlunda beskaffad; jag ser med nöje och godt humör att man förnekar min existens. Jag är så tämligen fri från fåfänga, och jag verkar helst och bäst inkognito. För resten har jag alltid mina trogna.

Hans trogna, det var prästerna.

Därefter slår djävulen hårt ned på hyckleri, dumhet och

svammel hos Stockholms präster och nämner en hel rad av dem vid namn:

Prästerna hade en liten afskedsgask för mig i smårummen på Pelikan, innan jag reste. Vi skulle ha haft det riktigt gemytligt, om de bara hade kunnat hålla sams med hvarandra. Men Fries kunde förstås inte låta bli att komma stickande med en av sina vanliga dåliga kvickheter, det där om "folkloristisk föreställning" – och då blef Landqvist så arg att han kastade af sig prästrocken och ville flyga på Fries! Jag hade inte litet besvär med att afstyra det pinsamma uppträdet. Hannerz satt och blindstirrade på mig vid bordet, och till sist frågade han mig hvad det är för ett ärr jag har i vänstra tinningen. "Det är efter Luthers bläckhorn", svarade jag; "det var en grof pjäs." Då blef han tankfull. Rosenius tog mig afsides och betygade mig sin speciella högaktning, och när vi kommo till nachspielet läste han upp ett litet poem. Schröderheim bad mig vara hygglig mot hans släkting, gamla Elis . . . Prästerna i Sverige ha vansläktats; det är en urvattnad ras. Somliga predika som det faller dem in, och det är ändå det bästa; men de allra flesta predika så, som de tro att publiken vill ha det. De äro sannerligen inte bättre än liberalkonservativa tidningsredaktörer. Och så deras lilla fåfänga som alltid drar dem ut på hal is!

Karl Otto Bonnier skrev den 30 september till Söderberg:

Tack för bref idag och en större manuskriptbunt. – Som Du vet har jag varit bortrest nära en månad. – Emellertid har jag nu fått tid att läsa ditt manuskript, som jag har haft rätt mycken glädje och uppbyggelse af. Att det ej blef en roman eller ett skådespel gör ej *mig* något – men jag fruktar, att du ej kan få en så stor *försäljning* på detta som på Lydias felsteg.

Jag hoppas det nu sända är lika underhållande som det förra . . .

Som sagdt – jag är mycket nöjd med boken – dock med ett undantag: det första kapitlet, som jag tycker fullständigt sakna udd (jag hoppas du ej tar illa upp att jag säger det). – Då du får korrektur på det, så ber jag dig på allvar taga under öfvervägande om du ej vill helt och hållet stryka både allt om Stockholms präster och om Köpenhamns befestningar – särskildt det sista – alltså öfverhuvud hela sammanträffandet med fan. – Du skall se, att boken blir mycket bättre däraf.

Djävulen på promenad i Köpenhamn

Inte för att jag tror på något åtal – men en namnsedel får du allt sända mig, innan jag lämnar ut boken i bokhandeln.

Söderberg svarade den 2 oktober:

Tack! Det gläder mig att höra, att du tror att boken kan intressera. Men jag vill inte stryka första kapitlet. Det är inte så värst djupsinnigt, men det är också bara menadt som en lätt introduktion, hållen i humoreskstil för att narra vanligt enkelt folk att läsa vidare – om jag strax började med att tala om Gud och Vitalis Norström skulle de slå igen boken och sälja den oläst i närmaste antikvariat.

Karl Otto skrev igen den 28 oktober:

Först skall du ha tack för det nu erhållna slutmanuskriptet. – Jag har läst det med mycket stort nöje. – Det är för mig just ej "Guds ord" allt hvad du säger, men du säger även dina paradoxer på ett så bra sätt, att man har roligt åt dem. – Och på många ställen slår din "bon sens" hufvudet på spiken. Jag tycker mera om denna sista afdelning än jag tyckte om början och "när slutet är godt" o.s.v.

Din vanliga publik tycker kanske ej om boken – den har ju nu gått och väntat på en roman. Men nog bör den väl i alla fall bli välkommen och även göra litet väsen af sig – kanske rent af för mycket. Åtal tror jag ej precis – men man kan aldrig veta i dessa tider . . .

Karl Otto som hade både Giftas-åtalet och Fröding-åtalet i gott minne trodde visserligen inte att myndigheterna skulle göra sig skyldiga till en tredje fadäs, men det kunde bli ett ärekränkingsmål och till och med ett hädelsemål. Söderberg svarade i början av november:

Naturligtvis kommer jag hem, om det skulle bli åtal. Hvad jag i mitt bref till din son skref om omöjligheten för mig att resa hem till Stockholm gäller självklart icke för ett så extraordinärt fall.

Nu börjar jag nästan själf tro på möjligheten af ett åtal. Ty när det kommer ut i staden, att Bo Bergman – min bästa vän under några och tjugo år – har vägrat att bevittna namnsedeln – då måste ju boken vara något alldeles extra djäfligt. Och en förhandsopinion kan i ett sådant fall betyda mycket . . .

Det blev inget åtal.

Patron Lack och andra Öbacka-bor

När Ludvig Nordström var tjugoeett år gammal och yngste medarbetare i Sundsvalls Tidning, skickade han in sitt första manuskript till Albert Bonniers förlag. Det hade titeln Unga människor och skulle "visa hur de ungas lif i verkligheten gestaltar sig". Han fick emellertid rådet att stoppa manuskriptet i skrivbordslådan igen – men han var "välkommen med något nytt och mera genomarbetat". Sedan dröjde det tre år innan han vågade göra sig hörd, och när han då beslöt sig för att sända ett nytt manuskript, blev det en diktsamling – den enda som utgivits av Ludvig Nordström. Den hette Kains land och kom ut 1906. Dikterna präglades, liksom novellsamlingen Fiskare året därpå, av de friska intryck Nordström fått under ett par års vistelse bland fiskare på Ulvön.

Nordström slog igenom med novellsamlingen Borgare 1909, där han presenterade Öbacka, författarens namn på sin hemstad Härnösand, och dess invånare, främst patron Lack, vars förebild var Nordströms egen far, och sonen Tomas, Nordström själv som barn. På förlaget insåg man att Ludvig Nordström var en verklig litterär begåvning, och han fick ofta hjälp med förskott – som inte räckte. Den 26 juni 1909 skrev han till förlaget:

Sedan jag nu slagit igenom och alltså mitt namn börjar bli något att bygga på, önskar jag kunna utge värkligt bra saker och slippa ligga och plöttra bort mig på småstrunt. Nu behöfver jag emellertid för detta ändamål ordna hvad som är kvar af mina oordnade affärer, och jag behöfver ca 1 500 kr. Jag är skyldig er ungefär samma summa förut och ville nu alltså öka den till jämnt 3 000 . . .

Slutligen mitt arbete. Jag tror mig kunna ge er förhoppning om att "Herrar" skall bli en bok, som skall i betydlig mån öfvergå Borgare.

Jag har redan själfva kompositions-stommen färdig, och jag gläder mig åt att få skrifva denna bok. Jag har visserligen länge vetat, att man skulle kunna, litterärt, göra mycket här uppifrån Ådalen, men att så egenartade, vida och djupa ämnen lågo och väntade, det hade jag ändå inte klart för mig. Men nu har jag det, och nu skall jag göra er en bra bok, långt intressantare än småskisserna i Borgare.

Hjälp nu detta unga snille genom portgången, och ni skall få se, hur de pängar ni lägger ner i mig skola förränta sig rikligt . . .

Karl Otto svarade den 3 juli att han gärna ville "visa hvilket förtroende jag hyser för Er stora talang" och skickade honom de 1 500 kronorna. Förtjust över både pengarna och brevet skrev Nordström den 12 juli:

Jag vill inte vara mångordig, men jag måste dock säga, att det sätt hvarpå ni meddelat mig ert beslut i frågan gjort mig kanske större glädje än själfva pängarna. Jag hoppas, att jag skall kunna ge er goda arbeten allt hädanefter och att ni sålunda ej gjort detta förgäfves. Tack för ert tillmötesgående! . . .

Jag skulle gärna vilja komma med Herrar till julen, men det är mig alldeles omöjligt. Jag sysslar alltjämt med förstudierna, samlar upp alla möjliga historier om och drag af de offer jag utsett till representanter för sågvarks-plutokratien och ämnar börja renskrifvandet af boken först i oktober månad.

Jag vill värkligen inte slarfa bort detta fina uppslag, utan jag vill göra en bok som skall stå sig. Min mening är att lägga grunden till en ny uppfattning af det utnötta begreppet "Norrländ"; det gängse har ju inte alls med värkligheten att göra. Som det bör kunna intressera er, vill jag nämna att "Herrar" blir en serie af ungefär 10 noveller, sammanhållen af två förhärskande namn. Det blir en släkt i tre led, hvars representanter skola bilda stommen, och vidare en ensam utländsk man, en stor-finansiär. Boken ger perspektiv ända bortåt början af 1800-talet, visar, hur en storbonde blir magnat, riksdagsman, millionär, riddare och strider med en landshöfding, grundlägger en dynasti och dör och begrafas under dramatiska omständigheter. Namn från Borgare komma att dyka upp; kapten Nordhammar spelar en roll, Lukas Åbygge och hans far kapten Åbygge, patron Lack, konsul Smitthenner m.fl. Men boken

kommer ej att bli i minsta mån social och partisk, arbetsstrider o.d. skola knappt skymta; det hela går ut på att belysa herrarna från synpunkten: i hvad mån har rikedomens förvärligat kulturen i detta land? . . .

När manuskriptet till *Herrar* kom till förlaget lästes det av Karl Otto, som skrev, den 4 april 1910:

Jag har just nu slutat läsningen (i korrektur) af Er bok, och jag vill ej underlåta att genast uttala min glädje öfver, att det, enligt min åsikt, är ett så ovanligt starkt arbete. — Från den första utmärkta historien till den sista är den en med starka färger (kanske väl starka någon gång) gjord ypperlig skildring af ett ämne som Ni känner i grund och tagit på kornt. Endast en berättelse tycker jag gör ett undantag: Nebo, den faller alldeles ur ramen . . . Blif ej ond om jag säger att jag — fränsedt sammanhanget — icke heller i öfrigt uppskattar den.

Jag vill emellertid ej föreslå Er att utesluta den ur samlingen ehuru boken nog blefve starkare utan den, men jag tillåter mig hemställa huruvida Ni ej skulle vilja putsa bort de 4 rader på sida 278 (som jag här innesluter) hvilka jag förstrukit med blåkrita. På mig värka de osmakliga.

Ludvig Nordström svarade den 6 april:

Gärna stryker jag de fyra raderna — novellen står eller faller inte på dem. Emellertid anser jag och håller på, att "Nebo" försvarar sin plats och ger den riktlinje blicken behöfver för att bilden af de norrländska plutokraternas utvecklingskurva skall bli riktig. Som ni själf säger, jag känner ämnet i grund, och just därför kan jag icke utesluta den typiska degenererade individen . . .

När *Herrar* omsider trycktes kom avsnittet Nebo med — men utan de fyra rader som Karl Otto hade funnit osmakliga. Naturligtvis finns inte längre korrekturet med de förstrukna raderna, och vi får aldrig veta vad där stod.

1911 kom Ludvig Nordströms mest omdebatterade bok *Landsorts-bohème*, och Karl Otto fann det säkrast att begära namnsedel av författaren.

Nordström svarade den 19 oktober:

Tack för era vänliga rader, hvilka kommo som en öfverraskning och en glädje. Jag gläder mig åt att ni genom realismen funnit det värdefullare innanmätet, och vi få väl se hvad vi vid mitt besök kan komma att kunna skrapa bort! Tanken på namnsedel har nog föresväfvat mig och skall jag naturligtvis med nöje lämna sådan, fast vi absolut icke tro på åtal. 1° är boken icke lasciv eller osedlig 2° ha vi nu en frisinнад regering och 3° vore det löjligt efter fiaskona med Strindberg och Fröding . . .

Under första världskriget fördes Ludvig Nordström in på helt nya banor. Han blev aktivt politiskt intresserad och engagerade sig för ententepropagandan. Så följde hans upptäckt av "totalismen" och därmed en ny fas i hans författarskap. Han flyttade ned till Djursholm och gifte sig med Marika Stiernstedt. Hans förbindelse med förlaget blev mestadels muntlig och han kom i fortsättningen att avhandla sina angelägenheter med Karl Ottos söner, med min bror Tor och med mig själv.

Han ville skjuta kungen!

Den 7 juni 1905 förklarade norska stortinget unionen med Sverige upphävd. Det första intrycket här i landet var förvåning men även på många håll harm över det sätt på vilket unionen sades upp. En uppflammande opinion talade genast om motåtgärder med vapenmakt och det viskades att kronprinsen (sedermera Gustaf V) hade sagt att en militärpromenad in i Norge skulle få norrmännen att ta skeden i vacker hand. Men landets ledning med Oscar II i spetsen tog det hela med största fattning. För att stödja den försonliga hållning mot Norge som intogs av kungen och regeringen, med anslutning från arbetarhåll, författades på initiativ av bland andra Ellen Key ett upprop som trycktes av Bonniers och där det bland annat hette: "Vi äro djupt öfvertygade om, att det skulle vara Sverige och dess frihetsälskande folk ovärdigt att söka med tvångsmedel kvarhålla Norges folk i en union som aldrig förmått närma, endast fjärma de båda nationerna, som icke längre omfattas med kärlek af någondera utaf dem." Man fick 180 namnunderskrifter, de flesta från den frisinade kultureliten – bland underskrifterna fanns också Karl Otto Bonniers.

Men en motsatt opinion gjorde sig också hörd, och till den anslöt sig en ung poet vid namn Sven Lidman.

Sven Lidman tillhörde den unga diktargeneration som kom fram åren efter sekelskiftet. Sitt första manuskript, diktsamlingen Pasiphaë lämnade han till förlaget på hösten 1903, och om sitt besök för att få besked om resultatet berättade han själv nära 28 år senare i en festskrift till Karl Ottos 75-årsdag:

Tisdagen den 20 oktober 1903 lämnade en ung och dum och tjuguett-

Han ville skjuta kungen!

årig människovarelse in sitt visitkort till chefen för firman Albert Bonnier:

Sven R:son Lidman,
i Kongl. Andra Lifgrenadierregementet
Jur. Fil. Kand.

stod det på visitkortet, och om vad som följde står det i hans dagbok för samma dag:

Efter en stund kom han ut och bad mig stiga in. En karl av min längd – rött helskägg. Sådan var skalders och diktares skräck, förläggarnes fader, Herr Bonnier. Jo, jag tog mig friheten att besvara Herr Bonnier med ett litet manuskript – en diktsamling.

Herr Bonnier – en avvärjande, förtvivlad geste med båda händerna – ett vade retro satanas:

"Det går inte, jag har minsann en sorglig erfarenhet av diktsamlingar – det är alldeles omöjligt!" – – –

"Men den här tror jag skall bära sig."

"Det tror alla" – – –

Ja, käre Karl Otto, så började det. Och den 26:e oktober samma månad fortsatte det:

Visiten hos Bonnier. Efter en minuts väntan: insläppt. Förbindlig, leende och sorgsen min – förläggarens bleka och trötta svärmod:

Vet herr Lidman, det är med stor sorg som jag måste säga nej till en så lovande förmåga som herr Lidman, vilken jag är övertygad om kommer att gå långt i den svenska litteraturen, men jag tror, att den här diktsamlingen inte motsvarar det förnämsta och bästa som Ni kan åstadkomma – jag skulle vilja råda Er att låta den stanna i Er skrivbordslåda.

Det kommer den inte alls, ser Herr Bonnier, jag skall ge ut den, om jag så kommer att trycka den på egen bekostnad – – –

Diktsamlingen antogs emellertid av förlaget och kom ut 1904, och Sven Lidman fortsatte år efter år att skriva nya diktsamlingar.

Den 17 februari 1910 skickade han Karl Otto manuskriptet till en stor roman, bland annat med orden:

Jag hoppas att du med den älskvärdhet och makt du äger öfver ditt tryckeri genast låter sätta dina pressar i gång . . .

Jag antar nämligen, att du tar den, då du alltid sagt mig att "prosa

skall jag alltid trycka med glädje om du skrifver någon”.

I brev av den 4 mars gjorde Lidman ett tillägg om boken:

Min roman Stensborg är ett allvarligt och objektivt gjordt försök af mig att skildra människor utan lyriska glosor och litterär stämningsgrannlåt – den första delen i en romancykel, som skall skildra en gammal släkts omplantering i modern jordmån och under moderna förhållanden – en objektiv analys af huru denna acklimatisering sker, hur somliga misslyckas, brytas och gå sönder under konflikterna med en ny tids människor och åskådningar, men de hemliga orsaker som låta andra af samma ätt växa vidare till förnyad blomning och styrka . . .

Det blev romancykeln om Silfverstååhlarna. Stensborg, den första romanen, som kom ut på våren 1910, var historien om den skuldsatte godsägaren, Johan Silfverstååhl, som för att rädda familjegodset blir växelförfalskare. Den andra romanen kom på hösten samma år: det var historien om Thure Gabriel Silfverstååhl, den unge officeren som inte hårdar ut i det dådlösa Sverige utan emigrerar till nya uppgifter.

Kring Thure Gabriel Silfverstååhl blev det sensation. Därom berättar Karl Otto Bonnier i sina memoarer:

Det var en jämförelsevis liten detalj, en episod i denna andra Silfverstååhlroman, som åstadkom ett så fruktansvärt rabalder, att man måste gå tillbaka till ”Giftas” eller ”Stänk och flikar” för att träffa på något liknande. Men här var det icke fråga om något brott mot religion eller mot sedlighet. Det gällde ett majestätsbrott! Lidman låter sin hjälte till den grad uppröras av kung Oscars hållning under unionskrisen, att han beslutar ”på eget ansvar röja undan den ovärdige monarken, så som Anckarström gjort det med Gustaf III”. – Dådet förberedes noga. Thure Gabriel skall skjuta kungen då denne är på sin vanliga promenad i vagn runt Djurgården. Men när han på nära håll får se ”den man, som vanärat och bedragit sitt rike” – ”denne utlevade gubbe – utan ålderns värdighet”, så överfallas han av ”ett kväljande äckel”, och kan icke fullborda gärningen. ”Den man som satt där, var redan död – ett uppmålat lik.”

Den unge patrioten låter alltså tillfället gå sig ur händerna, men han

Han ville skjuta kungen!

finner därefter ingen ro, ingen tillfredsställelse. "Gärningen hade väntat utanför hans dörr – på tröskeln till hans liv hade bragden stått väntande – och han hade ej gått den tillmötes."

Först slog den norska pressen larm: "Det skall på alla håll här i Norge väcka harm att minnet av en högsinnad och ädel konung som kung Oscar skall nedsmutas på ett så rått sätt", skrev Aftenposten, och andra norska tidningar följde efter med kritik i samma anda. Också svenska tidningar uttryckte skarpt ogillande.

Den 9 november hade Aftonbladet en intervju med författaren, som försvarade sig mot påståendet att han velat "göra sensation".

Han hade velat skildra huru en ung officer, tillhörande en gammal adlig familj, hvars förfäder kämpat för fosterlandet och älskat det högst af allt, måste känna den oerhörda nationella kränkning som vederfors vårt land år 1905. – Thure Gabriel känner rent *statligt*. Han är *ett* med sitt land och sitt folk, och den nationella känslan hos honom vaknar vid detta tillfälle till en våldsam styrka. – Författaren medger också gärna, att han i mycket sympatiserade med sin hjälte . . .

Aftonbladet frågade hur det var möjligt att Bonniers velat publicera en "sådan skandalbok – en nidskrift". Tidningen fick en intervju också med Karl Otto som först påpekade att han själv hade skrivit under uppropet i unionsfrågan som framlades i juli 1905, och att han helhjärtat hade instämt i de formuleringar som hyllade Oscar II för hans framsynta åskådning. Men han underströk att hans "ståndpunkt som förläggare var klar och gifven", och fortsatte: "En förläggare har endast att värdesätta ett arbetes litterära förtjänster. Det skulle vara att slå in på en mycket farlig väg att öfva preventiv censur på de inlämnade manuskripten och att låta obehöriga synpunkter spela in."

I ett senare inlägg i Aftonbladet, rubricerat Författare och förläggare, klargjorde han ytterligare vad han ville ha sagt. Där heter det bland annat:

Jag har alltid ansett en skönlitterär bokförläggares naturliga uppgift i främsta rummet vara den: att upptäcka de nya talangerna, att rata det

Han ville skjuta kungen!

som icke duger, att hägna de spirande löftena och bereda dessa de bästa möjliga livsvillkor. Då ett förlag, som ledes af sådana principer, vuxit sig stort, inträffar hvad som blifvit fallet med min firma, att till det söka sig författare med de mest olika estetiska, etiska, religiösa, sociala och politiska åskådningar. – Det vore mer än förmätet, det vore löjligt, om förläggaren ville bedöma de erbjudna manuskripten uteslutande från sin privata ståndpunkt, om han skulle säga: – Er åsikt i detta ämne är icke min. Ändra eller stryk, annars trycker jag ej Er bok!

Nej, Karl Otto hade inte samma åsikter som författaren till Thure Gabriel Silfverstååhl – men att Sven Lidman var en begåvad författare, det var han säker på.

Det var samme Sven Lidman som i sin ungdoms poesi frossat i sensualism, som sedan genomgått en period av svärmisk nationalism och som slutade som uppbyggelsepredikant och pingstvän – men som i hela sitt liv förblev en betydande författare.

En förläggarprincip i farozonen?

Sven Hedin, den store forskningsresanden, mer känd ute i världen än någon annan samtida svensk, hade ända sedan 1887 givit ut sina många utomordentliga reseböcker, illustrerade med författarens egna vackra teckningar, på Albert Bonniers förlag. Men Hedin var inte bara forskningsresande – han var också i hög grad politiskt engagerad: ivrig försvarsvän och starkt kritisk mot Karl Staaff och hans regering för deras återhållsamhet när det gällde försvarets upprustning.

År 1912 skrev Sven Hedin Ett varningsord till svenska folket, en broschyr som Karl Otto tryckte och distribuerade i nära en miljon exemplar och där det hette: "Här gäller en strid om landets väl eller ve. Det duger inte längre att sova . . ."

Efter bondetåget och kungens borggårdstal den 6 februari 1914 – då den staaffska ministären demissionerade – gick de politiska lidelsernas vågor i vårt land högre än kanske någonsin förr. Den 25 februari besökte Sven Hedin Karl Otto för att säga att han redan höll på med ett nytt Varningsord som skulle bli ännu mer övertygande än det tidigare. Det handlade givetvis om nödvändigheten av ett väsentligt förstärkt försvar, men det skulle också angripa den förra regeringen. Nu blev Karl Otto orolig. Han frågade sig om han, som själv var en vän till Karl Staaff, i detta läge hade moralisk rätt att samarbeta med den våldsamt uppgiterade motståndssidan. Efter flera timmars grubbel skrev han samma dag till Hedin:

Bäste Sven! Sedan vårt samtal i middags, då Du meddelade mig, att Du ämnar skriva ett andra "Varningsord", har jag icke fått någon ro. Du har ställt mig i en pliktcollision, som Du kanske har svårt att sätta

Dig in uti, men som för mig är djupaste allvar . . .

Då Du nu idag frågade mig, om jag ville – såsom vanligt – trycka äfven Din ”Andra varning” så svarade jag: ja, sedan Du betonat att det nya häftet icke kommer att innehålla personliga angrepp på män, hvilka jag högaktar, utan hufvudsakligast kommer att behandla fakta i fråga om Sveriges och Rysslands inbördes förhållande samt den – i din mening – öfverhängande faran af ett krig med Ryssland.

Under de timmar som förflutit sedan dess, ha mina samvetsbetänkligheter emellertid blifvit allt starkare.

Icke därför, att min politiska åskådning är en annan än Din; icke heller därför, att jag säkert vet och känner, att man kan vara en lika god fosterlandsvän som trots någon och ändå lugnt kunnat vänta på det så väsentligt förbättrade ordnandet af vårt försvar, som den Staaffska ministären nu hade så gott som färdigt, då kung Gustafs olycksaliga ord plötsligt kastat om situationen. Icke heller därför, att jag – i likhet med så många andra svenska män af min generation, som insupit så att säga med modersmjölken de till vänsteråskådningens a-b-c hörande begreppen om parlamentarism, kungen öfver lagen, ansvariga ministrar etc. etc. – måste anse som något oeftergifligt att – vid de förestående valen – denna fråga om konstitutionen sättes *bredvid* försvarsfrågan som det, om hvilket skall röstas.

Utan *därför* att – tyvärr – och jag måste säga det – kanske till en viss grad genom Ditt personliga och temperamentsfulla uppträdande – vi nu kommit här i landet i det tillspetsade läget, då de politiska passionerna gå så högt, att det börjar bli hvarje ärlig mans skyldighet att stå upp och vittna offentligt om hvart han – politiskt – hör hän – bevis härpå se vi ju också dagligen i hyllningarna för kungen och i massadresserna till Staaff, m.m., m.m.

Och därför gäller det också för mig såsom för alla andra medborgare, att visa klara färger vid en dylik offentlig omröstning, och det hjälper icke, att därvid gamla förbindelser och gamla affärsprinciper måste skjutas åt sidan, hur ont det än gör. ”Inter arma silent leges” heter det, och jag känner, att jag icke skulle få någon ro för mitt samvete, om jag hjälpte till som boktryckare och spridare att med ett nytt ”Varningsord” egga de redan nu så uppgagade lidelserna, och därigenom inför allmänheten gåfve mig sken af att dela de af Dig i häftet uttalade åsikterna.

Käre Sven, Du får därför icke bli ond på mig – Du är för öfrigt

En förläggarprincip i farozonen?

själf en alldeles för ärligt öfvertygad man för att ej gilla min – visserligen motsatta – men af samma ärlighet dikterade öfvertygelse – då jag alltså härmed nödgas fränsäga mig samarbetet i fråga om tryckning och förlag av "Andra varningen". Och jag hoppas, käre Sven, innerligt, att vårt mångåriga kamratliga vänskaps- och affärsförhållande icke genom detta mitt steg skall rubbas.

Dixi et salvavi animam meam.

Din alltjämt lika tillgifvne K. O. Bonnier

På detta svarade Sven Hedin den 7 mars:

Käre Karl Otto, Förlåt att jag icke förr svarat på Ditt så vänliga bref. Det kommer sig dels af en liten resa till Norrland och dels af allt som hänger öfver mig.

Jag förstår och gillar fullkomligt Dina skäl. Du kan därför vara öfvertygad att Din tvekan icke i ringaste mån inverkar på vår gamla bepröfvade vänskap. Hvad särskilt mitt förhållande till Dig angår har det icke rubbats en tum. Ditt bref bär vittne om så mycken vänskap, att det fullt uppvägdte förlusten att äfven denna gång få se Din berömda firmas namn på en af mina publikationer.

Heder och tack!

Din mycket tillgifvne vän Sven Hedin

Karl Otto blev mer och mer osäker: hade han inte brutit mot den *opartiskhetsprincip*, som förlaget framfört offentligt så många gånger och i decennier strikt efterlevat alltsedan striderna kring Strindberg och Fröding? Den 15 mars skrev han på nytt till Hedin:

Käre Sven! Att det alltid är orätt att låta dagens stämningar influera på de principer, som man uppställt som ledande för sitt handlande, det har jag i dessa dagar fått lära mig. – Genom att avsäga mig din "Andra varning" bröt jag med min gamla affärsprincip som bokförläggare: att låta hvarje författare stå sitt eget ansvar och att endast vara den opartiske förmedlaren till allmänheten, en princip, som jag hittills konsekvent upprätthållit.

Han fortsatte med en detaljerad utläggning om innehållet i sin opartiskhetsprincip och brevet utmynnade i att han ångrade sig och att han gärna ville ge ut också det andra varningsordet. Men Sven

Hedin svarade att det tyvärr var för sent; han hade redan gjort upp med Norstedts.

Vänskapen mellan Sven Hedin och Karl Otto Bonnier förblev dock lika varm som den varit. Många gånger när Hedin befann sig i Stockholm, gästade han Nedre Manilla. Han var en mycket underhållande konversatör och en charmör som damerna föll för. På sitt oförlikneliga sätt berättade han om säregna människor han mött på sina långväga resor. Efter en sådan kväll var det med saknad man bröt upp från sällskapet där det fanns så mycket av fin kultur och värmande hemtrevnad.

Ett slag under bältet

När Hitler 1933 erövrat makten i Tyskland – och för övrigt redan dessförinnan – drev den tyska pressen, främst regeringsorganet Völkischer Beobachter och propagandaminister Goebbels' Der Angriff en våldsam hat- och lögnpropaganda mot "huset" Bonnier och dess seniorchef Karl Otto Bonnier. Där påstods bland mycket annat att Bonniers vore "en fara för normala förbindelser mellan Sverige och Tyskland" att "Bonniers kontrollerade 90 procent av all svensk press", och man kom till och med med den befängda fabeln att "Karl Otto Bonnier utgör en fara för freden i Europa". Der Angriff drog sig inte ens för att den 27 oktober 1934 på en förstasida med porträtt av Karl Otto och två av hans söner i en

No. 255 / Sonnabend
27. Oktober 1894

Der Angriff

... aber nicht bei mir!

Verlag: Verlagsbuchhandlung des H. B. N. L. P. Verlag, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799,

jättelik rubrik påstå att "Vier Bonniers beschwindeln das Schwedische Volk".

Påståendena att svensk press kommenderades av firman Bonnier hade redan i augusti 1934 föranlett en protest från pressens egna huvudorganisationer. Den lydde:

Med anledning av uttalanden i tyska tidningar i officiell ställning om att opinionen i den svenska pressen skulle bestämmas av bokförläggare Bonnier anser sig styrelserna för pressens huvudorganisationer – Publicistklubben, Svenska Tidningsutgivareföreningen och Svenska Journalistföreningen – å sin sida böra uttala att det icke föreligger någon grund för detta påstående. Ingen enskild person – vare sig den nämnde eller någon annan – har makt eller möjlighet att direkt eller indirekt, till exempel genom pressens centrala nyhetsförmedling, Tidningarnas Telegrambyrå, bestämma över opinionsbildningen i den svenska pressen i gemen.

År 1929 hade chefredaktören för Nya Dagligt Allehanda, Leon Ljunglund, valts till Publicistklubbens ordförande, ett val som visade sig vara lyckligt. Han arrangerade debatter i frågor som intresserade tidningsfolket och klubbaftnarna på PK blev under hans tid synnerligen välbesökta. Då Karl Otto Bonnier på sommaren 1931 fyllde 75 år mottog han bland hundratals telegram också detta: "Publicistklubben lyckönskar vördsamt och hjärtligt och ber Eder motta klubbens uppriktiga och varma hyllning för Edra betydelsefulla gagnande insatser i svenskt kulturliv", undertecknat Ljunglund. Tre år senare hade Ljunglund ändrat mening om Karl Otto Bonnier.

Då den tyska regeringen 1934 gick så långt att den hos Sveriges statsminister inlade protest mot "den svåra hets mot Tredje Riket, som svensk press låtit sig komma till last" och insinuerade att den svenska pressen skrev på kommando från enskilt håll, blev det stora flertalet svenska tidningar inte svaret skyldiga. Hur kunde man, i ett land där pressen inte fick skriva annat än vad den blivit intrumfad att säga, påstå att svensk press var köpt "för att under-

trycka sanningen om Tyskland"? Hela den svenska pressen upprördes över den tyska regeringens aktion, som syftade till att lägga hämsko på våra tidningars rätt att skriva vad de ville. Hela svenska pressen – med ett undantag: Leon Ljunglunds Nya Dagligt Allehanda. I en ledare den 12 augusti skrev han i sin tidning om den tyska regeringens protest: "Varje omdömesgill svensk måste medge, att den tyska aktionen är fullständigt befogad. Det är att märka, att de finansintressen, som åtminstone delvis stå bakom den svenskspråkiga smädkampanjen mot Tyskland icke äro svenska utan judiska."

Dag för dag skrev han nya gemenheter mot "juden Bonnier".

Han gjorde gällande att Karl Otto Bonnier stod bakom den sänkning av Aftonbladets lösnummerpris från 15 till 10 öre, som svårt hade drabbat hans egen tidning; Aftonbladet hade 1932 förvärvats av Erik Åkerlund, och Ljunglund antydde ett samband mellan denne och Bonniers. Han gav också Karl Otto ansvaret för den kraftiga reaktion inom pressen som den tyska regeringens ovan nämnda demarche hade framkallat och som hade tvungit honom att avsäga sig sin post som Publicistklubbens ordförande 1934. Han insinuerade till och med att Karl Otto hade haft sitt finger med i spelet, då Stockholms-högern beslöt att inte förnya hans mandat i riksdagens första kammare.

Sådana ord i en sedan gammalt ansedd tidning mottogs naturligtvis med förtjusning i Berlin och trycktes i hela nazistpressen.

Från alla håll fick Karl Otto uppmaningar att ge svar på tal, men han tvekade länge. Till slut brast emellertid tålamodet, och han skickade en skrivelse till Allehanda med begäran att få den intagen på framträdande plats och i obeskuret skick – vilket han också fick:

Herr Redaktör Ljunglund!

Nej, nu får det en gång bli slut! Och jag skall vara mera kortfattad och mera på sak än Ni:

Jag följer Ert föredöme och använder "det stränga ordet skandalöst", ja, jag går ändå längre, då jag säger, att Eder hets mot mig och mitt "hus" i ledare, spetsartiklar och "fria ord" sedan snart ett år är icke bara

"skandalöst", det är "gement"! Ty så måste jag beteckna de perfida och insidiösa ständiga utfallen mot mig i Er tidning, med, på det lösaste skvaller, grundade, påståendena, att jag är den som stått och står bakom hela den "likriktade" svenska pressen och som dödar tryckfriheten d.v.s., enligt Er terminologi tar livet av Er och Er tidning.

Nu får det vara slut med föraktets tystnad. Nu – sedan Ni, i den missbrukade tryckfrihetens namn i två långa reklamartiklar för Eder egen medborgardygd och Er tidnings förträfflighet (den kostar bara 10 öre och, herrar annonsörer, upplagan är starkt i stigande!) sammanfattat allt ont Ni har kunnat hitta på om mig – nu förklarar jag här på heder och samvete, öppet och offentligt, att jag icke har det allra minsta att göra med Edert utdrivande ur Första kammaren, med Eder avsättning från ordförandeplatsen i Publicistklubben, med Aftonbladets nedsättning av lösnummerpriset till 10 öre eller med futtigheten att ej låta Allehanda ensam få utkomma på dubbelhelgdagarna. Jag förnekar att jag i Dagens Nyheter, där jag suttit i styrelsen sedan 33 år, inblandat några mina privata intressen. Jag förnekar, att jag varken har eller någonsin haft möjlighet till bestämmanderätt över någon annan svensk daglig tidnings handlande. Jag förklarar det vara den uppenbaraste lögn att jag eller någon av mitt hus någonsin haft den minsta vilja eller den allra bittersta möjlighet att utöva något tryck till vår förmån inom Tidningarnas Telegrambyrå, inom Publicistklubben eller inom Radiotjänst.

Kan herr Ljunglund peka ut en enda tidning, som av mig eller mitt hus blivit subventionerad för att föra min talan och göra mig tjänster, eller kan han draga fram ett enda namn på någon av mig mutad journalist, som skrivit på mina order för mina intressen, ja, kan han ens visa upp ett enda exempel på att en tidnings medarbetare påverkats i av mig särskilt önskad riktning, tvingad därtill av den "bildligt talat materiella och andliga atmosfär" som utgått från mig. – Ja då, herr Ljunglund, skall jag ge Er rätt. Intill dess förklarar jag som min övertygelse, att vår gamla tryckfrihet nog står sig, även om herr Ljunglund icke står sig. Och jag upprepar högt och ljudeligt, att allt det sammelsurium som herr Ljunglund kokat ihop i en övertröttd hjärna, är skamligt förtal!

Herr Ljunglund skriver själv att "från åtskilliga håll" uppfattas N.D.A:s "kamp för det offentliga ordets frihet" som "någon sorts förföljelsevansinne hos dess chef". Det vore åtminstone en ursäkt för alla de gemenheter han behagat skyffla över mig och de mina.

Det måste ha känts befriande att äntligen ha fått tala ut. Från alla håll fick han erkännanden och komplimanger. Han fick också glädjen att uppleva att Ljunglunds otäcka anfall misslyckades, och att känslan för heder och anständighet kom till spontant uttryck. Ett antal personer ur Sveriges kulturelit som blivit upprörda över de skamliga angreppen på Karl Otto Bonnier offentliggjorde den 7 december 1934 genom TT följande protestskrivelse:

Upprörda över de öppna och förstuckna angrepp som i en aftontidning i Stockholm sedan en tid förekommit mot huset Bonnier och bokförläggare Karl Otto Bonnier personligen, be vi undertecknade att få uttrycka vår djupa indignation. Vi kunna icke stillatigande åse hur en kulturpersonlighet som Karl Otto Bonnier i text och bild framställs som en det fria ordets undertryckare och en hänsynslös utnyttjare av sin materiella makt. Vi ogilla på det högsta detta smädande av en man som starkare än de flesta varit medveten om sitt ansvar inför svensk kultur. Han och hans firma ha därtill gjort en för stor insats till den svenska andliga odlingens fromma. Kritik är en god och nödvändig sak, men när den urartar till förföljelse och smutskastning mot en högt förtjänt man och hans livsverk vilja vi inlägga vår protest.

Tor Andræ	Carl Laurin
Karl Asplund	Erik Lindorm
Bo Bergman	Ludvig Nordström
Albert Engström	Gunnar M. Silfverstolpe
Otto von Friesen	Sigfrid Siwertz
Axel Gauffin	Marika Stiernstedt
Verner von Heidenstam	Prins Wilhelm
Gustaf Hellström	Karl Wåhlin
Pär Lagerkvist	Hasse Zetterström
Selma Lagerlöf	Anders Österling

Efter detta blev det märkligt tyst.

Ett misskänt geni

Pär Lagerkvist var tjuogoett år gammal när han år 1912 debuterade med novellsamlingen *Människor* på Frams förlag, ett socialistiskt bokförlag som leddes av författaren Fredrik Ström. Året därpå gav samma förlag ut hans debattbroschyr "Ordkonst och bildkonst" med den innehållsrika undertiteln "Om modärn skönlitteraturs dekadans. Om den modärna konstens vitalitet". Det var en programskrift där Lagerkvist kritiserade den samtida litteraturen, som han fann efterbliven i jämförelse med det moderna måleriet. Det hade gjort starkt intryck på honom under några månaders vistelse i Paris på våren samma år. Han ville att dikten skulle överge det naturalistiska psykologiserandet och i stället eftersträva stilisering och enkelhet.

Hos Bonniers lade man märke till den unge begåvade författaren, och när han 1914 erbjöd förlaget ett nytt manuskript med titeln *Motiv*, blev det genast antaget. Det var prosastycken präglade av stor enkelhet i formen och med ett dystert, smärtafyllt innehåll. 1915 kom en samling berättelser med stoff från världskriget, *Järn och människor*, där han med grälla färger skildrade krigets fasor. Nästa bok blev diktsamlingen *Ångest* (1916), där han gav osminkade hjärtskärande uttryck för nöd och mänskligt lidande.

När det gällde Pär Lagerkvist, svek Karl Otto Bonniers intuition honom såtillvida som att han visserligen år efter år fann sig i att utge hans böcker – men han trodde inte på honom och förstod sig inte på hans mörka pessimism och dystra symbolik. Karl Otto överlät åt sina söner att bedöma huruvida här var en ny svensk författare. Mot den bakgrunden måste man se den kyliga tonen i brevväxlingen under de första åren av Lagerkvists kontakt med förlaget.

Pär Lagerkvist visste vad han talade om, när han skildrade människor i utsatta situationer: han levde själv i svår nöd och hade inte ens bröd för dagen. Följande brev från den unge Lagerkvist har han själv givit mig tillstånd att publicera. Den 25 mars 1915 skrev han till Karl Otto:

Då jag har det ekonomiskt så svårt ställt att jag inte ser någon möjlighet att kunna reda mig, ännu mindre arbeta lugnt på det jag till hösten skulle bli färdig med, vågar jag framställa en vördsam förfrågan om inte Hr Bonnier möjligen skulle vilja hjälpa mig genom att förskottera mig en summa på 200 eller 300 kronor. Det förefaller ju icke otroligt att "Motiv" efter den kritik den fått skulle ha sålts i så pass många exemplar att jag 1 juni skulle ha att påräkna det i kontraktet bestämda honoraret, och i varje fall kan jag redan under sommarens lopp bli färdig med en samling på tre längre noveller – av vilka den första snart är avslutad –, en bok på omkring 300 sidor vilken jag hoppas publiken skall mera uppskatta än prosadikterna och som jag vågar tro Hr Bonnier skall intresseras av och anse värd att honorera. Men under det vidrigaste ekonomiska tryck och utan möjlighet att skaffa pengar till det nödvändigaste ehuru mina anspråk äro otroligt små – hur skall jag kunna arbeta, åstadkomma någonting? Inseende det hopplösa i min situation har jag äntligen förmått mig till att skriva detta brev och bedja Eder hjälpa mig till att få arbeta i lugn och ro. Ni hjälper mig härmed till att skriva boken bättre än under nuvarande vidriga förhållanden och måhända infria de förhoppningar man på några håll ställt på mig. Det är ju för mig av största betydelse att nu framträda med en stark och vägande sak – Hr Bonnier kan nog föreställa sig hur det då känns att hindras i sina bästa avsikter genom rent yttre omständigheter! Jag är övertygad om att Ni, ehuru Ni icke personligen tilltalas av det jag skriver, tror på ärligheten i min strävan som författare. Jag ber Er nu hjälpa mig i denna min strävan.

Förgäves har jag sökt klara min nu mer än någonsin tilltrasslade ekonomi, förgäves har jag sökt intressera någon för mitt arbete, förgäves sökt få låna den behövliga summan i någon bank. Det är alltså först sedan alla andra utvägar fåfängt prövats jag vänder mig till Eder. Jag ber Eder: tag icke detta brev illa upp! – hade ej omständigheterna absolut tvingat mig därtill skulle det aldrig blivit skrivet.

År 1917 hade Pär Lagerkvist publicerat sex böcker, av vilka tre hos Bonniers, men de observerades knappt av recensenterna och försäljningen blev minimal. Hans skådespel *Sista människan* låg dessutom färdigtryckt. Lagerkvist som befann sig i Köpenhamn sände Karl Otto ett nytt manuskript: de tre enaktarna *Den svåra stunden*. Troligen skickade han det personligen med sin vän målaren Edward Hald. Här följer Karl Ottos svar, daterat den 24 november samma år:

En af Edra vänner, målaren Hald, har varit uppe och talat vackert för Er.

Med anledning häraf sänder jag Er här per postanvisning ytterligare 300 kronor som förskott – Ni får vara god kvittera dem och återsända kvittot.

Jag har äfven genomläst – på grund af herr Halds begäran – igår afton Ert manuskript men kan ännu ej säga Er *bestämdt att jag vill trycka* detsamma. Om jag gör det får de nu sända 300 gälla som honorar.

Jag är tveksam, emedan jag finner Ert opus så obetydligt. – Jag skall låta en annan person först läsa det.

Är detta lilla stycke verkligen ett helt års arbete för Eder? Är det den framtidslitteratur, som Ni vill anses representera? Och tror Ni att det är sådan litteratur som skall glädja eller uppbygga människorna?

Jag måste som *min* mening säga, att jag ej förstår denna kväljande fulhet hvarmed Er bok sysslar. Är det konst, så tyckes den mig vara på afvägar.

Lagerkvist måste ha blivit sårad av den totala brist på förståelse som hans förläggare visade honom. Han svarade omgående på Karl Ottos irriterade brev – i ett gripande försök att förklara både sitt arbete och sin nödställda situation:

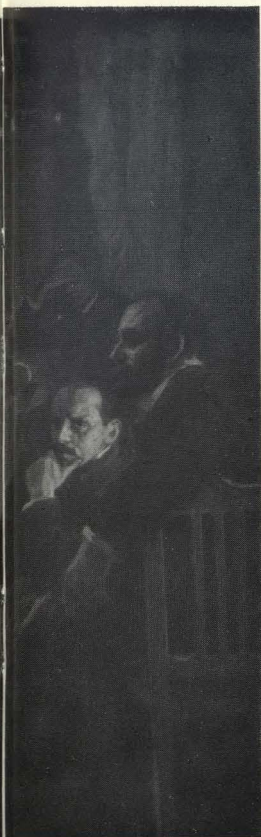
Att Ni anser resultatet av mina föregående böcker så bedröfligt att Ni redan innan Ni läst min nya bok kunde veta att Ni ej torde kunna trycka den, det förstår jag ej riktigt. Själv tycker jag mig ha mötts av så stort intresse och välvilja som en ung författare någonsin kan begära. Tvärtom är jag villig erkänna att intresset varit större än mitt arbete –

Karl Otto och Lisen Bonnier med de tre äldsta barnen (från vänster) Elin, Tor och Åke. Foto från 1887.

"Vänner". Aftonsamkväm i Juntan. Från vänster Betty Hirsch, Olga Fåbræus, Lisen Bonnier, Nanna Bendixson, Ellen Key, som läser ur ett manuskript, Georg Pauli (stående), Karl Otto Bonnier, Richard Bergh, Gerda Bergh, Artur Bendixson och Klas Fåbræus. Längst bort med ansiktet dolt av handen en figur ditsatt för kompositionens skull och i förgrunden med ryggen mot åskådaren konstnärinnan själv. Målning av Hanna Pauli 1907, något beskuren. (Tillhör Nationalmuseum. Replik på Nedre Manilla)

Stipendienämndens decembersammanträde 1906 i Karl Ottos och Lisens hem på Karlavägen. Sittande från vänster Erik Axel Karlfeldt, Per Hallström, Verner von Heidenstam, Selma Lagerlöf och Tor Hedberg; stående Georg Nordensvan och Karl Otto Bonnier som flankerar Carl Larssons porträtt av Oscar Levertin. Denne hade avlidit på hösten samma år.

Lisen Bonnier. Målning av Richard Bergh 1900. (Nedre Manilla)

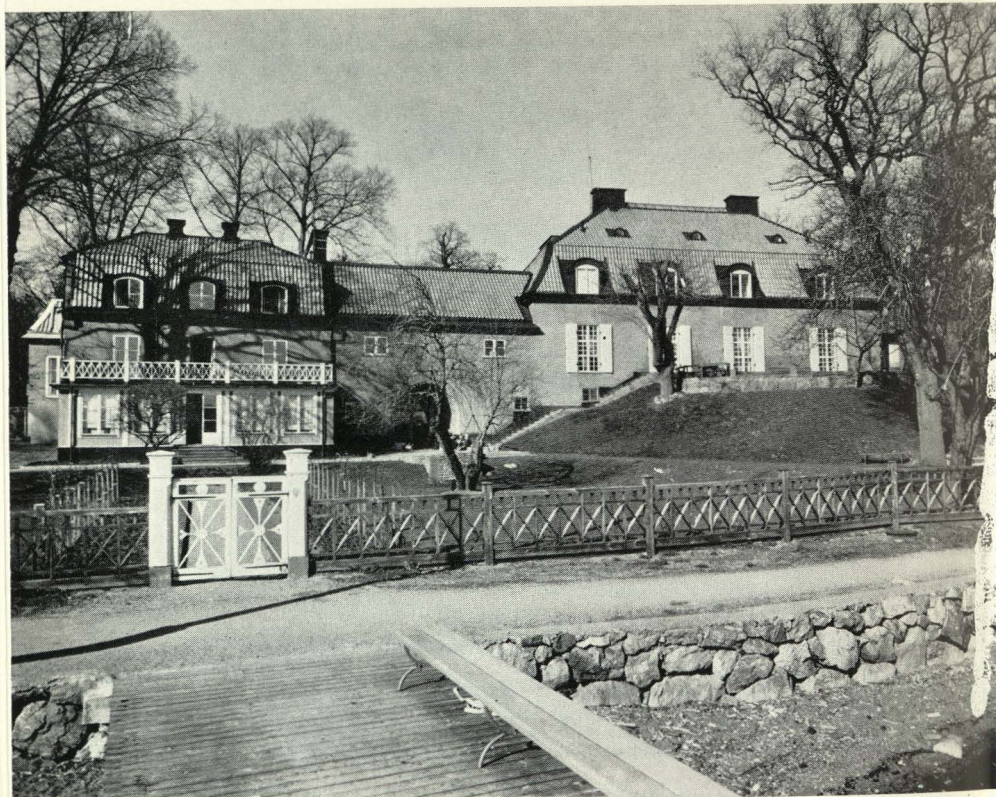
Karl Otto Bonnier. Målning av Carl Larsson 1915. (Nedre Manilla)

Lisen och Karl Otto i stora salongen på Nedre Manilla. Målningarna ovanför soffan föreställer Betty Bonniers föräldrar Jenny och Wolff Rubenson och är utförda av C. W. Nordgren 1854. Foto 1937, taget i samband med förlagets hundraårsjubileum.

Från stora salen på Nedre Manilla med bland annat Richard Berghs Fröding på sjuk-
lägret, målad 1909. Till vänster därom samme konstnärs Strindbergs-porträtt och till
höger Hanna Paulis Verner von Heidenstam som pilgrimen Hans Alienus från 1896.
Förvärvet av denna målning gav enligt Karl Otto Bonnier själv uppslaget till den
stora samling författarporträtt som nu finns på Nedre Manilla.

Nedre Manilla från sjösidan. Till vänster den gamla kruthusbyggnaden.

åtminstone hittills – förtjänat, och den utförlighet varmed mina ännu tyvärr alltför tunna böcker behandlats har ofta gjort mig förlägen och blygsam. Men när Ni nu plötsligt ej ens anser mig värd trycksvärtan, då blir jag en smula självmedveten, hur mycket jag än har emot att inta denna pose. Ni får förlåta mig, men jag anser att ett arbete av mig när jag verkligen lämnar det ifrån mig, vilket jag aldrig gjort eller kommer att göra förrän efter allvarligt övervägande, är värt att tryckas. Det kanske låter inbilskt, men Ni har själv tvingat mig att säga det. Ni tvingar mig att säga ännu ytterligare något, och jag gör det ehuru jag väl förstår att hela denna sak inte kan mycket intressera Er.

När mina böcker gått så bedröfligt så ser jag ej skulden till alla delar vara min. När en bok som Järn och människor, vilken strax den utkom, av kritici som publiken tror på, fick en överdrivet lovordande kritik, likväl ej såldes, så berodde detta i hög grad därpå att förlaget för sin del aldrig trodde att den skulle kunna säljas och därför lät den helt sköta sig själv. Förlaget använde sig aldrig av den kritik boken erhöll; och hur skall en ny författare vars ärlighet förbjuder honom att göra direkta publikböcker som förläggaren tror på under sådana omständigheter någonsin kunna bli känd av publiken? – Jag har verkligen inte själv kommit på det här, ty jag har ej ägnat min tid åt studier av vad reklamen betyder; men en förläggare som intresserat sig för mitt arbete och som förvånats över att mina böcker trots vad som skrivits om dem aldrig lyckats bli sålda har lagt denna synpunkt på saken – och den förefaller mig riktig.

Behöver jag säga Eder att jag skäms över att behöva leverera detta slags "försvar" för mitt arbete! Men den ekonomiska synpunkten är ju den *enda* Ni f.n. lägger på mig, och jag kan ej tro att Ni ens skall höra mig om jag formulerar mitt försvar på annat sätt.

I Ert sista brev förebrår Ni mig också att jag ej åstadkommit mer än "detta lilla stycke" under hela det gångna året. Jag måste väl då också söka försvara mig på den punkten. – De förhållanden under vilka jag arbetat har ej varit helt normala. Jag har nämligen som oftast inte haft något att leva av – eller också vetat mig om få dagar ej mer ha något att leva av. Ni kanske påminner Er hur jag förra våren bad Er sända mig 100 eller bara 50 Kr., emedan jag saknade allt. Ni nekade göra det, och jag säger ingenting därom. Men då fick jag ligga i en ödemark där jag ej kände en människa under en hel vecka utan mat, varav jag som man

kanske kan förstå blev sjuk och nedbruten. Och detta lilla exempel ger en bild av hurudan min tillvaro under senaste tiden på det hela taget varit. Men Ni begär vackra böcker, goda, uppbyggliga, vänliga böcker! Ni förundras över att jag kan se livet så fult och hemskt! Och inte nog med det: Ni begär stora volymer, avrundade verk som göra sig i marknaden. Av en hetsad, uppsliten mänska som aldrig känner fast mark under fötterna. Tror Ni att jag i denna förfärliga tid skulle kunnat åstadkomma något sådant, särskilt som tiden också för min inre mänska varit en ojämn kamp, ett fåfängt sökande efter visshet och klarhet. Kan det ej tvärtom synas Er riktigt att jag gjort denna förtvivlade bok, som är ett uttryck för vad jag känt. – Jag har verkligen också skrivit en volym på 300–400 sidor, vilken publiken säkert skulle bättre förstått att uppskatta; men den ger jag *inte* ut – därför att den ingen betydelse har för *mig*. (Är det riktigt? Det är riktigt.)

Min bok har Ni för övrigt funnit obetydlig. Det förundrar mig att Ni är så fullständigt övertygad härom och jag tvivlar på att alla komma att avfärda den så enkelt. Ni menar väl likväl ej att det är en *typisk* genomsnittsbok, sådan som man finner dussinvis av på bokhandelsdisken. Skulle dock inte den *möjligheten* finnas att det är en bok som man kan skilja från andra och som tillika trots sin fulhet är sådan att den som ej står kall och oberörd inför mänsklig smärta ej spottar på den och hänar den, därför att han känner att den innesluter en uppriktig människas ångest och bikt. Men dessa som verkligen förstå en annan människas lidande är ju så underligt få; och detta faktum, som jag ofta, fastän efterhand med allt mindre bitterhet erfarit, måste ju en förläggare framför allt ta med i räkningen.

Efter detta försvar vill jag blott bedja Er så snart som möjligt meddela mig om förlaget kommer att utge min bok eller ej, då det är av vikt för mig att få veta detta redan under den närmaste tiden.

Det dröjde en hel månad innan Karl Otto besvarade detta brev, och när svaret kom var det lika avvisande som tidigare. Han ville inte trycka manuskriptet som Hald hade haft med sig. Karl Otto skrev den 31 december 1917:

Har Ni den begåfning som jag och Hald och kanske andra – trots Er sitta inne med – så skrif ett dugande verk och bjud mig! Hald nämnde

något om en stridsskrift mot den nuvarande svenska litteraturen som, sannerligen, är klen nog – en satir var det visst? Men kritiserar Ni andra, så måste Ni själv bjuda på något starkt!

Naturligtvis fick han hjälp men när man läser dessa brev får man intrycket att Pär Lagerkvists förläggare var en snål och hjärtlös person, något som mångfaldiga vittnesbörd visar att han inte var. Vid hans bortgång 1941 talade till exempel Vilhelm Moberg för de författare som var unga då. Han sade bland annat: "Vi har honom att tacka för råd, stöd och uppmuntran – och han blev lika förstående för de yngre som för de äldre, lika hjärtligt och faderligt omtänksam."

Varför då denna avoga attityd mot Pär Lagerkvist? Skälet var att Lagerkvist var för mycket av en formsprängare och nydanare för Karl Otto Bonnier – som blivit så starkt fångslad av sin egen generations nydanare inom den svenska prosan och lyriken: Strindberg och Heidenstam. Han varken kunde eller orkade följa Lagerkvist. Han förstod honom helt enkelt inte.

Det fanns lyckligtvis andra i Karl Otto Bonniers omgivning – främst sönerna – som insåg Pär Lagerkvists egenart och hans litterära betydelse och som lyckades förmå förlagets seniorchef att inte släppa den unge författaren. Men det dröjde nära trettio år och lika många böcker, av vilka ingen enda blev någon försäljningsframgång, innan Lagerkvist slog igenom hos en större publik. Det skedde först 1944, tre år efter Karl Ottos död, med romanen *Dvärgen*. Man undrar hur Karl Otto Bonnier skulle ha upplevt meddelandet att Pär Lagerkvist 1951 erhållit den största utmärkelse en författare kan få: nobelpriset i litteratur.

Raskens -- "mina föräldrars historia"

En dag på vårvintern 1927 kom en ung man upp till förlagets kontor på Sveavägen: han såg ut att vara omkring trettio, lång, blond och brunbränd – en ung bonde trodde jag själv, som tog emot honom:

"Jag har skickat upp en bok, som jag skulle vilja ge ut på det här förlaget."

"Jaså, ja – hur var namnet?"

"Moberg"

Det hela tog – som så många andra liknande besök – inte mer än ett par minuter. Jag tog hem manuskriptet och läste det. Det fascinerade mig – jag kunde inte släppa det. Sedan gav jag det till min bror Tor med orden: "Det här är en bra sak. Du måste läsa det: vi kommer säkert att ta den." Sedan också Tor läst manuskriptet, gav han det till vår far.

Karl Otto Bonnier var över sjuttio år gammal, men hans intresse för talangfulla debutanter var oförminskat stort. Med sin femtioåriga rika erfarenhet ville han ge kloka råd och hjälp åt unga nybörjare och kom ofta med förslag som han ansåg skulle förbättra deras alster. Han kände alltid samma ansvar för att de böcker han gav ut skulle vara så mycket som möjligt utan vank och lyte.

När han läst Raskens – som boken hette – insåg han genast den unge författarens ovanliga berättartalang. Han skrev ett långt brev till "journalisten Herr Vilhelm Moberg" i Alvesta den 23 april:

Mina söner och meddelägare i firman, vilka alla tre med största intresse tagit del af Eder bok, "Raskens", ha anhållit att äfven jag skulle läsa igenom densamma för att göra Eder förslag för de förkortningar som de och Ni själf anse boken kräver. Jag har använt påskhelgen till

att läsa boken och det gläder mig att kunna säga Eder att jag icke på länge läst någon svensk folklifsskildring som jag anser vara så lyckligt gjord som denna. Jag finner också boken till omfånget väl lång, men jag nödgas tyvärr meddela Eder att jag knappast vet hvad som skall kunna föreslås till borttagning, då jag tycker det hela är så präktigt gjort. Här följer dock en liten lista på de förkortningar som jag skulle vilja ifrågasätta.

I första kapitlet kunde nog samtalet mellan drängarna åtskilligt förkortas utan att skada.

I andra kapitlet är rekryteringen kanske för långt utdragen. I sammanhang härmed kunde möjligen nionde kapitlet "Regementsmötet", som visserligen är rätt roligt, till och med saklöst strykas.

I tredje kapitlet ber jag få göra Eder uppmärksam på att det på flera ställen står kronor, bör väl heta riksdaler.

I sjätte kapitlet anser jag att bladet 94 och följande nog skulle kunna förkortas. Likaså hela sjunde kapitlet kunde gärna förkortas.

I åttonde kapitlet kunde första afdelningen förkortas.

14 kapitlet om skolbarnens kärlek förefaller mig något schablonmässigt, men det får naturligtvis icke borttagas, då den ju är grundläggande för det följande.

I sextonde kapitlet bör sista slutet af "Klangen som ställer till dans" förkortas.

Slutligen 19 och 20 kapitlet där tycker jag att saklöst 19 kapitlets tredje afdelning och hela 20 kapitlet borde strykas, så att boken slutade med att Rasken dog med Idas hand i sin. Äfven tycker jag att döds-kampen är litet för brett behandlad.

Min tro är att om Ni gör dessa borttagningar i nittonde och tjugonde kapitlen så skall boken alldeles bestämt vinna därpå. Hvad Ni skriver om händelserna efter Raskens död är ovidkommande och försvagar snarast intrycket.

På blad 305 står att Ida läser en psalm, men tidigare har Ni sagt att Ida hvarken kunde läsa eller skriva.

Ja, dessa äro de få anmärkningar och förkortningsråd jag har att ge Eder. Vill Ni nu gå igenom manuskriptet ånyo och göra de ändringar och förkortningar som Ni vid förnyad genomläsning anser lämpliga samt sedan sända upp manuskriptet skall det bli mig en glädje att få trycka boken och utgifva den vid början av hösten. Jag är förvissad om att kriti-

ken skall komma att uttala sig mycket vänligt om Edert arbete.

Nu beträffande honorarsvillkoren. Jag trycker boken till en början i 2.000 exemplar, mera kan man ju icke våga af ett förstlingsarbete, och bjuder Eder ett honorar härför af 50 öre pr exemplar, dvs. 1.000 :- kronor som utbetalas då boken föreligger färdig eller om Ni så önskar tidigare. Detta är för ett förstlingsarbete ett ovanligt stort honorar och jag kan endast bjuda Eder det i den rätt vissa förhoppningen att boken skall få framgång. Om Ni godkänner detta skall jag genast låta utskrifva och tillsända Eder ett kontrakt för underskrift. Manuskriptet följer samtidigt som assurerat paket.

Vilhelm Moberg svarade den 25 april:

Jag får tacka för Edert ärade brev av den 23 ds och jag upprepar, att jag är glad över att Ni visar så stort intresse för min debutbok, RASKENS.

Har också i går emottagit manuskriptet i retur och åter genomläst det, samtidigt som jag noga begrundat de av Eder i brevet lämnade förkortningsråden m.m. I mitt tycke har Ni i de flesta fall föreslagit till uteslutning romanens svagaste och mest uttänjda partier. Men beträffande uteslutningarna av hela dess sista kapitel – egentligen en epilög – och några sidor i det näst sista måste jag säga, att jag icke kan bli av samma mening som Ni. Nittonde kapitlets tredje avdelning bidrar att fylla ut karaktäristiken av Ida, romanens kvinnliga huvudperson – hennes beteende mot rivalen och dennas barn med Rasken, hennes i kapitlet på några rader uttalade livsfilosofi, hennes resignation och jämnmod, då det är fråga om livets mödor och sorger etc. – med allt detta vill jag söka göra bilden av Ida mer fullständig för läsaren. Vad som blir hennes öde efter makens död framgår också av dessa sidor. Sista kapitlet skulle däremot vara mer umbärligt, ehuru jag helst vill ha även det kvar. Däri har jag – det är ju endast fem (5) manussidor – velat understryka romanens *karaktär av verklighetsskildring* (romanen är ju mina föräldrars historia och har mera verklighet till grund än någon kanske kan tro), men kanske snärten mot ett visst slag av folklivsskildrare icke riktigt passar där. Vidare har jag sökt visa, hur illa de avlidna huvudpersonernas eftermäle svarar mot verkligheten: folk tror ännu det onda, som sagts om Ida, och har för sig, att Rasken blev förfrusen under en fylla, ehuru hans förolyckande blev följderna av en upphöjd handling, ett verkligt

offer, fast ett fullkomligt meningslöst offer. Detta är mitt försvar för sista kapitlet. Men slutet tycks icke ha gjort den verkan vid läsningen, som jag avsett, då Ni bestämt förklarar, att boken skulle vinna på dess borttagande. Själv tycker jag, att romanen blir bäst om slutet förblir oförändrat, men efter Edert yttrande är jag mycket tveksam.

För övrigt har jag vid genomläsningen haft mycket svårt att finna sådana partier, som kunde tagas bort utan skada och vars uteslutande skulle nämnvärt förminska romanens omfång. Jag hade redan under skrivningen en känsla av att arbetet svällde ut för mycket, och jag måste medge, att romanen på många ställen är uttänjd, men det är inte så lätt att enbart stryka: en grundlig omarbetning av vissa kapitel måste ske, om det inte skall bli några skönjbara luckor. Jag skall nu genast ta itu med filningen av "RASKENS" med ledning av Edra råd, och jag skall försöka ägna all min lediga tid åt arbetet, så att det skall nog inte dröja så länge, innan jag är färdig. Det brådskar väl f.ö. icke med sättningen ännu på någon månad?

Beträffande honoraret så antar jag Edert anbud om 1.000 kr. för upplaga intill 2.000 ex, då det för mig är huvudsaken att få boken utgiven och underställd kritiken. Om jag förstått Eder rätt, så skulle nytt avtal oss emellan träffas, för den händelse boken skulle gå ut i mer än dessa 2.000? Jag vill be Eder att få denna förmodan bekräftad. Vidare skulle jag utom honoraret vilja tillförsäkra mig ett litet antal friex. av boken – 25 st t.ex. – och hoppas jag, att Ni går in härpå. Och skulle jag kunna få mitt honorar, så fort kontraktet underskrivits? Jag vore mycket tacksam, om så kunde ordnas.

Emotseende kontrakt för underskrift tecknar jag

Med största högaktning Vilhelm Moberg

På detta brev svarade Karl Otto den 30 april:

Beträffande manuskriptet så gläder det mig att Ni anser att jag föreslagit till uteslutande de äfven af Eder som svagast erkända partierna, men vill Ni icke stryka slutet såsom jag föreslagit, så torde Ni ju gärna behålla det. Jag erkänner att det kan finnas skäl för att bibehålla sista afdelningen av sista kapitlet. Däremot är jag dock fortfarande af den meningen att slutkapitlet gärna kunde vara borta och att boken till och med skulle vinna därpå. Jag motser nu vid tillfälle manuskriptet tillbaka.

Det brådskar emellertid icke därmed, ty vi skola ju icke skicka ut boken förrän under sommaren.

Vilhelm Moberg skrev på nytt den 10 maj:

Har nu gjort vad jag kunnat vid min roman RASKENS, och manuskriptet har i dag återgått till Eder i assurerat paket.

Mitt arbete har varit mera omfattande än vad som kanske synes av resultatet. Ja, Ni kanske tycker, att min roman icke krympt ihop så mycket som Ni skulle ha önskat, men den kan nog icke, enligt min mening, göras kortare än vad den nu är, om den icke helt och hållet skall skrivas om. Förkortningen är också avsevärt större än vad som framgår av pagineringen (det var felpaginerat förut på ett par ställen, så att antalet sidor ursprungligen var 317), i det jag på ett stort antal bibehållna sidor gjort strykningar av meningar eller delar därav, som jag funnit umbärliga. Jag har ju noga gått igenom hela manuskriptet och såvitt möjligt sökt att icke släppa ifrån mig någon sida oförändrad, som kunnat förminsas.

Har som Ni finner i huvudsak följt Edra råd och påpekanden i Edert brev av den 23 april. F.ö. ber jag i anledning av anmärkningarna i detta brev få anföra:

Har ansett, att *nionde kapitlet* rymmer så många poänger ur knektarnas liv, att det bör bibehållas. Har emellertid helt och hållet skrivit om det och förkortat det med en dryg tredjedel, så att det nu bättre försvarar sin plats i romanen.

Sista kapitlet offrade jag slutligen utan nämnvärda självstympnings-smärtor; efter nytt betraktande fann jag, att det var ganska löst påhängt. Däremot har jag bibehållit nittonde (numera sista) kapitlets sista avdelning. Har emellertid skrivit om den från början till slut och gjort den en sida kortare.

Vidare vill jag påpeka, att jag gjort smärre förkortningar och sammandragningar på flera andra ställen än de av Eder föreslagna.

Beträffande anmärkningen mot Idas psalmläsning i sista kapitlet: Ida kan *läsa i bok*, såsom framgår på ett par ställen. Däremot står det, att hon inte kan skriva eller *läsa skrivet* – som förhållandet ofta var med allmogekvinnorna för ett halvsekel sedan.

Det är nu mitt hopp, att Ni skall bli någorlunda tillfredsställd med

Raskens – "mina föräldrars historia"

min "självstympning" av RASKENS. Jag är verkligen icke i stånd att skära bort mer.

Det var det sista brevet från Vilhelm Moberg till Karl Otto Bonnier. Därefter övergick korrespondensen med honom helt till mina bröder Tor och Kaj.

Karl Otto Bonnier och Dagens Nyheter

Vid slutet av 1880-talet hade Rudolf Wall tröttnat på att vara Dagens Nyheters huvudredaktör, en post som han beklätt ända från starten 1864. Han överlät dels den största delen av sitt aktieinnehav, dels också posten som huvudredaktör på Fredrik Vult von Steijern, som satt kvar i tio år. 1896 anställde denne Otto von Zweigbergk som medarbetare och två år senare gjorde han honom till huvudredaktör. Samtidigt sålde von Steijern – bakom redaktionens rygg (via Skandinaviska Tryckeribolaget som bulvan) – största delen av sin aktiepost till Anders Jeurling, som var redaktör för och ägare till Dagens Nyheters främste konkurrent Stockholms-Tidningen. Det visade sig emellertid att Jeurling hade överskattat sina krafter: han blev inom kort tvungen att sälja sin aktiepost igen.

Otto von Zweigbergk var nu – år 1903 – mycket angelägen om att de nya aktieägarna i Dagens Nyheter skulle vara politiskt pålitliga. Han vände sig därför till dem av sina vänner som han visste att han kunde lita på, bland andra sin gamle vän Karl Otto Bonnier. Samtidigt som han erbjöd honom att köpa en stor aktiepost, erbjöd han honom en plats i Dagens Nyheters styrelse.

Karl Otto hade sedan faderns död tre år tidigare ensam skött det stora bokförlaget och hade alltså mer än nog av arbete. Men han tog emot Zweigbergks erbjudande med glädje: både därför att tidningen kämpade för de åsikter som alltid hade varit hans egna, och för att han uppskattade förmånen att få sitta vid sidan av Otto von Zweigbergk, vars lysande intelligens och rakryggade karaktär han högt beundrade. Men vid utgiftsposten för de nyköpta DN-aktierna skrev han i marginalen till sin kassabok *aux fonds perdus*, eftersom han ansåg sig – vad den ekonomiska sidan av saken beträffade – ha

gjort en mycket dålig affär.

Från och med Karl Ottos inträde i styrelsen och i ännu högre grad sedan han år 1909 blivit dess ordförande, lade skötseln av Dagens Nyheters ekonomi och omsorgen om tidningens utveckling beslag på mycket av hans tid och intresse.

Innan min far erbjöds att överta den nya stora aktieposten, hade Otto von Zweigbergk begärt att han skulle ge ett bindande löfte att aldrig i egenskap av aktieägare begagna sig av sin ställning för att obehörigen blanda sig i tidningens redaktionella ledning, dess självständighet och oberoende – ett löfte som Karl Otto obrottsligt höll under hela sitt liv. Det var lika angeläget för Karl Otto Bonnier som för tidningen själv att ingen på något sätt kunde tumma på redaktionens integritet: varje försök från obehörigt håll att öva påtryckning på ledarskribenterna måste förhindras. Men hur skulle man kunna skapa en garanti för detta? Jo, om man kunde samla ett tillräckligt stort antal aktier till ett majoritetsblock och förankra detta block på ett absolut säkert ställe. Men var? Karl Otto visste inget säkrare ställe än i sitt eget förlags kassavalv: där skulle ingen kunna röra detta block, som i sig utgjorde den bästa försäkringen för att tidningen skulle förbli självständig. Efter Vult von Steijerns död 1919 köpte han av dennes änka ytterligare en aktiepost och blev därigenom inte bara den störste aktieägaren utan också innehavare av majoriteten.

För min far fanns det emellertid något långt viktigare än enbart säkerhetsmomentet. Han såg en klar affinitet, ett släktskapsförhållande mellan det frisinne och den oräddhet som hade präglat utgivningspolitiken i Albert Bonniers Förlag, både under hans fars och hans egen tid, och Dagens Nyheters frisinne och orädda avant-gardism såsom Zweigbergk hade format den. Han fann klichén om den vingliga Madam Andersson missvisande och grundlös; det var bara reaktionärer, menade Karl Otto, som i modet att frångå stelnade åsikter och i oräddheten att ligga före sin tid – och före konkurrenterna – såg osjälvständighet och "vinglande". Det var denna samstämdhet på djupet mellan förlaget och tidningen

som avgjorde hans handlande och bestämde honom för att låta förlaget förvalta den stora aktieposten. Då kunde redaktionen frigöra sig från all ängslan för att majoritetsblocket – det vill säga tidningen – bakom redaktionens rygg en vacker dag skulle ha sålts till någon part, enskild eller en organisation, med kanske politisk och kulturell orientering åt konträrt motsatt håll mot det som tidningen företrädde. Ur redaktionens egen synpunkt – menade Karl Otto – kunde ingenting vara mera betryggande än att ha majoritetsblocket fast bundet vid förlaget med dess sekelgamla frisinnade traditioner.

Innehavet av aktiemajoriteten omfattade två rättigheter som samtidigt också var skyldigheter: dels att kontrollera tidningens administration, den tekniska och försäljningsmässiga, och dess ekonomi, och dels att vid skifte av chefredaktör se till att den nye redaktören förpliktade sig att redigera tidningen i dess traditionellt frisinnade anda.

Hur viktigt det var att majoritetsblocket låg väl förankrat fick Karl Otto Bonnier snart erfara. När Ivar Kreuger en gång i slutet av 1920-talet var middagsgäst på Nedre Manilla och konversationen vid kaffet i biblioteket plötsligt tröt, framkastade Kreuger helt abrupt – till min fars och allas vår stora förvåning – och utan sammanhang med vad vi tidigare talat om: "Om Dagens Nyheters aktiemajoritet är till salu, så är jag gärna köpare!" Och innan ett nekande svar ens hann utsägas, fortsatte Kreuger: "Herrarna får själva bestämma priset." Svaret blev som sagt ett bestämt nej.

En gång på 1930-talet gjorde Axel Wenner-Gren genom en mellanhand samma förfrågan och fick naturligtvis samma svar.

Dessa två incidenter visade, menade Karl Otto, hur ytterst viktigt det var att Dagens Nyheters aktiemajoritet var fast förankrad där frisinnet inte kunde ifrågasättas.

Varje ny chefredaktör för Dagens Nyheter måste alltså i sitt kontrakt med tidningen förbinda sig att i Rudolf Walls och Otto von Zweigbergks efterföljd efter bästa förmåga redigera tidningen "i dess traditionellt frisinnade anda". Men det hindrar inte att tid-

ningens spalter står öppna för signerade artiklar med helt skilda åsiktsriktningar. Och Dagens Nyheter har därmed – på grund av sin stora upplaga – kommit att bli den svenska pressens främsta forum för politisk och kulturell debatt.

Även om de ovan citerade orden om skyldigheten att redigera tidningen i den traditionella frisinnade andan skulle komma att strykas i framtida kontrakt med nya chefredaktörer, kommer samma krav på idésammanhang, konsekvens och ansvar vad ledarna be-
träffar att gälla som om dessa ord funnes kvar i kontrakten.

En tidnings opinionsbildning har ju sin grund i den ideologi som dess historia och tradition ger besked om – och Dagens Nyheter är i detta sammanhang tillräckligt kända. Icke desto mindre har tidningen under sin 110-åriga tillvaro många gånger blivit beskylld omväxlande för högervridning och vänstervridning: till exempel under Sten Dehlgren för nazistsympatier, under Tingsten för radikal-rabulism (mot statskyrka och monarki och för anslutning till NATO) och nu sist under Olof Lagercrantz för extrema vänstersympatier. Och dessa beskyllningar har sannerligen inte alltid varit orättvisa! Men – och detta är viktigt och ofta borttappat i debatten – sedda i det långa perspektivet visar det sig hur tillfälliga, hur tids- och konjunkturbetingade och hur efemära alla sådana avsteg från den "raka" linjen alltid varit: påtryckningsgrupper och högljudda maffior förgår – men tidningens sekellånga linje består!

Så länge röstmajoriteten ligger kvar i den nuvarande ägarens händer och så länge denne har ett avgörande inflytande över tillsättandet av den för tidningens hållning ansvarige chefredaktören så länge kommer Dagens Nyheter att förbli ett bålverk mot allsköns anti-demokrati, varifrån den än kommer, och tidningen kommer framdeles liksom hitintills att följa den frisinnets väg vars början utstakades och vars färdriktning angavs för mer än hundra år sedan av Rudolf Wall och min farfar Albert Bonnier.

Och dessutom ytterligare detta:

Trots hans innehav av aktiemajoriteten i tidningsbolaget var det – både av principiella och moraliska skäl – helt otänkbart för min

Arbetsdagens slut

Den 26 maj 1941 gick Karl Otto Bonnier ur tiden.

Hans liv blev långt och rikt på märkliga händelser i den svenska bokens värld, där han blev en centralgestalt. Han skulle ha kunnat se tillbaka på sin verksamhet och känna stor tillfredsställelse över vad han uträttat för vårt land och dess andliga odling – men han var alldeles för anspråkslös för att göra några svepande omdömen om betydelsen av sitt eget livsverk.

Två glädjande händelser inträffade under Karl Otto Bonniers ålders höst.

Tre veckor innan han fyllde åttio år blev han av humanistiska sektionen vid Stockholms högskolas filosofiska fakultet promoverad till hedersdoktor. Det skedde i Blå hallen i Stockholms stadshus och promotor, Arvid Gabrielson, harangerade honom bland annat med orden: "Karl Otto Bonnier har sedan decennier spelat en stor och betydelsefull roll för svensk litteratur." Utmärkelsen gjorde honom röd, stolt och lycklig.

Långt betydelsefullare för Karl Otto var emellertid att den dröm han i årtal burit på, förhoppningen att få uppleva Albert Bonniers förlags hundraårsjubileum, gick i uppfyllelse. Det firades med ståt och stor pompa den 30 oktober 1937.

Vid festen överlämnade Karl Otto och Lisen Bonnier en miljon kronor till en stiftelse som skulle heta "Albert Bonniers 100-årsminne", och som skulle utdela årliga stipendier till "på svenska språket skrivande män och kvinnor – skönlitterära författare, författare av arbeten i humanistisk vetenskap och populärvetenskap", samt till journalister och bokkonstnärer. Vidare gick en halv miljon

till "Albert Bonniers rese- och studiefond" och lika mycket till kontanta gratifikationer åt de anställda.

Det hölls en festlig bankett för nära tvåtusen gäster: samtliga på förlaget anställda, tillsammans cirka niohundra personer, från direktörer och avdelningschefer till packkarlar, lastbilschaufförer och springpojkar; vidare förlagets alla författare, Sveriges bokhandlare, svenska och skandinaviska bokförläggare samt representanter för regeringen och diverse honoratiores. Maten var delikat, champagnen flödade, och talen var många, kvicka och högstämda, och dansen varade till långt fram på småtimmarna.

Karl Otto Bonnier höll själv ett tal där han bland annat sade, att det arv han fått från sina fäder och som han lämnade vidare åt sina söner var

... den bärande tradition som städse varit och alltjämt förblivit förlagets, och som utgjort det kitt som bundit sten vid sten vid uppbyggandet under 100 år av det stora förlagshuset. Traditionen heter: kärlek till svensk diktning och svensk kultur. – Men i denna tradition ingår också som en oupplösligt integrerande del den känsla av plikt gentemot författaren och hans verk, som varit vår firmas ledtråd under ett gånget sekel. Icke endast den självfallna plikten att i möjligaste mån söka sprida de litteraturens mogna alster, som ställts under vår firmas vård, och söka hålla dem friska och levande. Utan främst den förläggareplikt som, enligt min uppfattning, ett stort bokförlag aldrig får förgäta, den kanske betydelsefullaste, om förlaget vill fortfara att förbliva samlingsrummet för de nya generationernas, de kommande litteraturepokernas män – plikten att hjälpa vid det ofta så tunga, det som regel otacksamma framförandet av nya tankar i nya former, av nya meningar som vilja göra sig hörda, tankar och meningar som kanske ej sällan stå i strid mot vad som officiellt får sägas. Där den traditionen upprätthålles, där skall det gamla hundraåriga huset icke murkna, där skall det tvärtom under unga, dugande mäns ledning gå sitt andra århundrade segersvisst till möte.

Författarna firade jubileet med en hyllning till sin gamle förläggare Karl Otto. Den fick formen av ett tal på vers av skalden Bertil Malmberg. Slutstrofen löd:

Arbetsdagens slut

För hans goda, skapande vilja,
målviss och rak,
för den trohet han höll genom åren
mot ordets heliga sak,
för den vårdnad han skänkte,
den vördnad han vann
– hyllar den svenska dikten
sin örtagårdsman.

Man har tagit för givet att Karl Otto Bonnier var en driven finansman – men det är helt säkert en felbedömning. Att han där-
emot var en skicklig bokförläggare är säkert: en av de skickligaste
vårt land har haft. Visserligen levde och verkade han under den
svenska litteraturens ”guldålder”, och man kanske kunde tro att
det inte var någon större konst att spåra geniet i förstlingsverk av
en Verner von Heidenstam eller en Selma Lagerlöf – men det är
lätt att vara efterklok. Karl Ottos särskilda begåvning var att han
redan vid det första mötet med något nytt och kanske revolutione-
rande nästan alltid kunde fatta dess värde.

Han var ivrig Strindbergs-beundrare från sin tidiga ungdom och
kom att omfatta 80-talisternas realistiska utvecklingstro och all-
mänt radikala kultursyn. Men det hindrade inte att han också var
öppen för 90-talismens fantasivärld och romantik sådan den tog
form i en Hans Alienus eller en Gösta Berling. Vad han sökte var
talang, inspiration, geni, oavsett vart det intellektuella idéinnehållet
pekade. Han hade många gånger modet att satsa på sådant som
stred mot både kritik och publiksmak – men det slutade ofta med
att han fick rätt.

Karl Otto Bonnier var inte religiös i ordets vedertagna mening.
Han levde efter sådana etiska normer, som han ansåg självklara
men som han aldrig mig veterligt formulerade i ord. I hemmet
talades icke religion, men föräldrarnas exempel blev den naturliga
förebilden för barnensandel. Tron på en levande Gud och ett liv
efter detta förvisade Karl Otto Bonnier till avdelningen för vid-
skepelse.

Nej, Karl Otto hade ingen religiös tro – men en politisk tro hade han. För honom var liberalismen den vettiga, ja, den enda saliggörande läran. Han gillade dess teser om frihandeln, om tryckfrihet och övriga mänskliga fri- och rättigheter och om likheten inför lagen. Vad de ekonomiska förhållandena beträffar anslöt han sig till liberalismens tes att den enskilde medborgaren skall ha största möjliga frihet så att de individuella krafterna får fritt spel: då skulle resultatet bli – trodde han fullt och fast – full sysselsättning och ökat allmänt västånd.

Fast han tidigt gjorde sig till medlem i Frisinnade klubben och ogärna missade något av klubbens samkväm var hans intresse för svensk politik, inrikes såväl som utrikes, den passiva åskådarens. Vad som däremot verkligen intresserade honom var världspolitiken, det vill säga världens politik i stort. I Dagens Nyheters styrelse yrkade han på att tidningen skulle anställa verkligt dugliga korrespondenter i de viktigaste huvudstäderna, och han läste deras korrespondenser noga varje dag. Han sympatiserade starkt med den politik som hans idoler Asquith, Grey och Lloyd George förde och gladdes sig över de liberalismens friska vindar som tack vare dessa män blåste över England, och han var övertygad om att deras politik skulle influera den politiska utvecklingen också här hemma. Fastän han under hela första världskriget ivrigt hoppades på axelmakternas nederlag, blev han bekymrad över Versailles-fredens hårda villkor mot Tyskland och Clemenceaus kompromissovilja. Det var också helt naturligt att han beundrade Woodrow Wilson, och han trodde på fullt allvar att den amerikanske presidentens fjorton punkter skulle göra världen till "a better place to live in", men den statsman som han beundrade allra mest var kanske ändå Venizelos, den grekiske statsministern, som – till skillnad från det tyskorienterade grekiska kungaparet – ville ansluta Grekland till ententen – och lyckades. "Ja, ser ni", sa han till oss barn, "Venizelos är modig och klok", och tillade "om bara Venizelos och jag fick ordna världens affärer så skulle allt bli bra." Och där stod vi med öppna munnar och beundrade honom.

Ett av Karl Otto Bonniers mest framträdande drag var hans generositet. Han var inte bara generös med sitt timliga överflöd utan också med sin tid och sin hjälp – särskilt åt de unga debuterande författarna som han gav så många positiva råd, alltid med stor klokhet och takt.

Han hade en princip: att förläggaren inte får utöva någon censur – annat än mot det undermåliga – och den demonstrerade han både i ord och i handling. Detta var varken taktik eller affärskloket; hos Karl Otto var toleransen mot oliktänkande och vidsyntheten ett karaktärsdrag. Han var aldrig nedlåtande, alltid chosefri, i vidaste bemärkelse mänsklig.

Naturligtvis medförde hans arbete i det stora bokförlaget bekymmer, både små och stora. Men då han och Lisen på Stockholms Central steg upp i sovvagnen som skulle föra dem till Trelleborg och ner till kontinenten, hade han den lyckliga förmågan att genast skaka av sig alla förlagsbekymren och ägna sig åt resans behag. Men han hade alltid något korrektur i rockfickan! Då Lisen ville gå i butiker, i Galeries Lafayette i Paris eller något annat varuhus i någon annan stad, tog Karl Otto gärna en stol och satte sig att läsa sitt korrektur, obekymrad om omgivningen. Han var en arbetsmyra som få och ett av hans ordspråk var: "Rastar jag så rostar jag."

För hans efterkommande måste hans liv te sig mäkta långt och väldigt till sitt innehåll.

Det var det också.

Några slutord

Det kan förefalla anmärkningsvärt att denna krönika upptar ett så ringa antal brevdialoger mellan min far och de nya författarna under 1920- och 30-talen. Det betyder inte att det saknas brev i arkiven – förutom de i denna krönika citerade. Visst inte. I själva verket finns det mängder av brev mellan Karl Otto Bonnier och många av den tidens författare. Några av de flitigare brevskrivarna var till exempel Ola Hansson och hans hustru Laura Marholm, Bengt Lidforss, Fredrik Böök, Vilhelm Ekelund, Marika Stiernstedt, Henning Berger, Frank Heller – och många många andra. Men deras brevväxling med förlaget rör inte deras författarskap i någon större utsträckning utan är till största delen av en helt annan natur, den handlar om papper och tryck, förskott och annonser om "orättvisa" recensenter och "ointresserade" bokhandlare, om gemensamma bekanta och om samtidens aktuella personligheter och om mycket annat – vilket dock icke får uppfattas som att dessa korrespondenser skulle helt sakna litteraturhistoriskt värde.

Dessutom finns det naturligtvis en mycket stor och delvis synnerligen intressant korrespondens mellan å ena sidan hela raden författare från 1900-talets början och fram till våra dagar och å den andra de förlagets chefer – mina bröder Tor och Kaj, jag själv, min son Gerard och min sonson Karl Otto samt några utanför familjen stående – som i tur och ordning tagit vid där min far och senare mina bröder och jag slutade. Men den redogörelsen ligger helt utanför vad jag avsett att skildra i denna bok. Min bror Tor fyllde med

Några slutord

sin år 1972 utgivna bok Längesen några av luckorna, men det tillkommer en yngre krönikör att någon gång mot slutet av detta sekel skildra inte bara det nära nog till svensk institution blivna Albert Bonniers Förlags historia, utan också vissa av vår familjs enskilda medlemmars förhållande till författarna och litteraturen under *hela* 1900-talet.

A.B.

Personregister

- Acke, Eva 184
 Acke, J.A.G. 184
 Almquist, Viktor 172
 Almqvist, C.J.L. 30, 47, 92
 Annerstedt, Claes 179
 Anrep, Gabriel 76

 von Bahr, Eva 199
 Behrens, Fanny 55
 Bendixson, Artur 180
 Bendixson, Ivar 140, 179
 Bendixson, Nanna 180
 Benecke, John 44
 Bennedich, Carl 165
 Berg, Fridtjuv 186, 188 f
 Berger, Henning 244
 Bergh, Gerda 181
 Bergh, Richard 139, 144, 181 f
 Bergström, David 172
 Beskow, Elsa 197
 Beskow, Natanael 197
 von Betzen, Alfred 55
 Bildt, Carl 179
 Björck, A.V. 133
 Björnson, Björnstjerne 113 f, 117 f, 123
 Blanche, August 30, 53 f, 85, 152
 Blid, Hildegard 196 f
 Blid, skomakare 196
 Boberg, Ferdinand 192
 Bondeson, August 138
 Bonnier, Adolf 7, 12, 14 f, 17-34, 38 f,
 41, 43, 45-51, 53 ff, 58, 59-63, 67 f,
 81 ff, 96 f
 Bonnier, Albert 7, 14, 18 f, 26 ff, 33-
 41, 46 ff, 51-58, 63-73, 75-82, 84 ff,
 88-99, 103-107, 109-132, 135, 137 f,
 140 ff, 144, 148-155, 159, 166-170,
 173, 198, 234, 237
 Bonnier, Betty 56 ff, 84, 86, 91-96, 98,
 102 f, 105, 113, 121, 131, 137 f, 141,
 144, 146, 148 f
 Bonnier, Bolette 12
 Bonnier, Charlotte 44 f, 56
 Bonnier, David Felix 7, 14, 26 ff, 33,
 38-46, 48, 54-57, 63, 67-75, 77 f,
 81 f
 Bonnier, Elin 191, 195
 Bonnier, Ester (född Elkan) 10, 18 ff
 Bonnier, Esther (född Philip) 23 f,
 26 ff, 33 f, 38 f, 46 f, 51, 81
 Bonnier, Eva 103, 113, 137 f, 141-148,
 173
 Bonnier, Frederikke 12, 18 f
 Bonnier, Gerard 244
 Bonnier, Gerhard 7-22, 24, 47 f
 Bonnier, Gert 192, 195
 Bonnier, Greta 192, 195
 Bonnier, Hanne 14, 137
 Bonnier, Henriette (Jette) 12, 137
 Bonnier, Isidor 50, 80, 96 f, 103, 108
 Bonnier, Jenny 57, 86, 93, 103, 113,
 137-141, 144, 148, 173
 Bonnier, Julie 12, 24, 137
 Bonnier, Kaj 192, 233, 244
 Bonnier, Karl Otto 7, 14, 58, 77, 80,
 86, 94-115, 117, 121 f, 124 ff, 129-
 140, 149 f, 152-160, 162-166, 173 ff,
 177-189, 191-195, 202 f, 205-244
 Bonnier, Karl Otto d.y. 244
 Bonnier, Lisen 99-102, 134, 139 f, 160-

Personregister

- 163, 165, 175, 179, 181-184, 189-
200, 239, 243
Bonnier, Philippine 14, 137
Bonnier, Sally 14
Bonnier, Sophie 49 f, 81, 96
Bonnier, Tor 163, 191, 193, 195, 207,
228, 233, 244
Bonnier, Åke 191, 195, 207, 228, 244
Borch, Chr. 92
Brandes, Edvard 179
Brandes, Georg 123
Branting, Hjalmar 105, 117, 163
von Braun, Wilhelm 60 ff
Bremer, Fredrika 30, 59 f
Bromée, Emilia 198
Bögh, Erik 90
Börjeson, John 92
Böök, Fredrik 244
- Carl XIV Johan 14, 19
Carlén, Emilie, se Flygare-Carlén
Cramær, Mauritz 37
- Dalin, Alfred 186 ff
Dannström, Isidor 53
von Dardel, Fritz 32
David, Marie 143
Davidson, Henrik 140
Dehlgren, Sten 237
Desideria, drottning 23
Dietrichson, Lorentz 91, 93
Dietrichson, Mathilde 91
- Ebeling, Mathilda 53 f
Ekelund, Vilhelm 244
Ekgren, Carl Erik 73
Ekman, Gösta 198
Enblom, Victor 55
Engström, Albert 167, 221
Eugen, prins 184
- Fahlstedt, Amalia 197
Flodin, Sigfrid 103
Flygare, Edvard 60
Flygare-Carlén, Emilie 30, 60 f
Fogelqvist, Torsten 199
Forsslund, Karl-Erik 167 f
Fredholm, J.H.G. 105
Fries, Elias 12
von Friesen, Carl 172
Fritze, C.E. 103, 106, 108
Fröding, Gustaf 7, 166-172, 178, 182,
203, 207, 215
Fåhræus, Klas 145, 182
Fåhræus, Olga 182
- Gabrielson, Arvid 239
Geber, Hugo 133
Geibel, C. 33 f
af Geijerstam, Gustaf 108, 110 f, 129,
132 f, 139 f, 157
af Geijerstam, Nennie 144
Gellerstedt, A.T. 172
Gernandt, C. och E. 132 f
Gleerup, Christian 17, 20
Granberg, Jeanette 53
Grieg, Edvard 92
Grieg, Nina 92
Grönvall, Alexis 97
Gustaf V 165, 208, 213 f
Günther, Julius 53
- Hald, Edward 224, 226
Hallström, Per 174, 182, 190
Hansen, Peder 90
Hansson, Ola 244
Hasselberg, Julia 146
Hasselberg, Per 145 ff
Hedberg, Frans 35, 53, 149
Hedberg, Tor 144, 174
Hedenstierna, Alfred (Sigurd) 168
Hedin, Adolf 73
Hedin, Sven 162, 165, 213-216
Hedlund, S.A. 70, 73, 84, 86, 88
Hegardt, Gustaf 90
Hegardt, Sigrid 90
von Heidenstam, Verner 131, 159-165,

Personregister

- 167, 174-178, 180, 182, 189 f, 221,
227, 241
Heller, Frank 244
Hierta, Lars Johan 30, 51 f, 59, 76, 79
Hillberg, Emil 126
Hirsch, Abraham 49
Hirsch, Betty 193
Hirsch, Hanna, se Pauli
Hirsch, Salomon Meyer 49
Hirschel, Feile 9
Hirschel, Loebel Samuel 9
Hoffmann, Adolf 41
Hånell, August 83
Hæggsström, Ivar 103

Ibsen, Henrik 90
Isaksson, Sophie 56

Jeurling, Anders 234
Jolin, Johan 53
Josephina, kronprinsessa 23
Josephson, Anna, se Thiel
Josephson, Emelie 99, 101 f, 194 f
Josephson, Ernst 99
Josephson, Ida 99, 139
Josephson, Jacob Axel 99
Josephson, Ludvig 29 ff, 50, 99
Josephson, Wilhelm 99
Jäderin, Edv. 105

Kamp, Lauritz 19, 21, 28
Karlfeldt, Erik Axel 175, 190
Key, Ellen 139 f, 174 f, 181 ff, 193-
197, 208
Koehler, K.F. 33, 97
Kreuger, Ivar 236

Lagercrantz, Olof 237
Lagerkvist, Pär 221-227
Lagerlöf, Selma 162, 175, 185-190,
221, 241
Lamm, Axel 55 f
Larsson, Carl 87, 142 f, 146, 150-158,
184
Larsson, Karin 143, 150 f, 184
Larsson, Ulf 157
Larsson, Yngve 198
Leche, Wilhelm 172
Lenhardtson, Albin 199
Levertin, Ebba 180
Levertin, Oscar 160, 174 f, 177-180,
183, 184
Levin, Isak 26
Lidberg, Karl 70 ff
Lidforss, Bengt 244
Lidman, Sven 208-212
Liebmann, Sally 19
Liebmann, madame 18 f
Lind, Johan 60 f
Lindström, Rikard 135
Ljunggren, Gustaf 92
Ljunglund, Leon 217-221
Looström, Claes 96, 103, 106-110, 124
Looström, Ludvig 157

Malmberg, Bertil 240
Malmström, August 91, 141
Marholm, Laura 244
Martensen, H.L. 123
Meijer, Bernhard 104 f
Meyer, Emy 193
Moberg, Vilhelm 176, 227-233

Nordensvan, Georg 174
Nordström, Karl 145
Nordström, Ludvig 204-207, 221
Nordström, Thekla 144

Orvar Odd, se Sturzen-Becker
Oscar II 208, 210 f

Pauli, Georg 152, 182, 184, 186, 193
Pauli, Hanna 144 f, 147, 176, 181 f,
193
Personne, John 128 f
Philip, Josef 23
Retzius, Gustaf 179

Personregister

- Rubenson, Jenny 57
Rubenson, Rosalie 137
Rubenson, Semmy 121, 138, 140
Rubenson, Wolff 56
Runeberg, Valter 92
Rydberg, Carl Henrik 53
Rydberg, Viktor 84-89, 91, 95, 108,
113, 154 f, 168, 178
- Sack, Teodor 53
Schwartz, G.M. 14
Schück, Adolf 55
Schück, Martin 37
Sehlstedt, Elias 152 ff
Seligmann, Jos. 108
Sigurd, se Hedenstierna
Sinclair, Elise 73
Sjögren, Arthur 135
Snoilsky, Carl 108, 152, 172
Sohlman, August 60, 90 f, 182
Sohlman, Hulda 90
Sondén, Mårten 172
Staafl, Karl 105, 117, 120, 132, 139,
165, 179, 213 f
Staafl, Pehr 105
von Steijern, Nils 116
Stiernstedt, Marika 207, 221, 244
Stjernström, Edvard 53
Strindberg, August 7, 31, 103-136,
138-141, 143, 145, 149 f, 159, 168,
178 f, 182, 203, 207, 215, 227, 241
Strindberg, Axel 126 f, 130 f
Strindberg, Gotthard 134
Strindberg, Siri 109, 114, 120, 143
Ström, Fredrik 222
Sturzen-Becker, Oscar Patrick (Orvar
Odd) 32, 36, 47
Sully-Prudhomme, Armand 180
Söderberg, Hjalmar 201 ff
- Thiel, Anna 99, 192 f
Thiel, Ernest 192
Thiel, Signe 198
Thomson, N.H. 51 f, 60
Thulin, O.M. 73 f
Thunberg, Carl Peter 12
Thyselius, Erik 105
Tigerschiöld, Hugo 172
Tingsten, Herbert 237
Topelius, Zacharias 63-66, 122 ff,
127 f, 150 ff, 159, 184
- Wall, Rudolf 53, 69 f, 76-80, 234,
236 f
Wallander, Josef Wilhelm 53
Vallgren, Ville 143
Wallis, Curt 172
Wallmark, P.A. 14
Warburg, Karl 35
Watt, Robert 90
Wenner-Gren, Axel 236
Westberg, Karl August 199
Whitlock, Anna 105
Wicksell, Knut 104 f
af Wirsén, Carl David 108, 153, 167,
173, 176
Vult von Steijern, Fredrik 234 f
Wång, Gustaf 22 f
Wäsell, C.A. 116
- Zetterström, Nils A. 72
Zorn, Emma 193
von Zweigbergk, Otto 234 ff
- Åkerblom, Fredrik 74 f
Åkerlund, Erik 219
- Östberg, Ragnar 142, 192
Österling, Hans 130

Tidigare har utkommit

KARL OTTO BONNIER

BONNIERS — EN BOKHANDLAREFAMILJ

Anteckningar ur gamla papper
och ur minnet

Fem delar i fyra band.

1931 (Del V 1956)

TOR BONNIER

LÄNGESEN

Sammanklippta minnesbilder

1972

ÅKE BONNIER (red.)

ALBERT BONNIERS FÖRLAG 100 ÅR

Ett sekels förlagshistoria i bilder

1937

I samarbete med Rudolf Simonis
Genealogisk förteckning över

ÄTTLINGAR

till Gerhard Bonnier

Med porträtt och text

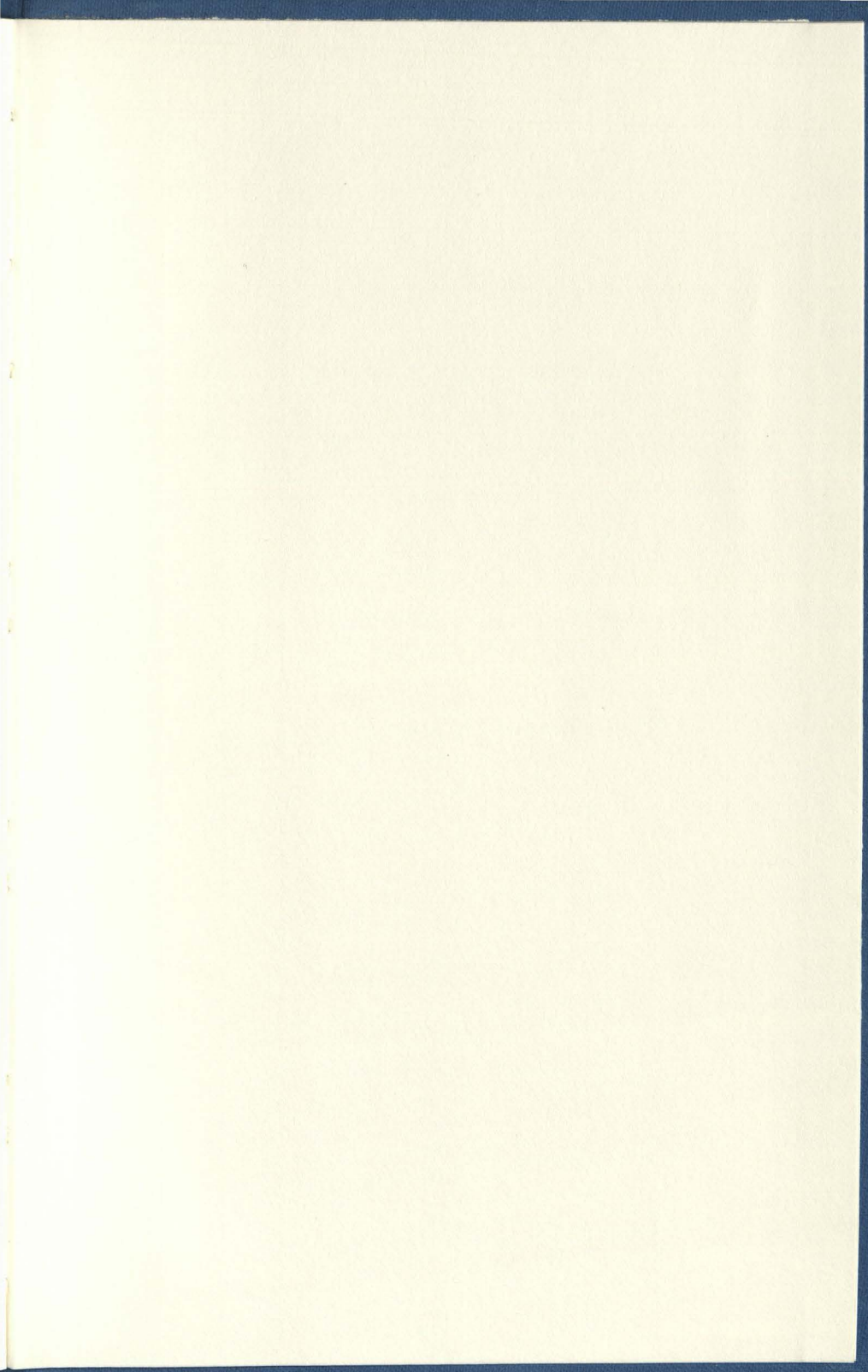
1956

ETTHUNDRATJUGOFEM ÅR

Ett familjeföretag 1837–1962

Bildalbum med löpande text

1962

THE HISTORY OF THE

REIGN OF

CHARLES THE FIRST
BY
JOHN BURNET
OF THE UNIVERSITY OF OXFORD
IN TWO VOLUMES
THE SECOND

OF THE

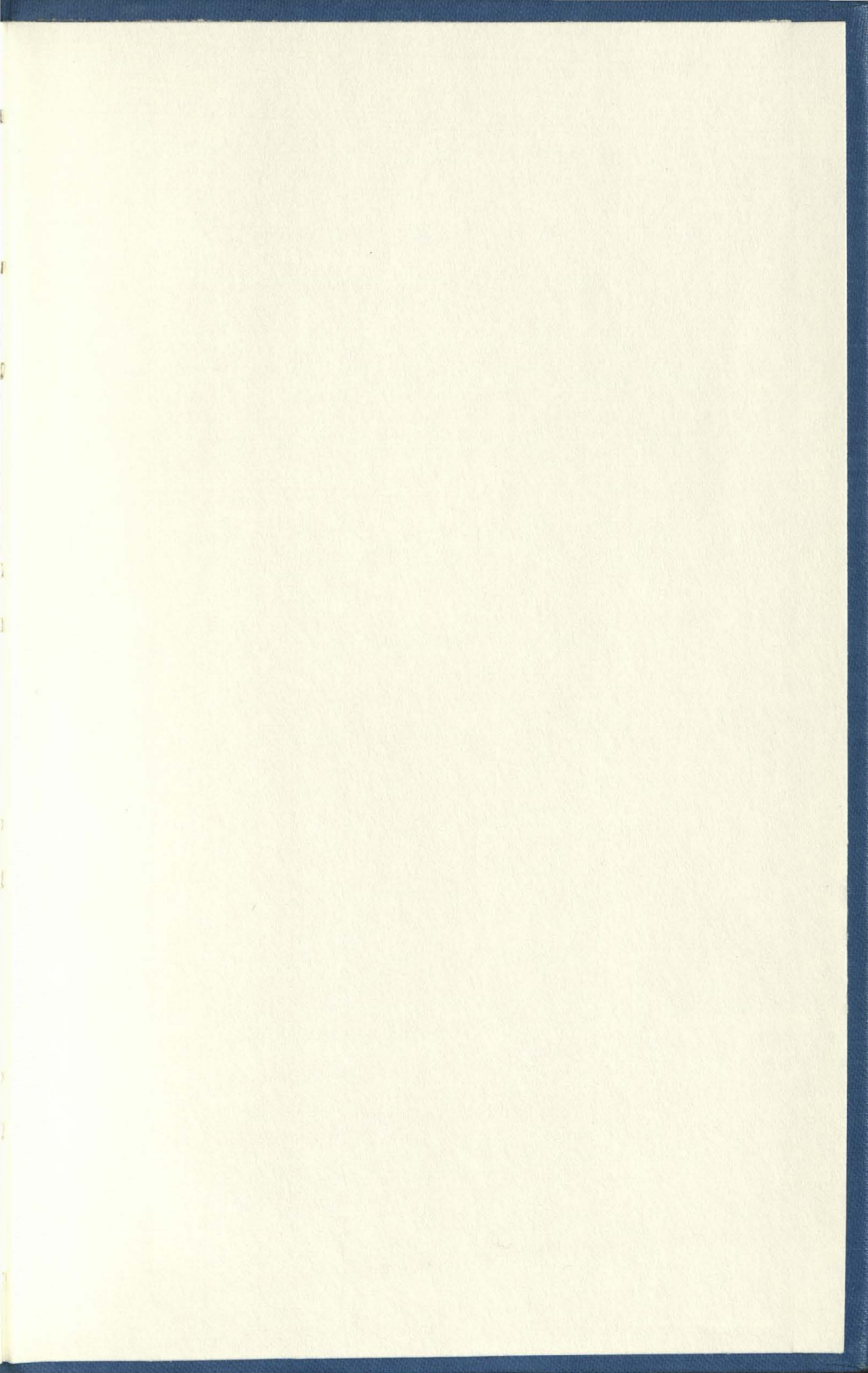
REIGN OF
CHARLES THE FIRST
BY
JOHN BURNET

OF THE UNIVERSITY OF OXFORD
IN TWO VOLUMES
THE SECOND

OF THE
REIGN OF
CHARLES THE FIRST

BY
JOHN BURNET
OF THE UNIVERSITY OF OXFORD

IN TWO VOLUMES
THE SECOND
OF THE
REIGN OF
CHARLES THE FIRST

Selma Lagerlöf, Ellen Key, Carl Larsson, Richard Bergh, Sven Hedin, Hjalmar Söderberg, Pär Lagerkvist, Vilhelm Moberg. Många av dem var förenade med sina förläggare i en varm vänskap som inte stördes av att det någon gång kunde komma till dramatiska uppgörelser.

Åke Bonniers skildring av sin märkliga släkt grundar sig på dokument ur förlagets papper och familjen Bonniers privata arkiv, av vilka många publiceras för första gången. Hans i bästa mening populära framställning kompletteras av det rika bildmaterialet som till största delen finns hos familjen, inte minst den unika porträttsamlingen på Nedre Mannilla.

Krönikan ger en fascinerande bild av en för svensk kultur betydelsefull släkts öden. Den är en underhållande och omväxlande läsning av högsta klass för en litteratur-, kultur- och personhistoriskt intresserad publik.

Baksidans foto Hans Gedda
Omslag av Herbert Lindgren

BONNIERS

EN
SLÄKTKRÖNIKA
AV
ÅKE BONNIER

BONNIERS

EN SLÄKTKRÖNIKA AV ÅKE BONNIER

